

Towarzystwo Pamięci
Powstania Wielkopolskiego 1918/19
Zarząd Główny

Powstańcy Wielkopolscy

Biogramy uczestników
Powstania Wielkopolskiego
1918-1919
tom V

Powstańcy wielkopolscy ...

Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919

Autorzy not biograficznych:

Andruszowska Małgorzata
Ambroży Janusz
Ambroży Paweł
Basiński Jan
Bauer Piotr
Becker Włodzimierz
Błaszczyk Krzysztof
Czechowska Kamila
Czerwiński Bogdan
Duda Zygmunt
Dukarska Katarzyna
Dziembowski Piotr
Dzięciołowski Marek
Fornalski Antoni
Fronczak Kamila
Gabler Andrzej
Grafik Andrzej
Grobelna Wanda
Grzesiak Paweł
Gerzesicka Krystyna
Grześkowiak Bronisław
Hoffmann-Kulawik Katarzyna
Jackowiak Elżbieta
Jędrysiak Sylwia
Kaszuba Jerzy
Kazuś Marian
Kocoń Alicja
Kornus Dominika
Kościański Zdzisław
Kowalak Czesław
Króliczak Wojciech
Kulczycki Lesław

Latosińska Barbara
Lubiszewska Halina
Lustig Irena
Łuczak Jan
Mielcarzewicz Maria
Nagórko Iwona
Płachetka Anita
Płachta Maciej
Płonka Kamil
Polak Bogusław
Polak Irmina
Prokopska Ludwika Łucja
Puczkarski Marek
Raczkowska Agnieszka
Raczkowski Wojciech, Ks. Kanonik
Rezler Marek
Runk Halina
Sander Wojciech
Szymanowski Mieczysław
Tomaszewska Ewa
Tomczak Maria
Tomkowiak Eligiusz
Tomkowiak Ewelina
Tomkowiak Malwina
Wejmann Janusz
Wesołek-Kindzierska Wiesława
Wieczorek Danuta
Włodarz Jadwiga
Wojcieszak Bogumił
Wojczak Zbigniew
Żurek Rudolf

Powstańcy wielkopolscy ...

Biogramy uczestników
powstania wielkopolskiego 1918/1919

Tom V

pod redakcją Bogusława Polaka

Poznań 2008

Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919
Zarząd Główny

Komitet Redakcyjny:

przewodniczący: Bogusław Polak

sekretarz: Eligiusz Tomkowiak

członkowie: Stefan Barłów, Marian Kadow, Zdzisław Kościański

opracowanie redakcyjne i korekta: Eligiusz Tomkowiak

projekt okładki: Anna Barłów

zdjęcie na okładce:

Grupa Powstańców Wielkopolskich na Froncie Zachodnim, połowa stycznia 1919 r. W drugim rzędzie od góry, drugi z lewej Władysław Gawron (zbiory Eligiusza Tomkowiaka z Dopiewa)

ISBN 978-83-927042-2-5

wydano przy pomocy finansowej:

Marszałka Województwa Wielkopolskiego
Urzędu Miasta w Poznaniu
Starostwa Powiatowego w Poznaniu

Opalgraf Opalenica

PRZEDMOWA

W nasze ręce trafia już V tom dzieła: „Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919”. Twórcą idei powstania takiego opracowania jest Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919.

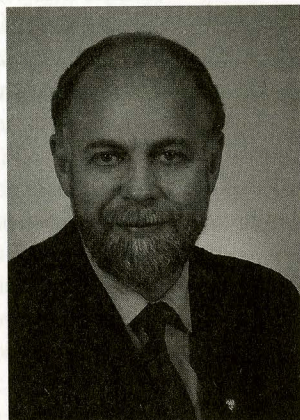
Wydawnictwo to jest sumarycznym zestawieniem losów ludzi uczestniczących w jednym powstańczym zrywie na terenie zaborów, który zakończył się zwycięstwem.

W roku jubileuszom, przygotowującym nas do obchodów 90. rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego, ta kontynuacja rozpoczętego wcześniej dzieła, nabiera wyjątkowego wymiaru.

Zamieszczone w publikacji biogramy uczestników tamtych wydarzeń, są nieocenioną kopalnią wiedzy zarówno dla historyków i badaczy losów Powstania, jak również dla potomków bohaterów 1918 roku. Tradycje powstańcze drzemią głęboko w naszej świadomości. Zwłaszcza młodzi ludzie, dzięki takiej publikacji mają szansę odkryć bohaterską historię życia swoich dziadków.

Przywracanie pamięci, odkrywanie dla świata zapomnianych faktów to nieoceniony wkład w budowanie tożsamości i pamięci narodowej. Przykłady ofiarności wobec Ojczyzny są najlepszą lekcją historii. Współcześnie wyrazem naszego patriotyzmu nie musi już być walka zbrojna. Żyjemy w wolnym kraju i naszą pamięć powinien kształtować stosunek kolejnych pokoleń do minionych wydarzeń.

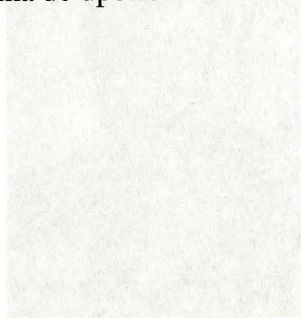
Od pewnego czasu brakuje świadków działań powstańczych gdyż ostatni powstaniec wielkopolski zmarł w 2005 roku. Pozostały po nich wspomnienia, pamiątki, ale także bezcenne publikacje.

Dbałość o te symbole, celebrowanie kolejnych rocznic jest naszym hołdem wobec bohaterów, a jednocześnie nauką dla tych którzy przyjdą po nas.

Żyjąc w zjednoczonej Europie, w niepodległym, demokratycznym kraju, współtworząc europejską rodzinę narodów powinniśmy ze szczególną starannością dbać o prawdę historyczną i wspierać wszystkie przedsięwzięcia, które dążą do usystematyzowania i skatalogowania historii losów ludzi, których działania przyczyniły się do współczesnej sytuacji Polski.

W tym miejscu pragnę podziękować Towarzystwu Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/19 za wieloletnią działalność na rzecz popularyzowania wiedzy o historii Powstania. Kolejny tom biogramów jest obrazem systematycznej pracy prowadzonej przez Towarzystwo, pracy która doprowadziła do upowszechnienia wiedzy o losach bohaterów 1918 i 1919 roku.

Piotr Florek
Wojewoda Wielkopolski

SKRÓTY JEZYKOWE I OGÓLNE

abp	arcybiskup	mszps	maszynopis
AK	Armia Krajowa	NKSL	(Nacz. K-da Straży Lud.)
AM	Akademia Medyczne		Naczelna Komenda Straży Ludowej
AO	Armia Ochotnicza	NOW	
ap	akta personalne		Narodowa Organizacja Wojskowa
AAP	Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu	NRL	- Naczelna Rada Ludowa
APL	Archiwum Państwowe w Lesznie	ok.	około
APP	Archiwum Państwowe w Poznaniu	org.	organizacja, organizacyjny
baon	batalion	p.	pułk
b. zab. prusk.(b. z. pr.)	były zabór pruski	pac	pułk artylerii ciężkiej
CAW	Centralne Archiwum Wojskowe	pal	pułk artylerii lekkiej
ckm	ciężki karabin maszynowy	pap	pułk artylerii polowej
cm.	cmentarz	PAU	Polska Akademia Umiejętności
dak	dywizjon artylerii konnej	pchor.	podchorąży
d-ca	dowódca	PCK	Polski Czerwony Krzyż
dr	doktor	PKP	Polskie Koleje Państwowe
ds.	do spraw	PKU	Powiatowa Komenda Uzupełnień
dyon	dywizjon	plut.	plutonowy
Fr.Lit.-Biał.	Front Litewsko-Białoruski	płd.	południe
Fr.Włkp.	Front Wielkopolski	płk	pułkownik
Fr.Ukr.	Front Ukraiński	płn.	północ
Fr.Woł.	Front Wołyński	por.	porucznik
gen.	generał	POW	zab. prusk. (z. p.)
GG	Generalne Gubernatorstwo		Polska Organizacja Wojskowa zabo-
hr.	hrabia	ru	pruskiego
inż.	inżynier	pow.	powiat
k.	koło	pp	pułk piechoty
kl.	klasa	ppłk	podpułkownik
km	karabin maszynowy	ppor.	podporucznik
komp.	kompania	PPR	Polska Partia Robotnicza
kpr.	kapral	PPS	Polska Partia Socjalistyczna
kpt.	kapitan	PRL	Powiatowa Rada Ludowa
kpt. posp. rusz.	kapitan pospolitego ruszenia	prof.	profesor
ks.	ksiądz	psk	pułk strzelców konnych
LOPP	Liga Obrony Powietrznej Państwa	psp	pułk strzelców pieszych
m.in.	miedzy innymi	p. strz.	włkp.
mjr	major		pułk strzelców wielkopolskich
MSZ	Ministerstwo Spraw Zagranicznych	PTPN	
			Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
		p.uł.	pułk ułanów
		p. uł. włkp.	
			pułk ułanów wielkopolskich

rez. - rezerwowi, rezerwy
rkps - rękopis

RP - Rzeczpospolita Polska

rtm. - rotmistrz

sierz. sierżant

SL Straż Ludowa

st. starszy

strz. strzelec

szer. szeregowy

T. P. W. Towarzystwo Powstańców
i wojaków

UJ Uniwersytet Jagielloński

UP Uniwersytet Poznański

ur. urodzony

VM Virtuti Militari

wg według

Wlkp., wlkp.

Wielkopolska, wielkopolski

woj. województwo

wojsk. wojskowy

WP Wojsko Polskie

wsch. wschód

zach. zachód

Zarz. Zarząd

ZBoWiD

Związek Bojowników o Wolność
i Demokrację

ZHP Związek Harcerstwa Polskiego

zm. zmarł

ZPW Związek Powstańców
Wielkopolskich (w APP)

ZWZ Związek Walki Zbrojnej

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

AKWPWlkp. - Akta Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918 - 1919 przy Zarządzie Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu

Grabów - Z dziejów Grabowa nad Prosną. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka i M. Rezlera, Kalisz 1990.

Kawalerowie ... - Kawalerowie Virtuti Militari 1792 - 1945. Słownik biograficzny. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka. T. II, cz.1, Koszalin 1991; T. II, cz. 2, Koszalin 1993.

Paluszkiewicz, Szews: Słownik... - M. Paluszkiewicz, J. Szews: Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych Wielkim Księstwie Poznańskim 1850 - 1918. Poznań 2000

Powstańcy wielkopolscy... - Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Słowniczek biograficzny. T. 1, Poznań 2001.

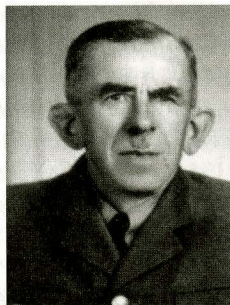
Słownik ... - Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918 - 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego i Bogusława Polaka, Poznań 2002.

Udział społeczeństwa... - Udział społeczeństwa Ziemi kaliskiej w powstaniu wielkopolskim 1918 - 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego, Kalisz 1978.

Wieliczka - Wieliczka: Od Prosnicy po Rawicę. Wspomnienia z powstania wielkopolskiego 1918 - 1919, Poznań 1931.

Adamczewski Hubert (1898 – 1965), członek Straży Ludowej, leśniczy. Urodził się 19 marca 1898 roku w Nowej Wsi w dawnym powiecie śmigielskim, w rodzinie leśniczego Władysława i Wandy z Bretschów. Szkołę powszechną 6 klasową i 4 klasowe gimnazjum ukończył w Śmiglu. Następnie pobierał naukę w szkole rolnej w Lesznie, a praktyki leśniczego odbywał na terenie Nadleśnictwa Bolewice. Od 1 kwietnia 1917 roku rozpoczął pracę na stanowisku podleśniczego w prywatnym leśnictwie Nowa Wieś koło Śmigła. W pierwszych dniach stycznia 1919 roku wstąpił do drużyny powstańczej w Śmiglu. W dniu 10 stycznia 1919 roku został wcielony do batalionu Straży Ludowej miasta Śmigła dowodzonej przez ppor. Bolesława Steinmetza (1879 -1965). W dniu 23 stycznia 1919 roku brał udział w potyczce pod Lipnem Nowym gdzie powstańcy zdobyli część niemieckiego pociągu pancernego. W pierwszej fazie potyczki nieprzyjacielowi udało się zdobyć stację kolejową, wypierając z niej powstańców gostyckińskich. Na pomoc pośpieszyła im kompania Kiełczewska i pluton kompanii śmigielskiej sierżanta Wojciechowskiego. W ogniu natarcia polskich ckm-ów, niemieckie natarcie załamało się i powstańcy zdobyli 3 wagony pociągu. W batalionie Straży Ludowej Hubert Adamczewski był szeregowym 4-tej kompanii, w której służył do jej rozwiązania w dniu 1 lipca 1919 roku. Ponownie rozpoczął pracę na leśnictwie Nowa Wieś skąd w dniu 15 lutego 1920 roku został przeniesiony do pracy w Nadleśnictwie Sieraków. Pracował tam w różnych leśnictwach, m. in. od 1922 do 1939 roku w leśnictwie Papiernia w Nadleśnictwie Międzychód. W dniu

Hubert
Adamczewski

12 grudnia 1939 roku jako były powstaniec wielkopolski został wysiedlony do Generalnej Guberni gdzie pracował jako robotnik leśny i pisarz zrębowy. W 1944 roku pracował w leśnictwie Wiśniewo w gminie Ostrów Mazowiecka. Pod koniec II wojny światowej zostaje aresztowany przez wojsko niemieckie i wywieziony na roboty przymusowe do Saksonii, Czechosłowacji i w Karkonosze, skąd powraca po wkroczeniu do Polski wojsk radzieckich. Od dnia 26 maja 1946 roku pracował jako leśniczy w Nadleśnictwie Łągów. Hubert Adamczewski zmarł dnia 1 listopada 1965 roku w Świebodzinie po ciężkim wypadku w lesie. Pochowany został 4 listopada 1965 roku zgodnie z życzeniem żony Walerii na cmentarzu parafialnym w Rynarzewie. Hubert Adamczewski zawarł związek małżeński z Joanną z Gutkowskich (6.08.1913 - 9.06.1947) z Rynarzewa. Żona Joanna zmarła przy porodzie syna Zbigniewa (1947 - 1952). Po raz drugi Hubert Adamczewski ślubował w 1950 roku z Walerią Siernicką (15.07.1915 - 23.02.1989) z Rynarzewa, wychowali córkę Barbarę (ur. 1952).

Archiwum ZKRP i BWP Oddział w Bydgoszczy. Teczka osobowa H. Adamczewskiego (życiorys, zaświadczenie z CAW nr 18193 z 20.01.1969r.-

zweryfikowany przez DOK VII w Poznaniu przed 1939 r. Jako powstaniec wielkopolski pod numerem 14805); *Archiwum rodzinne Piotra S. Adamczewskiego: Ziemia Kościańska w powstaniu wielkopolskim (1918-1919). Pod redakcją Bogusława Polaka. Kościan 1999.*

Piotr S. Adamczewski

Adamczewski Walenty (1877 – 1967), urodził się 5 lutego 1877 r. w Przedmieściu (daw. pow. babimojski) z ojca Stanisława i matki Balbiny z domu Murek. Miał dwie siostry i dwóch braci. Po ukończeniu 4 – klasowej szkoły powszechnej pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego. Z chwilą wybuchu pierwszej wojny światowej został wcielony do armii niemieckiej. Służył w pułku artylerii ciężkiej na terytorium Belgii, a potem Francji. Najpierw był kanonierem, później - po odniesieniu ran - został kucharzem pułkowym. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do rodzinnego Przedmieścia. Na apel księdza wikariusza Stanisława Kuliszaka 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do miejscowego oddziału powstańczego – kompanii przemęckiej pod dowództwem ppor. Józefa Wróblewskiego – nauczyciela z sąsiedniej Szkoły Powszechnej w Radomierzu. Brał udział w potyczkach zbrojnych na froncie południo-

wo-zachodnim powstania „Grupa Leszno” pod Zbarzewem, Kaszczorem i Mochami. 7 marca 1919 r. został powołany do 11. kompanii 3. batalionu 2. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 56. Pułk Piechoty Wielkopolskiej). W dniach 4 – 5 września 1919 r. ze swym pułkiem wyjechał transportem kolejowym z Kościana na front wschodni (litewsko-białoruski). Uczestniczył w zwycięskich bitwach pod Połockiem, Bobrujskiem, nad Berezyną oraz innymi miejscowościami. Potem, w czasie odwrotu naszych wojsk przed nawałnicą bolszewicką, brał udział ze swym pułkiem w obronie Warszawy w sierpniu 1920 r.-w bitwie zwanej „Cudem nad Wisłą”. Po zakończeniu wojny ze wschodnim sąsiadem, wrócił ze swym oddziałem do Śremu – miejsca pokojowego postoju pułku. Kilka miesięcy później, zwolniony z wojska, wrócił do żony i dzieci w Przedmieściu w Przemęcie i prowadził nadal gospodarstwo rolne. W 1930 r. został wybrany drugim wiceprezesem zarządu Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. mjr Józefa Wróblewskiego w Przemęcie, a potem od 1936 r. był komendantem tegoż towarzystwa. Trudne lata okupacji hitlerowskiej przeżył w swojej miejscowości. Dożył sędziwego wieku – 90 lat. Zmarł 2 grudnia 1967 r. Pochowano go w Przemęcie przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty od 26 listopada 1899 r. z Heleną Jaskulską, miał ośmioro dzieci: Stefana (1900-zginął w zamachu majowym w Warszawie w 1926 r.), Franciszka (1902-1904), Agnieszkę (1904-1908), Marię (1906-1994), Bronisławę (1908-1910), Annę (1910-1950), Józefa (1913-1998) i Antoniego (1919-2006).

Walenty
Adamczewski

Przemęt - zarys dziejów, pod redakcją K. Zimniewicza, Warszawa-Poznań 1991, s.214; Siuda S., Zarys historii wojennej 56. Pułku Piechoty Wielkopolskiej, Krotoszyn 1932, s. 4, 15, 19, 29, 43; Informacje i pamiątki rodzinne wnuczki Ireny Bierki z Przemętu.

Antoni Fornalski

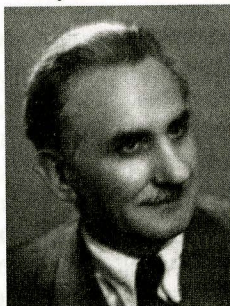
Ajtner Edmund (1902 – 1984), urodził się 24 sierpnia 1902 r. w Kcyni w rodzinie wielodzietnej, ślusarza Feliksa i Heleny z domu Czerwińska. Pracowity, wraz z resztą rodzeństwa od najmłodszych lat pomagał w utrzymaniu licznej rodziny. W czasie Powstania Wielkopolskiego walczył w szeregach Batalionu powstańczego w Kcyni, do którego wstąpił w noc sylwestrową 1918 r. W batalionie kcyńskim między innymi w bitwie pod Szubinem walczył pod dowództwem ppor. Jana Sławińskiego. Po bitwie szubińskiej wyjechał do Poznania, a następnie wyruszył na front powstańczy w rejon Zbąszynia, walczył pod Kopanicą i Obrą pod dowództwem ppor. Trojanowskiego. Z tego rejonu został odkomenderowany do Wielkopolskiej Szkoły Oficerskiej w Biedrusku. Po ukończeniu szkoły w stopniu kaprała pozostał w niej jako instruktor. Po demobilizacji w 1921 r. wstąpił do Seminarium Nauczycielskiego w Kcyni, które ukończył w 17 czerw-

ca 1925 r. Wykształcenie pomogło mu podjąć prace w szkolnictwie, któremu to zawodowi pozostał wierny do końca swej drogi zawodowej. We wrześniu 1939 r. brał udział w walkach na Wybrzeżu, był dowódcą Kompanii CKM Baonu Obrony Narodowej Kartuzy. 19 września 1939 r. wraz z całą załogą dostał się do niewoli niemieckiej. Trafił do obozu z którego uwolniony został 5 lutego 1945 r. Wrócił w swoje rodzinne strony i 19 lutego zameldował się w Inspektoracie Szkolnym w Bydgoszczy, kilka dni później, 26 lutego 1945 r. wrócił do zawodu nauczyciela. Zamieszkał w Bydgoszczy i pracował w szkolnictwie, między innymi był kierownikiem Szkoły Podstawowej nr 10 w Bydgoszczy. Od 1951 do 1954 r. pełnił funkcję przewodniczącego Zarządu Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego w Bydgoszczy. Wstąpił do partii, był także ławnikiem w sądzie. Na emeryturę przeszedł 31 sierpnia 1968 r. Zmarł 8 sierpnia 1984 r. Ppor rezerwy Edmund Ajtner nagrodzony został wieloma odznaczeniami. W 1962 r. odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; w 1967 r. Bydgoszcz Zasłużonemu Obywatelowi; w 1968 r. Złotym Krzyżem Zasługi; w 1971 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski; w 1971 Złotą Odznaką ZNP; w 1972 r. Medalem Zwycięstwa i Wolności, a w 1974 Medalem XXX-lęcia PRL. 20 kwietnia 1927 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą z Markowskich. Małżonkowie doczekali się dwójki dzieci, córki i syna.

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szubinie.

Kamila Czechowska

Edmund
Ajtner

Ajtner Marian (1899 – 1983), urodził się 30 maja 1899 r. w Kcyni w rodzinie wielodzietnej. Był jednym z 11 rodzeństwa. Rodzicami byli Feliks i Helena z domu Czerwińska. Ojciec był ślusarzem i prowadził warsztat. Pracowity, wraz z resztą rodzeństwa od najmłodszych lat pomagał w utrzymaniu licznej rodziny. Ukończył 7 klasową szkołę powszechną, a od 31 marca 1914 r. uczył się zawodu ślusarza. W celach zarobkowych udał się do Poznania, gdzie początkowo pracował w drukarni. Od 1 sierpnia 1914 r. pracował jako listonosz w Urzędzie Pocztowym w Poznaniu. Jak wielu Polaków z tych terenów powołany został 27 czerwca 1917 r. do wojska niemieckiego., do 20 Pułku Artylerii Grolmann. 29 maja 1918 r. został ranny i trafił do szpitala. Podczas wybuchu powstania przebywał na urlopie, który miał się zakończyć 4 stycznia 1919 r. Do wojska pruskiego już nie wrócił. Wstąpił ochotniczo do oddziałów powstańczych i walczył w szeregach batalionu w Kcyni. Obsadzał posterunek na moście w Kcyni, gdzie otrzymał rozkaz rewidowania Niemców udających się do miasta. W I Kompanii kcyńskiej brał między innymi udział w walkach pod Kcynią, Gromadnem, Szubinem i Ludwikowem. Walczył pod dowództwem ppor. Jana Sławińskiego. 7 stycznia 1919 r. w czasie walk pod Ludwikowem został ranny i trafił do niewoli niemieckiej. Z niewoli wrócił 1 listopada 1919 r. i trafił do szpitala wojskowego w Poznaniu. Na podstawie akt znajdujących się w Centralnym Archiwum Wojskowym Marian Ajtner był zweryfikowany przed 1939 r. jako powstańiec wielkopolskim i jako taki ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK – VIII w Poznaniu pod nr 4918. Zweryfikowany w stopniu szeregow-

Marian
Ajtner

ca. Do Powstania przystąpił także jego młodszy brat Edmund. Po wyleczeniu podjął ponownie pracę na poczcie w Poznaniu. Od 1 marca 1920 r. do 9 października 1921 r. służył w Wojsku Polskim. W 1923 r. zwolniony jako inwalida wojenny. Po powrocie do zdrowia pracował w zakładzie ślusarskim ojca w Kcyni, jednak inwalidztwo nie pozwalało mu kontynuować pracy zarobkowej. W czasie wojny został wysiedlony do Generalnej Guberni, a następnie trafił do obozu pracy. W czasie wojny nie odstąpił od narodowości polskiej i zamieszkiwał z rodziną w Inowrocławiu. Od 1946 r. pracował jako strażnik w Bydgoszczy, a następnie przeniósł się do Inowrocławia gdzie od 1950 pracował w Fabryce Aparatów Lutowniczych, a następnie znów jako strażnik. Marian Ajtner zmarł 12 stycznia 1983 r. Odznaczony został w 1965 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a w 1968 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Poślubił Pelagię z domu Śliwińską.

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szubinie.

Kamila Czechowska

Aleksander Franciszek (1893 – 1975), ur. 20 listopada 1893 r. we wsi Żelazno, powiat Kościan w rodzinie właściciela gospodarstwa rolnego

Franciszek
Aleksander

Michała i jego żony Jadwigi. Szkołę powszechną ukończył w rodzinnej miejscowości. Następnie podjął naukę w rzemiośle krawieckim. Szlify czeladnicze zdobył u mistrza Skorupskiego w Lubiniu, mistrzowskie - w specjalności umundurowanie wojskowe - przy szkole garnizonowej WP w Poznaniu. Po ukończeniu nauki pracował w zakładzie krawieckim w Poznaniu. W Październiku 1914 roku został powołany do armii pruskiej. W styczniu 1916 został wysłany na front i przebywał tam do zakończenia wojny. Był dwukrotnie ranny. Po zakończeniu I wojny światowej wrócił do rodzinnego Żelazna, by udać się stamtąd do Poznania, gdzie z przerwami przebywał do roku 1925. W styczniu 1919 r. ochotczo przystępuje do oddziałów powstańczych w okręgu Gostyń-Krobia. Brał czynny udział w walkach z bronią w ręku w szeregach kompanii lubińskiej dowodzonej przez Stanisława Jasieckiego. Od lutego do czerwca 1919 r. pracował w Urzędzie Umundurowania w Poznaniu, W czerwcu t.r. został powołany do WP i wcielony do 1 p. strz. wlkp. (55 pp). W sierpniu wysłany na front pod Leszno, a w listopadzie na front wschodni, w okolicy Bobrujska. W 1920 r. Franciszek Aleksander jako żołnierz WP w stopniu kaprała, dotarł aż do Kijowa, by następnie, po kontrnatarciu Armii Czerwonej, wziąć udział w kontrofensywie prowadzonej przez

Józefa Piłsudskiego. Ranny w boju na terenie Rosji, został przewieziony do szpitala (postrzelony w biodro). Postrzał ten kwalifikował go jako inwalidę wojennego, do końca życia chodził o lasce. Po rekonwalescencji powrócił do rodzinnej wsi, po czym znów skierował swoje kroki do Poznania, gdzie do grudnia 1921 r. nadal pracował w Urzędzie Umundurowania. Tam też poznał swoją przyszłą żonę Franciszkę. Później pracował w Krzywiniu w powiecie kościańskim, a następnie, pomiędzy styczniem 1922 r. a grudniem 1924 r. w zakładzie krawieckim u Bajońskiego w Bojanowie. Od stycznia 1925 r. do początku lipca pracował w Gostyniu. Zaraz potem usamodzielniał się i otworzył własny zakład krawiecki w Bojanowie. We wrześniu 1939 r. Aleksander został wybrany przez władze miasta do obrony cywilnej. Otrzymał wówczas karabin oraz białą-czerwoną opaskę. Niestety z chwilą wkroczenia wojsk niemieckich do Bojanowa, jako polski patriota, zmuszony był przebywać w ukryciu. Po powrocie, wskazany przez miejscową ludność niemiecką, zostaje natychmiast aresztowany i osadzony w bojanowskim więzieniu. Zagrożony rozstrzelaniem, cudem unikając śmierci. Zawdzięcza to fachowi krawieckiemu oraz doskonałej znajomości języka niemieckiego. Podczas pobytu w więzieniu niemiecki oficer przykładając pistolet do skroni Aleksandra z perswazją spytał, czy będzie szył mundury. Rzecz jasna, odpowiedź była pozytywna. Współtowarzysze nie mieli tyle „szczęścia”, przewiezieni do Żabikowa koło Poznania zostali zamordowani. Rodzina Aleksandra początkowo żyła w przekonaniu, że spotkał go ten sam, co kolegów los. Z czasem jednak doszły do jego żony

Franciszki wieści, że mąż żyje i nadal pozostaje na terenie więzienia. Okna celi, w której przebywał Aleksander wychodziły na ulicę Gołaszyńską, którą przechadzał się Bronisław Kończak, krawiec z Bojanowa. To on usłyszał głos wołającego więźnia i natychmiast powiadomił o tym zdarzeniu jego rodzinę. Przez jakiś czas, kolega po fachu dostarczał Aleksandrowi zarówno jedzenie, jak i papierosy. Od tej pory żona Franciszka Aleksandra nieustannie wypytywała o niego strażników. Niestety jeszcze długo potem Franciszek przebywał w zamknięciu. Nadszedł jednak czas, prawdopodobnie pod koniec czterdziestego roku, kiedy po wykonaniu swojej krawieckiej roboty, mógł opuścić więzienie. Później cieszył się już tylko szczęściem rodzinnym. Miał bowiem dwie córki. Mógł też powrócić do swego zajęcia i nadal we własnym zakładzie szyc ubrania. Ważne jest, aby pamiętać o tym, iż podczas nieobecności męża i ojca w domu, utrzymaniem rodziny zajęła się jego żona, Franciszka. Zajmowała się głównie drobnym krawiectwem, jak szycie męskich czapek, rękawiczek i bamboszy oraz łataniem odzieży. Latem brała udział w pracach polowych, zaś wczesną wiosną jeździła na wykopki ziemniaków. W październiku 1941 r. Aleksander zamknął swoją pracownię, gdyż został ponownie przydzielony do niemieckiego warsztatu krawieckiego. W kwietniu 1944 r., córka Ludwika została wywieziona do kopania okopów w okolicy Lipna pod Leszmem, później zaś, od września, w okolicy Dobrzynia nad Wisłą (pod Włocławkiem). Niedługo po tym, jak młodsza córka zmuszona była opuścić rodzinny dom, bo już w maju 44 r., Franciszek dołączył do pracujących przy okopach w Gronowie koło Leszna.

Natomiast żona pozostała w domu, jej obowiązkiem było sprzątanie niemieckich mieszkań. Starsza córka Irena, przez cały okres okupacji musiała pracować u niemieckiego gospodarza we wsi Tarchalin, koło Bojanowa. Po wojnie, Franciszek Aleksander wrócił pieszo do ukochanego Bojanowa, zamieszkał wraz z rodziną przy ulicy 17 Stycznia, pod numerem 6. Tam też ponownie otworzył zakład krawiecki. Co się zaś tyczy jego poglądów polityczno-społecznych, to nie uległy one zmianie, tak jak przed wojną były przesycane ideami sanacyjnymi. To rzecz jasna zaważyło na jego stosunku do ówczesnych władz. Jednak bez względu na swoje uprzedzenia, stając ponad wszelkimi podziałami, w dniu 5 maja 1949 roku przystąpił do organizacji kombatanckiej ZBoWiD. Nigdy nie zdjął ze swej wojskowej czapki orła z koroną. Hasło: Bóg-Honor-Ojczyzna przyświecały mu do ostatnich dni. Co ważne, przez całe swoje życie był niestrudzonym propagatorem pamięci Powstania Wielkopolskiego, szczególnie wśród młodzieży z bojanowskich szkół. W domu Franciszka, gdzie się zbierano by przysłuchiwać się jego opowiadaniom, był również jego dorastający wnuk Jacek. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 13 grudnia 1971 r. mianowany na stopień podporucznika WP. Zm. 8 maja 1975 r. w Szpitalu Rejonowym w Rawiczu. Spoczął w powstańczej kwaterze zasłużonych dla ojczyzny na bojanowskim cm. W Izbie Pamięci Technikum Rolniczego w Bojanowie, które nosi imię Powstańców Wielkopolskich, znajdują się kopie fotografii Franciszka Aleksandra oraz niezbędne wiadomości dotyczące jego osoby. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972)

i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). 23 października 1925 r. ożenił się z Franciszką Bączyk (24 marca 1903- 21 grudnia 1974). Dzieci: Irena, zam. Skorupska (14 stycznia 1927-30 kwietnia 1990) i Ludwika Łucja, zam. Prokopska (ur. 12 sierpnia 1928).

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodziny; AKWPWlkp., A-95.

Ludwika Łucja Prokopska

Ambroży Leon (1898 – 1992), powstaniec wielkopolski, porucznik WP, ur. 20 lutego 1898r. w Wonieściu, w powiecie kościańskim w rodzinie rolnika Stanisława i Zofii z d. Maćkowiak. Przed I wojną światową ukończył ludową szkołę powszechną. W roku 1916 został przymusowo wcielony do armii niemieckiej. Służbę odbywał w oddziale obserwacyjno-balonowym, stacjonującym w Wogezach, przy granicy z Francją. Po śmierci ojca, 17 grudnia 1918 roku przyjeżdża na urlop. Do armii niemieckiej już nie powrócił i w styczniu 1919 roku wstąpił do oddziałów powstańczych. Brał in. udział w walkach w rejonie Leszna. Wcielony do 1 p. strz. wlkp. (55 pp). Brał udział w odsieczy Lwowa, w walkach na froncie litewsko-białoruskim i w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. W czasie II wojny światowej

został wysiedlony i pracował przymusowo na gospodarstwie rolnym zajęтым przez Niemców. Po wojnie prowadził własne gospodarstwo rolne. W latach 1949-1956 był sołtysem we wsi Gołębin Nowy. Od 26 lutego 1965r. był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, a od 12 stycznia 1963r. członkiem Polskiego Związku Niewidomych. W 1978r. został mianowany na stopień ppor. WP, a w 1990r. na stopień por. WP. Zmarł 5 sierpnia 1996 roku w Gołębinie Nowym i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Czempiniu. Był m. in. odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975); Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1968); Krzyżem Za Udział w Wojnie 1918-1921 (1990) oraz wyróżniony wpisem do Księgi Zasłużonych dla Miasta i Gminy Czempin. W roku 1919 zawarł związek małżeński z Marianną Kuntze. Dzieci: Jan (ur. 1922); Edmund (ur. 1923); Stefan (ur. 1926); Joanna (ur. 1928); Feliks (ur.1930).

Album dziesięciolecia Okręgu Korpusu Nr VII, Poznań 1932; S. Jasionek, Zarys historii wojennej 55-go poznańskiego pułku piechoty, Warszawa 1928; B. Polak, Front południowo-zachodni Powstania Wielkopolskiego 1919r. Grupa „Leszno”, Kościan 1971; Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Janusz Ambroży, Paweł Ambroży

Baczewska Pelagia Marianna (1887 – 1970), urodzona 12 grudnia 1887 r. w Pakości, córka Józefa Mokarskiego i Petroneli zd. Szelewicz. Ukończyła 6-klasową szkołę powszechną. W wieku lat 15 rozpoczę-

Leon
Ambroży

ła naukę w zawodzie krawcowa-bielizniarka. W 1913 r. wyszła za mąż za Franciszka Grodzickiego, który poległ na froncie w 1914 r. W czasie I wojny światowej uczęszczała na kurs pielęgniarstwa i była zatrudniona w szpitalu wojskowym w Pakości. Wspólnie z Bolesławem Kamińskim z ramienia Tajnej Rady Ludowej prowadziła wśród miejscowych kobiet szkolenia dla sanitariuszek. Z chwilą wybuchu powstania wstąpiła w szeregi kompanii pakoskiej. Brała udział jako sanitariuszka w walkach o wyzwolenie Inowrocławia, Barcina i Łabiszyna. Od 20 stycznia 1919 r. opiekowała się rannymi w szpitalu powstańczym w Pakości dowodzonym przez dr Michała Znanięckiego. W 1922 roku wyszła ponownie za mąż za powstańca wkp. Walentego Baczewskiego. Odznaczona za działalność niepodległościową Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarła 31 grudnia 1970 r.

Sment R., Opis dziejów kompanii pakoskiej w Powstaniu Wielkopolskim, Pakość 1970, (maszynopis); Łada H., Udział społeczeństwa pakoskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Pakość 1978.

Marek Puczkarski

Bagrowski Franciszek (1901 – 1984), urodził się 17 stycznia 1901 r. w Jarząbkowie (powiat Gniezno) w rodzinie robotnika Antoniego Józefa z d. Kudlińska. Skończył szkołę powszechną, zdobył świadectwo ukończenia rocznego programu przeszkolenia politycznego na rok 1948, świadectwo ukończenia kursu branży drzewnej wydane przez Zakład Doskonalenia Rzemiosła w Toruniu w 1953 r. Od 1914 do 1918 roku pracował jako

Franciszek
Bagrowski

robotnik na majątku rolnym w Siedlcach (ówczesny) powiat średzki. Na drogę czynnej walki o niepodległość Ojczyzny wkroczył wbrew woli rodziców, którzy uważając, że jest zbyt młody, by podjąć trudy walki zbrojnej zabronili mu udziału w powstaniu. Zazdroszcząc starszemu bratu Stanisławowi, żegnanemu i błogosławionemu przez rodziców na progu rodzinnego domu, ukradkiem wydostał się przez okno i już po chwili dołączył na drodze do brata. Zrozpaczonej matce odkrzyknął, że wróci cały i zdrow. Miał wówczas 17 lat. W dniu 1 stycznia 1919 r. zgłosił się do Fortu Grolman w Poznaniu. Przez pierwsze dni pełnił warty i ochraniał więzienie, brał udział w zdobywaniu lotniska Ławica. W połowie stycznia 1919 r. został wcielony do 8 kompanii swarzędzkiej (dowódcą kompanii był ppor. Janicki) i wyruszył na front. Grupa z plutonu pozostającego pod dowództwem bosmana Stanisława Kwaśniewskiego walczył pod Szubinem, Czarnym Młynem i Rynarzewem przesuwając się w kierunku Nakła n/Notecią. W ciężkich walkach pod Zamościem k/Szubina brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego, tam też ciężko ranny, strzałem w głowę, został jego brat Stanisław. Franciszek żegnając się z jakoby poległym bratem zauważa słabe oznaki jego życia, alarmuje sanitariuszy, ratuje bratu życie. Stanisław

dożył sędziwego wieku (zmarł w latach 70 XX w.). W pierwszych dniach lutego 1919 r. wraz z towarzyszami broni został odkomenderowany do Poznania, gdzie otrzymuje przydział do 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Walczy dalej o wolność Ojczyzny w obronie Lwowa i kresów wschodnich. Wrócił, tak jak obiecał rodzicom, cały, zdrowy i szczęśliwy - do domu rodzinnego w wolnej Ojczyźnie. Po demobilizacji od 1922 r. do 1939 r. praca zarobkowa na stanowisku robotniczym w Handel Zbożowy Olcht w Środzie; od 1939 r. - Ogrodnictwo Miejskie w Środzie; później od 1945 r. Powiatowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Środzie Wlkp. - instruktor gminny; następnie w latach 1945-1951 był z-cą Komendanta Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Środzie Wlkp.; po 1951 r. do 1966 r. renta inwalidzka, pracował dodatkowo w charakterze kolejno strażnika, magazyniera w Rzeźni Miejskiej, Cukrowni oraz Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Komunikacji Samochodowej Oddz. II w Poznaniu, Placówka terenowa w Środzie Wlkp. Od 1966 r. emeryt. 24 lutego 1972 r. mianowany został przez Radę Państwa za udział w Powstaniu Wielkopolskim do stopnia podporucznika WP. Zmarł 29 września 1984 r. w Środzie Wielkopolskiej, spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym w Środzie Wielkopolskiej. Jego nazwisko umieszczone jest na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 ufundowana przez Mieszkańców Gminy Środa Wielkopolska w 2005 r. staraniem Komitetu Rodzin Powstańców. Zdjęcia pamiątkowe Franciszka Bagrowskiego znajdują się w Izbie Pamięci poświęconej Powstaniu Wielkopolskiemu

1918-1919 w Liceum Ogólnokształcącym im. Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wielkopolskiej. Odznaczony był: Odznaką Honorową Orlecia (1919); Medalem Zwycięstwa i Wolności (1946); Odznaką Grunwaldzką (1947); Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958); Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972). Związek małżeński zawarł 29 listopada 1924 r. ze Stanisławą zd. Taczalą (zm. 30. 09. 1944). We wrześniu 1950 r. zawarł związek małżeński z Ludwiką zd. Owczarzak, primo voto Zaremba (1915-1984). Dzieci: Teresa zam. Jóźwiak (1927- 2008); Genowefa zam. Siwek (ur. 1928); Henryk (1930-1979); Jan Zaremba, (1939-2004); Barbara zam. Wichler (ur. 1951); Danuta zam. Wieczorek (ur. 1959).

Dokumenty ze zbiorów rodziny.

Danuta Wieczorek

Balski Marian (1899 – 1919), powstaniec oddziału trzemeszeńskiego. Urodził się 17 marca 1899 roku w Trzemesznie w rodzinie urzędnika pocztowego Józefa i Marii (Marianny) z Kołodziejczaków. 14 listopada 1917 r. został powołany do służby wojskowej i wcielony do armii pruskiej. Przebywał w Lubeck (Niemcy) i Brugge (Belgia), brał udział w wal-

Marian
Balski

kach na froncie zachodnim. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej został zwolniony ze służby wojskowej z dniem 4 grudnia 1918 r. i przeniesiony do rezerwy z dniem 8 grudnia 1918 r. jako żołnierz 49 Pułku Piechoty w Gnieźnie. Na wiadomość o przygotowywanym powstaniu zgłosił się do Ochotniczej Kompanii Trzemeszeńskiej dowodzonej przez Władysława Wleklińskiego. 1 stycznia 1919 roku wraz z grupą powstańców trzemeszeńskich dołączył do oddziałów gnieźnieńsko-wrzesińskich, w których głównodowodzącym był ppor. Paweł Cymś. Z powstańcami trzemeszeńskimi pod bezpośrednim dowództwem Władysława Wleklińskiego przeszedł szlak bojowy prowadzący przez Mogilno, Strzelno, Kruszwicę, Mątwy, aż pod Inowrocław. Przydzielony do grupy zachodniej, 5 stycznia 1919 roku brał udział w szturmie na dworzec kolejowy w Inowrocławiu i koszary 140 pułku piechoty niemieckiej. Tam został ciężko ranny. Przewieziony do szpitala wojskowego w Gnieźnie, zmarł 12 lutego 1919 roku. Ciało pochowano na cmentarzu trzemeszeńskim. W 1926 roku po wybudowaniu pomnika Mauzoleum Powstańców Wielkopolskich trumnę ze zwłokami przeniesiono do krypty pod pomnikiem wraz z 15 towarzyszami walk. Na tablicy wykonanej z marmuru, zawieszanej na frontowej części pomnika, nazwisko Balski Marianus wyryto na dole pierwszej kolumny. 9 października 1926 roku tablicę poświęcił Prymas Polski arcybiskup August Hlond, a całe Mauzoleum 16 czerwca 1929 roku biskup sufragan gnieźnieński Antoni Laubitz. Podczas drugiej wojny światowej po wkroczeniu wojsk niemieckich do Trzemesznej w listopadzie 1939 roku pomnik zburzono i ciało Mariana wraz z innymi powstańcami przeniesiono do wspólnej mogiły, trochę oddalonej

od Mauzoleum. Tablicę inskrypcyjną z nazwiskiem Mariana, uratowaną przez Władysława Bojanowskiego umieszczono na mogile powstańców dopiero po zakończeniu drugiej wojny światowej. W 1964 roku przy swoich żołnierzach zgodnie z ostatnią wolą pochowano dowódcę kompanii trzemeszeńskiej majora Władysława Wleklińskiego. Marian Balski miał czterech braci i siostrę: Stanisław (1892–1914) powołany do armii pruskiej poległ 19 listopada 1914 roku; Franciszek (1893–1917), także wcielony do armii niemieckiej, poległ na froncie zachodnim w 1917 roku; Florian (1891 – ?), Cyryl (1913 – 1993), mistrz fryzjerski, w czasie drugiej wojny światowej pracował przymusowo w fabryce samolotów Focke-Wulfa w Krzesinach pod Poznaniem, a siostra Pelagia (1897 – 1978) w latach od 1941 r. do 1945 r. na zesłaniu w fabryce broni w Bremen Grohn w Niemczech.

AP w Bydgoszczy oddz. w Inowrocławiu, sygn. 76, nr 46; T. Jabłoński, Lista strat Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. Poznań; A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Zarys dziejów, Warszawa – Poznań, 1978 r., str. 209 – 218 ; Z. Kościński, Z. Wartel, Zachowane mogiły Powstańców Wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918/1919, Poznań 2003, str. 76; Paweł Anders, Miejsca pamięci Powstania Wielkopolskiego, Wydawnictwo WBP i CAK, Poznań 2003 r., str. 153 -154; Roman Wolek, Odbudują Mauzoleum Powstańców Wielkopolskich, Pałuki i Ziemia Mogileńska nr 819 (43/2007); dokumentacja rodzinna.

Wanda Grobelna z domu Balska

Antoni
Banasiak

Banasiak Antoni (1895 – 1954), kupiec, żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodzony 24 kwietnia 1895 r. w Morawinie k. Ostrowa Wlkp., był synem Michała i Marii z Tomalaków. Po ukończeniu szkoły podstawowej, w wieku 14 lat podjął naukę zawodu kupieckiego w Kępnie. W czasie I wojny światowej w armii niemieckiej, walczył m.in. pod Verdun. Po powrocie w rodzinne strony, od stycznia 1919 roku służył w batalionie ostrzeszowskim, uczestniczył w walkach oddziału, w stopniu plutonowego. W 1923 roku zamieszkał w Pleszewie, prowadził hurtową sprzedaż opału i produktów rolnych, a w latach 1928 – 1939 dzierżawił tartak w Miałach pow. Czarnków. W grudniu 1939 r. wysiedlony z rodziną do Włoszczowy. Po zakończeniu wojny powrócił w rodzinne strony i objął kierownictwo państwowego tartaku w Laskach. W 1947 r. aresztowany i represjonowany pod zarzutem współpracy z podziemiem zbrojnym. W 1951 r. zamieszkał w Mroczeniu. Zmarł 26 marca 1954 r. w Kępnie, pochowany na tamtejszym cmentarzu. W 1919 r. zawarł zw. małżeński ze Stanisławą Pietrzak; dzieci: Tadeusz (ur. 1920), Aleksandra (zam. Łukomska, ur. 1923).

Dokumentacja rodzinna i osobista.

Marek Rezler

Jan
Banasiak

Banasiak Jan (1897 – 1972), siodlarz, rolnik, żołnierz kompanii grabowskiej. Urodzony 8 lipca 1897 r. w Morawinie k. Ostrowa Wlkp., był synem Michała B. i Marii z Tomalaków. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę zawodu rymarza – kaletnika w warsztacie S. Torchalskiego w Ostrowie Wlkp.; złożył egzamin czeladniczy. Po wybuchu wojny w 1914 r. gospodarował na roli w Karolewie pod Grabowem n. Prosną. W 1916 r. powołany do armii niemieckiej, służył w artylerii we Freiburgu (w Badonii), a potem był skierowany na front, do Belgii. W listopadzie 1918 r. wrócił w rodzinne strony, w grudniu wstąpił do kompanii grabowskiej, uczestniczył w walkach pod Torzeńcem, Jutrkowem i Teklinowem. W listopadzie 1919 skierowany do Leszna jako instruktor w 17 pal, a w maju – na kurs oficerów gospodarczych w Poznaniu. Potem do 1923 r., pełnił obowiązki intendenta w obozie jeńców w Szczypiornie k. Kalisza. Na własną prośbę zwolniony do rezerwy, powrócił do pracy w gospodarstwie, w Mechnicach. Aktywnie działał społecznie, należał do sejmiku powiatowego w Kępnie. W grudniu 1939 r. został pracownikiem we własnym gospodarstwie, a po wojnie wywłaszczony. Pracował jako brygadzysta w PGR Ligota Polska, a nast. czasowo kierował gospodarstwem Bukownia k. Bierutowa. Żonaty dwukrotnie: od

1924 r. z Franciszką Kołodziejczyk, a po jej śmierci (1935), od 1938 r. z Jadwigą Różyńską. Dzieci: z pierwszego małżeństwa troje (Regina, ur. 1925; Stanisław, ur. 1927; Jędrzej, ur. 1933) z drugiego dwoje: Jan (ur. 1939) oraz Henryk (1943). Zmarł 7 marca 1972 r., w Sycowie, pochowany w Kępnie.

Dokumentacja rodzinna, lista Andrzeja Krajewskiego (błędnie podane miejsce urodzenia: Mechnice); Powstańcy wielkopolscy..., t. I, s. 94; M. Rezler, Banasiak Jan (1897-?), (W:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, tom I, s. 17, Poznań 2005; informacje syna Jana Piotra.

Marek Rezler

Bartkowiak Franciszek (1900–1989) ochotnik 1 kompani strzelców wielkopolskich, działacz społeczny. Urodził się 14 listopada 1900 roku w Popowie Kościelnym w powiecie wągrowieckim w rodzinie robotnika rolnego Marcina i Anny z Brząkowskich. Od 1907 roku uczęszczał do 4 klasowej niemieckiej szkoły powszechnej. We wrześniu 1914 roku po jej zakończeniu rozpoczął pracę na roli. W dniu 22 czerwca 1918 roku został wcielony przymu-

sowo do armii pruskiej do 54 pułku piechoty w Kołobrzegu. Zwolniony z armii niemieckiej 9 grudnia 1918 roku, powraca w rodzinne strony i już 27 grudnia 1918 roku włącza się w zbrojne działania powstańcze na terenie Wielkopolski. Do 23 stycznia 1919 roku brał udział w oswobodzaniu budynków należących do kolei na froncie północnym w Gostuszy, Paterku, Budzynie i Chodzieży. Dalszy ciąg walk powstańczych odbywał w 1 kompani strzelców wielkopolskich dowodzonej przez por. Bernarda Śliwińskiego (przemianowany później na 68 pułk strzelców wielkopolskich we Wrześni). Walczył na froncie południowo-zachodnim pod Rawiczem i Zdunami. Podczas odbywania swojej służby wojskowej w okolicach Nowosielska w dniu 16 sierpnia 1920 roku został ranny w prawą rękę. Do wojska powraca po miesięcznej rekonwalescencji i nadal służy w 68 pułku we Wrześni. Pracuje wówczas na warsztatach w Oddziale Kierownictwa Transportu Wojskowego w Inowrocławiu i Szamotułach, gdzie pełnił służbę do 1921 roku. Następnie skierowano F. Bartkowiaka do 73 pułku piechoty do Biedruska, skąd został zwolniony 21 grudnia 1921 roku. Po zakończeniu służby wojskowej pracował najpierw jako pracownik leśny a następnie został skierowany do pracy w charakterze dróżnika. Przynależał do organizacji zawodowej drogowców. Pełnił również funkcję prezesa robotników rolnych i leśnych przy Polskim Zjednoczeniu Zawodowym. Był prezesem Sokola i członkiem Zarządu Kasy Chorych w Skokach oraz uczęszczał na wykłady „Niedzielnego Uniwersytetu” w tym miasteczku. W okresie okupacji niemieckiej 1939 – 1945 pracował jako dróżnik. 8 września 1939 roku

Franciszek
Bartkowiak

wraz ze swoją żoną i dziećmi uniknął rozstrzelania przez hitlerowców, którzy w krwawy sposób rozpoczęli zajmowanie Skoków. Pod koniec wojny w 1944 roku został przymuszony do kopania okopów i umacniania niemieckich fortyfikacji. Swoje wojenne przeżycia opisał w broszurce pt: *Wspomnienia z czasów okupacji miasta Skoków*, wydanej w Zakładach Kartograficznych K. Bonowskiego w Wągrowcu w 1945 roku. Po wojnie został prezesem Opieki Rodzicielskiej przy Publicznej Szkole Powszechnej im. Adama Mickiewicza w Skokach. W sierpniu 1947 roku wraz z rodziną osiada w Szkocji w dawnym powiecie szubińskim. Pracował w Powiatowym Zarządzie Dróg jako nadzorca Dróg i Mostów, skąd w roku 1967 przeszedł na emeryturę. Był członkiem koła rynarzewskiego ZBoWiDu. Zmarł 10 października 1989 roku w Szkocji, pochowany został na cmentarzu parafialnym w Rynarzewie. Odznaczony był m. in. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1962), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969), Medalem za długoletnie Pożycie Małżeńskie (1974), złotą i srebrną odznaką przodownika pracy. W 1924 roku zawarł związek małżeński z Michaliną Jakubowską (01.09.1900-24.09.1989), mieli dzieci: Eleonorę (1926-1974), Irenę (ur. 1928), Hieronima (ur. 1930), Waleriana (ur. 1933).

Archiwum Zarządu Oddziału ZKRP i BWP w Bydgoszczy. Teczka osobowa F. Bartkowiaka (życiorys, deklaracja wstąpienia do ZBoWiDu, wnioski na odznaczenia), sygn. 462/1571; F. Bartkowiak, Wspomnienia z okupacji miasta Skoków, Wągrowiec 1945; Archiwum parafii p.w. św. Katarzyny

Aleksandryjskiej w Rynarzewie. Księga Zmarłych 1978-1996, Liber Copulatorum 1952-1961; relacja syna Waleriana Bartkowiaka z Szubina.

Piotr S. Adamczewski

Berski Stefan (1901 – ?), wywiadowca powstańczy w Kępnie. Urodził się 26 listopada 1901 r. w Dürnberg (Niemcy), w 1918 roku mieszkał w Krążkowach k. Kępna. 29 grudnia 1918 r. zgłosił się do służby w Straży Ludowej w Kępnie. Ochotniczo wykonywał zadania wywiadowcze posterunku nr 6, na odcinku Kępno – Myjomice – Wieruszów. Zajmował się też przeprowadzaniem ochotników do powstania przez Myjomice do Doruchowa i Ostrzeszowa. Był zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski. 22 grudnia 1920 zwolniony z wojska. Odznaczony Orderem Odrodzenia Polski 5 kl., Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Wywiad przeprowadzony przez Irenę Małkowską z Nowych Skalmierzyc, dla potrzeb Związku Bojowników o Wolność i Demokrację.

Marek Rezler

Błaszczuk Czesław (1896 – 1955), powstaniec wielkopolski, podoficer zawodowy Wojska Polskiego. Urodził się 19 lipca 1896 r. w Bugaju pod Miłosławiem (pow. wrzesiński). W Powstaniu Wielkopolskim walczył w szeregach kompanii miłosławskiej pod dowództwem Stanisława Plucińskiego, która wchodziła w skład batalionu Służby Straży i Bezpieczeństwa we Wrześni pod dowództwem ppor. Władysława

Czesław
Błaszczyk

Wiewiórowskiego. Batalion wrześniński w dniu 28 grudnia 1918 r. rozbroił liczący około 150 żołnierzy oddział niemiecki i przejął władzę we Wrześni. W następnych dniach powstania batalion wrześniński odegrał też dużą rolę w toczących się walkach, jako dobrze zorganizowany oddział powstańczy. Czesław Błaszczyk w latach 1920 -1921 brał udział w wojnie bolszewickiej jako żołnierz Armii Wielkopolskiej. Następnie sierżant Czesław Błaszczyk pełnił służbę w Wojsku Polskim od lipca 1925 r. do września 1939 r. w 71 Pułku Piechoty w Zambrowie. W kampanii wrześniowej 71 pp wchodził w skład 18 Dywizji Piechoty pod dowództwem płk dypl. Stefana Kosseckiego. Ostatnią bitwę żołnierze 71 pp stoczyli pod Andrzejowem, gdzie zostali otoczeni przez Niemców i dostali się do niewoli bądź polegli. Zmarł 19 kwietnia 1955 r. we Wrześni. Pochowany na cmentarzu parafialnym. Odznaczony m. in. Krzyżem Powstańców Wielkopolskich (nr 1455), Medalem „Polska swemu obrońcy. 1918 – 1921” za udział w wojnie bolszewickiej, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Medalem Za długoletnią służbę. Żonaty od 1921 r. ze Stanisławą Szudrowicz, miał pięciu synów: Stefana, Władysława, Stanisława, Jana i Andrzeja.

CAW, I. 320.71.48 wykazy uposażeń, I. 320.71.60 wykazy uposażeń; A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz, Powstanie Wielkopolskie, Warszawa – Poznań 1983, s. 196.

Krzysztof Błaszczyk

Bocian Jan (1895 – 1919) brał udział w walkach powstańczych w składzie baonu poznańskiego ppor. Stanisława Śliwińskiego w stopniu szeregowca. Urodził się 11 sierpnia 1895 w Pamiątkowie w powiecie szamotulskim, syn rolników z Pamiątkowa Franciszka i Franciszki z domu Mąkowskiej. Prawdopodobnie ukończył szkołę powszechną w Pamiątkowie, po której rozpoczął pracę w gospodarstwie rodzinnym. Potem służył w wojsku niemieckim jako poborowy. Pochodził z wielodzietnej rodziny, (dwoje dzieci zmarło, pozostałe rodzeństwo: Stanisława ur. 1889, Weronika ur. 1891, Marcin ur. 1899, Franciszek ur. 1904, Antoni ur. 1906, Agnieszka, Stanisław – zginął 1 września 1939 r. w czasie bombardowania Ławicy, pochowany na Cytadeli, Antonina, Władysław). Walczył na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego; w boju o Szubin 11 stycznia 1919 roku atakował umocnione punkty w mieście. Zmarł z ran 12 stycznia 1919 roku pod Szubinem. Zwłoki Jana Bociana pochowane są

Jan
Bocian

w Cerekwicy (gmina Rokietnica), na starym cmentarzu. Akt zgonu znajduje się w księgach parafialnych parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Cerekwicy. Z Szubina zwłoki zostały przywiezione do Cerekwicy przez brata Franciszka i jego zięcia Józefa Borowiaka, ten wpisany jest, jako zgłaszający zgon, w akta kościelne. Pośmiertnie odznaczony krzyżem za bohaterską śmierć na polu chwały 12 stycznia 1919 r. Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości 24/26168 przyznał Krzyż Niepodległości na posiedzeniu w dniu 12 czerwca 1938 r. Prot. pos. Nr 129 str.140. Odznaczenie przyznano zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1938 r. i ogłoszono w Monitorze Polskim nr 177 z dnia 5 sierpnia 1938 r. poz. 323, s. 2.

CAW, akta odznaczeniowe KN 24/26168; Akta parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Cerekwicy; T. Jabłoński, Lista strat Powstania Wielkopolskiego, Warszawa 1936, s.7; Mogiły Powstańców Wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych (Stan badań nad grobownictwem Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 na koniec 2002 roku). Pod red. Z. Kościańskiego, Z.Wartela. Poznań 2002, s. 4, 58; Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918/1919. Poznań 2003, s. 34.

Anita Płachetka

Borczyński Stanisław (1896 – 1951), leśnik, żołnierz wojsk łączności Armii Wielkopolskiej. Urodził się 20 kwietnia 1896 r. w Chynowie pow. Ostrów Wlkp., był synem kierow-

Stanisław
Borczyński

nika szkoły Stefana B. i Stanisławy z Łyczynskich. W latach 1902 – 1906 uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej, w 1906 rozpoczął naukę w gimnazjum w Ostrowie Wlkp. Angażował się w działalność sportową, należał do Towarzystwa Tomasza Zana i skautingu – za co w 1913 r. został wydalony z gimnazjum. W kwietniu 1914 r. rozpoczął praktykę zawodową w lasach miłosławskich. W Miłosławiu wstąpił do miejscowego koła TTZ i do skautingu. Pracował tam aż do 2 lutego 1919 r. i wyjechał do Poznania, gdzie po przeszkoleniu, w stopniu starszego szeregowca skierowano Borczyńskiego do służby w charakterze telegrafisty w Sztapie Dowództwa Głównego. Urlopowany w styczniu 1920 r., w marcu złożył eksternistycznie egzamin dojrzałości w gimnazjum św. Marii Magdaleny a następnie kontynuował naukę na Wydziale Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego. W lipcu 1920 r. uczestniczył w akcji plebiscytowej na Górnym Śląsku (w Lublińcu i w Bytomiu), a potem wrócił do czynnej służby wojskowej, w stopniu kaprała. Przydzielony jako łącznościowiec do sztabu gen. T. Rozwadowskiego. W listopadzie 1920 r. urlopowany dla kontynuowania studiów, w 1921 r. uczestniczył w III powstaniu górnośląskim. W 1923 r. uzyskał dyplom inżyniera leśnictwa i podjął pracę jako zastępca nadleśniczego w

Państwowym Nadleśnictwie Wanda, a pod koniec roku został nadleśniczym w Państwowym Nadleśnictwie Drawsko pow. Czarnków. W 1934 r. przeniesiony na podobne stanowisko do Czeszewa pow. Września. W 1939 r. zmobilizowany w randze podporucznika, służył w sztabie 17. Dywizji Piechoty. Ranny podczas przeprawy przez Bzurę, przedostał się do Modlina. Wzięty do niewoli w chwili kapitulacji twierdzy. Osadzony w obozie jenieckim w Działdowie, został w listopadzie 1939 r. zwolniony i powrócił do Czeszewa. Wysiedlony z rodziną do obozu na Główniej pod Poznaniem, w lutym 1940 został wywieziony do Jędrzejowa, w GG. Podjął pracę w inspekcji leśnej w Zagnańsku pod Kielcami. Od 1940 roku w ZWZ – AK, w stopniu porucznika, zajmował się wywiadem i zaopatrzeniem. Po zakończeniu wojny powrócił na stanowisko nadleśniczego do Czeszewa. W 1949 r. przeszedł do Poznania, na stanowisko inspektora w Dyrekcji Lasów Państwowych. Odznaczony m.in. Medalem Niepodległości (1938), posiadacz Odznaki Honorowej za Walkę o Szkołę Polską (1930). Zmarł w Poznaniu 27 lipca 1951 r., spoczywa na cmentarzu w Miłosławiu. W 1924 r. zawarł zw. małżeński z Julią Ozdowską (zm. 1949). Dzieci: Maciej (ur. 1930), Andrzej (1932).

L. Adamczewski, Żołnierz z indeksem, „Polska – Głos Wielkopolski” 24-25 V 2008 r. (fot); Powstańcy wielkopolscy,... T. 1; Dokumentacja osobista i rodzinna, informacje syna Macieja.

Marek Rezler

Brona Roman (1894 – 1961), urodził się 28 lutego 1894 r. w Niedźwiadach koło Szubina. Rodzicami byli Stanisław i Agnieszka z domu Krzemińska. Ukończył szkołę powszechną i dokończył się w zawodzie kowala i ślusarza. Od 1914 r. do 1918 r. przebywał w wojsku niemieckim. Do powstania przyłączył się pod koniec 1918 r., by walczyć na froncie północnym do 18 lutego 1919 r. Wstąpił do tworzącej się kompanii samokłeskiej, która składała się z ochotników z okolicznych wsi Wieszki, Janowo, Chobielin, Samokłeski, Tur i Rynarzewo. Kompanią samokłeską dowodził ppor. Kolańczyk. Z oddziałem tym walczył w bitwie o Szubin, gdzie został ranny. Zwolniony ze służby jako inwalida. Na podstawie akt znajdujących się w Centralnym Archiwum Wojskowym Roman Brona był zweryfikowany przed 1939 r. jako powstaniec wielkopolski i jako taki ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK – VIII w Poznaniu pod nr 20222. Zaangażował się w działalność koła weteranów powstania wielkopolskiego. Po wojnie wstąpił do ZBoWiD. Pracował Fabryce Sygnałów Kolejowych w Bydgoszczy. Roman Brona zmarł 27 czerwca 1961 r. w Bydgoszczy. Odznaczony był: Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1957) i Odznaką Pamiątkową Wojsk

Roman
Brona

Wielkopolskich. Żona Pelagia z domu Cicha (ur. 3 czerwca 1903 w Runowie, zm. 19 grudnia 1979 r.). Małżonkowie doczekali się trójki dzieci.

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szubinie.

Kamila Czechowska

Bydałek Teresa (1900 – 1978) urodzona 23 września 1900 r. w Pakości, córka Piotra i Marianny Podorackiej. Ukończyła 7-klasową szkołę powszechną. W wieku lat 18 wstąpiła w szeregi Towarzystwa Gimnastycznego Sokół. Ukończyła kurs pielęgniarstwa Czerwonego Krzyża. Z chwilą wybuchu powstania wstąpiła w szeregi kompanii pakoskiej. Jako sanitariuszka brała udział w walkach o wyzwolenie Inowrocławia i Barcina. Następnie opiekowała się rannymi w szpitalu powstańczym w Pakości dowodzonym przez dr Michała Znanieckiego. Odkomenderowana do szpitala w koszarach wojskowych w Inowrocławiu. W 1921 roku zawarła związek małżeński. W 1939 r. wraz z rodziną wywieziona do Generalnego Gubernatorstwa. Po zakończeniu wojny wróciła do Pakości. Odznaczona za działalność niepodległościową Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973), odznaką pamiątkową 67 pułku piechoty. Zmarła w marcu 1978 r.

Marek Puczkarski

Cegiełka Marcin (1879 – 1959), powstaniec z Grabowa. Urodzony 8 listopada 1879 r. w Grabowie n. Prosną, był synem Ignacego i Katarzyny z Sielakowskich. 14 listopada 1918 r. wstąpił do Rady Żołnierskiej

w Grabowie, później był instruktorem powiatowym i zajmował się werbowaniem ochotników do polskiego oddziału. W okresie międzywojennym należał do koła Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914/1919 w Grabowie. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski (nr 16 591). Zmarł w Grabowie n. Prosną 4 stycznia 1959 r.

Akta USC w Grabowie n. Prosną; Lista AK, APP Poznań, Związek Powstańców Wielkopolskich 215.

Marek Rezler

Chlebowski Klemens Andrzej (1898 – 1976), powstaniec wielkopolski, żołnierz 12 p. strzelców wielkopolskich. Urodził się 9 listopada 1898 w Czekanowie k. Ostrowa Wlkp., syn Andrzeja i Katarzyny. 4 lutego 1919 r. wstąpił jako ochotnik do 2 kompanii I baonu 12 p. strz. wlkp., walczył na odcinkach: Krotoszyn – Zduny – Ujazd – Sulmierzyce – Gołków oraz Uciechów – Czarny Las – Szklarka Przygodzka. 16 czerwca 1919 r. przeniesiony do I baonu wojsk kolejowych w Poznaniu jako współorganizator wojskowy i instruktor kolejowy. Zdemobilizowany 29 lipca 1921 r., służbę zakończył w stopniu sierżanta. 16 grudnia 1921 r. odznaczony powstańczą Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. 3 maja 1940 r. aresztowany przez Niemców i osadzony w obozie koncentracyjnym w Dachau, a od 26 czerwca 1940 r. w obozie koncentracyjnym Mauthausen (nr obozowy 5000/47544), gdzie przebywał do dnia wyzwolenia 5 maja 1945 r. Do czasu przejścia na emeryturę 30 czerwca 1954 r. pracował na kolei. Pełnił funkcję wiceprezesa Zarządu Oddziału ZBoWiD

w Wieruszowie. 13 grudnia 1971 r. mianowany ppor. Zm. 5 stycznia 1976 r. w Wieruszowie, spoczywa na cmentarzu św. Rocha w parafii Wieruszów - Podzamcze. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1972). Z małżeństwa z Heleną Wizner miał syna Mieczysława (zm. 2004, inż. budownictwa).

Dokumentacja osobista w posiadaniu rodziny. Zaśw. Czerwonego Krzyża, Genewa 14 X 1973; Zaśw. Referatu Historycznego DOK, Poznań 10 IX 1938; materiały zgromadzone przez Pawła Grzesiaka (ARSONIUM).

Marek Rezler

Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889 – po 1947), ziemianin, dowódca baonu śremskiego, mjr Wojska Polskiego. Urodził się 9 maja 1889 r. w Czarnymśladzie (ówczesny pow. śremski), w rodzinie ziemiańskiej Stanisława i Lucyny z Chrzanowskich. Ukończył gimnazjum w Krotoszynie i studia rolnicze na uniwersytetach w Lipsku, Monachium i Berlinie. Odbił roczną służbę wojskową. Do wybuchu wojny gospodarował w swoim majątku. W latach 1914-1918 wcielony do armii niemieckiej (6 Pułk

Rezerwowy, 47 Pułk Piechoty); mianowany ppor. Zdemobilizowany w listopadzie 1918 r., aktywnie włączył się w organizowanie polskiego tajnego Komitetu Obywatelskiego (zajmował się sprawami komunikacji), Rad Ludowych i oddziałów Służby Straży i Bezpieczeństwa. 30 grudnia 1918 r. brał udział w opanowaniu Śremu i wszedł w skład komisji ds. przejęcia koszar i magazynów z rąk niemieckich, a 1 stycznia 1919 r. został mianowany zastępcą dowódcy miejscowych oddziałów powstańczych. Do 5 stycznia zorganizował baon składający się z kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa, kompanii kórnickiej i drużyny sanitarnej z lekarzem. Mianowany dowódcą baonu przez starostę W. M. Szczepkowskiego, 6 stycznia przez Kościan baon dotarł do Nowego Tomyśla, gdzie czekał na dalsze rozkazy. O godzinie 23:00 dowódca odcinka, ppor. K. Zenkteler nie wyraził zgody na wsparcie kompanii opalenickiej przez baon śremski, co przyczyniło się do klęski powstańców. 7 stycznia baon śremski otrzymał rozkaz udania się do Chrośnicy i Łomnicy, a oddział kawalerii do Hamernii i Sępólna, Po pierwszych starciach z Niemcami, m.in. w Strzyżewie, przerwano (9 stycznia) połączenie kolejowe między Strzyżewem a Trzcielem. Wieczorem 10 stycznia Chosłowski otrzymał rozkaz przygotowania ataku na Zbąszyń, który następnego dnia zakończył się niepowodzeniem, m.in. wskutek słabej dyscypliny w szeregach kompanii śremskiej i złego przygotowania akcji. Baon ponownie zajął pozycje w Łomnicy. 17 stycznia 1919 r. oddziały niemieckie ze Zbąszynia i Trzciała próbowały zaskoczyć powstańców z baonu śremskiego. Po 5-godzinny starciu nieprzyjaciela

Stefan
Chosłowski

odparto ze stratami (12 żołnierzy) i wycofano (18 stycznia) do Śremu, gdzie został (przez Chosłowskiego) zreorganizowany. Na początku lutego [1919 r. składał się z trzech kompanii piechoty. Wyruszył pod Rawicz (6 lutego), gdzie Polacy stracili właśnie Sarnowo. Walczył w tzw. drugiej bitwie rawickiej. Chosłowski objął dowództwo odcinka Jagodnia-Miejska Górka - Niemany. 23 lutego baon śremski został przekształcony w 1 baon Pułku Strzelców Wielkopolskich. Dekretem Komisarjatu NRL nr 54 poz. 167 (z 23 maja 1919) Chosłowski został mianowany por. (od 1 czerwca 1919). W styczniu 1920 r. brał udział w rewindykacji Rawicza i Kępna. Wyruszył z baonem (24 stycznia) na front wschodni do Lidy. W wojnie na froncie litewsko-białoruskim (20 maja-6 czerwca 1920) dowodził 69 Pułkiem Piechoty, następnie (18 listopada 1920-16 stycznia 1921) 70 Pułkiem Piechoty oraz (27 lutego - 20 lipca 1921) baonem sztabowym pułku i krótko, w zastępstwie, pułkiem. Zweryfikowany (15 lipca 1920) w stopniu mjr., przeniesiono go (5 marca 1922) do rezerwy. Wrócił do Ostrowiecka i mieszkał tam do 13 maja 1926 r., do chwili przeniesienia do Poznania. W okresie międzywojennym działał m.in. w Związku Powstańców i Wojaków oraz towarzystwach gospodarczych. W 1939 r. dowodził baonem wartowniczym. Zmarł po 1947 r. Był odznaczony m.in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi. Związek małżeński zawarł z Ireną z Chrzanowskich, miał córkę - Zofię.

CAW, Akta personalne 3617 i VM 15-934; TU NRL nr 16 z 4 VI 1919

s. 71; S. Łoza, *Czy wiesz*, s. 40; S. Chosłowski. *Historia baonu śremskiego*, „Wolność” 1925, nr 5-9; tenże, *Historia baonu śremskiego, nakładem Księgami E. Mieleczyńskiego, Ostrów (brw)*; tenże, *Baon śremski i jego udział w Powstaniu Wielkopolskim*, „Wielkopolanin” 1934, nr 44-49; tenże, *Szereg wspomnień z Powstania Wielkopolskiego*, 1947, s. 150-152; D. Kęszycki, *Wspomnienia z 1919-1922, Śrem 1932*; S. Celichowski, *Wyprawa zbąszyńska. Wspomnienia uczestnika*, Poznań 1935; Z. Wieliczka, *Od Prosny po Rawicz (wg indeksu); informacje Adama Podsiadły*; B. Polak, *Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889 - po 1947)*, (w:) *Słownik ...*, s. 53-54.

Bogusław Polak

Dąbrowski Józef (1899 – 1982), urodził się 14 lipca 1899 roku w Langendreer pow. Bohum w Niemczech. Był synem Józefa i Jadwigi zd. Chuda. Ukończył 4-klasową szkołę powszechną. W maju 1918 roku został powołany do armii niemieckiej i służył w 154 pp. w Jaworze. W grudniu tego roku powrócił w rodzinne strony w województwie poznańskim. Tam 3 stycznia 1919 roku ochotniczo wstąpił do polskich oddziałów powstańczych. Brał udział w walkach do zakończenia działań powstańczych.

Józef
Dąbrowski

Następnie uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 roku. Po zakończeniu służby wojskowej w 1923 roku, w okresie międzywojennym pracował jako robotnik rolny oraz pracownik fizyczny w przedsiębiorstwie handlowym. W kampanii wrześniowej 1939 roku walczył pod Tarnopolem i Stanisławowem. Podczas ucieczki z niewoli został osadzony w stalagu VIII c w Żaganiu. Następnie został wywieziony do robót w Niemczech, gdzie pracował w gospodarstwie rolnym pod Strzegomiem oraz w Waldshut n/ Renem. Po wyzwoleniu miejscowości przez Amerykanów został przewieziony do Szwajcarii celem odbycia kwarantanny. W grudniu 1945 r. wrócił do Polski i osiedlił się w Legnicy. Tutaj pracował do czasu przejścia na emeryturę w 1964 r. w Legnickich Zakładach Przemysłu Odzieżowego na stanowisku magazyniera. Za pracę społeczną i udział w Powstaniu Wielkopolskim został wyróżniony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Odznaką „Zasłużony Dla Dolnego Śląska”. Zawarł związek małżeński z Marią z d. Radziewicz. Zmarł w Legnicy 15 marca 1982 r.

Kronika Zarządu Oddziału Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Legnicy.

Czesław Kowalak

Dembski Jan (1891 – 1942), strażnik graniczny, powstaniec. Urodził się 6 stycznia 1891 r. w Niedźwiedziu k. Ostrzeszowa, był synem Antoniego i Wiktorii z Rudnickich. W czasie I wojny światowej służył w armii

niemieckiej, na froncie włoskim; był ranny. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski (w kartotece Towarzystwa dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego, pod nr 12 503), lecz charakter zaangażowania D. w powstaniu nie jest znany. W okresie międzywojennym był komendantem placówki granicznej k. Rawicza. Po kampanii wrześniowej zamieszkał w Podzamczu, skąd pochodziła jego żona, Maria z Krupińskich. Kilkakrotnie aresztowany, ostatecznie został osadzony w obozie koncentracyjnym w Auschwitz, gdzie zginął 12 września 1942 r.

Dokumentacja rodzinna.

Maciej Płacht

Dirska Stanisław (1898 – 1944), ziemianin, żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodził się 2 czerwca 1898 r. w Ostrzeszowie, był synem Jana i Antoniny z Cegiełków. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnym mieście, uczył się w gimnazjum w Paczkowie. W 1918 r. uzyskał świadectwo dojrzałości i wrócił do Ostrzeszowa, działał w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”. Po wybuchu powstania wstąpił do batalionu ostrzeszowskiego, walczył m.in. pod Kobylą Górą i Korzeniem. Ukończył oficerski kurs łączności a nast. został wcielony do 12 p. strz. Wlkp. (późn. 70 pp). Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. W okresie międzywojennym prowadził majątek rolny w Smolnikach k. Grabowa n. Prosną. Podczas okupacji hitlerowskiej, w 1941 r. wstąpił do Związku Walki Zbrojnej (późn. Armii Krajowej), w jego majątku znajdował się punkt kontaktowy organizacji, ośrodek gromadzenia broni,

prasy podziemnej, miejsce ukrywania konspiratorów. Aresztowany przez gestapo 21 X 1943 r., został osadzony najpierw w obozie w Radogoszczy k. Łodzi, a później wywieziony do obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie zmarł 13 stycznia 1944 r.

Słownik Biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej (Ziemi Kaliskiej), t. 2, Kalisz 2003 (E. Jakubek); W. Graj, Ostrzeszów – Wojskowa konspiracja AK 1940 – 1944 „Zeszyty Ostrzeszowskie” nr 40, informacja rodziny.

Marek Rezler

Długaszewski Stanisław Florian (1892 – 1974), wójt Podzamcza, powstaniec. Urodził się 4 maja 1892 r. w Podzamczu (pow. kępiński) jako syn Stefana i Cecylii. Uczęszczał do gimnazjum w Ostrowie Wlkp. Studia medyczne w Monachium przerwał wybuch I wojny światowej. 3 sierpnia 1914 r. wcielony do armii niemieckiej, walczył na froncie zachodnim. Służbę w armii niemieckiej zakończył 28 grudnia 1918 r. W stopniu ppor. 6 lutego 1919 r. rozpoczął służbę w Wojsku Polskim i wstąpił w Poznaniu do ochotniczych oddziałów kawalerii wielkopolskiej. 1 kwietnia 1920 r. został mianowany rotmistrzem. W okresie 28 czerwca – 24 września 1920 r. w 17 pułku ułanów. Od 25 września 1920 r. w 215 Ochotniczym Pułku Ułanów Wielkopolskich, w 3 szwadronie, uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W szczególnie sposób odznaczył się 2 października 1920 r. w potyczce pod Mirem i w walkach na czele szwadronu w składzie 30 Brygady Piechoty. Służbę w 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich zakończył 6 listopada 1923 r. Po śmierci ojca po-

wrócił do Podzamcza (obecnie pow. Wieruszów). Objął zarząd nad tamtejszą cegielnią, brał czynny udział w życiu społecznym. Dzięki jego zabiegom Podzamcze zostało wójtostwem. W wyborach został wybrany przez społeczeństwo na pierwszego wójta Podzamcza. Przy udziale własnych środków i na własnym gruncie zainicjował m.in. budowę pomnika powstańców wielkopolskich w Podzamczu (1925). W czasie II wojny światowej 9 marca 1942 – 3 maja 1945 r. w hitlerowskich obozach koncentracyjnych: Auschwitz (nr 35395), Gross-Rosen, Buchenwald. Po zakończeniu wojny powrócił do Podzamcza i kierował cegielnią aż do jej upaństwowienia w 1951. Zm. w Podzamczu 30 września 1974. Spoczywa na cmentarzu Św. Rocha w Wieruszowie-Podzamczu. Odznaczony Orderem Virtuti Militari 5 kl.(nr 4587), Krzyżem Walecznych. Żonaty z Walentyną z Koszczyńskich (1902-1937), po jej śmierci z Marią z Koszczyńskich (1889-1969). Dzieci: Marek (ur.1937).

Jarząbkiewicz J., Łukomski G., Dzieje 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich im. hetmana Jana Karola Chodkiewicza 1920 - 1939, Poznań 1998; Riedl K., Zarys historii wojennej 26-go Pułku Ułanów Wielkopolskich, Warszawa 1929; dokumentacja rodzinna.

Paweł Grzesiak

Dmowski Roman Stanisław (1864 – 1939), pisarz, polityk, działacz społeczny, ideolog. Urodził się 9 sierpnia 1864 r. w Warszawie (Praga), w rodzinie brukarza Walentego i Józefy z Lenarskich. Kończył gimnazjum klasyczne, studiował nauki przyrodnicze w Warszawie. W 1888 r. wstąpił do

Związku Młodzieży (ZET), a w 1890 r. do Ligi Polskiej, którą przekształcił w Ligę Narodową. W 1891 r. skazany na osiedlenie poza Królestwem Polskim, przeniósł się do Galicji. Był redaktorem i wydawcą „Przeglądu Wszechpolskiego” i in. pism narodowych. Kształtował oblicze ideowe i polityczne Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. W 1903 r. we Lwowie opublikował książkę *Myśli nowoczesnego Polaka*. Uznano ją za katechizm obozu narodowego w Polsce. W czasie Polskiej rewolucji 1905-1907 powrócił do Warszawy. Zwalczał idee rewolucyjne i ogłosił program autonomii Królestwa Polskiego w ramach Rosji. Z jego inicjatywy rozwinęto Macierz Szkolną, Narodowy Związek Robotników i in. organizacji. W 1907 r. wybrany do Dumy Państwowej Rosji, został w niej prezesem Koła Polskiego. Z Czechami organizował ruch neoslawistyczny. W 1908 r. wydał książkę *Niemcy, Rosja i kwestia polska*. Dowodził w niej, że miejsce Rosji jako głównego wroga narodu polskiego zajęły Niemcy. Wzywał do taktycznej współpracy z Rosją w celu zahamowania ekspansji niemieckiej i obrony egzystencji narodu polskiego. Był przeciwnikiem powstań zbrojnych, socjalizmu, mesjanizmu i romantyzmu politycznego. Wzywał do pracy organicznikowskiej i realizmu. W czasie wojny głosił program współpracy z państwami Ententy przeciw Niemcom, wzywał do zjednoczenia ziem polskich w ramach państwa rosyjskiego. W 1915 r. opuścił Rosję i działał w Anglii, Francji oraz Szwajcarii. W Lozannie założył Agencję Polską z M. Seydą na czele, która podejmowała liczne inicjatywy propagandowe na rzecz odbudowy państwa polskiego. Publikowano

czasopisma i książki, gromadzono informacje, prowadzono instruktaż. W marcu 1917 r. opracował memoriał postulujący odbudowę zjednoczonego, niepodległego państwa polskiego, obejmującego wszystkie ziemie etnicznie polskie. Memoriał ten wręczył rządowi państw Ententy. Latem tegoż roku opracował memoriał postulujący przebudowę Europy Środkowo-Wschodniej. W sierpniu powołał do życia Komitet Narodowy Polski (KNP), który wkrótce uznany został za oficjalne przedstawicielstwo nie istniejącego państwa polskiego. KNP spowodował utworzenie Armii Polskiej we Francji. W ślad za tym odbudowujące się państwo polskie uznane zostało za sojusznika państw Ententy i dopuszczone było do udziału w Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dmowski jako prezes KNP został II delegatem na konferencję w Paryżu. Opracowywał memoriały, konferował z przywódcami państw zwycięskich, przemawiał na posiedzeniach. Odegrał wybitną rolę w kształtowaniu decyzji Konferencji Pokojowej w sprawie zachodniej granicy Polski. KNP utrzymywał ścisły kontakt z ludnością polską zaboru pruskiego, był jej powiernikiem i reprezentantem. Memoriały Komisariatu NRL trafiały bezpośrednio do KNP i Dmowskiego. Przekazywano je alianantom. Już 16 II 1919 r. pod presją Francji ofensywa niemiecka w Wielkopolsce została wstrzymana. Linia rozejmowa pokrywała się z aktualną linią frontu powstańczego. 28 VI 1919 r. podpisano traktat pokojowy z Niemcami. Na odcinku Wielkopolski przyznawał on Polsce nie tylko obszary wyzwolone przez powstańców, ale również Bydgoszcz, Chodzież, Zbąszyń, Leszno, Rawicz, Kępno. Dużą była w tym zasługa KNP, jak również osobista

Dmowskiego. Udział w Konferencji Pokojowej wyczerpał jego siły. Przez pewien czas leczył się. Po powrocie do Polski w 1920 r. wszedł w konflikt z Piłsudskim. Chociaż był posłem na Sejm, nie został w stolicy, lecz przeniósł się do Poznania. Następnie osiadł na szereg lat w Chłudowie (k. Poznania). Pisał artykuły do prasy narodowej i książki (m.in. *Polityka polska i odbudowanie państwa*), polemizował z piłsudczykami, zwalczał socjalistów i komunistów, wzywał do zachowania czujności wobec Niemiec, nadal popierał idee szukania porozumienia z Rosją. W 1926 r. zwalczał przewrót Piłsudskiego, ale jednocześnie wystąpił przeciw tendencjom separatystycznym w Wielkopolsce i na Pomorzu. W grudniu 1926 r. powołał do życia Obóz Wielkiej Polski (OWP), jako organizację skupiającą różne siły narodowe i zmierzające do obalenia sanacji. Podjęto prace nad pozyskaniem młodzieży studenckiej i robotników. Wystąpienia Dmowskiego coraz silniej przejawiały tendencje antysemityczne. Występowały one już wcześniej, ale w latach 30. przekształciły się w swojego rodzaju fobię. Dmowski pisał nowe artykuły i książki (*Świat powojenny i Polska, Przewrót i in.*), ale rozumowanie jego było już mniej precyzyjne, a prognozy się nie sprawdzały. Pogarszała się sytuacja mate-

rialna pisarza. Stopniowo tracił siły. W 1923 r. został doktorem honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego. W 1934 r. sprzedał Chłudowo i przeniósł się do przyjaciół Niklewiczów do Warszawy. Zmarł w nocy z 1 na 2 stycznia 1939 r. w Drozdowie (k. Łomży). Jego pogrzeb przybrał charakter wielkiej demonstracji. Rodziny nie założył.

K. Kawalec, Roman Dmowski, Warszawa 1996; T. Wolikowska, Roman Dmowski. Człowiek. Polak Przyjaciół, Chicago 1961; A. Micewski, Roman Dmowski, Warszawa; R. Wapiński, Roman Dmowski, Lublin 1988; Biogram przygotowany przez prof. Antoniego Czubińskiego (Dmowski Roman Stanisław 1864-1939) i zamieszczony w: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 68-69.

Redakcja

Dowbor Muśnicki Józef (1867 – 1937), gen broni, głównodowodzący powstania wielkopolskiego 1918-1919. Urodził się 25 października 1867 r. w Garbowie (ówczesny pow. sandomierski), w rodzinie Romana i Antoniny z Wierzbickich, wywodzącej się ze starego rodu litewskiego

Roman
Dmowski

Józef
Dowbor Muśnicki

Dowborów (Dauborów), herbu „Przyjaciół” (dwa serca przebite jedną strzałą), osiadłego od XV w. w Kiemowie i Muśnikach (stąd drugi człon nazwiska), a od XVII w. w okolicy Staszowa (na Sandomierszczyźnie). Dzieciństwo i wczesną młodość spędził w atmosferze starego polskiego dworu, pielęgnującego rodowe tradycje. Do 10 roku życia uczył się w domu, pod kierunkiem guwernantki. Do gimnazjum rosyjskiego uczęszczał w Radomiu. Po skończeniu 4 klas wstąpił do Korpusu Kadetów im. Mikołaja I w Petersburgu, który ukończył w 1886 r., uzyskując stopień podoficera. Dalszą naukę kontynuował w Konstantynowskiej Szkole Wojskowej, również w Petersburgu. Po ukończeniu (1888) szkoły oficerskiej otrzymał stopień ppor. i przydział do 140 Zariajskiego Pułku Piechoty w Kastromie (n. Wołgą). 7 VIII 1891 r. mianowany został por. Po 6-letniej służbie na Syberii otrzymał nowy przydział do 1 i Pułku Grenadierów w Jarosławiu, gdzie pełnił służbę przez następne 3 lata. Wyjątkowe zdolności i chęć wszechstronnego opanowania ścisłej wiedzy wojskowej spowodowały, że postanowił wstąpić do Akademii Sztabu Generalnego w Petersburgu. Wobec trudności stawianych Polakom-katolikom, zmienił wyznanie (kalwin) i po złożeniu egzaminów został przyjęty (9 X 1899). 12 IX 1901 r. awansował do stopnia podkapitana., a 6 V 1901 r. - kapitana. Kończąc Akademię (28 V 1902), otrzymał wyróżnienia. Praktykę w oddziałach liniowych, konieczną do zaliczenia w poczet oficerów Sztabu Generalnego, odbywał w sztabie Moskiewskiego Okręgu Wojskowego i w XVII Korpusie, a następnie w 11 Pułku Grenadierów (1902/1903-1904). Kampanię rosyjsko-

japońską 1904 r. odbył na stanowisku oficera do zleceń przy I Syberyjskim Korpusie. Po zawarciu w 1905 r. pokoju z Japonią, skierowany został do Charbina, z nominacją na stanowisko szefa sztabu Korpusu Wojsk Nadgranicznych (Zaamurski Okręg Wojskowy), z zadaniem opracowania ochrony szlaku kolejowego w Mandżurii. 23 VII 1906 r. przeniesiono go do organizującego się Irkuckiego Okręgu Wojskowego, a 2 III 1908 r. do sztabu X Korpusu w Charkowie, jako oficera do specjalnych zleceń, awansując go 6 grudnia na kolejny stopień. 9 XI 1910 r. otrzymał nominację na szefa sztabu 11 Dywizji Piechoty, rozlokowanej w Łucku, Dubnie i Krzemieńcu. 30 IV 1912 r., na własną prośbę, przeniesiono go na to samo stanowisko do 7 Dywizji Piechoty do Woroneża, z którą po wybuchu wojny wyruszył na front. Dysponując dużą wiedzą wojskową i doświadczeniem wojennym, wyniesionym z kampanii japońskiej, odznaczając się śmiałą inicjatywą i osobistą odwagą, przyczynił się do szeregu sukcesów odnoszonych na froncie, m.in. doprowadził do rozbicia (27 VII 1914) austriackiego korpusu kawalerii gen. Wittmanna w okolicy wsi Telatyn, a w dniu następnym austriackiej 15 Dywizji Piechoty w rejonie wsi Hopki. Za atak przeprowadzony na pozycje austriackiego II Korpusu pod Majdanem Górnym (na płn. od Tomaszowa) otrzymał najwyższą nagrodę za waleczność - Złoty Oręż św. Jerzego. Odnosił także sukcesy podczas walk z niemieckimi oddziałami pod Łodzią, przyczyniając się do rozbicia brygady piechoty gen. Paczeńskiego pod Widawą i dywizji piechoty pod Bełchatowem. Po pogromie wojsk rosyjskich pod Łodzią, 29

XI 1914 r. mianowany został dowódcą 14 Pułku Strzelców Syberyjskich, którym dowodził do 11 IX 1915 r. W bitwie pod Przasnyszem (na płn. od Warszawy), w czasie forsowania rzeki Orzyc, pod wsią Podosie został ranny i leczył się w szpitalu w Moskwie. Po powrocie do pułku walczył nadal na froncie niemieckim. Po klęsce wojsk rosyjskich w Galicji 14 Pułk Strzelców Syberyjskich przerzucony został do Chełmna, wycofując się w walce przez Kłodawę do Brześcia. Z twierdzy brzeskiej pułk skierowany został nad rzekę Dźwinę, gdzie Dowbor-Muśnicki został ciężko kontuzjowany. 15 VIII 1915r. awansowano go do stopnia gen. ppor., a miesiąc później otrzymał przydział do sztabu I Armii jako gen. do specjalnych zleceń. W lutym 1916 r. na czele 123 Dywizji Piechoty wyruszył do Azji Mniejszej, a w listopadzie skierowano go ponownie na front niemiecki. Jako dowódca 38 Dywizji Piechoty walczył pod Rygą, luzując tam 14 Syberyjską Dywizję Piechoty. W styczniu 1917 r. mianowany został szefem sztabu I Armii, a 5 maja, awansując na gen. por., otrzymał dowództwo 38 Korpusu, z którym przełamywał pozycje niemieckie pod Krewem. Po rewolucji lutowej 1917 r., wśród znajdujących się w Rosji Polaków odżyła idea utworzenia własnej siły zbrojnej. Zabiegi w tym celu czyniły koła związane z Narodową Demokracją. Upadek caratu i przychylna postawa Rządu Tymczasowego umożliwiła realizację tego zamysłu i na zjeździe Wojskowych Polaków (VI 1917) powołano Naczelny Polski Komitet Wojskowy (Naczpol) oraz podjęto uchwałę o sformowaniu na początek jednego korpusu polskiego. Naczpol zaproponował Dowbor-Muśnickiemu (13 VII 1917) objęcie

dowództwa nad Korpusem Polskim. Stanowisko to objął 6 VIII 1917 r., przystępując energicznie do formowania na Białorusi trzydywizyjnego korpusu na bazie zdekompletowanej Dywizji Strzelców Polskich i zrewolucjonizowanego pułku zapasowego tej dywizji w Biełgorodzie. I Korpus Polski rozwijał się jednak powoli i w szczytowym okresie wynosił ok. 30 000 żołnierzy (w jego skład wchodziły: trzy dywizje piechoty, trzy pułki ułanów, trzy brygady artylerii, dywizja artylerii ciężkiej, dywizjon moździerzy, pułk inżynierii, jednostki tyłowe i oddział lotniczy). Po wybuchu rewolucji październikowej Dowbor-Muśnicki popadł w konflikt z władzą radziecką i otrzymał rozkaz demobilizacji korpusu, któremu się nie podporządkował. Doszło wówczas do szeregu starć zbrojnych z oddziałami rewolucyjnymi (zajęcie twierdzy w Bobrujsku, potyczki na stacji kolejowej Jasień, pod Osipowiczami i Słobinem, Kalenkowicze, w rejonie Rohaczewa i pod Połobowcm). Wobec fiaska pertraktacji pokojowych w Brześciu, wojska niemieckie wznowiły ofensywę i 18 II 1918 r. ruszyły w głąb Białorusi. Sytuacja I Korpusu Polskiego stała się niezwykle trudna, jako że od zachodu zbliżała się armia niemiecka, do walki z którą korpus został powołany, a od wschodu następowały wojska rewolucyjne, z którymi korpus był w konflikcie zbrojnym. W takim położeniu Dowbor-Muśnicki nawiązał kontakt z Radą Regencyjną w Warszawie i jej się podporządkował. W sytuacji spodziewanej okupacji okręgu mińskiego, doszło do kontaktu z niemieckim dowództwem i podpisania 26 lutego umowy, na mocy której określono granice okupacji polskiej obejmującej obszar na zach. od

Dniestru z twierdzą Bobrujsk. I Korpus Polski uznany został za jednostkę neutralną, podległą Radzie Regencyjnej. Umowa regulowała także sprawy ewentualnego współdziałania między oddziałami polskimi i niemieckimi. Jednocześnie w Warszawie podjęto decyzję przejęcia przez Radę Regencyjną władzy politycznej nad Korpusem, co wywołało protesty niektórych polityków oraz sprzeciw dowództwa niemieckiego. Dowbor-Muśnicki zdecydował wówczas o kapitulacji i powrocie żołnierzy do kraju. Po nieudanych knowaniach w szeregach Korpusu i próbie zamachu ze strony piłsudczyków w czerwcu-lipcu 1918 r. prawie cały przewieziony został do kraju (ok. 23 500 osób) i rozlokowany. Jeszcze przed ewakuacją Dowbor-Muśnicki polecił organizować się pod dowództwem oficerów i czekać na dalsze rozkazy. Wobec chłodnego przyjęcia przez Piłsudskiego i niemożności porozumienia, między obydwoma indywidualnościami zaczął narastać konflikt. Tymczasem 27 XII 1918 r. w Poznaniu wybuchło powstanie, nad którym w dniu następnym dowództwo objął kpt. S. Taczak, organizując zręby przyszłej Armii Wielkopolskiej i Dowództwa Głównego. Traktując nominację S. Taczaka jako tymczasową, J. Piłsudski proponował Komisariatowi NRL w Poznaniu na stanowisko głównodowodzącego Dowbora-Muśnickiego lub gen. E. Henniug-Michaelisa. 6 I 1919 r. Dowbor-Muśnicki otrzymał z Poznania pisemne wezwanie do objęcia dowództwa. Przybył 8 stycznia, zawarł pisemne porozumienie (11 I) o przejęciu dowództwa wojskowego (Komisariat NRL zastrzegł prawo do akceptacji roty przysięgi, nominacji oficerów i urzędników wojskowych oraz wyzna-

czania decernenta ds. wojskowych i bezpieczeństwa publicznego). Stanowisko głównodowodzącego przejął oficjalnie 16 stycznia. Jego zamiarem było sformowanie 50-60-tysięcznej armii, opierającej się na oddziałach powstańczych i poborze do wojska. W tym celu spowodował wydanie przez Komisariat NRL dekretów o zaciągu do służby wojskowej 11 roczników poborowych (1891-1901) oraz oficerów i lekarzy do rocznika 1879. Spotkało się to jednak z dużymi trudnościami, nawet z otwartymi protestami. Przyzwyczajone do pewnych swobód demokratycznych oddziały nie mogły się początkowo pogodzić z surową dyscypliną wojskową. Przeszkodą w formowaniu regularnego wojska był brak kadry oficerskiej, szczególnie wyższej. Młodszych oficerów Dowbor-Muśnicki pozyskał, awansując zastępców oficerów z b. armii niemieckiej oraz najzdolniejszych podoficerów. Oficerów wyższych sprowadził natomiast z Warszawy, odkomenderowanych z b. I Korpusu Polskiego (181 osób), d. armii austriackiej, bądź b. legionistów. Czynił też starania pozyskania oficerów miejscowego pochodzenia i w efekcie zdecydowaną większość oficerów (głównie młodszych) stanowili Wielkopolanie; już w sierpniu 1919 r. na 1150 oficerów wszystkich stopni (szczebli) 939 pochodziło z Poznańskiego. Szybko dokonał podziału frontu wielkopolskiego na cztery odcinki: północny, zachodni, południowo-zachodni i południowy. Dowódcy odcinków pod względem taktycznym podlegali Dowództwu Głównemu, a administracyjnie dowódcom Okręgów Wojskowych na terenie swojego działania. Dotychczasowe ochotnicze oddziały przekształcono stopniowo w zwarte kompanie i bata-

liony, tworząc załączki przyszłych pułków. Następnie przystąpił do tworzenia dywizji. W ten sposób w warunkach frontowych, do czasu zawarcia rozejmu zorganizowana została regularna armia. Po zawarciu rozejmu w Trewirze (16 II), dokonał ponownej reorganizacji frontu, dzieląc go na trzy odcinki: północny, zachodni i południowy, oraz przydzielone im trzy Okręgi Wojskowe, przy czym dowódcy poszczególnych frontów byli jednocześnie dowódcami okręgów. Dla usprawnienia wojsk utworzono także trzy komendy etapów w Poznaniu, Gnieźnie i Jarocinie. W celu zapewnienia dalszego napływu fachowej kadry oficerskiej i podoficerskiej, utworzono szereg różnego typu szkół wojskowych. Efekt pracy Dowbora-Muśnickiego i jego sztabu był imponujący. W pierwszej dekadzie czerwca 1919 r. Armia Wielkopolska składała się z trzech dywizji piechoty, pułków piechoty toruńskiego i bytomskiego, trzech pułków kawalerii, trzech pułków artylerii ciężkiej, dywizjonu artylerii konnej, formacji lotniczej, dwóch batalionów saperów, dwóch batalionów łączności, batalionu kolejowego, oddziałów żandarmerii, oddziałów garnizonowych i in. Dysponowano zorganizowaną służbą sanitarno-medyczną, w skład której oprócz oddziałów sanitarnych, wchodziło 6 szpitali polowych, składnica sanitarna oraz. wytwórnia leków i opatrunków. W tym czasie armia liczyła łącznie 1 000 oficerów, 92 000 podoficerów i strzelców. W jej skład wchodziły ponadto formacje Straży Ludowej (późniejszej OK), liczące ponad 100 000 żołnierzy. Na stanowisku głównodowodzącego Armią Wielkopolską Dowbor-Muśnicki wykazał wyjątkowe zdolności organizacyjne i, wbrew przewidywaniom Piłsudskiego, znalazł

głębokie uznanie oraz poważanie. Posiadając duży zasób wiedzy wojskowej i bogate doświadczenie, doskonale zdawał sobie sprawę z odmiennych warunków społeczno-politycznych panujących na terenie b. zaboru pruskiego i umiejętnie to wykorzystał. Szanowany jako wybitny dowódca, nie przez wszystkich był jednak lubiany za podejmowanie koniecznych, ale nie zawsze popularnych decyzji. Popierał przy tym inicjatywy rozszerzenia powstania na Pomorze i opanowanie Gdańska. Wniósł duży wkład w formowanie jednostek pomorskich (4 Dywizji Strzelców Pomorskich) oraz górnośląskich (Pułk Strzelców Bytomskich). W uznaniu zasług 19 III 1919 r. otrzymał awans na gen. broni. 3 maja przeżył wielki dzień-na poznańskim lotnisku Ławica odbyła się uroczysta parada Wojsk Wielkopolskich, z udziałem polityków NRL, alianckich misji wojskowych i licznych dziennikarzy. Wobec zbliżającego się terminu podpisania traktatu pokojowego, niemieckie koła militarystyczne przystąpiły do przygotowań ofensywnych, by za wszelką cenę odzyskać b. prowincję poznańską. Powstałe zagrożenie wymagało natychmiastowego porozumienia, przynajmniej w dziedzinie wojskowości, z rządem warszawskim. 7 maja W. Korfanty zgłosił w Sejmie wniosek w sprawie „jednolitości armii narodowej”, dając tym początek do integracji Wojsk Wielkopolskich z Wojskiem Polskim. Kolejnymi krokami do zjednoczenia sił zbrojnych była propozycja NRL podporządkowania Wojsk Wielkopolskich pod względem operacyjnym Naczelnemu Dowództwu Wojska Polskiego. Nie był to zarówno dla Komisariatu NRL, jak i Dowbora-Muśnickiego łatwy krok; oznaczał

wyrzeczenie się wielu ambicji i planów. 27 maja spotkał się z Piłsudskim w celu omówienia zasad współdziałania związanego z obroną kraju przed niemieckim zagrożeniem. Było to ostatnie wystąpienie Dowbora-Muśnickiego jako samodzielnego dowódcy Wojsk Wielkopolskich. Sejm Rzeczypospolitej wydał ustawę (I VIII) o tymczasowej organizacji b. Dzielnicy Pruskiej, w myśl której NRL (dekret z 15 VIII) podporządkowała formacje wielkopolskie Naczelnemu Dowództwu Wojska Polskiego. Do końca 1919 r. Wielkopolska przekazała pod rozkazy Naczelnego Dowództwa ponad 1600 oficerów oraz 92 000 podoficerów i strzelców, co stanowiło prawie czwartą część liczącej wówczas ok. pół miliona armii polskiej. 1 czerwca 1919 r. Dowbor-Muśnicki otrzymał nominację na dowódcę frontu wielkopolskiego (rozkaz z 20 VIII), jednak tracił on już na znaczeniu, a wojska wielkopolskie, czemu był przeciwny, systematycznie kierowano na front wsch. Ostatecznie front wielkopolski uległ likwidacji w marcu 1920 r., a Dowbor-Muśnicki został praktycznie gen. bez przydziału. Wobec klęsk ponoszonych przez wojska polskie na wsch. zwracał się o przydział do tworzonej Armii Ochotniczej, lecz bezskutecznie. Nic przyjął oferowanego mu stanowiska ministra spraw wojskowych, ani dowództwa frontu północnego. W momencie zagrożenia ofensywą bolszewicką w lipcu 1920 r., przebywał w majątku Lusowo (przemianowanym później przez niego na Batorowo) pod Poznaniem. Ostatnie siedemnaście lat życia zajmował się gospodarowaniem na roli, porządkowaniem akt I Korpusu Polskiego i Wojsk Wielkopolskich oraz prowadzeniem pamiętników, które

ukończył w 1932 r. Dwukrotnie brał udział w wyborach do sejmików powiatowych i kilkakrotnie do gminnych, patronował Stowarzyszeniu Dowborczyków. Podczas zamachu Piłsudskiego (V 1926) przybył do Poznania, gdzie otrzymał propozycję, by w obronie rządu stanąć z gen. Hallerem na czele Armii Ochotniczej. Skończyło się jednak na zamiarach. Zmarł po długiej chorobie 26 października 1937 r. w swoim majątku w Batorowie. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Lusowie. Był odznaczony następującymi orderami i medalami: rosyjskimi - Orderem Wojennym św. Jerzego (IV kl.). Złotym Orężem św. Jerzego (tzw. „Złota Szabla”), Orderem św. Stanisława (III kl.), Orderem św. Włodzimierza (3 i 4 stopnia). Orderem św. Anny (IV kl.); chińskim - Orderem Podwójnego Smoka (3 stopnie, III kl.); włoskim - Krzyżem Orderu Korony Wioch (III kl.); brytyjskim - Krzyżem Towarzysza Orderu Łaźni oraz łotewskim - Krzyżem II stopnia. Polskich odznaczeń nie posiadał. Z małżeństwa z Agnieszką z Korsońskich miał czworo dzieci: Gedymina (1906), Janinę (1908-1940), Olgierda (1914-1938) i Agnieszkę (1919-1940). Pozostawił wiele prac fachowych z dziedziny wojskowości (w języku rosyjskim) oraz w formie książkowej; *Krótki szkic do historii I Korpusu Polskiego*, cz. I—III, Warszawa 1919; *Na marginesie książki o pułkowniku Lisie-Kuli Fr. Demela i W. Lipińskiego*, Batorowo 1933 (na prawach rękopisu); *Moje wspomnienia*. Warszawa 1935. Na łamach pisma „Rzeczpospolita” ogłosił drukiem cykl artykułów *Myśli Wojskowe* (1920), ponadto drobne artykuły w „Placówce” i in. czasopismach.

CAW, ap. 4985 i 5638; *Herbarz Polski*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. VII, Lipsk 1841; J. Zdziechowski, *Przyczynek do historii kapitulacji I-go Korpusu* (drukowane na prawach rękopisu); "Tygodnik Urzędowy NRL", red. J. Szymańda, Poznań 1919; H. Bagiński, *Wojsko Polskie na wschodzie 1914-1920*, Warszawa 1921; E. de Henning, *W zamęcie*. Warszawa 1929; *Kwestio wojska polskiego w Rosji w 1917 r.*, pod red. W. Szczęsnego, Warszawa 1936; M. Wańkowicz, *Strzepy Epopei*, Warszawa 1936; S. Łoza, *Czy wiesz*, Warszawa 1938; K. Raszewski, *Wspomnienia z własnych przeżyć do końca 1920 r.*, Poznań 1938; PSB, t. V; J. Skrzypek, *Zamach stanu pik Januszajtisa i ks. Sapiechy 4-5 stycznia 1919 i.*, Warszawa 1948; L. Grosfeld, *Polskie reakcyjne formacje wojskowe w Rosji 1917—1919*, Warszawa 1956; *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919*, pod red. K. Piwarskiego, Poznań 1958; M. Wrzosek, *Konflikt korpusu gen. Dowbor-Muśnickiego z władzą radziecką (listopad 1917 r. - luty 1918 r.)*, „Przegląd Historyczny”, t. LVIII, z. 4, 1967; *Powstanie Wielkopolskie 1917-1919*, pod red. Z. Grota, Poznań 1968; A. Zatorski, *Komisariat do spraw polskich wobec zbrojnego wystąpienia I Korpusu Polskiego przeciw władzy radzieckiej (styczeń-luty 1918)*, [w:] *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich, I.11T*, Warszawa 1968; Z. Grot, I. Pawłowski, M. Pirko, *Wielkopolska w walce o niepodległość 1918-1919 Wojskowe i polityczne aspekty Powstania Wielkopolskiego*, pod red. I. Pawłowskiego. Warszawa 1968; P. Hauser, *Organizacja Wojsk Wielkopolskich w świetle poglądów gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza", Historia, z. 10, Poznań

1970; *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 Artykuły i przyczynki*, pod red. B. Polaka, Kościan 1975; *Encyklopedia Rewolucji Październikowej*, pod red. I. Bazylowa i J. Sobczaka, Warszawa 1977; A. Czubiński, *Powstanie Wielkopolskie*, Poznań 1978; A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz, *Powstanie wielkopolskie 1918-1919. Zarys historyczny*. Warszawa-Poznań 1978; WSB, Warszawa-Poznań 1981; M. Romeyko, *Przed i po maju*. Warszawa 1983; *Czyn zbrojny Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*, pod red. B. Polaka, Koszalin 1984; *Wojskowe aspekty Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Wybór materiałów źródłowych*, pod red. B. Woszczyńskiego, Poznań 1985; *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919, wybór i opracowanie A. Czubiński i B. Polak*, Poznań 1983; *Wojsko Wielkopolskie 1919 r., cz. I: Rozwój organizacyjny i zjednoczenie z Wojskiem Polskim (marzec-listopad 1919 r.)*. Wybór dokumentów wojskowych, oprac. B. Polak, Koszalin 1985; *Biografistyka*, Koszalin 1985; B. Wiślicki, *Generał Józef Dowbor-Muśnicki*, "Dziennik Poznański" 1919, nr 47 i 48; *Dobra czy zła wola*, „Goniec Wielkopolski”, 1920, nr 139; T. Szukiewicz, *General Józef Dowbor-Muśnicki*, „Sprawy Otwarte” 1937, nr 19 i 20; W. Charkiewicz, *General Józef Dowbor-Muśnicki*, „Słowo” 1937, nr 300; J. Ślęczyński, *Pamiętniki generała Dowbor-Muśnickiego*, „Wołyń” 1937, nr 6; S. Tworkowski, *Wódz I-go Polskiego Korpusu*, „Niedziela” 1937, nr 306; *Generał Józef Dowbor-Muśnicki nie żyje*, „Powstaniec Wielkopolski”, 1937, nr 21; T. Mildner, *Polityka gen. Dowbor-Muśnickiego w świetle dokumentów*, „Myśl Narodowa” 1938; J. Engelgard, *Zapomniany Generał*,

„Ład” 1983, nr 41; Piotr Bauer, Dowbor- Muśnicki Józef (1867-1937), (w:) *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 70-74.

Piotr Bauer

Dworczak Ludwik (1901 – 1980), urodził się 20 sierpnia 1901 r. w Murzynówku powiat Środa. Syn Macieja i Marianny z domu Pawłowska (gospodyni domowa). Ojciec Ludwika był robotnikiem. Ukończył szkołę powszechną. Do Powstania Wielkopolskiego wstąpił w grudniu 1918 r. i wcielony został do I Kompanii Średzkiej. Brał udział w wojnie 1920 r., a po zakończeniu działań wojennych wrócił do Środy. Pracował gdzie było można. Przed II wojną światową Ludwik Dworczak ukończył Szkołę Podoficerską w Poznaniu w stopniu kaprała. Brał udział w walkach we wrześniu 1939 r. Okres 1939-1945 przeżył w niewoli niemieckiej na Pomorzu Zachodnim. Do Środy wrócił w 1945 r. i rozpoczął pracę w Fabryce Maszyn Żniwnych w Poznaniu, gdzie pracował do emerytury. Zmarł 26 maja 1980 r. w Środzie, spoczywa na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919

Ludwik
Dworczak

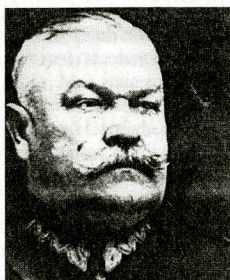
odsłoniętej w 2005 r. Dworczak Ludwik odznaczony został: Odznaką Grunwaldzką (1945); Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958); Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972). Otrzymał Dyplom Pamiątkowy nadany w 60-lecie Powstania Wielkopolskiego przez Zarząd Miejsko Gminny Koła ZBOWiD w Środzie 27 grudnia 1978 r. 23 sierpnia 1923 r. zawarł związek małżeński z Zofią z domu Sobucką (9 maja 1897-11 listopada 1975). Miał troje dzieci: Bogdana (1925-1929); Kazimierza (1927-data śmierci nieznana, nie wrócił z robót przymusowych w Niemczech); Władysława (ur. 1929), mechanik samochodowy.

Dokumenty ze zbiorów rodziny.

Elżbieta Jackowiak

Dykczał Nikodem (1877 – 1958), urodził się 12 maja 1877 roku w Środzie w rodzinie szewca Jana i Janiny z Wundrachów. Po ukończeniu szkoły, podjął naukę w zawodzie ciesielsko- murarskim w firmie Telesfora Schmidta w Środzie zdobywając uprawnienia budowniczego. Aktywnie uczestniczył w pracach polskich organizacji społecznych m.in. Towarzystwie Gimnastycznym Sokół oraz w chórze. Służbę wojskową odbył w armii niemieckiej w latach 1899 -1910, wrócił do Środy do pracy w wyuczonym zawodzie cieśli i murarza. Ponownie wcielony do armii niemieckiej w latach 1914-1918 gdzie awansował do stopnia sierżanta. W końcu 1918 roku zgłasza się w Środzie do organizowanych oddziałów powstańczych. Ze względu na posiadane kwalifikacje wojskowe powierzono mu dowództwo i organi-

Nikodem
Dykcza

zając 3 Kompanii Średzkiej złożonej z ochotników - ludzi bardzo młodych nie posiadających wyszkolenia wojaskowego. Powierzenie tak odpowiedzialnych obowiązków było wyrazem uznania i zaufania średzkich władz powstańczych. 3 Kompania Średzka pod jego dowództwem skierowana została na trudny odcinek frontu północnego. Brała czynny udział w walkach powstańczych pod Kcynią, Szubinem, Nakłem, Rynażewem, Budzynie, Paterkiem, Laskowicami, Smogulcem, Mieszkowem, Strzeżewem pod Chodzieżą i pod Rawiczem na froncie południowym. Dnia 25 kwietnia 1919 roku w dowód uznania Naczelna Rada Ludowa awansowała Go do stopnia podporucznika, a 3 Kompania Średzka przemianowana została na 7 Kompanię w składzie 12 pułku Strzelców Wielkopolskich i skierowana na front wschodni. W tym czasie awansowany został na stopień porucznika. Po zakończeniu I wojny światowej podjął pracę w administracji państwowej miasta Koźmin. W latach 1930-1939 pełnił funkcję burmistrza Borku. 2 lipca 1931 roku jako Burmistrz witał na rynku w Borku dostojnego gościa Prymasa Polski Kardynała dr Augusta Hlonda, który przybył na uroczystości koronacji Koronami Papieskimi cudownego wizerunku Matki Boskiej Pocieszenia na Zdzierzu Pani Boreckiej. Okres okupacji przeżył i mieszkał w Borku.

W 1940 roku niemieckie władze, wyrzuciły rodzinę Dykcza z zajmowanego mieszkania. Przyjęła ich rodzina Raczków, a następnie Henryka Marty - Szwajcarka z pochodzenia, gdzie mieszkał do końca życia. Obowiązki burmistrza powierzono Mu także w 1945 roku. Działał w spółdzielczości wiejskiej za co otrzymywał odznaczenia. Zorganizował i odrodził w 1945 roku Ochronkę dla dzieci prowadzona przez SS Służebniczki (sprowadzone do miasta przez błogosławionego Edmunda Bojanowskiego w 1860 r.). Był prezesem tamtejszej Ochotniczej Straży Pożarnej. Zapamiętano Go jako wielkiego społecznika działającego na rzecz miasta, organizującego wokół siebie innych wartych zaufania działaczy samorządowych i społecznych np. Stanisława Dopierałę ze Skokowa, wójta gminy. Obowiązki Przewodniczącego Rady Miasta i Gminy Borek przejął na bardzo krótki okres. Już na pierwszej powojennej sesji nastąpiła zmiana w obsadzie tych stanowisk. W wieku 68 lat przeszedł w stan spoczynku. Z ważniejszych poza wojskowych dokonań Nikodema Dykcza wymienić należy: udział w rozbudowie Kościoła Parafialnego w Winnogórze; rozbudowę Szkoły Podstawowej w Borku w 1938 r.; zmodernizowanie i zagospodarowanie parku miejskiego i stadionu w Borku; założenia koła PCK; honorowe prezesowanie OSP w Borku. Był czynnym w Kole Śpiewaczym Jutrzenka, był także członkiem Bractwa Kurkowego, pełnił urząd Przewodniczącego Rady Spółdzielczej Banku Ludowego. Niestety inne, zupełnie inne czasy, które nastały eliminowały Nikodema Dykcza z różnych funkcji. Żył jeszcze długo w Borku razem z córką Gabriellą.

Zmarł 4 sierpnia 1958 r., przeżywszy 81 lat. Został pochowany przy Kościele Sanktuarium Boreckim na Zdzierzu. Pogrzyb Dykczaka był manifestacją. Żegnało Go Duchowieństwo na czele z Ks. Proboszczem Dziekanem dr Wiktorem Koperskim. Słowa uznania wygłosił w mowie pożegnalnej Marian Mensfeldowski, ówczesny Przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej w Borku. Żegnali Go Towarzysze Broni z Powstania Wielkopolskiego, delegacja ze Środy na czele z Panem Mąderkiem, liczne delegacje organizacji społecznych, spółdzielczych, OSP, PCK. Chór Jutrzenka z Borku wykonał okolicznościową pieśń. Żegnali Go przede wszystkim mieszkańcy Borku. Był odznaczony m. in.: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi i in. W 1903 roku zawarł związek małżeński w Środzie. Jego żoną została Bibiana Bagrodzka pochodząca ze Środy. Wychowali siedmioro dzieci: Kazimierz, Józef, Stefan, Narcyz, Zofia, Czesława i Gabriela. Najmłodsza córka do końca życia była przy swoim Ojcu.

Dokumenty za zbioru córki, Gabrieli; informacje własne.

Barbara Latosińska

Działak Ignacy (1896 – 1971), żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Ur. 22 stycznia 1896 r., był synem Wojciecha i Agnieszki z Ambrożaków. Podczas I wojny światowej żołnierz batalionu saperów w Spandau pod Berlinem. W grudniu 1918 r. na urlopie w Bukownicy, nie wrócił do garnizonu, lecz dołączył do miejscowych powstańców, uczestniczył w walkach batalionu ostrzeszowskiego. Potem

służył w 12 p. strz. wlkp., odbył wojnę polsko – bolszewicką, jako saper. W okresie międzywojennym mieszkał w rodzinnej Bukownicy, służył w miejscowej straży pożarnej. Był odznaczony Krzyżem Walecznych. Zmarł w Bukownicy 8 czerwca 1978 r.

Akta USC w Grabowie n. Prosną; Dokumentacja rodzinna, informacje zięcia, Kazimierza Lubryki.

Marek Rezler

Dziembowski Kazimierz Feliks (1860 – 1920), dr medycyny, powstaniec. Urodzony Goranin 4 marca 1860 jako syn Władysława Andrzeja (1831-1896) herbu Pomian i Heleny Łaszczyńskiej herbu Wierzbna (1833-1914). Absolwent gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu, studia wyższe w Marburgu i Wrocławiu, gdzie immatrykulował się 25 października 1880 r. Po dwóch latach nauki przeniósł się do Berlina, a następnie powrócił do Wrocławia, gdzie 7 sierpnia 1884 r. otrzymał dyplom dra medycyny po ogłoszeniu pracy *Die Behandlung der complicirten Fracturen mit aseptischen Gipsocclusions – Verbänden*. Podczas studiów należał do Towarzystwa Literacko – Słowiańskiego i do Towarzystwa Medycznego Akademików Polaków

Kazimierz
Feliks
Dziembowski

we Wrocławiu. Wygłosił trzy referaty z dziedziny medycyny na posiedzeniach tego ostatniego towarzystwa. W 1885 r. zdał egzamin państwowy na prawo praktyki i wkrótce osiadł jako lekarz wolno praktykujący w Szamotułach. Był członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W 1890 r. brał udział w X Międzynarodowym Kongresie Lekarzy w Berlinie i był współautorem sprawozdania obrad kongresu, które ogłosił w „Nowinach Lekarskich” w 1890 r. W tym samym roku przeniósł się do Poznania, gdzie praktykował jako kardiolog i internista. W 1910 r. został zastępcą redaktora naczelnego „Nowin Lekarskich”, a w latach 1915-20 wybrany został redaktorem naczelnym czasopisma. Posiadał spory dorobek naukowy w postaci 35 publikacji w czasopismach lekarskich polskich i niemieckich, mimo że nie pracował w szpitalach, a obserwacje czerpał z praktyki prywatnej. W 1920 r. wydał *Krótki rys diagnostyki oraz metod badania klinicznego*, przeznaczony głównie dla studentów przyszłych polskich uczelni medycznych. Uczestnik powstania wielkopolskiego. Wspomagał powstańców materialnie i leczył rannych. Brał udział w organizacji i prowadzeniu kursów medycznych dla studentów z dawnych uniwersytetów niemieckich. Wykładał choroby wewnętrzne; w ostatnich miesiącach życia, podczas wojny polsko – bolszewickiej wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego, gdzie otrzymał stanowisko lekarza naczelnego szpitala w Poznaniu. Od 1888 r. członek Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk – Wydziału Lekarskiego. W 1913 roku jego żona Zofia była członkiem towarzystwa „Stella” w wydziale opiekuńczym. Zmarł w Poznaniu 5 grudnia 1920 r. Pochowany wraz z żoną

na cmentarzu Junikowo w Poznaniu. Ślub Lubasz 23 luty 1886 r. z Zofią Pauliną Ludosławą Chełmicką herbu Nałęcz, córką Florentyna i Walerii Rutkowskiej, urodzoną Bzowo 10 marca 1860 r., zmarłą Poznań 2 marca 1936 r. Dzieci: Zygmunt Florian Władysław (1888-1945), Anna (1891-1964) i Zofia Bonifacja Helena (1897-1972) zamężną Bogdańska.

Adam Białobłocki Absolvenci gimnazjum i liceum świętej Marii Magdaleny w Poznaniu 1805-1950, Poznań 1995, str. 38; Piotr Szarejko, Słownik lekarzy polskich XIX wieku“ t. 4, str. 119; Dziennik Poznański, nr 105 z dnia 6.05.1884; Dziennik Poznański, nr 136 z dnia 18.06.1885; Poczet Członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół nauk 1857-2007” pod red. Alicji Pihan-Kijasowej, Poznań 2008, str. 143; Dziennik Poznański, nr 283 z dnia 8.12.1920; Stanisław Karwowski, Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego, Poznań 1931, t. 3, str. 315.; Dziennik Poznański, nr 44 z dnia 24.02.1886.; Dziennik Poznański, nr 53 z dnia 4.03.1936; Archiwum Państwowe w Poznaniu - Kartoteka mieszkańców Poznania; Dziennik Poznański, nr 282 z dnia 7.12.1920.; informacje własne.

Piotr Dziembowski

Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888 – 1963), adwokat, powstaniec. Urodzony w Poznaniu 29 marca 1888 jako syn Zygmunta Floriana (1858-1918) herbu Pomian i Walentyny Kisielnickiej (1863-1930) herbu Topór. Adwokat, działacz katolicki. Ukończył Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu w 1908. W 1911 złożył egzamin referendar-

Kazimierz
Stanisław
Dziembowski

ski w Kilonii, a w 1918 w Berlinie asesorski. W latach 1916-18 służył w wojsku niemieckim na froncie zachodnim. Uczestnik powstania wielkopolskiego. Od 29 grudnia 1918 w komisji Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu, później naczelnik wydziału w Departamencie Sprawiedliwości Wewn. Min. byłej Dzielnicy Pruskiej. Od 19 stycznia 1924 adwokat w Poznaniu. Dyrektor Poznańskiego Banku Ziemian S.A. w latach 1931-1932. Od 1936 wiceprezes sądu dyscyplinarnego przy Radzie Adwokackiej w Poznaniu oraz członek zarządu oddziału poznańskiego Związku Adwokatów w Polsce. Od 1933 członek zarządu Związku Sodalicii Mariańskiej Inteligencji Męskiej w Krakowie. W latach 1934-38 organizator i prezes Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Poznaniu. Od 1938 prefekt Sodalicii Panów w tym Stowarzyszeniu. Od 11 lutego 1938 prezes Naczelnej Instytucji Akcji Katolickiej w Polsce. Zmarł w Poznaniu 4 kwietnia 1963. Ślub Poznań 25 stycznia 1921 z Heleną Petronelą Mieczkowską h. Bończa, córką Augusta i Marii Jerzykowskiej; urodzoną Poznań 31 maja 1894; zmarłą Warszawa 18 lipca 1984 r. Dzieci: Zygmunt August (1921-1998).

St. Łoza, Czy wiesz kto to jest, Warszawa 1938; informacje rodzinne.

Piotr Dziembowski

Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868 – 1939), ziemianin, powstaniec wielkopolski, podporucznik WP. Urodzony w Roszkowie 4 października 1868 r. jako syn Konstantego Adama (1822-1890) herbu Pomian (powstańca styczniowego) i Seweryny Teofili Urbanowskiej (1831-1905) herbu Prus I. Dziedzic Pawłowa, Podzamcze Rudy na Śląsku blisko granicy Księstwa Poznańskiego (które kupił w 1904 roku) i Kłodzina, które sprzedał 15 kwietnia 1899 r. Wilhelmowi Doeringowi od którego dobra te (374,497 ha) przyjął komisja kolonizacyjna za sumę 355.000 marek. W czasie I wojny światowej w armii pruskiej. Uczestnik powstania wielkopolskiego. W dniu 29 stycznia 1919 r. rozkazem nr 25 Dowództwa Głównego podpisanym przez gen. Józefa Dowbor Muśnickiego został wyznaczony w stopniu podporucznika na czasowego komendanta Gniezna. W dniu 17 lutego 1919 r. rozkazem dziennym nr 44 Dowództwa Głównego jego miejsce zajmuje podporucznik Zdzisław Buczkowski, natomiast Mieczysław ma się zgłosić do dyspozycji pułkownika Milewskiego dowodzącego

Mieczysław
Dziembowski

go grupą zachodnią. W 1924 r. był podporucznikiem (oficer pospolitego ruszenia) 7-ego dywizjonu taborów. Zmarł 7 września 1939 r. (zamordowany przez hitlerowców w Rogoźnie - jego nazwisko figuruje na tablicy na grobie zbiorowym położonym na zapleczu pomnika Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym św. Wita w Rogoźnie). Ślub Dąbrowa Kościelna 30 sierpnia 1896 r. z Ireną Janta Połczyńską herbu Gwiazda, córką Adama byłego posła (1839-1901) dziedzica Dąbrówki, Wielkiego i Małego Komorza i Heleny Zabłockiej; urodzoną Wittstok 1czerwca 1872 r., zmarłą w 1939 r. Dzieci: Konstanty Marian Antoni Józef (1898-1939), Zofia Maria Antonina (1900-1977) zamężna Mogilnicka, Antonina Mieczysława Maria Jadwiga (1901-1983) i Helena Maria (1904-1970).

Wojskowe Aspekty Powstania wielkopolskiego, pod red. naukową B. Woszczyńskiego, Poznań 1985, str. 235, 312; Rocznik oficerski, Warszawa 1924, s. 944, 959; Dziennik Poznański, nr 77 z dnia 3.04.1904; Dziennik Poznański, nr 201 z dnia 2.09.1896; Dziennik Poznański, nr 178 z dnia 7.08.1903; informacje własne.

Piotr Dziembowski

Dziembowski Stefan (1898 – 1968), ziemianin, powstaniec wielkopolski, kapitan WP. Urodzony w Roszkowie 7 stycznia 1898 r. jako syn Czesława (1859-1926) herbu Pomian i Urszuli Kisielnickiej (1867-1929) herbu Topór. Był dziedzicem Roszkowa i Rakujad. Ukończył gimnazjum w Wągrowcu i Poznaniu, skąd został wcielony do wojska pruskiego w listopadzie 1916 roku. Do listopada 1918 r. służył w ar-

tylerii ciężkiej na froncie zachodnim. Po powrocie do kraju w grudniu 1918 r. zdezerterował z armii pruskiej i wstąpił do organizującego się oddziału powstańczego w Wągrowcu pod dowództwem majora Tadeusza Goetzendorf Grabowskiego, w którym walczył w styczniu 1919 r. na froncie północnym pod Kcynią, Paterkiem i Szubinem. W końcu stycznia 1919 roku wstąpił do 1 pułku artylerii w Poznaniu (przemianowanego na 15 pułk artylerii polnej) skąd w składzie baterii wyruszył na front południowy do Krotoszyna. W pułku tym przebywał do lutego 1922 roku. Brał udział w jego walkach na froncie bolszewickim, w ofensywie na Kijów, w ofensywie Mińsk – Berezyna, w walkach pozycyjnych pod Berezyną, w odwrocie do Warszawy i ofensywie do granicy pruskiej i dalej aż do Baranowic. Wiosną 1920 r. stacjonował w Sławucie na Wołyniu, a w marcu 1921 r. był adiutantem w Bydgoszczy. W listopadzie 1919 r. mianowany na stopień podporucznika, w 1924 r. był podporucznik 15 pułku artylerii polowej. Zwolniony do rezerwy jako porucznik. Członek Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół nauk od 1926 r. We wrześniu 1939 r. zmobilizowany w Inowrocławiu, służył w artylerii, jeniec oflagu Woldenberg w latach 1939-45 (do wyzwolenia przez Armię Czerwoną). W latach 50-tych pracował w Fabryce

Stefan
Dziembowski

Win w Milejowie k/ Lublina, później w Międzyrzeczu Podlaskim jako terenowy inspektor plantacyjny Cukrownik Lublin i jako inspektor plantacyjny Zakładów Ziemniaczanych w Lublinie. Odznaczony Krzyżem Walecznych. Miłośnik koni, brydżysta. Zmarł w Gdyni 30 stycznia 1968 r. Odznaczony Krzyżem Walecznych (z dnia 4.03.1921 rozkaz nr 4128) i Krzyżem Niepodległości (leg. nr 24/7692 – zarządzenie Prezydenta RP z dnia 8.11.1937). Ślub Poznań 5 lipca 1927 z Ludwiką Marią Władysławą Heleną Stanisławą Karwowską h. Pniejnia, córką Adama i Anny Łebińskiej (wnuczką prof. Stanisława Karwowskiego), urodzona Poznań 5 grudnia 1900, zmarła Poznań 22 stycznia 1989. Dzieci: Jan Andrzej Wojciech Czesław (ur.1930), Michał Czesław Konstanty Tomasz (1931-1959), Zbigniew Maria (ur.1933), Urszula Maria Helena Melania Emilia (ur.1935) zameżna Przewłocka i Stanisław Ludwik (1939-1940).

Rocznik oficerski 1924, Warszawa 1924, s. 665, 77; Poczet Członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1857-2007 pod red. Alicji Pihan-Kijasowej, Poznań 2008, str. 143; Centralne Archiwum Wojskowe; informacje syna Jana i córki Urszuli.

Piotr Dziembowski

Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888 – 1945), lekarz, kapitan WP, powstaniec wielkopolski. Urodzony w Szamotułach 19 sierpnia 1888, jako syn Kazimierza Feliksa (1860-1920) herbu Pomian i Zofii Pauliny Ludosławy Chełmickiej herbu Nałęcz (1860-1936). Szkołę średnią ukończył w Poznaniu, studia wyższe

w Heidelbergu, Monachium, Berlinie i Wrocławiu. W 1913 roku zdał państwowy egzamin lekarski i tegoż roku złożył dyplomowy egzamin na tytuł doktora medycyny. Specjalizację odbywał na wydziale chirurgii w klinikach uniwersyteckich Wrocławia i Fryburga, w szpitalach miejskich i prywatnych w Poznaniu. Był asystentem profesora Pawlikowskiego. W 1916 został wcielony do armii cesarsko - niemieckiej, jako lekarz do służył się stopnią kapitana. Od 1918 pełnił funkcję lekarza wojskowego w Armii Polskiej. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego, jako chirurg szpitala polowego towarzyszył żołnierzom powstania w bojach pod Szubinem, Kcynią, Inowrocławiem, Żninem i Kcynią. Zdemobilizowany w 1921 roku w randze kapitana przeniósł się do Bydgoszczy. W 1924 był oficerem rezerwy 8 batalionu sanitarnego. Od 1921 – 1939 kieruje oddziałem chirurgicznym w szpitalu miejskim i powiatowym w Bydgoszczy. Współpracował z wieloma czasopismami lekarskimi, był członkiem kolegium redakcyjnego Nowin Lekarskich w Poznaniu, redagował Polski Przegląd Chirurgiczny i wysyłał korespondencję do Polskiej Gazety Lekarskiej. Prezesował Naukowemu Towarzystwu Lekarskiemu i sekcji Związku Lekarzy Obwodu Bydgoskiego. Był członkiem korespondentem

Zygmunt
Dziembowski

Towarzystwa Chirurgów Paryskich i Międzynarodowego Towarzystwa Chirurgicznego. Jego sława jako chirurga wykraczała poza granice Polski. Opublikował 180 prac naukowych. Za swoją pracę został wyróżniony wieloma odznaczeniami francuskimi, brytyjskimi i niemieckimi. Za zasługi w pracy badawczej nad chorobą raka, rząd francuski przyznał mu order Busarda. W 1931 roku był zaproszony do Sztokholmu przez króla Szwecji Gustawa VI do wygłoszenia cyklu wykładów na temat chirurgii. Po wybuchu II wojny światowej został powołany na stanowisko naczelnego chirurga szpitala wojskowego nr 802. Oprócz medycyny zajmował się również farmacją. Był twórcą kilku rodzajów maści, produkowanych przez fabryki polskie i zagraniczne. Po zajęciu Bydgoszczy przez hitlerowców, uległa zniszczeniu przez Gestapo dokumentacja jego prac jak też rękopisy dotyczące prac na temat leczenia raka. W dniu 18 września 1939 roku trafił do niewoli, do stalagu XXI A w Ostrzeszowie i Wolsztynie. W obozie w Ostrzeszowie, który był obozem jenieckim międzynarodowym z narażeniem własnego życia udzielał pomocy jeńcom, w tym norweskim. Za okazaną pomoc z narażeniem swego życia i zdrowia zostaje odznaczony pośmiertnie w lipcu 1947 roku przez króla Norwegów Haakona VII Krzyżem Wolności. Zmarł w Bydgoszczy 16 lipca 1945 roku. Ślub w Poznaniu 18 marca 1920 r. ze Stanisławą Wandą Marią Szenic, córką Andrzeja i Wandy Arndt, urodzoną w Poznaniu 20 marca 1888 r., zmarłą w Bydgoszczy 26 września 1950 r. Dzieci: Wanda Zofia Maria Stanisława (ur. 1921), zamężna Barciszewska i Andrzej Kazimierz (1922-1941).

St. Łoza, Czy wiesz kto to jest, Warszawa 1938; J. Wilczur, Krzyż Skandynawów; art. Ryszarda Dzieszyńskiego, Jak bydgoski lekarz ratował jeńców norweskich; informacje córki Wandy; informacje własne.

Piotr Dziembowski

Feige Szczepan (1877 – 1958), robotnik, przemysłowiec, żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodzony 12 grudnia 1877 r. w Ostrzeszowie, był synem Andrzeja i Marianny z Siwków. Po śmierci ojca wyruszył do Gelsenkirchen w Zagłębiu Ruhry, gdzie pracował w kopalni węgla. Później zatrudniony w browarze w Hötensleben koło Magdeburga. W końcu 1918 roku z całą rodziną przybył do Ostrzeszowa. W styczniu 1919 r. wstąpił do batalionu ostrzeszowskiego i uczestniczył w walkach oddziału. Po powstaniu prowadził w rodzinnym mieście mleczarnię, a na początku lat dwudziestych ub. wieku otworzył w Ostrzeszowie wytwórnię wód mineralnych i hurtownię piwa. Był zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski. W 1901 roku poślubił Mariannę Vogel; dzieci: synowie Franciszek i Edmund oraz córka Anna. Zmarł 27 września 1958 r., spoczywa na cmentarzu w Ostrzeszowie.

Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej, t. 1, Poznań 2001, s.

Szczepan
Feige

96, dokumentacja osobista i rodzinna.

Marek Rezler

Fiołka Fryderyk (1870 – 1942), żołnierz Straży Ludowej w Grabowie. Urodził się 10 września 1870 r. w Grabowie n. Prosną, był synem Karola i Karoliny Szkobel. Podczas rewolucji niemieckiej wrócił do Grabowa, zaangażował się w tworzenie polskiego oddziału. Od stycznia 1919 r. służył w kompanii grabowskiej, był jednym z czołowych organizatorów powstania w mieście. W okresie międzywojennym zweryfikowany jako powstaniec wielkopolskim (nr 16 592, w latach trzydziestych był prezesem Koła Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914/1919 w Grabowie. Zmarł w Grabowie 18 marca 1942 r.

Akta USC w Grabowie n. Prosną; Lista AK, APP Poznań, Związek Powstańców Wielkopolskich 215; Rezler Marek, Fiołka Fryderyk (1870-1942), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, Tom I, Poznań 2005, s. 58.

Marek Rezler

Frąckowiak Antoni (1898 –1984), ur. 16 grudnia 1898 r. w Janowie powiat Środa, jako syn Stanisława i Agnieszki z domu Owczarzak. Szkołę powszechną ukończył w Mącznikach. Następnie pomagał rodzicom w gospodarstwie. We wrześniu 1916 r. przymusowo wcielony do wojska niemieckiego, z którego w listopadzie 1918 r. zdezerterował. 27 grudnia 1918 r. w od-

dziale powstańców Dolnej Wildy rozbrajał Niemców na Starym Rynku, a następnie brał udział w zdobywaniu lotniska na Ławicy. Przydzielony do VII baonu taborów walczył w powstaniu do końca. Od 1921r działał w PSL-Piast w powiecie średzkim. Współpracował z Janem Mazurem z Dominowa. Z przerwami do 1939 r. był Prezesem PSL- Piast i SL w powiecie średzkim. Od 1930 r. współdziałał w organizowaniu ZMW, „Wici” w Janowie-Mącznikach. Wraz ze Stanisławem Zbierskim współuczestniczył w budowie Domu Ludowego im. W. Witosa w Janowie ofiarowując działkę pod jego budowę. W 1937 r. współorganizował strajk chłopski w średzkim. W kampanii wrześniowej walczył pod Modlinem, gdzie dostał się do niewoli, z której uciekł w październiku i wrócił do domu. W czasie okupacji przymusowo zatrudniony jako robotnik na lotnisku w Mącznikach. Zaprzyśiężony przez Stanisława Zgierskiego do Batalionów Chłopskich prowadził stałe rozpoznawanie wojskowe. W styczniu 1945 r. kierował walką o ratowanie wraz z grupą Batalionów Chłopskich resztek ocalałych hangarów i innych urządzeń lotniczych w Mącznikach. Po wyzwoleniu współorganizował władze polityczne Stronnictwa Ludowego, państwowe i samorządowe, pełniąc funkcję Prezesa Powiatowego SL, wójta gminy Środa. Członek PRN. Współuczestniczył w przeprowadzaniu reformy rolnej w powiecie. Organizował Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną w Dębiczu. Zmarł 25 stycznia 1984 r., spoczywa na Cmentarzu Parafialnym w Zaniemyślu. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców w Środzie

Wlkp. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. 14 lutego 1942 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą z domu Mrówka. Dzieci: Zdzisław (ur. 1943), Karol (ur. 1950), Barbara (ur. 1945), Zofia (ur. 1954).

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodziny.

Katarzyna Dukarska

Frąk Augustyn (1892 – 1975), urodził się 16 sierpnia 1892 r. w Brennie (daw. pow. leszczyński) w niezamożnej rodzinie rybaka Tadeusza i Heleny z domu Podczas I wojny światowej wcielono go do armii niemieckiej i walczył na froncie rosyjskim. Tam dostał się do niewoli, skąd w ramach wymiany jeńców został przewieziony do Wschowy. Po otrzymaniu nowego munduru i broni nie wrócił już do swojej jednostki wojskowej. Ukrywał się przez pewien czas w rodzinnych stronach. Na początku stycznia 1919 r. przyłączył się do drużyny powstańczej w Kaszczorze. Z kolegami rozbroił w sąsiednim Wijewie żandarma Wolffa oraz przegonił niemieckiego właściciela tej wsi – Boldta. Następnie ze swą 9-osobową drużyną powstańczą pilnował Kaszczoru przed oddziałem Grenzschutzu, który miał wkroczyć z sąsiednich Łupic. Po przyjeździe z odsieczą Kompanii Przemęckiej pod dowództwem ppor. Stanisława Michalskiego, aktywnie włączył się w przejęcie poczty przez polskie telefonistki oraz uczestniczył w wystawianiu posterunków powstańczych w stronę Śmieszkowa, Spokojnej i Łupic. W marcu 1919 r. został powołany do 6. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn.

60 Pułk Piechoty Wielkopolskiej), z którym brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W okresie międzywojennym był wiejskim listonoszem, a potem robotnikiem tartacznym. Żył skromnie w domku na skraju wsi. Brał ożywiony udział w życiu publicznym w swej miejscowości. W czasie okupacji hitlerowskiej podzielił los wielu innych Powstańców Wielkopolskich. Po powrocie z kampanii wrześniowej 1939 r., ostrzeżony przez życzliwych mu mieszkańców Kaszczoru, ukrywał się przed poszukującym go Einsatzkommando. Potem zgłosił się do urzędu pracy, w którym otrzymał nakaz meldowania się dwa razy dziennie na posterunku policji, gdzie każdorazowo był bity. W lipcu 1940 r. został wysiedlony do obozu Riedesdorf k. Berlina, gdzie pracował w kamieniołomach aż do zakończenia wojny. W maju 1945 r. wrócił do Kaszczoru, w którym spędził resztę swego życia. Zmarł 6 stycznia 1975 r. Został odznaczony Medalem Niepodległości Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1971), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973) oraz Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1926). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Należał do Towarzystwa Powstańców i Wojaków, a później do Związku Powstańców Wielkopolskich. Żonaty z Marią Suchanecką, miał czworo dzieci: dwie córki i dwóch synów.

Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z lat 1971-1974; Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 67-69; Smoluchowski Z., Powstańczy patent Augusta Frąka, Panorama Leszczyńska z 1989, nr 1;

Legitymacja członkowska nr 5129 Augustyna Frąka wystawiona przez Zarząd Główny Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu w dniu 21. 10. 1938 r. Księga zmarłych Parafii Kaszczor, nr 1 aktu zgonu z 1975; Informacje ks. prałata Władysława Płóciennika - Proboszcza kaszczorskiego oraz Emilii Walkowiak z Kaszczoru.

Antoni Fornalski

Frączak Antoni (1898 – 1969), starszy sierżant WP. Urodził się 13 stycznia 1898 r. w Lenartowicach w ówczesnym powiecie Jarocińskim w rodzinie rolniczej Franciszka i Marcjanny z domu Kubasik. Podczas nauki w szkole powszechnej brał udział w strajkach szkolnych i po jej ukończeniu pomagał rodzicom w gospodarstwie rolnym. 14 listopada 1916 r. powołany do armii niemieckiej i skierowany na front zachodni walczył we Francji. Po dezercji z armii niemieckiej w grudniu 1918 r. wstąpił do tworzącej się kompanii Pleszewskiej, z którą jako drużynowy brał udział w walkach na odcinku Odolanów - Kępno, pod Rawiczem, Miejską Górką, Zdunami, następnie jako żołnierz 8 pułku strzelców Wlkp. brał udział w walkach pod Czarnkowem, Kcynią i Bydgoszczą. 24 kwietnia 1920 r. przeniesiony do

II batalionu saperów Wlkp., z którym uczestniczył we wszystkich walkach i potyczkach. Po zakończeniu działań wojennych pełnił służbę w 7 pułku saperów Wlkp. (późniejszym 7 batalion saperów Wlkp.). 1 marca 1921 r. mianowany podoficerem zawodowym. W 1923 r. ukończył sześciomiesięczny kurs w Centralnej Szkole Podoficerów Zawodowych Sanitarnych w Przemyślu. Do 1 września 1939 r. pełnił służbę zawodową w 7 batalionie saperów Wlkp. na stanowisku szefa izby chorych. W polskich działaniach obronnych 1939 r. brał udział w obronie Warszawy i 29 września 1939 r. został przez Niemców wzięty do niewoli skąd 14 października 1939 r. powrócił do Poznania gdzie do zakończenia działań wojennych pracował w fabryce keksów. Od 13 lutego 1945 r. do końca życia pracował w Zakładach Hipolita Cegielskiego. Był członkiem ZBoWiD. Zmarł w Poznaniu 3 maja 1969 r. i został pochowany na cmentarzu komunalny na Junikowie. Odznaczony był Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Krzyżem za zasługi w służbie wojskowej, Brązowym i Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę, Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego, Odznaką Powstania Wlkp.. Po wojnie odznaczony Medalem za Warszawę, Odznaką Grunwaldzką, Wielkopolskim Krzyżem Powstańców. 5 czerwca 1922 r. zawarł związek małżeński z Kazimierą Frydrysiak (zm. 3 maja 1990 r.); dzieci: Aleksandra (ur. 8 lutego 1923 r.), Róża (ur. 5 sierpnia 1924 r.), Alfred (ur. 1930 r., zmarł jako niemowlę).

Dokumenty Weryfikacyjne ZBoWiD w Poznaniu, CAW-poświadczenie służ-

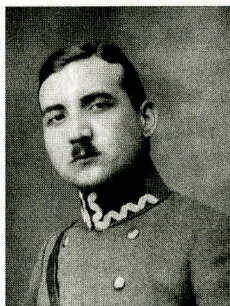

Antoni
Frączak

by z dnia 25 marca 1948 r. nr 1321. Dokumenty rodziny, (w tym własnoręczny życiorys z dnia 30 października 1946 r.) i informacje córki Róży.

Włodzimierz Becker

Gabler Władysław (1890 – 1973), podpułkownik WP, zawodowy lekarz wojskowy i społecznej służby zdrowia, uczestnik I wojny światowej, Powstania Wielkopolskiego i Wojny Obronnej 1939r. Urodził się 26 czerwca 1890 r. w Poznaniu przy ul. Śródka nr 6 - w czasach gdy Wielkopolska (W. Ks. Poznańskie) była pod zaborem pruskim. Rodzice jego: ojciec Aleksander (1861-1917) z zawodu stolarz i matka Marianna (1856-1937) z domu Chrzanowska. Pochodził z wielodzietnej rodziny. Bracia: Leon (ur. 1893) i Hipolit (ur. 1898) - zaciągnięci do armii pruskiej polegli w I Wojnie Światowej na froncie francuskim oraz Tomasz (ur. 1895) - powstaniec wielkopolski za udział w ruchu oporu w czasie okupacji hitlerowskiej zamęczony w więzieniu w Rawiczu w dniu 7 października 1942 r. Poza tymi miał jeszcze rodzeństwo przyrodnie z pierwszego małżeństwa matki z Marcinem Koniecznym: Edwarda, Czesława, Pelagię i Stanisława. Lata dziecięce spędził przy rodzinie w Poznaniu. Od 1896 do 1902 r. uczęszczał do niemieckiej Szkoły Miejskiej (Bürger Schule)

Władysław
Gabler

w Poznaniu przy ul. Rycerskiej 30 (obecnie F. Ratajczaka). Następnie do niemieckiego Królewskiego Gimnazjum Klasycznego w Rogoźnie Wlkp. i uzyskał maturę w dniu 12 marca 1909 r. W latach szkolnych należał do tajnego koła samokształceniowego towarzystwa Tomasza Zana gdzie pełnił funkcję kółkowego i bibliotekarza. W latach 1909-1912 studiował medycynę na Uni-wersytecie w Monachium, a następnie kontynuował na Uni-wersytecie w Strasburgu (Alzacja). W związku z wybuchem "Wielkiej Wojny" jako poddany pruskiemu zaborcy musiał służyć w jego armii. Od 1 września 1914 r. do 1 lutego 1916 r. był na froncie zachodnim (francuskim) w oddziale transportowym rannych i chorych jako podlekarz i kierownik oddziału w stopniu podchorążego. Po zdaniu państwowego egzaminu lekarskiego w końcu 1915 r. uzyskał dyplom lekarski (aprobate) w dniu 13 stycznia 1916 r. i został mianowany na stopień podporucznika (Assistenzarzt) w dniu 1 czerwca 1916 r. W latach 1916 - 1918 służył jako lekarz w różnych niemieckich pułkach w rejonach operacyjnych na zachodzie Niemiec. W sierpniu 1918 r. służył na froncie w 60 pp w walkach nad rzeką Somma gdzie zachorował i następnie leczył się w szpitalach wojennych w Strasburgu i Reinerz Altheide. W końcu grudnia 1918 r. wyjechał na urlop świąteczny do Poznania. W związku z wybuchem Powstania Wielkopolskiego nie powrócił już do swojego niemieckiego pułku. W dniu 10 stycznia 1919 r. zgłosił się ochotniczo do Dowództwa Śl. Wojsk Powstańczych w Poznaniu. Jako ppor. z byłej armii pruskiej został awansowany na porucznika i przydzielony w dniu 28 lutego 1919 r. jako lekarz do Obwodowej Komisji Uzupełnień

(OKU) w Nowym Tomyślu przy poborze mobilizacyjnym. Następnie rozkazem Dow. Gł. w dniu 10 maja 1919 r. przeniesiony do II baonu Obrony Krajowej na stanowisko lekarza baonu pod dow. ppor. Antoniego Wysockiego. Służył na froncie południowym W. Księstwa Pozn. – rawickim, a później zachodnim - międzychodzkiem i czarnkowskim. W dniu 6 lipca 1919 r. por. lek. Gabler został awansowany na stopień kapitana. W dniu 21 czerwca 1919 r. - II baon O.K. wszedł w skład I. p. Obrony Krajowej pod dow. por. Nieboraka - następnie 1 stycznia 1920 r. zmieniony na 2 p. rezerwowy i 28 stycznia 1920 r. przekształcony w 159 pp wlkp. w którym kpt. Gabler pełnił obowiązki lekarza naczelnego (pułkowego) na froncie do końca marca 1920 r., czyli likwidacji Frontu Wielkopolskiego. Na podstawie dekretu Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu z dniem 20 marca 1919 r. lek. Gabler został przyjęty do W.P. i zweryfikowany dekretem L. 2323 z dn. 24 września 1920 r. Dz. Pers. nr 38/20. W dniu 1 kwietnia 1920 r. rozkazem DOGen. Poznań kpt. lek. Gabler został przeniesiony ze 159 pp wlkp. do 155 ppwłkp. na stanowisko lekarza pułku. W związku z wojną polsko-bolszewicką - rozkazem MSWojsk. D.O.G. Poznań L.893/894-/San. Pers. z dniem 1 maja 1920 r. przydzielony ze 155 pp wlkp. do Obozu Jeńców nr 5 w Szczypiornie k/Kalisza na stanowisko komendanta (dowódcy) szpitala obozowego. Następnie w dniu 1 sierpnia 1920 r. kpt. lek. Gabler rozkazem D.O.Gen. Poznań Dz. Sanit. L.1734 został przeniesiony do Obozu Jeńców nr 1 w Strzałkowie k/Słupcy na stanowisko naczelnego lekarza obozu i komendanta (dowódcy) szpitala. Stąd po miesiącu został odkomenderowany - ale już w dniu 25 listo-

pada 1920 r. - z 17 Pułku Ułanów w Gnieźnie rozkazem L.dz.4021 DOGen. Poznań - Szef Sanitarny gen. ppor. lek. Józef Grobelny telegraficznie przydzielił ponownie kpt. lek. Gabler do Obozu Jeńców w Strzałkowie na poprzednio zajmowane stanowisko - gdzie pełnił służbę do dnia 31 maja 1921 r. Następnie obowiązki komendanta szpitala obozowego po kpt. lek. Gabler przejął jego dotychczasowy zastępca kpt. lek. Zbigniew Świtalski, który w połowie listopada 1921 r. likwidował wojskowy nadzór szpitala i został przejęty przez władze cywilne - Naczelny Nadzwyczajny Komitet. Za zasługi na polu służby zdrowia podczas wojny polsko-bolszewickiej na podstawie okólnika Prezesa Rady Min. L. d. 247/0 z dn. 10 listopada 1925 r. MSWojsk. wystawiło wnioski na Złoty Krzyż Zasługi dla kpt. lek. Gablera, gdzie w szczegółowym uzasadnieniu napisano: "Major Gabler w 1920 r. pełniąc obowiązki Komendanta Szpitala w Obozie Jeńców w Strzałkowie gdzie przebywało do 5000 chorych, z całym poświęceniem dokładał wprost nadludzkich wysiłków przy ich leczeniu - gdy następnie wybuchła groźna epidemia cholery i tyfusu, zastraszająca w skutkach - pracował z narażeniem własnego życia - stłumił epidemię. Należy mu także zawdzięczać, że epidemia nie rozszerzyła się na osiedla miejskie i wiejskie, gdyż zarządzenia swe sanitarne planował i poza służbą". Szef Sanitarny DOGen. Poznań gen. ppor. lek. J. Grobelny już dwukrotnie: w 1920 i 1921 r. wnioskował do MSWojsk. Dep. Sanit. w Warszawie o awans dla kpt. lek. Gblera na majora - który odznaczył się przy sanacji obozu jeńców w Strzałkowie w czasie epidemii tyfusu i cholery. Rozkazem 14 Dywizji Piechoty Włkp. nr 15/28

otrzymał Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918 - 1921. W dniu 1 czerwca 1921 r. rozkazem DOGen. Poznań Dz. Sanit. kpt. lek. Gabler został przeniesiony z Obozu Jeńców w Strzałkowie do Okręgowego Szpitala Wojskowego w Poznaniu na stanowisko ordynatora oddziału. 21 listopada 1921 r. uzyskał na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie stopień doktora wszech nauk lekarskich. W dniu 15 grudnia 1921 r. rozkazem MSWojsk. Oddz. V Szt. Gen. przeniesiony na etatowe stanowisko naczelnego lekarza 58 pp wlkp. (4 p. strz. wlkp.) w Poznaniu. 1 lipca 1922 r. rozkazem MSWojsk. Dep. San. L. 2855/22 i DOK VII nr 38/22 został odkomenderowany na kurs przeszkolenia wojskowo-lekarskiego oficerów w Szkole Aplikacyjnej Korpusu Oficerów Sanitarnych (Wojskowy Instytut Sanitarny) w Warszawie na okres 3 miesięcy. Po ukończeniu kursu objął poprzednie stanowisko naczelnego lekarza 58 pp wlkp. do lipca 1929 r. W 1923 r. został wyznaczony przez Kier. Rej. Sanit. Poznań na czas pobytu 14 DP Wlkp. na poligonie w Biedrusku k/Poznania lekarzem dla wszystkich oddziałów dywizji. W dniu 1 stycznia 1928 r. Dz. Pers. 5/28 awansował na stopień majora oraz odznaczony Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. W dniu 22 lipca 1929 r. rozkazem DOK VII przydzielony do 7 Batalionu Sanitarnego w Poznaniu na etatowe stanowisko lekarza, a od 1 lutego 1930 r. pełnił obowiązki jego dowódcy. W dniu 30 października 1931 r. ponownie przeniesiony do 58 pp na stanowisko starszego lekarza pułku - aż do dnia 15 listopada 1932 r. - kiedy został przekazany do dyspozycji dowódcy Okręgu Korpusu. Major dr Gabler nie należał do zwolenników Józefa Piłsudskiego i aby zwol-

nić go z Wojska Polskiego w którym służył bez przerwy od początku 1919 r. - został skierowany na Komisję Wojskowo-Lekarską przy MSWojsk. w Warszawie. Komisja ta z błahych powodów uznała za zupełnie i trwale niezdolnego do pełnienia zawodowej służby wojskowej. Decyzją MSWojsk. parafowaną przez Ministra Spr. Wojsk. J. Piłsudskiego - Marszałka Polski - został mjr lek. dr Gabler z dniem 31 maja 1933 r. przeniesiony został w stan spoczynku. Dr Gabler już od 1 września 1922 r. pracował jednocześnie w Kasie Chorych i późniejszej Ubezpieczalni Społecznej w Poznaniu, jako lekarz domowy w dzielnicy Poznań-Wilda w gabinecie własnym - również po zwolnieniu z wojska, aż do chwili mobilizacji przed wybuchem drugiej wojny światowej. 23 sierpnia 1939 r. mjr lek. dr Gabler został powołany do wojska i skierowany do Szpitala Wojennego nr 703 w Kowlu (komendantem szpitala był dr Michał Grobelski), w którym pełnił obowiązki zastępcy komendanta i ordynatora oddziału szpitalnego - aż do chwili wkroczenia Armii Czerwonej. Mjr dr Gabler był przezorny, przebrał się w ubranie cywilne ale przy próbie przejścia przez Bug został ujęty przez NKWD. Udało mu się przekupić (zegarkiem) i po długiej tułaczce wrócił na początku listopada 1939 r. do rodzinnego miasta Poznania. Po wkroczeniu Niemców do Poznania - żona dr Gablera zmieniła dotychczasowe miejsce zamieszkania i dzięki temu jednocześnie zapobiegła jego aresztowaniu jako byłego powstańca wielkopolskiego. W czasie okupacji hitlerowskiej przebywał wraz z całą rodziną w Poznaniu. Od początku okupacji przez około półtora roku był pozbawiony prawa wykonywania zawodu lekarza, skonfiskowano mu urządzenia

własnego gabinetu lekarskiego oraz kilkakrotnie cała rodzina (pięcioro małych dzieci w wieku od 5 do 13 lat) była wyrzucana z mieszkania. W maju 1941 r. uzyskał zgodę i poszukiwał pracy do dnia 18 sierpnia 1941 r., kiedy otrzymał zatrudnienie w Niemieckiej Ubezpieczalni Społecznej w Poznaniu - obejmując w zakładowym rejonie lekarskim nr 11 (DWM III) stanowisko polskiego lekarza pomocniczego pod nadzorem niemieckiego lekarza dr Franza Sieburga. W swojej pracy służył pomocą lekarską Polakom i udzielał im wielu zwolnień chorobowych z czego musiał się następnie poważnie tłumaczyć przełożonym i władzą niemieckim. W czasie długotrwałych walk o wyzwolenie miasta Poznania na początku 1945 r. gdy mieszkańcy domu w którym mieszkał przebywali w piwnicznym schronie służył im pomocą medyczną. Po oswobodzeniu Poznania w lutym 1945 r. dr Gabler został wyznaczony przez Naczelnika Wydziału Zdrowia Zarządu Miasta Poznania dr Zygmunta Donata na kierownika Szpitala SS Elżbietanek w Poznaniu przy ul. Łąkowej 1. Od 15 sierpnia 1945 r. pracował w Ubezpieczalni Społecznej w Chorzowie na stanowisku starszego asystenta na oddziale położniczo-ginekologicznym oraz chirurgicznym Szpitala Miejskiego w Świętochłowicach. W ramach rotacji kadr został z dniem 1 listopada 1953 r. przeniesiony do lecznictwa otwartego i objął stanowisko lekarza i kierownika Przychodni Rejonowej w Świętochłowicach. Jednocześnie przez wiele lat pracował jako lekarz zakładowy w Kopalni Węgla Kamiennego „Polska” oraz Hucie Florian w Świętochłowicach. Z powodu pogarszającego się stanu zdrowia zaprzestał wykonywania zawodu lekarza w końcu 1962 r. i przeszedł na zasłużo-

ną emeryturę w 72 roku życia. Z tytułu udziału w Powstaniu Wielkopolskim 1918-19 r. oraz Wojny Obronnej 1939 r. - został w 1970 r. zweryfikowany na członka zwyczajnego ZBoWiD w Poznaniu. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim dnia 8 listopada 1972 r. awansował na podpułkownika W.P., a uchwałą Rady Państwa z dn. 7 grudnia 1972 r. odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Odznaką Grunwaldzką i Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 r. - pośmiertnie. Dr Gabler przez całą życie nie angażował się politycznie i do żadnej partii nie należał. W 1927 r. zawarł związek małżeński z Felicją Zofią Andrzejewską (1905-1981) i wychowali pięciu synów: Jerzego (ur. 1928) por. rez. WP, inżynier; Alfreda (1930-2002); Ryszarda (1932-1944); Andrzeja (ur. 1933) mjr rez. WP, lek. spec. laryngolog i Konrada (ur. 1936) techn. RTV. Ppłk. lek. dr Władysław Gabler zmarł w dniu 28 lutego 1973 r. w Poznaniu i pochowany w rodzinnym grobowcu na cmentarzu Poznań-Miłostowo w alei głównej pole R I/I.

B. Polak, Dowódcy Powstania Wielkopolskiego i Wojsk Wielkopolskich 1918-1919, Koszalin 1989; M. Paluszkievicz, J. Szews, Słownik biograficzny członków Tajnych Towarzystw Gimnastycznych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850-1918, Poznań 2000; J. Basiński, Organizacja i znaczenie służby sanitarno-medycznej w przebiegu Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Poznań 1973; dokumenty i pamiątki ze zbiorów własnych.

Andrzej Gabler

Gabryś Edmund (1905 – 1944), skaut ostrzeszowski, uczestnik powstania wielkopolskiego. Urodzony 8 października 1905 r., był synem Magdaleny i Idziego Gabrysiów. W czasie powstania wkp. współpracował z uczestnikami walk w Ostrzeszowskim. Żonaty, miał dzieci: Andrzeja i Barbarę. Zmarł 5 sierpnia 1944 r, spoczywa w Poznaniu na cmentarzu na Miłostowie.

Dokumentacja rodzinna; informacje siostrzenic: Mirosławy Wiza i Danieli Dembek.

Marek Rezler

Gabryś Idzi (1877 – 1957), cieśla, powstaniec wielkopolski z Poznania. Ur. 21 lipca 1877 r. w Myjomicach pow. Kępno, był synem Barbary i Jakuba Gabrysiów. Ukończył szkołę powszechną. Podczas I wojny światowej służył w armii niemieckiej, walczył m.in. pod Verdun. Po wybuchu powstania wkp. uczestniczył w zajmowaniu Fortu Winiary (Cytadeli) w Poznaniu. W okresie międzywojennym pracował jako cieśla budowlany w Ostrzeszowie i okolicy. Zmarł w Ostrzeszowie 4 grudnia 1957 r. Ożeniony z Magdaleną Sołyga, dzieci: Helena (zam. Gibasiewicz, ur. 1904), Edmund (ur. 1905), Władysław.

Dokumentacja rodzinna; informacje wnuczek: Mirosławy Wiza i Danieli Dembek.

Marek Rezler

Gajska Ludwik (1893 – 1939), urodził się 12 sierpnia 1893 r. we wsi Nowe Łąkie (daw. pow. babimojski) jako syn chałupnika Wawrzyna i Józefy z Kuczyków. Po ukończeniu

szkoły powszechnej kontynuował naukę w mleczarni w Mochach. 3 maja 1915 r. został wcielony do wojska niemieckiego. Początkowo służył w jednostce we Frankfurcie nad Odrą, a potem od 21 czerwca 1916 r. do 27 grudnia 1918 r. przebywał w Train 3 Spandau pod Berlinem. Do rodziny w Łąkiem wrócił 31 grudnia tegoż roku. Od 5 stycznia 1919 r. uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim na odcinku „Wolsztyn” pod dowództwem ppor. Stanisława Siudy. Po wyzwoleniu Wolsztyna brał udział w kolejnych bojach o Kopanicę i Zbąszyń. Ponadto przez kilka dni kwaterował też ze swym oddziałem powstańczym w Solcu w gm. Przemęt w rodzinie Gorzelników, gdzie poznał swoją przyszłą żonę. W marcu 1919 r. został powołany do 2. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 56. Pułk Piechoty Wielkopolskiej), z którym uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej na froncie litewsko-białoruskim. Służbę wojskową zakończył 15 stycznia 1921 r. w stopniu kaprała. Potem 16 stycznia tegoż roku, rozpoczął pracę urzędniczą w Starostwie Powiatowym w Wolsztynie. Pełnił ważne i odpowiedzialne funkcje, począwszy od prowizorycznego asystenta powiatowego, poprzez rejestratora, adiunkta administracyjnego, pomocnika administracyjnego, do starszego rejestratora. Jako mieszkaniec tego miasta

Ludwik
Gajska

był aktywnym działaczem społecznym. Należał do kół - Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół", Towarzystwa Powstańców i Wojaków oraz do miejscowego chóru. Miał poważanie wśród społeczności Wolsztyna. Jednakże, z chwilą wybuchu II wojny światowej 1 września 1939 r., z polecenia Wicestarosty T. Hassnego, wyruszył z Wolsztyna jako kierownik taboru samochodowego, wywożąc skrzynie z aktami swego urzędu oraz rodziny urzędnicze z całego powiatu wolsztyńskiego. Miejscem docelowym miał być Przemyśl. Na pierwszym przymusowym postoju w Grodzisku Wlkp. rozłączył się z żoną i córką, które z grupą samochodów osobowych zostały skierowane w dalszą trasę przez Poznań. Sam natomiast, mając u boku 13-letniego syna Tadeusza, pilotując samochód ciężarowy z powierzoną dokumentacją Starostwa, został skierowany do Kościana. Dalsza trasa wiodła przez Łódź do Siedlec, gdzie w miejscowym Urzędzie Skarbowym zdeponował przewożone skrzynie. Potem wraz z kilkoma podległymi pracownikami i synem Tadeuszem dotarł na Wołyń do miejscowości Migocz k. Zdołbu, w której polscy żołnierze zarekwirowali ciężarówkę. 17 września 1939 r. zastał go we wsi Jezioro, skąd po wylegitymowaniu przez żołnierzy radzieckich otrzymał wraz z innymi "uciekierami" pozwolenie na wyjazd do domu przez Równe i Lwów. W przeludnionym uchodźcami Lwowie zmarł na tyfus 27 października 1939 r. Tam też został pochowany na cmentarzu Janowskim. Został odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1929), Medalem Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości (1929), Krzyżem Waleczności b. Ochotniczej

Sprzymierzonej Armii gen. Stanisława Bułak-Bałachowicza (1932), Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę (1938) oraz Brązowym Krzyżem Zasługi (1939). Dwukrotnie był żonaty. Z pierwszego związku małżeńskiego ze Stanisławą Gorzelniak z Solca miał troje dzieci: Eugenię (1922-1923), Edmunda (ur. 1924) i Tadeusza (ur. 1926). Po śmierci żony w 1933 r. ożenił się drugi raz z Władysławą Dudą, z którą miał córkę Krystynę (1936-1939).

Olejniki Cz., Gajski Tadeusz, (w:) Wolsztyński słownik biograficzny, część II, Wolsztyn 2007, s. 66-67; Informacje i pamiątki rodzinne syna Tadeusza Gajskiego z Wolsztyna.

Antoni Fornalski

Galecki Stanisław (1896 – 1952), ksiądz, urodził się 3 maja 1896 r. w Bydgoszczy. Był najmłodszym synem z pięciorga dzieci, mistrza szewskiego Franciszka i Michaliny z domu Widzyńskiej. Po kilku latach zamieszkiwania w Bydgoszczy rodzice przeprowadzili się do Koronowa, gdzie Stanisław uczęszczał do szkoły elementarnej. Po ukończeniu szkoły kontynuował naukę w Pelplinie i Chełmnie. W czasie Powstania Wielkopolskiego zgłosił się do oddziałów powstańczych. Nie dana mu była

Stanisław
Galecki

kariera w wojsku. Po wyjściu z wojska i zdaniu matury wstąpił w czerwcu 1919 r. do Seminarium Duchownego w Poznaniu. Świecenia kapłańskie przyjął 26 maja 1923 r. w katedrze gnieźnieńskiej. Po święceniach kapłańskich pracował jako wikariusz przy katedrze w Gnieźnie, a potem w Inowrocławiu. Następnie był administratorem parafii w Kościeszkach w powiecie mogileńskim, a później w parafii Kottlin i Magnuszewice. 1 października 1935 r. objął parafię Św. Marcina Biskupa w Szubinie jako proboszcz. Jednym z ważnych zadań była rozbudowa kościoła parafialnego, który okazał się za mały, aby sprostać potrzebom duszpasterskim ówczesnej parafii. Zaangażował się także w obchody XX rocznicy wybuchu powstania wielkopolskiego. 22 stycznia 1939 r. podczas uroczystości pod nowym pomnikiem poświęconym powstańcom na cmentarzu celebrował uroczystą mszę świętą i wygłosił przy pomniku kazanie, a po odsłonięciu odczytał akt erekcyjny. Po wybuchu II wojny światowej pozostał w Szubinie gdzie spotkały go szykany ze strony niemieckich władz okupacyjnych. W początkach września 1939 r. został aresztowany i osadzony przez Niemców w więzieniu w Szubinie. Został oskarżony o udział w Powstaniu Wielkopolskim. 11 listopada wywieziono wszystkich księży więzionych w Szubinie do Górnej Grupy, następnie do obozu koncentracyjnego w Stutthof i Oranienburg. W grudniu 1940 r. ksiądz Gałęcki wywieziony został do Dachau. Po powrocie do Szubina w 1946 r. leczył się w miejscowym szpitalu z następstw malarii, którą zaszczepiono mu w stacji doświadczalnej w Dachau. W 1950 r. mianowano go dziekanem nowo utworzonego dekanatu szubińskiego. W lutym 1951

r. Prymas Polski Stefan Wyszyński mianował ks. Gałęckiego członkiem Wydziału Duszpasterskiego Kurii Metropolitarnej w Gnieźnie, a we wrześniu 1951 r. został mianowany kanonikiem honorowym Kapituły Kolegialnej w Kruszwicy. Zmarł 9 marca 1952 r. na skutek choroby nabytej w obozie w Dachau. Pogrzeb odbył się w czwartek 13 marca 1952 r. na cmentarzu parafialnym w Szubinie. Nagrobek został ufundowany przez parafia.

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szubinie.

Kamila Czechowska

Giel Idzi (1900 – 1943), podoficer zawodowy, żołnierz batalionu ostrzeżowskiego. Urodzony 30 sierpnia 1900 r. w Rakowie pow. Kępno, w rodzinie krawca Pawła Marii z Wawrzynkowskich. W Słupi k. Kępna ukończył szkołę powszechną, od 1912 r. mieszkał w Kępnie, uczył się zawodu w warsztacie ojca. W 1915 r. wstąpił do „Sokoła”. W czerwcu 1918 r. powołany do armii niemieckiej, w początku grudnia t.r. opuścił wojsko i wrócił z bronią do Kępna, gdzie wstąpił do miejscowej straży ochotniczej. W grudniu 1918 r. aresztowany za noszenie polskiego orła na czapce, po trzech dniach zwolniony

Idzi
Giel

z poleceniem zameldowania się w 1 p. gwardii w Berlinie. Nie wyjechał, lecz ukrywał się do 7 stycznia 1919 r., gdy przedostał się do Ostrzeszowa i wstąpił do formowanego tam batalionu powstańczego; z oddziałem tym, będącym częścią późniejszego 12 p. strz. wkp. (70 pp), związany był już do końca swej służby zawodowej w wojsku. Uczestniczył w całym szlaku bojowym oddziału. 15 maja 1919 skierowany do Wielkopolskiej Szkoły Podoficerów Piechoty w Poznaniu; po 9-miesięcznym kursie ukończonym z drugą lokatą, mianowany kapralem, pozostał w Szkole jako instruktor. W 1920 r. skierowany na front, w czerwcu t.r. awansowany na plutonowego. Od czerwca do lipca 1920 r. służył w 106 pp, następnie wrócił do macierzystego 70 pp.; w sierpniu był ranny; po wyleczeniu skierowany do batalionu zapasowego pułku. Po wojnie, 1 października 1921 r. mianowany sierżantem, służył zawodowo w 70 pp, był także instruktorem PW w gimnazjum w Pleszewie. 30 czerwca 1939 r. w stopniu starszego sierżanta przeniesiony w stan spoczynku ze względu na zły stan zdrowia. Podczas okupacji hitlerowskiej wysiedlony do Obry pow. Wolsztyn, zmarł tam 6 listopada 1943 r.; pochowany na miejscowym cmentarzu przyklasztornym. Odznaczony m.in. Brązowym Krzyżem Zasługi (1933), Medalem Niepodległości (1933), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918 – 1921 (1928), Srebrnym Medalem Za Długoletnią Służbę (1939). W 1926 r. zawarł związek małżeński z nauczycielką Marią Chojnicką (1901 – 1959). Dzieci: Barbara Irena (zam. Kapała, 1928 – 2001, nauczycielka), Danuta Maria (ur. 1930, technik dentystyczny), Wojciech Ryszard (1931– 2006, filozof), Andrzej Zdzisław (ur. 1940, filolog).

Dokumenty i materiały osobiste, w posiadaniu rodziny, informacje syna, Andrzeja Zdzisława.

Marek Rezler

Gorgolewski Franciszek (1901 – 1976), żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodził się 24 marca 1901 r. w Ostrzeszowie. Był synem Franciszka i Antoniny z Długaszewskich. Od stycznia 1919 r. służył w batalionie ostrzeszowskim, odbył cały szlak bojowy oddziału. Później uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej, był ranny. W okresie międzywojennym zajmował się handlem obwoźnym i skupem skór surowych. Podczas okupacji hitlerow-

Franciszek
Gorgolewski

skiej Po wyzwoleniu wrócił z rodziną do Ostrzeszowa. Pracując w miejscowej gminnej spółdzielni nadal zajmował się skupem skór surowych. Zmarł 4 maja 1976 r. w Ostrzeszowie. Pochowany na miejscowym cmentarzu. Żona: Waleria Cichosz, dwóch synów: Franciszka (1927 – 1987) i Henryka (1929 – 1989).

Informacja rodziny (synowych).

Marek Rezler

Górski Wacław (1895 - 1983), urodził się 12 września 1895 r. w Grzebienisku pow. Szamotuły.

Był synem Józefa i Marianny z d. Strzykała. Po ukończeniu szkoły podstawowej uczył się w zawodzie piekarza. Był uczestnikiem strajku szkolnego w 1905 r. Podczas pierwszej wojny światowej uczestniczył w walkach na froncie południowym i wschodnim w szeregach armii niemieckiej. W listopadzie 1918 r. przybył do Poznania, gdzie włączył się do ruchu konspiracyjnego, dostarczając broni organizującym się polskim oddziałom powstańczym. Po zwolnieniu z wojska niemieckiego wrócił w rodzinne strony, gdzie 3 stycznia 1919 r. dołączył do oddziałów powstańczych. Pomimo braku doświadczenia wojennego i wyszkolonych dowódców stoczono wiele zwycięskich pojedynków z wrogiem niemieckim. Brał udział w walkach powstańczych pod Zbąszyniem, Szubinem, Drawskim Młynem i Nakłem. Po zakończeniu powstania był bezrobotnym. Dlatego w kwietniu 1923 r. wyjechał do pracy we Francji, gdzie przebywał do zakończenia drugiej wojny światowej. Tam w 1930 r. wstąpił do Francuskiej Partii Komunistycznej i brał udział w wielu strajkach i demonstracjach. Podczas okupacji hitlerowskiej uczestniczył we francuskim ruchu oporu cywilnego. W 1947 r. wrócił do Polski i osiedlił się w Legnicy. Najpierw pracował w Legnickich Zakładach Przetwórstwa Owocowo - Warzywnego jako ro-

Wacław
Górski

botnik i brygadzysta, a następnie w Spółdzielni „Ochrona Mienia”. Od 1978 r. przebywał na rencie. Był aktywnym działaczem społecznym pełniąc funkcję radnego Miejskiej Rady Narodowej Legnicy (1950-1951), ławnika Sądu Powiatowego, członka ORMO, a także w Komisji Weryfikacyjnej Działaczy Ruchu Robotniczego przy KP PZPR w Legnicy. Za pracę zawodową i społeczną został odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Był żonaty z Magdaleną z d. Onacka. Zmarł 5 sierpnia 1983 r. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Legnicy.

Dokumenty Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Miasta w Legnicy; Prezentujemy Wacława Górskiego, Gazeta Robotnicza, 1 kwietnia 1969 r.

Czesław Kowalak

Grabowski Wojciech (1867 – 1934), lekarz, uczestnik powstania wielkopolskiego. Urodził się 9 grudnia 1867 r. w Tokarzewie pow. Ostrzeszów, w rodzinie Bronisława G., ziemianina, i Michaliny z Oppeln – Bronikowskich. Po ukończeniu w 1885 r. gimnazjum w Ostrowie Wlkp., studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego, dyplom lekarza uzyskał w 1894 r. w Berlinie. Wyspecjalizował się w laryngologii. Po szeregu zmianach miejsc pracy, w 1901 r. na stałe osiadł w Poznaniu. Zmobilizowany w 1914 r., pełnił służbę w szpitalu fortecznym w Poznaniu. W listopadzie 1918 r. uczestniczył w Zjeździe Dzielnicowym Polskich Lekarzy Wielkopolski, Prus i Śląska, po wybuchu powstania współorganizował służbę medyczno – sanitar-

ną oddziałów polskich. Od 1919 r. w Wojsku Polskim, pracował jako ordynator oddziału laryngologicznego wojskowego Szpitala Okręgowego nr VII w Poznaniu. W stan spoczynku przeniesiony 31 grudnia 1924 r., w stopniu tytularnego generała brygady. Nast. pracował w swej specjalności w Szpitalu Dziecięcym św. Józefa i w Szpitalu Przemienienia Pańskiego. Zmarł w Poznaniu, 11 października 1934 r., spoczywa w rodzinnym grobowcu w Podlesiu Kościelnym.

W. Witczak, Wojciech Grabowski, „Gazeta Wyborcza – Poznań”, 11 X 2004 r.

Marek Rezler

Graczykowski Tomasz (1886 – 1959), lekarz, komendant kompanii sanitarnej, mjr Wojska Polskiego. Urodził się 16 lutego 1886 r. w Kołaczkowie (pow. gnieźnieński), w rodzinie zamożnego chłopca Józefa i Marianny z Lisewskich. Wielu przedstawicieli jego rodziny uczestniczyło w powstaniach 1830-1831, 1848 i 1863-1864. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimnazjum w Gnieźnie, gdzie w latach 1902-1909 działał w Towarzystwie Tomasza Zana jako członek założyciel, kółkowy i prezes. Nawiązał kontakty z komórkami organizacyjnymi w Wielkopolsce i na Pomorzu. W 1909 r. zdał matu-

Tomasz
Graczykowski

rę i podjął studia medyczne na uniwersytetach w Berlinie (1909/1910), Monachium (1910/1911 i 1911/1912) i Warszawie (1912/1913, 1913/1914). Udzielał się w Związku Młodzieży Polskiej „ZET”, m.in. jako komisarz szkolny na zabór pruski (1910--1912) i komisarz śląski (1912-1914). Wydawał pisma: „Brzask” i „Młodzież”. Od 1912 r. był członkiem tajnego Koła Medyków-Polaków w Warszawie i sekcji przysposobienia wojskowego “Zetu”. W 1913 r. był założycielem Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” we Wrocławiu. Brał udział m.in. w organizowaniu obrony prawnej polskich uczniów represjonowanych przez władze pruskie. W lipcu 1914 r. uzyskał dyplom lekarski, a 1 sierpnia powołany został do służby wojskowej, którą pełnił na froncie rosyjskim, a następnie zach. (Francja), Od grudnia do listopada 1916 r. służył w szpitalu polowym nr 141 w okolicach Tomaszowa, następnie w 87 Pułku Kawalerii, a od 1 lipca do 19 listopada 1918 r. w szpitalu Roitenmiinster; 7 grudnia został zdemobilizowany. W okresie świąt Bożego Narodzenia (1918) uczestniczył w pożegnalnym zjeździe wrocławskiego “Zetu”, rozwiązanego oficjalnie 31 grudnia. Pospieszył do Wielkopolski, później do Inowrocławia, gdzie brał udział w walkach o wyzwolenie tego miasta. Następnie od połowy stycznia (do 10 marca 1919) praktykował w Dolsku, aktywnie udzielając się w Związku Młodej Polski, Przyjęty do Wojsk Wielkopolskich w stopniu por., skierowany został na front północny, od 13 marca do 8 kwietnia 1919 r. pełnił służbę jako lekarz 2 baonu 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich na odcinku Paterek-Nakło, a od 9 kwietnia do 15 czerwca- lekarza naczelnego obozu

jenieckiego w Szczypiornie. 13 maja awansowano go do stopnia majora. Następnie zorganizował 3 kompanię sanitarną w Poznaniu. Na przełomie lipca i sierpnia 1919 r. wyruszyła ona na front zachodni, stacjonując w Krobi, a od 8 grudnia w Gostyniu. W końcu października 1919 r. kompania przydzielona została do formującej się Dywizji Strzelców Pomorskich, którą od 20 listopada rozlokowano w okolicach Inowrocławia. W styczniu 1920 r. Graczykowski na czele kompanii uczestniczył w rewindykacji Torunia, a 3 lutego wyruszył na front litewsko-białoruski, objął kwatery w Wilejce. Po odnowieniu się kontuzji (czerwiec 1920). został skierowany do Kliniki Ortopedycznej w Poznaniu (do 30 września). Jeszcze na początku lipca, jako rekonwalescent, organizował ochotniczą kompanię sanitarną. Skierowany na dalsze leczenie do Szpitala Wojskowego w Inowrocławiu (3 września), rozpoczął w nim pracę (1 października), najpierw jako ordynator oddziału wewnętrznego i zakaźnego, a od 1 lipca 1921 r. do czerwca 1923 r. jako komendant szpitala i lekarz 59 pp. Od 1 września 1922 r. był lekarzem szkolnym w Państwowym Gimnazjum im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu. Działał m.in. w PCK, ZHP. 1 września 1932 r. przeniósł się do Poznania na stanowisko lekarza zaufania Zakładu Ubezpieczeń, a 1 września 1935 r. do Chorzowa na stanowisko lekarza miejskiego. 31 sierpnia 1939 r. powołany został do Wojska Polskiego na komendanta głównego punktu opatrunkowego w Bydgoszczy. 6 września przez Powiatową Komendę Uzupełnień we Włocławku z obowiązku służby wojskowej został zwolniony. Jako ochotnik brał udział w obronie Warszawy. Wrócił do Chorzowa (10

października), gdzie pracował jako lekarz Kasy Chorych, 15 maja 1941 r. aresztowany przez gestapo, był więziony w Sosnowcu i w Dachau. Ciężko chory i niezdolny do pracy został zwolniony z obozu. Z pomocą kolegów przeniósł się do Krakowa, gdzie od stycznia 1941 r. do marca 1942 r. pracował w Izbie Lekarskiej. Od lutego 1942 r. do stycznia 1945 r. zamieszkał w Kazimierzy Wielkiej (pow. miechowski), pracując jako kierownik Ośrodka Zdrowia i lekarz obwodowy. Pomagał młodzieży przed wywozem na przymusowe roboty do Rzeszy, wystawiając fałszywe zaświadczenia, udzielał też pomocy lekarskiej partyzantom Batalionów Chłopskich, organizował i niósł pomoc rannym w bitwie o Skalmierz 5 sierpnia 1944 r. (123 Pułk Piechoty AK Ziemi Pinczewskiej). Po wyzwoleniu wrócił do Chorzowa. Od lutego 1945 r. do sierpnia 1950 r. był lekarzem miejskim i kierownikiem Wydziału Zdrowia, a od 20 maja 1950 r. - lekarzem Ubezpieczalni Społecznej i członkiem Rady Lekarskiej, Działał w Związku Byłych Więźniów Politycznych, Związku Inwalidów Wojennych, PCK i Polskim Towarzystwie Lekarskim. Zmarł 23 czerwca 1959 r. w Zabrze, pochowany został w grobowcu rodzinnym w Witkowie (pow. gnieźnieński). Odznaczony był m.in. Krzyżem Niepodległości (1931), Medalem za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi (dwukrotnie). Związek małżeński zawarł z Janiną Niedbalską, z którą miał czworo dzieci: Stefana (ur. 1920), Józefa (ur. 1922), Annę (ur. 1925) i Alicję (ur. 1928).

CAW, Akta personalne 2399; TU NRL nr 13 z 23 V 1919 r.; J. Aleksandrowicz, 50 lat działalności PCK w Inowrocławiu 1919-1969, Inowrocław 1969; J. Basiński. Organizacja i stan kadrowy wojsk sanitarnych powstańczej Armii Wielkopolskiej. Czas od 16 I 1919 r. do 13 XI 1919 r., "Archiwum Historii Medycyny" 1979, z. 1, s. 19-30; S. Łoza, Czy wiesz, s. 227; Słownik ..., s. 109-111; relacje córek.

Jan Basiński

Grafik Stefan (1898 – 1982), urodził się 6 września 1898 r. w Dubinie, pow. rawicki w rodzinie robotnika Marcina i Wiktorii Krystek. Ukończył szkołę powszechną. W roku 1916 został powołany do armii niemieckiej. Po zakończonej I-ej wojnie światowej w grudniu 1918 r. wrócił na krótko w rodzinne strony i włącza się w nurt przygotowań do powstania. W styczniu 1919 r. wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego do II Kompanii Baonu Jutrosińskiego. W marcu 1919 r. został przydzielony do Kompanii Kulomiotów 69 Pułku Piechoty. Od 1 grudnia 1919 r. do 25 stycznia 1920 r. przebywał na kursie Szkoły Podoficerskiej przy Pułku. 18 czerwca 1920 r. został awansowany do stopnia kaprała, a 23 stycznia 1921 r. do stopnia plutonowego. Brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim w walkach pod Rawiczem, Słupią

Kapitulną, Zieloną Wsią, Miejską Górką i Sarnową. Szczególnym bohaterstwem odznacza się w walkach na zachodnim krańcu Słupi przy odpieraniu ataków niemieckich od strony Szymanowa. Tak opisuje to Z. Wieliczka w opracowaniu p.t. "Od Prosnego po Rawicze - Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego 1918-1920": *Na zachodnim krańcu Słupi znajdował się oddział Kompanii Dubińskiej liczący około 30 ludzi, wyposażonych w jeden lekki karabin maszynowy, którego zadaniem było odpierać atak niemiecki od strony Szymanowa. Ogień tego oddziału spowodował prawdopodobnie, że strzelcy hanowerscy zboczyli przez Sikorzyn w kierunku Stwolna, a obłożyli naszą pozycję na zachodnim krańcu Słupi szalonym ogniem artyleryjskim. W skutek tego przeważna część naszych żołnierzy szukała schronienia i poukrywała się po chatkach. Na posterunku pozostało tylko kilku żołnierzy, a pomiędzy nimi Stefan Grafik, obsługujący karabin maszynowy, który przez całe przedpołudnie ogniem swego lekkiego karabinu maszynowego uniemożliwiał wszelkie próby podejścia linii niemieckiej w stronę zachodniego krańca Słupi. Wycofujący się z linii bojowej batalion strzelców hanowskich dostał jeszcze na pożegnanie serię silnego ognia z karabinu maszynowego Grafika, co w raportach niemieckich zaznaczono. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej na froncie litewsko-białoruskim w bitwach pod Połockiem, Budzławiem, a następnie Modlinem i odsieczy Warszawy. Po ukończeniu kursu w Centralnej Szkole Strzelców w Toruniu powraca do Wielkopolskiego Baonu Szkolnego w Śremie, a następnie pełni służbę w 69 Pułku Piechoty w Gnieźnie.*

Stefan
Grafik

Daje się poznać jako wzorowy żołnierz i doskonały dowódca dzięki czemu otrzymuje kolejne awanse do szefa 3 Kompanii karabinów maszynowych. Brał udział w kampanii wrześniowej w 1939 r. w walkach pod Koninem, Kołem, Łęczycą, nad Bzurą i Puszczy Kampinoskiej. 22 września został wzięty do niewoli niemieckiej do obozu w Żyrardowie. Stamtąd wywieziony transportem do Niemiec. W grudnia 1939 r. został zwolniony ze Stalagu i powraca do Gniezna. Okupant rozpoczął prześladowania uczestników powstania, a szczególnie tych oznaczonych w raportach niemieckich. 5 maja 1940 r. został aresztowany i osadzony w obozie koncentracyjnym w Dachau, a następnie w Mauthausen-Gusen. Obóz zostaje wyzwolony przez Amerykanów dokładnie w 5 rocznicę aresztowania tj. 5 maja 1945 r. a na początku lipca wrócił do Gniezna. Rozpoczął pracę w spółdzielczości "Samopomocy Chłopskiej" gdzie pracował nieprzerwanie do emerytury. W 1946 r. wstąpił do reaktywowanego Związku Powstania Wielkopolskiego, który przetrwał do 1949 r. Wtedy znowu zaczęły się prześladowania powstańców. Organizację siłą wcielono do ZBOWID z czym nigdy nie mógł się pogodzić. Zmarł 12 listopada 1982 r. Gniezno. Pochowany na Cmentarzu św. Wawrzyńca przy ul. Witkowskiej w Gnieźnie, dział 10, rząd 3, grób 35. Był odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Odznaką Grunwaldzką, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945; Krzyżem Walecznych Medalem Za Udział W Wojnie Obronnej 1939 r.; Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski; Pamiątkowym Medalem Miasta Gniezna. Od 8 września 1926 r. żonaty z Pelagią Juskowiak

(zm. 2.03.1983). Dzieci: syn Edward (1927-1932), syn Zygmunt (ur. 1931), syn Henryk (1933-1999).

G. Łukomski, B. Polak, M. Wrzosek, Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920, Koszalin 1990; Z. Wieliczka Od Prośny po Rawicz. Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Poznań 1931; S. Jellenta, Walki o Rawicz i Leszno w roku 1939 w świetle opracowań niemieckich, Instytut J. Piłsudskiego, Warszawa 1939; S. Jędraś, Ziemia rawicka w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Rawicz 2001; A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Zarys dziejów; L. Głowacki, 17 Wielkopolska Dywizja Piechoty w Kampanii 1939 r., Wydawnictwo Lubelskie; J. Topolski, B. Polak Gniezno i Ziemia Gnieźnieńska. Walka o wolność narodową i społeczną 1918-1945.

Andrzej Grafik

Grobelny Józef Edward (1873 – 1949), lekarz, organizator służby sanitarno-medycznej, gen. brygady Wojska Polskiego. Urodził 16 marca 1873 r. w Kobylinie (pow. krotoszyński), w rodzinie nauczyciela Stanisława i Marii z Kosińskich. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Kobylinie, a od 1883 r. do gimnazjum w Krotoszynie, następnie w Międzyrzeczu i Gryfiogórze, gdzie w 1896 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Przeciętne zdolności nadrabiał pilnością i sumiennością. Po maturze krótko studiował w Seminarium Duchownym w Poznaniu, a następnie rozpoczął studia medyczne na uniwersytecie w Berlinie, kontynuował je w Rostocku i Gryfii. Egzamin lekarski uprawniający do wykonywania zawo-

du zdał 15 lipca 1902 r. w Rostoku. Na tamtejszym uniwersytecie 25 sierpnia 1904 r. otrzymał promocję doktorską. Po raz pierwszy odbywał służbę wojskową od 1 października 1899 r. do 31 marca 1900 r. (42 Pułk Piechoty), następnie od 1 listopada 1902 do 30 kwietnia 1903 r.; 18 sierpnia otrzymał patent podporucznika lekarza. Wkrótce też wstąpił do wojska jako lekarz do 19 Pułku Piechoty w Zgorzelcu. Ukończył szereg kursów, m.in. wojskowy kurs dokształcający w dziedzinie chirurgii we Wrocławiu. 27 stycznia 1906 r. awansowano go do stopnia porucznika i skierowano na 3-letnią specjalizację do Królewca. Kursu nie ukończył, gdyż 12 lutego 1908 r. wystąpił z wojska, protestując przeciwko pruskiej ustawie wyłączeniowej. Zamieszkał w Pniewach (pow. szamotulski), gdzie praktykował do 4 sierpnia 1914 r. W dalszym ciągu dokształcał się, ukończył kurs dla lekarzy sztabowych. Działal m. in. w Banku Spółdzielczym. Zmobilizowany (4 sierpnia 1914 r.) do wojska pruskiego, z przydziałem do szpitala nr 8 w ramach 119 Dywizji Piechoty, wyjechał na front zachodni (Francja), a od lipca przeniesiony został na front galicyjski (pod Gorlice i Przemyśl). Tam zachorował i leczył się do sierpnia 1916 r. 13 września objął komendę kompanii (nr 223) przy 221 Dywizji Piechoty na froncie zachodnim (nad Sommą), a następnie szpitala nr 163 przy tej samej dywizji. W listopadzie 1918 r. urlopowany, wrócił do Pniew. Nawiązał kontakty z Wincentym Wierzejewskim. Współdziałał w polszczeniu urzędów, a po wybuchu powstania organizował służbę sanitarno-medyczną kompanii pniewskiej. 14 stycznia 1919 r. na wniosek Wydziału Lekarskiego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk,

został wezwany przez Komisariat Naczelnej Rady Ludowej do Poznania, gdzie objął stanowisko zastępcy Szefa Sanitarnego wojsk powstańczych. Został szefem Departamentu Sanitarnego Urzędu Wojskowego (1 kwietnia), który w połowie marca 1919 r. składał się z Sekcji Weterynaryjnej i Sekcji Medycznej (szpitalnictwo). W sierpniu Szpitalowi Głównemu w Poznaniu podlegało 14 filii, dysponujących ponad 300 łózkami każda i pięć liczących od 100 do 300 łóżek. Departamentowi podlegała też część szpitali polowych. 6 maja dekretem Komisariatu NRL Grobelny został mianowany pułkownikiem i z tą samą datą uzyskał charakter generała porucznika (brygady). Po likwidacji odrębności formacji wielkopolskiej (15 listopada) mianowany został Szefem Sanitarnym Dowództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu. W kwietniu 1920 r. formował oddział szkolno-sanitarny, później baon sanitarny nr 7 jako oddział macierzysty dla całego sanitariatu Dowództwa Okręgu Generalnego Poznań. Dla potrzeb frontu przygotowano 20 000 łóżek szpitalnych. Od 16 listopada 1921 r. do 31 sierpnia 1922 r. był Szefem Sanitarnym Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu. 1 września 1922 r. przeszedł w stan spoczynku. Objął praktykę lekarską w Buku. Wysiedlony przez Niemców w 1939 r., zamieszkał we wsi Zgoda (pow. nowotomyski). Do Buku powrócił w 1945 r. i kontynuował pracę zawodową. Zmarł w Buku 21 stycznia 1949 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Był odznaczony m.in. Orderem Odrodzenia Polski V kl., Krzyżem Walecznych, Odznaką Wojsk Wielkopolskich. Zawarł związek małżeński z Haliną Gintrowiczową z Robińskich.

CAW, Akta personalne 7500, OOP 1/315. KKiMN (odrzucone 24-8388); TUNRL nr 12 z 19 V 1919r.; J. Basiński, *Organizacja i działalność służby zdrowia w pierwszym okresie Powstania Wielkopolskiego (czas od 27 XII 1918 r. do 15 I 1919 r.)*, "Archiwum Historii Medycyny" 1979, z. 1, s. 1,7; *tenże*. *Organizacja i stan kadrowy wojsk sanitarnych powstańczej Armii Wielkopolskiej. Czas od 16 I 1919 r. do 13 XI 1919 r.*, s. 19-30; A. Czubiński, *Powalenie Wielkopolskie*, Poznań 1978, s. 356, 414; S. Wawrzyniak, *Wspomnienie o gen. dr. med. Józefie Edwardzie Grobelnym*, (w:) *Lekarze polscy uczestniczący w Powstaniu Wielkopolskim w 1918--1919 roku. Konferencja popularnonaukowa (4 maja 1974 r.)*, pod red. A. Wierzejewskiego, Poznań 1978, s. 43-46; PSB, t. VIII, s. 580-585; Jan Basiński, *Grobelny Józef Edward (1873-1949)*, (w:) *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 112-113.

Jan Basiński

Gruchocki Wincenty (1897 – 1985), rolnik, żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodzony 11 lipca 1897 r. w Teklinowie, był synem Kacpra i Marianny z Błachów. Uczęszczał do szkoły elementarnej w Teklinowie. W 1916 r. wcielony do armii niemieckiej. Służył w piechocie, początkowo w Berlinie. Po roku skierowany na front zachodni, walczył pod Verdun, gdzie został ranny. Urlopowany, po pobycie w szpitalu, wrócił do Teklinowa, gdzie zastał go wybuch powstania. Wstąpił do formujących się oddziałów polskich, które prowadziły działania na terenie ziemi ostrzeszowskiej i kę-

pińskiej. Uczestniczył w rozbrajaniu Niemców i zdobyciu pod Olszową niemieckiego karabinu maszynowego. W latach 1920 – 1924 służył w Pleszewie w Wojsku Polskim. Od 1924 r. prowadził w Teklinowie własne gospodarstwo rolne. We wrześniu 1939 r. zgłosił się do czynnej służby wojskowej. Po powrocie do Teklinowa został z rodziną wysiedlony do miejscowości Kochłowy na przymusowe roboty. Do własnego gospodarstwa powrócił dopiero po zakończeniu wojny. Działal społecznie na rzecz miejscowej społeczności. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1979). Od 1927 r. żonaty z Marianną Sikora. Dzieci: Stanisław (ur. 1928), Edmund (ur. 1929), Marianna (ur. 1932), Kazimierz (ur. 1934). Zmarł w Teklinowie 16 listopada 1985. Spoczywa na cmentarzu św. Rocha w parafii Wieruszów – Podzamcze.

Dokumentacja rodzinna, informacje córki Marianny Depa.

Marian Kazuś

Grudzielski Kazimierz (1856 – 1921), dowódca frontu płn., Inspektor Piechoty, gen. dywizji. Urodzony 9 maja 1856 r. w Turwi (pow. kościański), w rodzinie administratury majątku Wojciecha i Alfonsyny z Morinów. Po ukończeniu Gimnazjum św. Marii

Kazimierz
Grudzielski

Magdaleny w Poznaniu wstąpił do szkoły wojskowej w Poczdamie. Od 31 marca 1878 r. służył zawodowo w armii niemieckiej, kolejno w: 6 baonie strzelców w Oleśnicy, 46 Pułku Piechoty w Poznaniu, 163 Pułku Piechoty i 84 Pułku Piechoty. W 1880 r. mianowany został ppor., w 1889 r. - por., w 1894 r. - kpt., w 1906 - mjr., w 1912 r. - ppłk. Od 1910 r. był szefem Obwodowej Komendy Uzupełnień w Montgoie (Monschau), przy granicy belgijskiej. Po wybuchu wojny w 1914 r. otrzymał rozkaz zmobilizowania straży granicznej i obsadzenia granicy belgijskiej. 2 września 1917 r. przeszedł w stan spoczynku i osiadł najpierw w Sołeczynie, a potem w Opieszynie (k. Wrześni). 12 listopada 1918 r. Powiatowa Rada Ludowa desygnowała go na polskiego delegata-kontrolera przy landracie we Wrześni. Funkcję tę pełnił do wybuchu powstania. Od 24 listopada był Komendantem Straży Ludowej na pow. wrzesiński. 28 grudnia zgłosił się do dyspozycji Komisarjatu NRL. Dowództwo Główne w Poznaniu mianowało go (1 stycznia 1919) dowódcą odcinka pñ.-wsch. O rozkazie zawiadomione zostały polskie garnizony (4 stycznia) w Gnieźnie, Witkowie i Wągrowcu. Do wykonania zleconych rozkazów przystąpił 2 stycznia. Po utworzeniu okręgów wojskowych (7 stycznia) objął dowództwo II Okręgu, obejmującego pow. Września, Środa, Witkowo i Gniezno, z siedzibą w Gnieźnie. Po klęsce powstańców w Szubinie (8 stycznia) uznał za konieczne natychmiastowe odzyskanie utraconych pozycji oraz opanowanie możliwie największego obszaru. Skontaktował się z Dowództwem Głównym, które w trybie alarmowym zorganizowało grupę dyspozycyjną. Opracowany przez niego, jego sztab

i Dowództwo Główne plan operacji powiódł się w zupełności; powstańcy wyzwolili pñd.-zach. Wielkopolskę. Jako dowódca frontu skutecznie bronił wyzwolonego obszaru, m.in. podczas niemieckich prób ofensywnych na przełomie stycznia i lutego 1919 r. Zorganizował 2 Dywizję Strzelców Wielkopolskich i objął jej dowództwo (12 marca). Dekretem Komisarjatu NRL nr 6 poz. 1 (z 11 marca 1919) mianowany został pułkownikiem, a dekretem nr 7 (z tego dnia) – generałem podporucznikiem. 25 czerwca Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego (nr 172) gen. J. Dowbor-Muśnicki mianował go Inspektorem Piechoty przy Głównodowodzącym Sił Zbrojnych w b. zaborze pruskim. Grudzielski wniósł niewątpliwy wkład w sformowanie trzech dywizji piechoty i kadr dla Dywizji Pomorskiej. Rozkazem Naczelnego Wodza mianowany został (8 listopada) dowódcą twierdzy Toruń, z równoczesną funkcją zastępcy dowódcy DOGen. w Poznaniu. 3 stycznia 1921 r. otrzymał awans na gen. dywizji. Zmarł 31 marca 1921 r. w Poznaniu, a pochowany został w grobowcu rodzinnym w Gozdowie (pow. wrzesiński). Odznaczony był Orderem Virtuti Militari, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Związek małżeński zawarł z Wandą Dobrogowską, małżeństwo było bezdzietne.

CAW, *Akta personalne* 7503; I.170.1.1. 1; TU NRL nr 10 z 20 III 1919 r“B. 50, 51; GPO, S, 16; *Wybór źródeł (wg indeksu); Wojsko Wielkopolskie 1919, cz. 1 (wg indeksu); Wojskowe aspekty (wg indeksu); WSB, s. 233; Słownik ..., s. 117-118.*

Bogusław Polak

Grześkowiak Walenty (1901 – 1989), powstaniec wielkopolski, kanonier, artylerzysta, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Urodził się 14 lutego 1901 roku w m. Gołęczewo powiat Oborniki Wlkp. (obecnie gmina Suchy Las, powiat Poznań) z ojca (włodarza) Marcina i matki Józefy z domu Lorkowska. Po ukończeniu pruskiej elementarnej szkoły podstawowej w Baborowie powiat Oborniki Wlkp. (obecnie powiat Szamotuły) podjął pracę w dobrach rycerskich Rodziny von Hantelmann. W dniu 25 grudnia 1918 roku, z inspiracji wujka Hieronima, z Poznania, przerwał pracę zarobkową i podjął decyzję o włączenie się w nurt niepodległościowy. Wskutek młodego wieku Rodzice nie pozwalają na wstąpienie do zwartych oddziałów, mimo to z chwilą ukończenia 18 lat potajemnie opuszcza dom rodzinny i udaje się do Poznania, gdzie ochotniczo zgłasza się do dowództwa Powstania i otrzymuje skierowanie do 4 baterii, 2 pułku artylerii lekkiej - stacjonującej w forcie Rocha. Po krótkim przeszkoleniu wraz z baterią zostaje skierowany na front północny, gdzie uczestniczy we walkach na odcinku Wągrowiec-Szubin, skąd po 2 kwietnia 1919 r. wraca do Poznania. Po przeformowaniu oddziałów powstańczych, awansowany do stopnia kanoniera 1 baterii 3 pułku w składzie Wielkopolskiej Armii został z dniem 5 czerwca 1919

r. skierowany na front wschodni, gdzie uczestniczy w licznych walkach na odcinku Mińsk-Bobrujsk. Wskutek ofensywy armii bolszewickiej, nastąpił odwrót, obrona Warszawy, a następnie uczestniczy w kontrofensywie na linii Brześcia. Po zawarciu rozejmu bateria powraca do Poznania, z zakwaterowaniem przy ulicy Solnej. W dniu 21 stycznia 1921 roku, został czasowo zwolniony, ze służby wojskowej. Po dwóch miesiącach, tj. 18 marca 1921 r. Otrzymał wezwanie do 14 pułku artylerii polnej, z której po 5 miesiącach - dnia 4 lipca 1921r. został ponownie terminowo zwolniony. Po raz trzeci otrzymał z dniem 21 czerwca 1922 r. powołanie do 9 pułku artylerii ciężkiej w Siedlcach. W jednostce tej służył do 20 lipca 1922 r. z której został bezterminowo zwolniony z wojska. Po powrocie z armii podejmuje pracę w Cukrowni Szamotuły. W dniu 6 października 1923 r. zawarł związek małżeński z Władysławą Augustyniak, urodzoną w dniu 24 grudnia 1898 roku, w Napachaniu, powiat Poznań-Zachód, z ojca (włodarza) Antoniego i matki Apolonii z domu Cicha. Z tego małżeństwa, urodziło się w Szamotułach, dwoje dzieci: syn Czesław - w dniu 19 lipca 1925 r. oraz córka Bronisława w dniu 8 listopada 1927 r. Poza pracą zawodową Walenty, uczestniczy w działalności miejscowego koła Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/19. W wyniku starań Związku oraz poparciu miejscowych władz i lokalnej społeczności, zostaje ufundowany pomnik wdzięczności Uczestnikom Powstania pw. Najświętszego Serca Jezusowego, który stanął przy ulicy Dworcowej, w cieniu dębu, przy rzece Sama w Szamotułach. Po wkroczeniu wojsk hitlerowskich we wrześniu 1939 roku, niemieckie władze oku-

Walenty
Grześkowiak

pacyjne zburzyły pomnik dedykowany Uczestnikom Powstania 1918/19. W trakcie usuwania zniszczonego Pomnika władze niemieckie odkryły Akt Erekcyjny wraz z załączoną imienną listą Powstańców, co pozwoliło okupantowi na zastosowanie represji wobec Jego uczestników, zwłaszcza Tych, którzy nie zostali zmobilizowani do wojska i nie opuścili miasta przed wkroczeniem wojsk niemieckich. Walenty, który w wypadku utracił palec wskazujący u prawej ręki nie został zmobilizowany i pracuje w Cukrowni do chwili aresztowania, wiosną 1940 roku. O godzinie 5 nad ranem rodzi na Grześkowiaków, zostaje zmuszona do nagłego opuszczenia zajmowanego mieszkania przy ulicy Lipowej 11/1 w Szamotułach bez prawa zabrania cokolwiek, poza osobistą odzieżą i tym samym tracą dorobek życia. Zostają pod konwojem wysiedleni do obozu zlokalizowanego na bazie nieczynnej fabryki w Konstancynie koło Łodzi. Warunki w obozie były nieludzkie - leżeli na gołej betonowej posadzce, głodowe racje żywnościowe, warunki sanitarne były nie godne ludzkiej egzystencji. W obozie przebywali parę miesięcy, skąd po długich zabiegach Pelagii Mocek - siostry żony Grześkowiaka i pomocy finansowej, ze strony najbliższej rodziny, udaje się z obozu wykupić rodzinę Grześkowiaków. Po opuszczeniu obozu byli pozbawieni prawa do mieszkania i kart żywnościowych tzw. „Lebenskarty”. Z obozu do Szamotuł, w bardzo krytycznym stanie zdrowia, rodzinę Grześkowiaków przywozi Pelagia Mocek, u której zamieszkali i przez pewien okres, byli na Jej utrzymaniu. Po krótkim czasie Arbeitsamt kieruje Walentego do pracy w cukrowni, w charakterze pracownika fizycznego, gdzie pracuje do wyzwolenia

miasta przez Armię Radziecką, w styczniu 1945 roku. Po wyzwoleniu kontynuuje pracę w cukrowni - na stanowisku magazyniera narzędziowego w dziale głównego mechanika - do chwili przejścia na emeryturę w 1966 roku. Mimo to, do 1981 roku, pozostaje w stosunku pracy na pół etatu w charakterze portiera. Natomiast syn Czesław po wyjściu z obozu, zostaje przez niemiecki „Arbeitsamt” skierowany do pracy w hucie szkła koło Poczdamu w Niemczech. Po wojnie wraca do Szamotuł i podejmuje naukę w zawodzie ślusarza narzędziowego w Cukrowni oraz kontynuuje naukę w szkole średniej. Po ukończeniu w/w nauk, podejmuje studia w Wyższej Szkole Inżynierskiej (obecnie Politechnika Poznańska) w Poznaniu. Z dyplomem inżyniera specjalisty od kotłów wysokoprężnych, pracuje na różnych obiektach w kraju i zagranicą. Córką Bronisława, zostaje skierowana przez niemiecki urząd, do pracy w charakterze „Dienstmudchen” - opiekunki do dzieci, w niemieckiej rodzinie Deitrich w Szamotułach, skąd w listopadzie 1944 roku, zostaje przez „Arbeitsamt” skierowana do pracy w niemieckim szpitalu wojskowym w Szamotułach, gdzie pracowała do chwili likwidacji szpitala w styczniu 1945 roku. Wojskowe szpitale w Szamotułach zostały zorganizowane wiosną 1943 roku, w miarę zbliżania się frontu, po wybuchu powstania warszawskiego masowo napływali ranni żołnierze Wehrmachtu. Szpitale powstały na bazie ówczesnego gimnazjum im. Ks. P. Skargi oraz szkół podstawowych w Szamotułach, obecnie im. M. Konopnickiej i St. Staszica. Po wyzwoleniu Bronisława podejmuje pracę w administracji Cukrowni oraz kontynuuje naukę, po uzyskaniu

kwalifikacji księgowej, przenosi się do pracy w Poznaniu. Żona Walentego, mimo złego stanu zdrowia także zostaje zmuszona przez niemiecki urząd do pracy porządkowo-gospodarczej w niemieckim Banku (Deutsche Sparkasse - odpowiednik PKO) w Szamotułach, zlokalizowany w Rynku pod nr 7. Po wojnie zajmuje się tylko rodziną i gospodarstwem przydomowym. Zmarła w dniu 8 lipca 1979 roku, została pochowana na cmentarzu parafialnym w Szamotułach. W roku 1951, Bronisława - córka Walentego i Władysławy, zawiera związek małżeński z Bronisławem Wochelskim. Z Ich małżeństwa urodziło się troje dzieci; syn Jerzy oraz dwie córki Ewa i Krystyna. Natomiast syn Czesław, zawarł związek małżeński w roku 1957 z Marią Karlic. Z Ich małżeństwa urodziło się dwóch synów Tomasz i Grzegorz. Po wyzwoleniu Walenty uczestniczył w działalności zakładowej organizacji związków zawodowych pracowników przemysłu cukrowniczego, należał także do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację oraz do Koła Myśliwskiego „Szarak” w Szamotułach. W grudniu 1985 roku, z okazji obchodów 67 rocznicy z grupą Powstańców i kierownictwem Krajowej Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918/19, był gościem honorowym Wojewody Po-znańskiego - dra Mariana Króla. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim - w 1967 r. został mianowany podporucznikiem WP oraz nadano Mu Wielkopolski Krzyż Powstańczy i Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski”. W okresie II Rzeczypospolitej, został uhonorowany: Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich 27.12.1918 - 21.08.1919 oraz „Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921”. W miarę upływu czasu, stan zdrowia

Walentego pogarszał się, dały o sobie znać trudy żołnierskie, czas pobytu w obozie i kolejne lata okupacji niemieckiej. Zmarł nagle 13 listopada 1989 roku. Został pochowany obok swojej żony na cmentarzu parafialnym w Szamotułach.

Na podstawie: wspomnień Walentego oraz relacji Rodziny i dokumentacji CAW- z dnia 20.08.2007 r. Nr 852/K. oraz Kartoteki członków Związku Powstańców nr ewid. 45/643 AP w Poznaniu.

Rudolf Żurek

Gucza Franciszek (1892 – 1979), jeniec obozu w Altdamie, członek Straży Ludowej, powstaniec wielkopolski. Urodził się 7 października 1892 roku w Nadkanalu koło Rynarzewa w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie rolnika Józefa i Walerii z Iwickich. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Rynarzewie wyuczył się zawodu murarza. W okresie I wojny światowej służył w armii pruskiej, w której został ranny, miał złamaną nogę, którą skrócono mu o 7 centymetrów, rany głowy, kręgosłupa oraz uszkodzenia uzębienia. Po powrocie do domu czynnie włączył się do walk powstańczych na terenie Rynarzewa i okolicy. 12 stycznia 1919 roku wraz ze starszym bratem Bronisławem został

Franciszek
Gucza

z mieszkańcami Rynarzewa internowani do obozu jenieckiego do Altdamu (Szczecin-Dąbie). W czasie transportu kolejowego dotkliwie pobity z resztą uczestników internowania przez eskortujące ich wojsko niemieckie. Podczas pobytu w obozie podpisał oświadczenie z własnym wyrokiem śmierci, że "nie chwyci za broń przeciwko narodowi niemieckiemu". Do domu z internowania powrócił na początku kwietnia 1919 roku i nadal czynnie uczestniczył w walkach na froncie północnym powstania jako członek Straży Ludowej. Po zawarciu związku małżeńskiego przeprowadził się z Nadkaną do Władysławowa gdzie wraz z żoną prowadzili gospodarstwo rolne. W okresie dwudziestolecia międzywojennego był współzałożycielem a potem członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków we Władysławowie, gdzie w 1929 roku odbyła się uroczystość nadania i poświęcenia sztandaru tej organizacji. W okresie okupacji niemieckiej z racji wykonywanego zawodu pracował jako murarz w szubińskim obozie jenieckim na terenie Zakładu Wychowawczego, przemianowanego później na obóz dla żołnierzy polskich i alianckich. Dzięki temu uniknął wywózki wraz z rodziną do Generalnej Guberni lub rozstrzelania za udział w powstaniu w roku 1919. W ten sposób zginął jego starszy brat Bronisław również powstaniec wielkopolski, zamordowany przez miejscowych Niemców w 1939 roku. Po wojnie gospodarował we Władysławowie na swojej ziemi oraz na jednym z poniemieckich gospodarstw, które przejął na własność. Dodatkowo świadczył usługi murarskie. Należał do Związku Inwalidów Wojennych RP i został uznany przez powiatową komisję lekarską w Bydgoszczy za inwalidę wojennego (30% stałego inwalidztwa).

W październiku 1964 roku Guczowie sprzedali swoje gospodarstwo rolne we Władysławowie i w maju następnego roku przenieśli się do Bydgoszczy na ulicę Płowiecką, gdzie zamieszkali u córki Danuty. Franciszek Gucza zmarł 28 stycznia 1979 roku w Bydgoszczy. Pochowany został na cmentarzu na Bielawkach przy ulicy Kardynała Wyszyńskiego w Bydgoszczy. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski 1975, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym -1974. W dniu 9 lutego 1927 roku zawarł w Rynarzewie związek małżeński z Klarą Śmigulską (17.02.1904–02.01.1987) z Władysławowa. Wychowali trzy córki: Stefanę (1927–2003), Genowefę (ur.1930), Danutę (ur. 1938).

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Starostwo Powiatowe w Szubinie. Inwalidzi wojenni, sygn. 532/nr 375. książeczka inwalidzka nr 1786; Archiwum parafii p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Rynarzewie." Liber Copulatorum Rynarzewo 1908–1951", nr 2/1927; Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie. Spis mieszkańców internowanych do Altdammu w 1919 roku, poz. 18 F. Gucza; Relacje córek Fr. Guczy-Danuty Makowskiej i Genowefy Łuczak z Bydgoszczy.

Piotr S. Adamczewski

Haber Kazimierz (1872 – 1933), organizator intendencji powstańczej, mjr Wojska Polskiego. Urodził się 6 lutego 1872 r. w majątku Łojewo (pod Inowrocławiem), w rodzinie ziemiani na Jana i Zofii z Padlewskich. Do gimnazjum uczęszczał w Inowrocławiu, gdzie wstąpił do Towarzystwa Tomasza

Zana. Był rówieśnikiem i przyjacielem S. Przybyszewskiego. W wieku 19 lat, ze względów rodzinnych samodzielnie prowadził gospodarstwo. W krótkim czasie doprowadził Łojewo do rozkwitu, będąc jednym z najlepszych rolników na Kujawach i w Wielkopolsce. Odbił służbę wojskową w 17 Pułku Artylerii Lekkiej w Bydgoszczy (1 października 1895-1 października 1896). Aby poświęcić się pracy społecznej, sprzedał Łojewo (1903) i przeniósł do Poznania, gdzie należał do licznych towarzystw polskich. Działal m.in. jako mąż zaufania w Banku Związku Spółek Zarobkowych i jako członek Rady Nadzorczej Banku Kredytowego. Zajmował się ochroną polskiej własności ziemskiej. Przyczynił się do zachowania w polskim posiadaniu majątków: Ociąż, Karmin i Małachowo. Nękaný przez Niemców procesami, po kilku latach przed sądem berlińskim wyszedł z procesu obroną ręką. Zmobilizowany, został wysłany na front wschodni (30 VIII 1914) jako dowódca artyleryjskiej kolumny amunicyjnej. W lutym 1915 r. mianowany został inspektorem prowiantury. Po przebytej chorobie przeniesiony został do garnizonu w Bydgoszczy, a następnie do wojskowych Zakładów Żywnościowych w Poznaniu. Na początku listopada 1918 r. organizował grupę POWZP swojego imienia, w skład której wchodziłi Polacy, służący w oddziałach intendenty w Poznaniu. Zadaniem grupy było uratowanie magazynów przed wywiezieniem do Niemiec. Konspiratorzy (ok. 20) spotykali się w jego mieszkaniu przy Rynku Jeżyckim. Ogółem jego grupa ochroniła przed wywiezieniem materiały wojenne o łącznej wartości 11 mln marek, tworząc podstawę materialną dla intendentu-

ry powstania. Po jego wybuchu pełnił różne funkcje w intendencji, m.in. był szefem sekcji II (żywnościowej) Szefostwa Apropowizacji, zastępcą intendenta. Dekretem Komisariatu NRL nr 28 (z 9 kwietnia 1919) mianowany został kpt., a dekretem z 31 lipca 1919 r. - mjr. Czasowo (26 października - 9 listopada) pełnił obowiązki intendenta Dywizji Strzelców Pomorskich. 10 listopada był urlopowany, 6 lipca 1920 r. zwolniono go z wojska, ale już 15 lipca zgłosił się ochotniczo i otrzymał przydział do Intendencji DOGen. w Poznaniu. Został zastępcą dowódcy obozu ćwiczeniowego w Biedrusku (25 września), skąd w 1922 r. przeszedł do rezerwy. Nabył resztówkę Kołdrab pod Janowcem (k. Gniezna), poświęcając się rolnictwu. Był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914-1919. Zmarł 10 lipca 1933 r. w Poznaniu. Pochowany został w Trzemesznie w grobowcu rodziny żony. Był odznaczony Medalem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Śląskim oraz medalami i odznakami. Ze związku małżeńskiego z Izabellą z Kozińskich miał dwóch synów - Jana i Mariana.

CAW, *Akta personalne* 2068, 25629, KW, MN; WBH 2027/2; AP Poznań, POW ZP, t. 1; TU NRL nr 6 z 16 IV 1919 r., s. 22, TU NRL nr 35 z 9 VIII, s. 135; *Śp. Major Kazimierz Haber. "Peowiak" 1933, nr 7-8, s. 20; K. Rzepecki, Powstanie grudniowe, s. 73 (fot.); J. Schwarz, Zarys historii służby intendenty w czasie Powstania Wielkopolskiego, "Przegląd Intendencki" 1929, nr 2, s. 3-40; B. Polak, Organizacja i działalność Dowództwa Głównego Powstania Wielkopolskiego i Wojsk Wielkopolskich 1918-1919 (styczeń-lipiec 1919 r.), (w):*

Powstanie Wielkopolskie (1975), s. 20 i 65; Słownik ..., s. 122-123.

Bogusław Polak

Hanke Edward (1895 – 1975), lekarz reumatolog, działacz plebiscytowy. Urodził się 14 stycznia 1895 r. w Bytomiu, w rodzinie lekarza Maksymiliana i Heleny Nehmann. Gimnazjum humanistyczne ukończył w Bytomiu. Medycynę studiował we Wrocławiu, Monachium, Berlinie i we Lwowie. Dyplom lekarski otrzymał na Uniwersytecie Lwowskim (20 XII 1921). Podczas studiów był członkiem Grupy Narodowej i ZET. Pierwszą pracę podjął (1918) będąc jeszcze studentem. Po wybuchu powstania wielkopolskiego przedostał się ze Śląska do Wielkopolski i 4 II 1919 r. wstąpił ochotniczo do Wojska Wielkopolskiego. Pełnił służbę w X szpitalu wojskowym (do 14 ii). Na własną prośbę został skierowany początkowo na front Zach., w okolice Lwówka, Nowego Tomysła i Chrośnicy, później był lekarzem w szpitalu w Gołańczy, Kcyni i Szubinie. Z 1 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich przeszedł na front wsch. (21 czerwca). 3 lipca otrzymał przydział na stanowisko lekarza baonu 1 Pułku Strzelców Bytomskich i został wysłany do Ostrowa, a następnie do Wielunia. Brał udział w pracach

plebiscytowych na Górnym Śląsku, był komisarzem plebiscytowym na pow. prudnicki. Uczestniczył w II i III powstaniu śląskim, organizował i prowadził punkty opatrunkowe. Do 10 maja 1921 r. był adiutantem Szefa Sanitarnego Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych, skąd został oddelegowany do Lwowa w celu ukończenia studiów. W 1922 r. zamieszkał w Chorzowie, gdzie pracował jako lekarz Kasy Chorych i Spółki Brackiej. Na przełomie 1922 i 1923 r. przebywał w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej na Uniwersytecie Johna Hopkinsa w Baltimore, w ramach Fundacji Rockefellera. Od 1923 r. był przewodniczącym lekarskiej Spółki Brackiej, a w latach 1931-1937 również przewodniczącym Związku Gospodarczego Lekarzy Polaków na Śląsku; w 1935 r. został członkiem zarządu Śląskiej Izby Lekarskiej i stałym przedstawicielem w Naczelnej izbie Lekarskiej w Warszawie. Wybrany do Rady Miejskiej w Chorzowie, przez trzy lata był jej przewodniczącym. W 1940 r. został aresztowany przez gestapo i osadzony w Sosnowcu. Po zwolnieniu został wysiedlony do Częstochowy, gdzie był lekarzem w fabryce włókienniczej. Jako członek AK wykładał anatomię na tajnych kursach lekarskich UP. Po wyzwoleniu organizował służbę zdrowia na Śląsku. W latach 1945-1950 był Komisarzem Okręgowym Izby Lekarskiej; 1945-1949 przewodniczącym Związku Zawodowego Lekarzy Województwa Śląsko-Dąbrowskiego. Współpracował z redakcją „Śląskiej Gazety Lekarskiej i Medycyny Pracy”. Zorganizował i był sekretarzem Oddziału Katowickiego Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny. Od 1950 r. był kierownikiem Poradni

Edward
Hanke

Przeciwwreumatycznej, a od 1957 r. ordynatorem oddziału reumatologicznego Szpitala Miejskiego im. dra A. Mieleckiego w Chorzowie. W 1951 r. zorganizował koło Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, od 1971 r. był jego sekretarzem. Był też członkiem Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Międzynarodowej Ligi do Walki z Chorobami Reumatycznymi. Napisał ponad 30 prac z dziedziny medycyny pracy, medycyny społecznej, historii medycyny oraz kilkadziesiąt tomów pamiętników. Zmarł 28 października 1975 r. w Chorzowie i tam został pochowany na cmentarzu przy kościele św. Jadwigi. Jego imieniem został nazwany oddział reumatologiczny szpitala przy ul. Strzelców Bytomskich w Chorzowie. Był odznaczony Orderem Sztandaru Pracy II kl., Medalem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski V kl., Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i in. Żonaty z Emilią Wojciechowską, miał troje dzieci –Irenę (ur. 1923), Janusza (ur. 1925) i Krystynę (ur. 1926).

CAW, *Teczka personalna 1934; Teczka odnaczeniowa MN 25.4.32; Encyklopedia Powstań śląskich, Opole 1982; K. Brożek, Polska Służba Medyczna w Powstaniach Śląskich i Plebiscycie, Opole 1973; tenże, Dr med. Edward Hanke (1895-1975), członek honorowy PTHM, „Archiwum Historii Medycyny” 1976, nr 3; E. Hanke, Życie spełnionych marzeń. Pamiętniki (maszynopis); tenże, 1 Pułk Strzelców Bytomskich, Katowice 1968; informacje córki Krystyny Spaltenstein (rękopis); Słownik ..., s. 123-124.*

Eligiusz Tomkowiak

Hanke Emilia (1895 – 1984), lekarz medycyny, reumatolog, działaczka społeczna. Urodziła 30 maja 1895 r. w Ruchocicach (k. Grodziska Wlkp.), w rodzinie nauczycieli Tomasza Wojciechowskiego i Władysławy z Kłosiów. Medycynę studiowała na uniwersytetach we Wrocławiu, Monachium i Berlinie. W okresie studiów aktywnie działała w Grupie Narodowej. Po wybuchu powstania wielkopolskiego pełniła funkcję lekarza pomocniczego na froncie zach., podczas walk pod Zbąszyniem. Później pracowała w szpitalu wojskowym w Wolsztynie, w którym ordynatorem był Niemiec. Z pełnym poświęceniem pomagała powstańcom. Dyplom lekarza otrzymała w 1921 r. na uniwersytecie we Lwowie. W 1922 r. poślubiła dr. Edwarda Hanke (zob.) i osiedliła się w Chorzowie, gdzie pracowała jako lekarz reumatolog. Działała społecznie, przyczyniła się do zorganizowania punktów zwanych „Kroplą Mleka”, których celem było zaopatrzenie dzieci z biednych rodzin śląskich w mleko. We wrześniu 1939 r. ewakuowana do Suchedniowa, w 1940 r. została aresztowana przez gestapo i uwięziona w Chorzowie. Po zwolnieniu z więzienia została wysiedlona z mężem do Częstochowy, gdzie niosła bezinteresowną pomoc bezrobotnym. Po wyzwoleniu wróciła (1945) do Chorzowa i poświęciła się wyłącznie pracy zawodowej. Zmarła tam 12 lutego 1984 r. i wraz z mężem spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Jadwigi. Była odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

E. Hanke, Życie spełnionych marzeń. Pamiętniki (maszynopis); teczka z dokumentami i fotografiami ze zbiorów

rodziny; informacje córki Krystyny Spatlenstein (rękopis); Słownik ..., s. 124.

Eligiusz Tomkowiak

Jakubowski Stefan (1895 – 1985), lekarz weterynarii, działacz społeczny. Urodził się 21 października 1895 r. w Gninie (b. powiat grodziski), w rodzinie inspektora szkolnego Ignacego i Ludwiki ze Słupińskich. Naukę w szkole średniej rozpoczął w Wągrowcu, maturę zdał w gimnazjum klasycznym w Inowrocławiu. Aktywnie działał w Towarzystwie Tomasza Zana i Tajnej Drużynie Harcerskiej. Do armii niemieckiej został powołany 14 czerwca 1915 r., służbę zakończył 13 grudnia 1918 r. w stopniu szer. Do oddziałów powstańczych wstąpił 2 stycznia 1919 r. Pełnił służbę w 3 baonie 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich (od 24 listopada) i brał udział w walkach pod Szubinem, Rynarzewem, Czarnkowem, w Inowrocławiu przy zdobywaniu koszar artylerii i 140 Pułku Piechoty oraz gmachu poczty. Walczył z pułkiem w obronie Lwowa, pod Husiatynem, Podhajcami i nad Zbruczem. W 1920 r. został przydzielony jako pchor. weterynarii do Szpitala Koni nr 7 w Poznaniu. Po demobilizacji ukończył trzy semestry na UP. W 1921 r. wstąpił do Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie; z pasją oddawał się pracy naukowej i społecznej. Kilkakrotnie był członkiem zarządu Bratniej Pomocy Studentów Medycyny Weterynaryjnej; pełnił kolejno funkcje bibliotekarza i sekretarza, w 1922 r. został prezesem. Był współzałożycielem i pierwszym prezesem Chóru Studentów Medycyny Weterynaryjnej oraz założycielem

i członkiem zarządu Towarzystwa Studentów Kresów Zachodnich. W 1925 r. przewodniczył delegacji polskiej na Międzynarodowy Zjazd Samopomocy Studenckiej w Marburgu an der Lahn. 18 lipca otrzymał dyplom lekarza weterynarii. Do 1 sierpnia 1927 r. pracował jako asystent w Poliklinice Chirurgicznej we Lwowie. 4 lipca uzyskał stopień dra medycyny weterynaryjnej. Następnie był dyrektorem rzeźni miejskiej w Brodnicy (do grudnia 1928), później przez kolejny rok w Starogardzie. 15 grudnia 1929 r. objął funkcję lekarza weterynarii na miasto i pow. Grudziądz, którą sprawował do 1 maja 1933 r. Równocześnie prowadził wykłady w Państwowej Średniej Szkole Hodowlano-Rolniczej. Zorganizował w Grudziądzu Szkołę Kucia Koni, której był pierwszym kierownikiem i wykładowcą. W latach 1933-1939 zajmował stanowisko Inspektora Wydziału Weterynarii w Pomorskim Urzędzie Wojewódzkim w Toruniu. Zorganizował pierwszy w kraju Związek Oglądaczy Mięsa i Wojewódzki Oddział Towarzystwa Ochrony Zwierząt. We wrześniu 1939 r. pracował w Rzeźni Polowej nr 1 w Warszawie. W okresie okupacji był kierownikiem firmy Bacutil w Lublinie. Od lipca 1944 r. brał udział w pracach Komitetu Weterynaryjnego przy PKWN, przyczynił się do zorganizowania służby weterynaryjnej na terenach wyzwolonych. Od lutego 1945 do marca 1947 r. był Naczelnikiem Wydziału Weterynaryjnego Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy. W maju 1947 r. został inspektorem weterynarii w Zjednoczeniu PGR w Opolu, gdzie pracował do 31 października 1963 r. W latach 1963-1965 był kierownikiem opieki nad hodowlą wielkostatną w Wojewódzkim

Zakładzie Weterynarii w Opolu, jako konsultant współpracował z tamtejszym ogrodem zoologicznym. Prowadził wykłady z deontologii i historii medycyny weterynaryjnej na Wydziale Weterynaryjnym Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu. 22 listopada 1966 r. uzyskał habilitację, a w czerwcu 1968 r. przeszedł na emeryturę. W okresie pracy zawodowej pełnił szereg funkcji społecznych. Był członkiem Zarządu Głównego Zrzeszenia Lekarzy RP, Zarządu Pomorsko-Mazurskiej Izby Lekarsko-Weterynaryjnej. W Opolu zorganizował pierwszy w kraju Oddział Związku Lekarzy Weterynarii oraz Wojewódzki Oddział Sekcji Weterynaryjnej SITR i został jego pierwszym prezesem. W latach 1961-1965 był wiceprezesem Zarządu Głównego Związku Lekarzy Weterynarii. Przez następne cztery lata był członkiem Krajowej Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Pełnił też funkcję prezesa Komisji Deontologicznej Zarządu Głównego Związku Lekarzy Weterynarii. Od 1969 r. był kierownikiem Sekcji Historycznej Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych, później został jej kierownikiem honorowym. Był również członkiem Światowego Towarzystwa Historii Medycyny Weterynaryjnej, Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny oraz in. towarzystw zawodowych i naukowych. Utrzymywał kontakty z wieloma zagranicznymi placówkami historii medycyny w Austrii, Danii, RFN, Czechosłowacji i we Włoszech. W 1979 r. został członkiem Rady Programowej czasopisma „Medycyna Weterynaryjna”, był autorem i współautorem ponad 80 prac naukowych. Zmarł 20 lutego 1985 r. w Opolu, został pochowany w kwa-

terze powstańców wielkopolskich na cmentarzu junikowskim w Poznaniu. Za wybitne zasługi w pracy zawodowej i społecznej odznaczony został m.in. Orderem Odrodzenia Polski IV i V kl., Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz innymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi. Był dwukrotnie żonaty: z Bronisławą Borakowską - miał dwoje dzieci: Barbarę (ur. 1926) i Wojciecha (ur. 1929) oraz z Anną Kossowską - małżeństwo to było bezdzietne.

CAW, *Akta odznaczeniowe (odrzuć. 251 1937, odrzuc. 31 I 1938)*; J. Tropiło, *Odznaczenie Krzyżem Oficerskim OOP doc. Dr hab. S. Jakubowskiego*, „*Życie Weterynaryjne*” 1980, nr 6; B. Wrzyszczyński, *Dane z życia dra med. wet. S. Jakubowskiego (maszynopis)*; *teczka z dokumentami i notatkami osobistymi S. I.*; S. Jakubowski, *Lekarz weterynarii w Powstaniu i WW 1919 r.*, „*Życie Weterynaryjne*” 1964, nr 12; *informacje żony Anny (maszynopis)*; *Słownik ..., 131-132.*

Eligiusz Tomkowiak

Janiak Ludwik (1899 – 1957), podoficer zawodowy, powstaniec wielkopolski z Ostrzeszowskiego. Urodził się 17 sierpnia 1899 r. w Komorowie, syn rolnika Kaspra J. i Katarzyny. Ukończył szkołę powszechną i uzyskał

Ludwik
Janiak

tw. małą maturę. W czasie I wojny światowej służył w armii niemieckiej, na froncie we Francji. Po wybuchu powstania wielkopolskiego dołączył do żołnierzy z Ostrzeszowa, walczył m.in. pod Rogaszcami. Potem, w składzie 3 p. strz. wlkp. (57 pp) uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej. Do 1939 r. służył zawodowo w wojsku, w artylerii, osiągnął awans na starszego ogniomistrza. We wrześniu 1939 r. znalazł się na obszarze zajętym przez Armię Czerwoną, lecz uniknął niewoli. Zaangażowany w ruch oporu ZWZ-AK na Wołyniu. Aresztowany w 1944 r. przez NKWD, po wkroczeniu Armii Czerwonej do Włodzimierza Wołyńskiego. Skazany na 8 lat więzienia, został zwolniony w 1949 roku. Pracował potem w Gdańsku, był też zaopatrzeniowcem w sanatorium dla dzieci w Zaskoczynie i magazynem restauracji w Chełmie Lubelskim. Zmarł we wrześniu 1957 r. w Lublinie, spoczywa na tamtejszym cmentarzu unickim. Odznaczenia: Order Virtuti Militari 5 kl., Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918 – 1921, Medal 10-lecia Odzyskania Niepodległości. W 1935 r. zawarł zw. małżeński z Marią Zajączkowską. Dzieci: Tomasz (ur. 1936) i Kazimierz (ur. 1943).

W. Graf, ; Dokumentacja osobista i rodzinna, informacje syna, Tomasza.

Marek Rezler

Jarczewska Jadwiga (1891 – 1977), działaczka niepodległościowa, sanitariuszka powstańcza w Ostrzeszowie. Urodzona 16 października 1891 r. w Ostrzeszowie, w rodzinie kupca Jana Dirski i Antoniny z Cegiełków. W rodzinnym mieście ukończyła

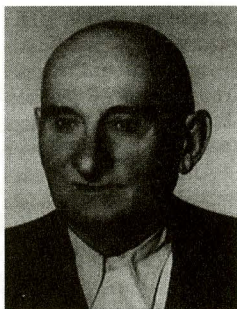
szkołę powszechną, a następnie szkołę średnią na pensji SS. Urszulanek w Krakowie. Zajmowała się tajnym nauczaniem języka polskiego dla dzieci w Ostrzeszowie i w okolicy. Po wybuchu powstania wielkopolskiego wraz z siostrą Zofią zajmowała się organizowaniem wyżywienia żołnierzy polskich w Ostrzeszowie, pracowała też jako sanitariuszka w punktach opatrunkowych (m.in. w domu rodziców przy ul. Kolejowej 2). W 1920 r. wstąpiła w Warszawie do Komitetu Plebiscytowego dla Warmii, została skierowana do sekretariatu polskiego komitetu plebiscytowego w Sztumie, a następnie w Kwidzynie. W 1940 r. wysiedlona z rodziną do Gorlic, skąd po zakończeniu wojny przeniosła się do Jeleniej Góry, a stamtąd w 1953 r. do Mosiny. Zmarła 9 maja 1977 r., spoczywa na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu. Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1975) i Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1974). W 1921 r. poślubiła Wita Jarczewskiego i zamieszkała w Poznaniu. Dzieci: Marian (ur. 1922), Adam (1924 – 1929), Ludwik (1926 – 1982).

Dokumentacja rodzinna, informacje M. Jarczewskiego.

Marek Rezler

Jeske Stanisław (1888 – 1984), działacz społeczny. Urodził się 10 marca 1888 r. w Izdebnie (k. Środy) jako syn rolnika Jana i Magdaleny z Nowickich. Ukończył 7-klasową szkołę powszechną i prywatne kursy dokształcające. W 1907 r. podjął pracę jako instruktor w „Sokole” w Pleszewie, jednocześnie działał w Towarzystwie Przemysłowców i Towarzystwie Kół

Stanisław
Jeske

Śpiewaczych. Powołany do armii pruskiej w 1914 r., wcielony został do 29 Pułku Saperów w Poznaniu, skąd skierowano go do Szkoły Obsługi Reflektorów w Spandau. Brał udział w walkach na froncie niemiecko-francuskim oraz niemiecko-rosyjskim. Dwukrotnie dezertował, zabierając broń i wyposażenie, które przechowywał w swoim mieszkaniu w Poznaniu (przy ul. Kościelnej 3). Po kolejnej dezercji znalazł się w obozie karnym w Schlcswigu, skąd po uzyskaniu nielegalnych dokumentów wyjechał do Poznania. We wrześniu 1918 r. nawiązał kontakt z K. Rzepeckim i J. Lange. Prowadził rozpoznanie sił niemieckich w Poznaniu i okolicach, zbierał broń i sprzęt wojskowy (pomagał mu w tym brat Julian i krewny S. Krug, pełniący służbę wojskową w Poznaniu). W październiku i listopadzie 1918 r. organizował rozpoznawanie urzędów niemieckich (cywilnych i wojskowych). Kierował też przygotowaniami kwatermistrzowskimi dla oddziałów Straży Ludowej. W składzie Komisji Kwaterunkowej Komisariatu NRL przygotowywał obrady Sejmu Dzielnicowego, pełnił funkcję komendanta wartowni i patrolu Straży Ludowej na Jeżycach. 3-5 grudnia 1918 r. z kompanią jeżycką Straży Ludowej ubezpieczał obrady Sejmu Dzielnicowego. 26 grudnia dowodził strażą tylną oddziałów za-

bezpieczających przejazd przez miasto I. Paderewskiego. 27 grudnia walczył o zdobycie Dyrekcji Poczty, Zamku, Prezydium Policji i Zbrojowni (przy ul. Artyleryjskiej) oraz lotniska na Ławicy. 10 grudnia 1919 r. skierowano go (przez J. Lange) do zadań specjalnych w terenie-likwidacji dywersyjnych działań niemieckich na terenie Gniezna i pow. gnieźnieńskiego, Kostrzyna, Inowrocławia, Jarocina, pow. wągrowieckiego, we Wrześni i okolicy Nakła. W marcu 1919 r. wraz z komendantem miasta, dowództwem 3 Pułku Ułanów, śremskimi oddziałami powstańczymi oraz funkcjonariuszami Policji Śledczej z Poznania brał udział w złamaniu buntu żołnierzy polskich w Gnieźnie, którzy z miejscowymi Niemcami usiłowali stworzyć (na tyłach frontu) antypowstańczy ruch. Od kwietnia 1919 r. pracował w Departamencie Kontroli Granicznej Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu, później w drukarni i Zakładach U. Cegielskiego S.A. Aktywnie działał w Towarzystwie Powstańców i Wojaków. W 1933 r., kandydując z ramienia Stronnictwa Narodowego, został wybrany do Miejskiej Rady w Poznaniu. Funkcję tę pełnił do 1939 r. 4 września 1939 r., po ewakuacji urzędów i większości aparatu administracyjnego podjął prace w celu uporządkowania sytuacji w mieście. Z polecenia prezydenta miasta, C. Ratajskiego, dokonał przeglądu przedsiębiorstw komunalnych, współpracował przy organizacji Urzędu Żywnościowego. 12 września towarzyszył prezydentowi w przekazywaniu władzy w ręce niemieckie. Aresztowany w listopadzie i początkowo osadzony w Forcie VII, później znalazł się w obozie przy ul. Głównej, skąd 25 marca 1940 r. został zwolnio-

ny i wysiedlony do Rozwadowa w GG. Natychmiast podjął pracę w Radzie Głównej Opiekuńczej w Warszawie; do wybuchu powstania warszawskiego działał w Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW). W styczniu 1945 r. wrócił do Poznania i bezskutecznie usiłował nawiązać współpracę z ówczesnymi władzami miasta. W listopadzie 1947 r. wyjechał do Szczecina i do lipca 1948 r. pracował w Wydziale Finansowym Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Po powrocie do Poznania pracował kolejno w Zakładach H. Cegielskiego, Związkach Branżowych Spółdzielczości Pracy i ośrodku transportowym. W 1952 r. został niesłusznie oskarżony i aresztowany; po zwolnieniu (15 marca 1954) podjął pracę w Zjednoczeniu Robót Inżynieryjnych. Na emeryturę przeszedł w sierpniu 1955 r. Zrehabilitowany został w październiku 1957 r. Zmarł 23 lipca 1984 r. Pochowano go na cmentarzu na Junikowie, w kwaterze powstańców wielkopolskich. Odznaczony był m.in. Orderem Odrodzenia Polski V kl., Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Z małżeństwa z Antoniną Anioła pozostawił dwie córki - Bogumiłę (ur. 1911) i Radosławę (ur. 1915).

CAW, *Teczka odznaczeń odrzuconych* 20.9.37; *Instytut Zachodni*, sygn. I z Dok. III - 77; *Archiwum Komisji Historycznej*, sygn. AKH - 3970; K. Rzepecki, *Oswobodzenie*, s. 89; „*Kronika Miasta Poznania*”, 1986, nr 1, s. 205; *informacje Macieja Jeske (maszynopis)*; *Słownik ...*, s. 137-138.

Eligiusz Tomkowiak

Jęsiek Walenty (1895 – 1919), urodził się 11 lutego 1895 r. w Przedmieściu (daw. pow. babimojski). Ojciec Franciszek był robotnikiem, a matka Marianna z Adamczewskich zajmowała się prowadzeniem domu rodzinnego. Szkołę powszechną ukończył w swojej miejscowości 1 kwietnia 1909 r. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim, m.in. pod Verdun. Z wojny powrócił do rodzinnego domu w wigilię świąt Bożego Narodzenia 1918 r. Kilka dni później, 7 stycznia 1919 r., na prośbę swojej matki wstąpił do miejscowego oddziału powstańczego – kompanii przemęckiej, którego dowódcą był ppor. Józef Wróblewski, nauczyciel z Radomierza. 11 stycznia 1919 r. uczestniczył w sześcioposobowym patrolu zwiadowczym pod Włoszakowicami. Z powodu silnej mgły trafił wraz z kolegami na oddział niemieckich żołnierzy przyczajonych na skraju lasu pod Zbarzewem. Zginął na miejscu od kuli wroga. Był pierwszym poległym powstańcem z kompanii przemęckiej. Został pochowany 15 stycznia 1919 r. na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Andrzeja. Pogrzeb w czasie którego zmarłego żegnał ks. Stanisław Kuliszak – kapelan miejscowej kompanii, przeżył się w dużą manifestację patriotyczną. Imię i nazwisko Walentego

Walenty
Jęsiek

Jęska umieszczone jest na pomniku Pamięci Narodowej w Przemęcie, na ul. Powstańców Wielkopolskich.

Księga zmarłych parafii Przemęt z 1919 r., nr aktu zgonu-7; Świadcstwo szkolne W. Jęska (w:) Album świadectw szkolnych Szkoły Katolickiej w Przedmieściu 1904-1914, tłumaczenie tekstu niemieckiego - Józef Gorzelniak; Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004 r., s. 54-58; Pamiątki rodzinne Patrycji Kulas z Radomierza.

Antoni Fornalski

Joras Franciszek (1882 – 1930) więzień obozu jenieckiego, inwalida wojenny. Urodził się 7 września 1882 roku w Wolwarku w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie rolnika Andrzeja i Heleny z Wesołków. W 1912 roku po zawarciu związku małżeńskiego przeprowadza się z Wolwarku do Rynarzewa, gdzie wspólnie z małżonką prowadzili gospodarstwo rolne. W styczniu 1919 roku bierze czynny udział w oswobodzaniu Rynarzewa. 12 stycznia 1919 roku zostaje aresztowany przez niemiecki Grenzschutz i wraz z wszystkimi mężczyznami z miasteczka wywieziony do obozu jenieckiego do Altdamm (Szczecin-Dąbie). W trakcie transportu w bydłowych wagonach zostaje dotkliwie pobity przez eskortujących ich żołnierzy. Do końca swojego życia pozostaje kaleką. Ks. M. Buławski pisał: (...) *z internowanych tak nieludzko traktowanych dwóch do tego czasu nie przyszło do siebie. Jeden, Franciszek Joras, do Łazarza podobny tachman ludzki: sparaliżowany i zidiociały leży przeważnie bez ruchu w łóżku (...).* W takich warunkach Franciszek

Joras zdany jedynie na opiekę swoich najbliższych przeżył do chwili śmierci w dniu 7 stycznia 1930 roku. Po latach jego postać wspominał na łamach „Kuriera Porannego” red. Z. Kowalski: (...) *dwóch zginęło po drodze, a w kilka lat po powrocie umarł stale chory i niezdolny do pracy śp. Franciszek Joras (...).* W dniu 7 maja 1912 roku zawarł w Rynarzewie związek małżeński z Ludwiką Stawicką (20.08.1889–05.08.1971), wychowali dwoje dzieci: syna Władysława (1913-1973) i córkę Jadwigę (1920–1953).

Archiwum parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Rynarzewie. Liber Copulatorum 1908-1951, sygn. 1/1912; Księga Zgonów 1964-1977, sygn. 7/1973; Księga Zgonów Archiwum USC w Szubinie. USC Rynarzewo, Księga Zgonów 1930, sygn. 4/1930; M. Buławski „Miasteczko nad frontem. Wspomnienia z roku 1919”, Poznań 1929; Z. Kowalski „Rynarzewiacy – cisi bohaterowie”. W: „Kurier Poranny”, 1937, nr 235; Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie. Lista internowanych do obozu jenieckiego Altdamm w 1919 roku, poz. 26 Joras F.

Piotr S. Adamczewski

Kaczor Jan (1895 – 1972), urodził się 7 czerwca 1895 r. w Górsku, (daw. pow. babimojski) w rodzinie robotnika Jana i Franciszki z Wojtkowskich. Miał czterech braci i jedną siostrę. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnej miejscowości terminował w zawodzie kowalskim u mistrza Franciszka Dekierta w Brennie. Dyplom czeladniczy uzyskał 20 grudnia 1912 r. po złożeniu egzaminu

Jan
Kaczor

państwowego przed Komisją Urzędu Rzemiosła we Wschowie. Pierwszą pracę otrzymał w warsztacie kowalskim u Franciszka Bednarczyka w Radomierzu. Zaprzyjaźnił się z córką swego pracodawcy – Jadwigą, przyszłą żoną. 15 maja 1915 r. został zmobilizowany do wojska niemieckiego. Walczył na froncie zachodnim pod Verdun, gdzie poległo jego dwóch braci. Służył w kompanii karabinów maszynowych. 24 stycznia 1919 r. został w stopniu st. szeregowego zdemobilizowany z wojska i wrócił do rodziny. Kilka dni później, 7 lutego 1919 r. wstąpił jako ochotnik do miejscowego oddziału powstańczego – kompanii przemęckiej, dowodzonej przez ppor. Józefa Wróblewskiego, nauczyciela z Radomierza. Uczestniczył w walkach o Kaszczor, Wieleń, Gołanice i Trzebinie. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego jako żołnierz 60 pp brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, dochodząc ze swoją jednostką aż do Kijowa 8 maja 1920 r. W czasie odwrotu naszych wojsk przed napierającą nawałnicą bolszewicką uczestniczył w słynnej bitwie warszawskiej zwanej “Cudem nad Wisłą” w sierpniu 1920 r. Następnie brał udział w pogoni za uciekającymi żołnierzami sowieckimi na północ, aż do granicy z Prusami Wschodnimi. W połowie grudnia 1920 r. przybył ze swym pułkiem do stałego miejsca zakwaterowania

w Ostrowie Wlkp. 31 grudnia 1920 r. w stopniu kaprała został przeniesiony do rezerwy. 26 stycznia 1921 r. poślubił Jadwigę Bednarczyk i zamieszkał w Radomierzu, aby pomagać teściowi w prowadzeniu warsztatu kowalskiego. Uczestniczył aktywnie w życiu lokalnej społeczności. W 1926 r. został pierwszym prezesem utworzonego w Radomierzu Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół”. Będąc kowalem, przyczynił się do wykonania kutej bramy wjazdowej do kościoła farnego w Przemęcie. W czasie II wojny światowej, jako b. powstaniec wielkopolski, ukrywał się przed Niemcami w specjalnie przygotowanym pomieszczeniu nad swoją kuźnią. Od 1930 r. był członkiem Banku Ludowego w Przemęcie. Od 10 marca 1938 r. z kolei współtworzył jego Komisję Rewizyjną. 4 kwietnia 1945 r. został członkiem nowo wybranej Rady Nadzorczej. Kilka miesięcy później, 25 listopada wszedł w skład nowo mianowanej 6- osobowej Rady Parafialnej parafii Przemęt. W tymże 1945 r., zaraz po wyzwoleniu, został radnym GRN w Mochach oraz przewodniczącym Rady przez I kadencję. Cieszył się szacunkiem i zaufaniem środowiska, w którym żył. Zmarł 30 maja 1972 r. Spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Przemęcie. Z żoną Jadwigą Bednarczyk miał dzieci: Marię (ur. 1922), Jana (ur. 1925), Janinę (ur. 1926) i Władysława (ur. 1928). Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militarii (1920), Krzyżem Walecznym (1921), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1924), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969). Ponadto za udział w Powstaniu Wielkopolskim

uchwałą Rady Państwa został mianowany podporucznikiem WP.

Smoleń B., *Zarys historii wojennej 60. Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, Warszawa 1930, s. 31; Fornalski A., *Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość*, Przemęt 2004, s. 74 i 84; Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., *Kawalerowie Virtuti Militarii*, Koszalin 1977, s. 179; Wesołowski Z., *Order Virtuti Militarii i jego kawalerowie*, Miami, Floryda 1992, s. 264; *Głos Wolsztyński* z 1959 r., nr 2 s. 5 oraz z lutego 1969 r., s. 1; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z 1967 r.; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta Banku Ludowego w Przemęcie, sygn. 83; *Księga rejestru członków Banku Ludowego w Przemęcie w 1930 r.*, s. 35; *Kronika Szkoły Podstawowej w Radomierzu* s. 84; *Towarzystwo Gimnastyczne "Sokół" w Radomierzu*, Wydanie okolicznościowe, Radomierz 2004 s. 1; Ks. Urbanowski K., *Kronika parafialna 1835-1959*, Przemęt, s. 22; *Książeczka wojskowa nr 218, PKU Kościan*; *Tłumaczenie tekstu niemieckiego – Damian Gorzelniak, tłumacz przysięgły*; *Informacje wnuków Leszka Anglarta z Błotnicy i Piotra Kaczora z Radomierza*.

Antoni Fornalski

Kemnitz Michał (1892 – 1982), urodził się 28 września 1892 r. w miejscowości Dębogórski Młyn w dawnym powiecie szubińskim. Był synem Franciszka i Agnieszki z domu Lengas. Od siódmego roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej w Sipiorach. Szkołę ukończył w wieku 14 lat. W latach 1907-1908 r. brał udział w strajku szkolnym. Gdy ukończył 17 lat udał się za chlebem do Duesburga gdzie pracował jako robotnik w fabryce. Jak wielu

Michał
Kemnitz

Polaków, w 1913 r. został powołany do wojska niemieckiego. W czasie walk na froncie wschodnim podczas I wojny światowej trafił w 1915 r. do niewoli rosyjskiej pod Częstochową. W niewoli pracował na majątku jako kamerdyner. Wybuch rewolucji październikowej w 1917 r. przyniósł mu zwolnienie z niewoli. Próbował wzbogacić się na handlu wożąc mąkę ze wsi do miasta. Z Rosji wrócił wiosną 1918 r. do rodzinnej miejscowości Dębogórski Młyn. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w szeregach kompanii kcyńskiej pod dowództwem ppor. Jana Sławińskiego od 1 stycznia 1919 r. Walczył w stopniu szeregowca na froncie północnym w okolicach Gromadna, Kocewki w kierunku do Paterka. 26 stycznia 1919 r. podczas walk pod Kowalewkiem, Kocewką i Sipiorami trafił do niewoli niemieckiej. Więziony był w obozie jenieckim w Altdamie, obecnie Szczecin Dąbie. W obozie przebywał przez około trzy miesiące po czym został wywieziony z Altdamu przez wojsko polskie do Wronek. Na komisji w Poznaniu został skierowany do rezerwy jako niezdolny do dalszej służby wojskowej. Z niewoli wrócił 21 marca 1919 r. w rodzinne strony. Do 1923 r. pracował na gospodarstwie u swego ojca. Po zawarciu związku małżeńskiego mieszkał w Sipiorach pod Kcynią i pracował u teścia, a następnie borykał się z brakiem pracy.

Zatrudniał się jako robotnik rolny, a także trudnił się drobnym handlem. W okresie międzywojennym należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych, a przynależność do powstańców potwierdził po latach jego dowódca Jan Sławiński. W czasie II wojny światowej jako pracownik fizyczny w miejscowości Słaboludź pod Koninem, gdzie ukrywał udział w powstaniu wielkopolskim. Po wyzwoleniu objął 7,5 ha gospodarstwo poniemieckie w Sipiorach. Na gospodarstwie pracował do 1971 r. kiedy to przekazał je synowi Stanisławowi. Zmarł 30 listopada 1982 r. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym w 1972 r. i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski w 1978 r. Awansowany został także do stopnia podporucznika. W 1973 r. odznaczony został także medalem Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie. W 1923 r. Michał Kemnitz poślubił Antoninę z domu Obara, która urodziła się w miejscowości Durdy koło Tarnobrzegu. Miał sześćoro dzieci, 2 synów i 4 córki.

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szubinie; fotografia ze zbiorów Henryka Wojtasa.

Kamila Czechowska

Kędziński Anatol (1880 – 1964), inspektor Artylerii Wojsk Wielkopolskich, gen. brygady Wojska Polskiego. Urodził się 23 lipca w Żytomierzu, w rodzinie płk. Juliana i Marii z Karczewskich. W latach 1890-1898 uczył się w Korpusie Kadetów w Moskwie, skąd przeszedł do Szkoły Wojskowej Artylerii w Petersburgu. Mianowany w 1900 r. ppor., rozpoczął w Równem zawodową służbę wojskową jako oficer 32 Brygady Artylerii.

Uczestniczył w wojnie rosyjsko-japońskiej (1904-1905). Potem wrócił do garnizonu w Równem, skąd w 1908 r. skierowany został do Wyższej Szkoły Intendentury w Petersburgu, którą ukończył w 1910 r. Nie otrzymał jednak skierowania do służby zaopatrzenia, pozostając w Równem jako oficer sztabu. W 1914 r. wyruszył na front jako dowódca baterii, następnie objął dyon artylerii lekkiej. Odnosił ciężką ranę. W czerwcu 1916 r. mianowano go ppłk. Po wybuchu rewolucji październikowej zgłosił się do dyspozycji gen. J. Dowbor-Muśnickiego (zob.), dowódcy I Korpusu Polskiego. Dowodził początkowo 2 dyonem I Brygady Artylerii, a w końcu maja 1918 r. wyznaczony został dowódcą 3 Brygady Artylerii. Po rozwiązaniu Korpusu, 22 czerwca 1918 r. wyjechał do Równego, do rodziny. Pod koniec listopada 1918 r. przybył do Warszawy, gdzie 18 grudnia 1918 r. przyjęty został do Wojska Polskiego. Nawiązał kontakt z gen. J. Dowbor-Muśnickim i 14 stycznia 1919 r. przybył do Poznania, przystępując 19 stycznia do organizowania Inspektoratu Artylerii, z dotychczasowego Dowództwa Artylerii (Komendy Artylerii). 20 stycznia 1919 r. oficjalnie objął funkcję Inspektora Artylerii. Równocześnie z baterii lekkich formował przyszły 1 Pułk Artylerii Polowej. Z dziewięciu istniejących już baterii dwudziałowych

Anatol
Kędziński

utworzył pięć baterii 1 Artylerii Polowej, a z baterii ciężkich zorganizował 1 Dyon Artylerii Ciężkiej. W ramach Inspektoratu Artylerii wyodrębnił trzy działy: organizacyjny, personalny i wyszkolenia. Dla potrzeb 2 Pułku Artylerii Lekkiej polecił zająć Fort „Prittwitz-Gaffron” (Reduta Reformatorów), gdzie rozpoczęto formowanie 1 Pułku Artylerii Lekkiej. W połowie maja 1919 r. dotychczasowe dyony artylerii ciężkiej przekształcone zostały w dwa pułki. Pod koniec czerwca 1919 r. artyleria wielkopolska składała się z trzech pułków artylerii lekkiej, dwóch pułków artylerii ciężkiej, dyonu artylerii konnej, dwóch dyonów zapasowych i szkoły podoficerskiej, dysponując ogółem 142 działami. Dekretem Komisarjatu NRL nr 49 (z 5 maja 1919) mianowany został płk., a dekretem nr 104 (z 3 czerwca) gen. ppor. (brygady). 15 września 1919 r. mianowany został Inspektorem Artylerii Frontu Wielkopolskiego. W marcu 1920 r. jako dowódca 15 Brygady Artylerii, w składzie 15 Dywizji Piechoty, wyruszył na front wsch. W czasie odwrotu (15 lipca 1920) pod Świsłoczą wzięty do niewoli, skąd zbiegł i w październiku 1920 r., po przejściu pieszo ok. 500 km, dotarł do oddziałów polskich. Płk Niemira, dowódca 15 Pułku Artylerii Polowej, ocenił go następująco: *Obecny tam, gdzie rozgrywały się najważniejsze wypadki; w najkrytyczniejszych chwilach boju, gdzie żołnierz szuka otuchy u przełożonego, znajdował się gen. Kędzierski*. 1 czerwca 1921 r. mianowany został Szefem Artylerii i Służby Uzbrojenia DOK nr VII w Poznaniu, a 1 czerwca 1924 r. dowódcą 14 Dywizji Piechoty w Poznaniu. W 1925 r. był też członkiem Komisji Wojskowej Sztabu Generalnego. W czasie prze-

wrotu majowego 1926 r. opowiedział się po stronie rządu i skierował 14 Dywizję Piechoty na pomoc prezydentowi S. Wojciechowskiemu. 1 stycznia 1931 r. przeniesiony został w stan spoczynku. Zamieszkał w Poznaniu (przy ul. Śląskiej 19), tam zmarł 11 lipca 1964 r. i został pochowany na cmentarzu na Sołacz. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, wieloma orderami zagranicznymi, medalami i odznakami. Ze związku małżeńskiego z Marią Wiktoryą Syczewską miał syna Juliana (ur. 1912) i córkę Annę Danutę (ur. 1920).

CAW, Akta personalne 16373. tamże, Siły Zbrojne b. zaboru praskiego. Inspekcja Artylerii; TU NRL nr 10, s. 39, nr 23, s. 115; GPO s. 86; S. Łoza, Czy wiesz, s. 333; PSB. M. Romeyko, Przed i po maju. Warszawa 1983, s. 66, 270; A. Wesółowski, Organizacja i działania artylerii wielkopolskiej 1918-1919, (w:) Powstanie Wielkopolskie (1975), s. 231-260; informacje i zdjęcia Janiny Kędzierskiej z Wągrowca; Słownik ..., s. 151-152.

Bogusław Polak

Kędzierski Lucjan (1881 – 1919), organizator i dowódca 3 Pułku Artylerii Lekkiej, płk Wojska Polskiego. Urodził się w Żytomierzu, w rodzinie płk. Juliana i Marii z Karczewskich. Podobnie jak ojciec i brat Anatol (zob.), poświęcił się karierze wojskowej, zostając zawodowym oficerem armii rosyjskiej. W 1917 r. był oficerem I Korpusu Polskiego w Rosji. W styczniu 1919 r. zgłosił się w Poznaniu do dyspozycji gen. Dowbor-Muśnickiego,

który polecił mu sformowanie 3 Pułku Artylerii Lekkiej. 27 maja został mianowany jego dowódcą, a 28 maja 1919 r. wraz ze sztabem przybył do Wągrowca, w okolice którego (do Rgielska i Kolonii) prawie równocześnie przybył 1 dyon pułku. Baterie 2 dyonu zajęły natomiast pozycje na całej długości odcinka pñ. i częściowo zach. frontu wielkopolskiego. W drugiej połowie czerwca 1919 r. skupił obydwu dyony w okolicach Wągrowca i Ryczywołu, przezbrając baterie w armaty włoskie i prowadząc intensywne szkolenie. Dekretem Komisarjatu NRL nr 56 (z 23 maja 1919) mianowany został mjr., dekretem nr 57 (z tego samego dnia) - ppłk., a dekretem nr 164 (z 23 czerwca 1919) - płk. 28 lipca wrócił z pułkiem do Poznania, skąd odjechał na front litewsko-białoruski. 3 i 4 sierpnia 1919 r. transport został wyladowany na stacji Radoszkowice. W czasie akcji na Mińsk oddziałów Grupy gen. D. Konarzewskiego (8 sierpnia 1919) 3 Pułk Artylerii Lekkiej wspierał ogniem nacierającą piechotę. W trakcie wizytacji gen. Konarzewskiego, podczas składania meldunku, został ciężko ranny. Przewieziony do szpitala garnizonowego w Białymstoku, zmarł 16 sierpnia 1919 r. Pochowanego na tamtejszym cmentarzu. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl. i Krzyżem Walecznych. Żonaty z Janiną z Bończa-Tomaszewskich, miał dzieci: Leopolda (ur. 1906), Janinę (ur. 1907), Jerzego (ur. 1911), Makarego (ur. 1912) i Aleksandrę (ur. 1913).

CAW, Akta personalne 2106 TU NRL nr 16 z 4 IV 1919, nr 29 z 21 VII 1919; !4 Dywizja Piechoty, I Dywizja Strzelców Wielkopolskich w wojnie

i pokoju, Poznań 1936, s. 8 (fot.), 21-22, 50; "Kurier Poznański" 1919, nr 190; S Uziembło, Zarys historii wojennej 14 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej, Warszawa 1928; A. Wesotowski, Organizacja i działania artylerii wielkopolskiej (1918-1919), (w:) Powstanie Wielkopolskie (1975), s. 241, 245, 253; Wojsko Wielkopolskie (wg indeksu); Słownik ..., s. 152-153.

Bogusław Polak

Klecha Piotr (1901 – 1987), urodził się 26 czerwca 1901 r. w Wijewie (daw. pow. leszczyński) jako syn rolnika Michała i Moniki z Knopów. Był najstarszym dzieckiem z 15 rodzeństwa (13 braci i 2 siostry). Po ukończeniu 4 - klasowej szkoły powszechnej został wysłany na służbę do brata swego ojca w Kierzkach k. Dłużyny. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego powrócił do rodziców. 5 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do miejscowej drużyny powstańczej, którą organizował starszy sierżant Roman Breś. Potem dołączył ze swym oddziałem do kompanii przemęckiej, dowodzonej czasowo przez zastępcę dowódcy kompanii, ppor. Stanisława Michalskiego. Uczestniczył w potyczkach zbrojnych na froncie południowo - zachodnim powstania „Grupa Leszno” na odcinku Wijewo - Brenno - Kaszczor. Po zakończeniu walk powstańczych został

Piotr
Klecha

powołany do odbycia zasadniczej służby w Wojsku Polskim. W jednostce, w której służył, był ordynansem swego dowódcy. W sierpniu 1920 r. uczestniczył ze swym pułkiem w pogoni za żołnierzami sowieckimi, uciekającymi w kierunku Kolna i dalej aż do granicy Prus Wschodnich. Po zakończeniu wojny polsko - bolszewickiej ponownie wrócił do rodziców. Zatrudnił się dorywczo jako pracownik fizyczny w lesie. W 1925 r. przeniósł się do nowo poślubionej małżonki zamieszkałej w Nowej Wsi. Gospodarowali wspólnie na 9-ha gospodarstwie. Okupację niemiecką przeżył szczęśliwie z rodziną w swoim miejscu zamieszkania. W 1962 r. przekazał swoje gospodarstwo synowi, a sam zatrudnił się w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Przemęcie jako pracownik fizyczny i pracował aż do 70 roku życia. Zmarł 12 stycznia 1987 r. Spoczywa na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1971) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem (1972). Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszego małżeństwa, zawartego w 1925 r. z Marią Kowską, miał trzech synów: Józefa (ur. 1926), Edmunda (ur. 1928) oraz Zenona (ur. 1938). Z drugiego małżeństwa, zawartego w 1951 r. z Bronisławą Mikulską, miał syna Stefana (ur. 1953) oraz córkę Teresę (ur. 1955).

Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD - u w Wolsztynie z lat 1971, 1972, 1973; Głos Wolsztyński z 1971, nr 9, s. 2; Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 85 Informacje i pa-

miątki rodzinne syna Zenona Klechy z Nowej Wsi.

Antoni Fornalski

Kolasiński Jerzy (1891 – 1970), lekarz medycyny, kpt. Wojska Polskiego. Urodził się 13 lutego 1891 r. w Poznaniu, w rodzinie zakrystianina Archikatedry Poznańskiej Franciszka i Ewy z Kantorskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie 15 września 1913 r. zdał egzamin maturalny. Medycynę studiował na Uniwersytecie we Wrocławiu; egzamin przedlekarski (tzw. fizykiem) zdał 19 kwietnia 1918 r. Dyplom dra medycyny uzyskał na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego (4 lutego 1922). Od 6 sierpnia 1914 r. służył w armii niemieckiej, początkowo w 1 Królewskim Pułku Strzelców Konnych, następnie lekkiej kolumnie amunicyjnej. Obowiązki lekarza asystenta pełnił w I baonie 111 Badeńskiego Pułku Piechoty. 20 października 1918 r. został ranny na froncie zach. (Francja). Od 1 grudnia 1918 r. był lekarzem stacyjnym i dyżurnym w szpitalu garnizonowym w Ostrowie, później w Poznaniu. Do oddziałów powstańczych wstąpił ochotniczo 27 grudnia 1918 r. Był współorganizatorem i lekarzem pułkowym 15 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Od 1 kwietnia 1919 r. w III baonie 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich, później w I baonie 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich pełnił obowiązki lekarza. Uczestniczył w zdobyciu lotniska w Ławicy, był naczelnym lekarzem podczas bitwy o Szubin, gdzie brał czynny udział w zdobywaniu dworca kolejowego. Walczył pod Kępem i na odcinku

frontu w okolicy Leszna. Organizował punkty opatrunkowe w Pawłowicach (majątek hr. Mielżyńskiego), był uczestnikiem walk pod Łabiszynem. W kwietniu 1920 r. został oddelegowany na kurs lekarski do Lwowa. Na froncie wsch. był lekarzem w I baonie 60 pp, adiutantem Szefa Sanitarnego 15 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej, lekarzem II baonu 59 pp. W grudniu 1920 r. został bezterminowo urlopowany w celu ukończenia studiów. 27 lutego 1922 r. wrócił do Powiatowej Komendy Uzuppełnień w Krotoszynie, w kwietniu otrzymał stanowisko naczelnego lekarza 56 pp. 30 września 1925 r. przeszedł do rezerwy. W okresie międzywojennym prowadził prywatną praktykę, równocześnie pełnił funkcję lekarza Kasy Chorych w Krotoszynie. Był członkiem Związku Oficerów Rezerwy RP, Stronnictwa Narodowego oraz prezesem Akcji Katolickiej w Krotoszynie. Zmobilizowany 24 sierpnia 1939 r., otrzymał przydział do II Szpitala Okręgowego w Chełmie Lubelskim; służbę pełnił do 25 października. W listopadzie wrócił do Poznania, został aresztowany i osadzony w Cytadeli, następnie przewieziony do obozu jenieckiego w Krotoszynie. Po zwolnieniu, w lutym 1940 r. wyjechał do Rudy Talubskiej (k. Garwolina). Od 1941 r. pracował w Suchedniowie (woj. kieleckie) jako lekarz domowy Ubezpieczam i Społecznej. Zimą 1945 r. wrócił do Krotoszyna i był lekarzem rejonowym społecznej służby zdrowia, pogotowia ratunkowego, kolejowego odcinka drogowego Krotoszyn oraz lekarzem szkolnym i żłobka. Na emeryturę przeszedł 17 lutego 1968 r. Zmarł 3 grudnia 1970 r. w Krotoszynie i został pochowany na tamtejszym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był Srebrnym Krzyżem

Zasługi, Medalem Niepodległości, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i in. Z pierwszego małżeństwa, ze Stanisławą Smulkowską pozostało troje dzieci: Bogdan (ur. 1923), Witold (ur. 1924) i Jacek (ur. 1926). Drugie małżeństwo, z Anną Smulkowską, było bezdzietne.

CAW,teczka akt personalnych 832+4143;teczka odznaczeniowa. Medal Niepodległości 20.7.32; J. Kolasiński, Wyprawa pod Szubin (maszynopis, w posiadaniu J. Wierzejewskiej); dokumenty i fotografie ze zbiorów rodziny; informacje syna Bogdana Kolasińskiego i K. Szrejbrowskiego (rękopis); Słownik ..., s. 160.

Eligiusz Tomkowiak

Komorowski Franciszek (1886 – 1956), ksiądz, kapelan powstańcy. Urodził się 17 stycznia 1886 r. w Szarleju pow. Inowrocław, w ziemiańskiej rodzinie Antoniego i Marianny z Groblewskich. Po ukończeniu gimnazjum w Inowrocławiu wstąpił do Księży Zmartwychwstańców w Rzymie, święcenia kapłańskie uzyskał w kwietniu 1912 r., posiadał tytuł doktora teologii. Po święceniach wrócił do kraju, objął stanowisko wychowawcy w internacie dla młodzieży gimnazjalnej w Krakowie. W czasie I wojny światowej był wikariuszem kolejno w Opalenicy i we Lwówku. W 1919 r. kapelan polskich oddziałów ze Lwówka, uczestniczył w ramach tej funkcji w walkach w okolicach Lwówka, Zębowa i Zbąszynia, nast. był kapelanem 7 p. strz. wlkp. i 3 p. uł. wlkp. Przeniesiony do rezerwy w sierpniu 1920 r. W latach 1920

– 1926 rektor internatu w Krakowie, 1927 – 1929 – prowizor (rektor) Hospicjum Polskiego św. Stanisława w Rzymie. W 1930 r. objął stanowisko prefekta gimnazjum polskiego w Gdańsku, organizował parafię polską w Nowym Porcie. W 1933 r. został proboszczem parafii w Opatowie pow. Kępno. W czasie okupacji hitlerowskiej, zagrożony aresztowaniem, w 1941 r. wyjechał do Częstochowy, a potem do Zakopanego, gdzie występował pod nazwiskiem Jana Dudzika. Po wyzwoleniu wrócił do Opatowa, a w latach. 1946 – 1955 był proboszczem w Ostrzeszowie. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich, był członkiem komisji weryfikacyjnej koła w Ostrzeszowie. Zmarł tamże 12 maja 1956 r., spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Dokumentacja osobista w posiadaniu rodziny.

Marek Rezler

Konarzewski Daniel (1871 – 1935), dowódca 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich i 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, gen. dywizji Wojska Polskiego. Urodził się 21 sierpnia 1871 r. w Petersburgu, w rodzinie Daniela i Aliny von Miller. Po ukończeniu II Korpusu Kadetów w Moskwie (1885) i Pawłowskiej Szkoły Wojskowej w Petersburgu (1890), jako ppor. został za-

wodowym oficerem armii rosyjskiej. Ukończył kilka kursów sztabowych. Ochotniczo brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej (1904-1906). Po awansie w 1907 r. na płk. przeszedł na własną prośbę do rezerwy i prowadził administrację majątku ziemskiego. Powołany do wojska przed wybuchem I wojny światowej, 20 lipca 1914 r. mianowany został dowódcą 363 Pułku Piechoty, w 1917 r. dowodził 89 Brygadą Piechoty, następnie od czerwca do września 1917 - 11 Brygadą Inżynieryjno-Roboczą. 10 listopada 1917 r. zgłosił się do służby w I Korpusie Polskim gen. J. Dowbor-Muśnickiego, pełniąc tam szereg funkcji dowódczych, m.in. dowódcy 2 Legii Rycerskiej i brygady strzelców. W walkach pod Łoszczycą został ciężko kontuzjowany. W styczniu 1919 r. przybył do Poznania został dowódcą 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (12 stycznia). 14 marca mianowano go dowódcą Grupy Wielkopolskiej, operującej w Galicji (do 9 czerwca 1919). 23 maja otrzymał stopień gen. ppor. Dowodził brygadą w 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. 30 lipca 1919 r. objął dowództwo Grupy Operacyjnej i skierowany został na front litewsko-białoruski. 5 października mianowany dowódcą 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, dowodził nią do 12 listopada, a od 20 kwietnia 1921 r. brał udział we wszystkich operacjach wojennych 1920 r. Dywizja ta przemianowana na 14 Dywizję Piechoty Wielkopolskiej zaliczona została, obok 1 Dywizji Piechoty Legionów, do najlepszych jednostek Wojska Polskiego. Po wojnie (20 kwietnia 1921) mianowany dowódcą DOK nr III (Białystok), pełnił czasowo funkcję zastępcy dowódcy wojsk Litwy Środkowej, a następ-

Daniel
Konarzewski

nie dowódcy tych wojsk. 9 sierpnia 1923 r. został dowódcą DOK nr I. Mianowany 31 sierpnia 1924 r. gen. dywizji, 14 grudnia 1925 r. objął szefostwo Administracji Armii i funkcję wiceministra Spraw Wojskowych. Od czerwca 1931 r. do kwietnia 1935 r. był inspektorem Armii „Warszawa”. Zmarł nagle 3 kwietnia 1935 r. w Warszawie. Pochowany został w majątku rodzinnym w Punżankach. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Orderem Odrodzenia Polski II, III i IV kl., Krzyżem Walecznych (2x) Legii Honorowej, wysokimi odznaczeniami jugosłowiańskimi, rumuńskimi, belgijskimi oraz licznymi medalami i odznakami. Ze związku małżeńskiego z Wincentą Prewysz-Kwinto miał dzieci: Ryszarda, Halinę, Marię i Grzegorza.

CAW, *Akta personalne 16380, VM - 44-3491, KW 53/K -2512, KKiMN (odrzuć.) 20-2981; TU NRL nr 16 z 4 IV 1919 r., s. 73; P. Bauer, B. Polak, 55 Poznański Pułk Piechoty w obrońie Ojczyzny; 14 Dywizja Piechoty. 1 Dywizja Strzelców Wielkopolskich w wojnie i pokoju. Poznań 1936, s. 3 (fot), 17-159; GPN, s. 21; S. Jesionek. Zarys historii wojennej 55-go Poznańskiego Pułku Piechoty, Warszawa 1928, s. 3-25; PSS; M. Rezler, *Ogólny zarys organizacji piechoty wielkopolskiej w latach 1918-1919, (w:) Powstanie Wielkopolskie (1975). s. 177-182; Wojsko Wielkopolskie (wg indeksu); Słownik ..., s. 163-164.**

Bogusław Polak

Kopliński Władysław (1875 – 1937), lekarz weterynarii, płk Wojska Polskiego. Ur. 20 maja 1875 r. w Miejskiej Górcie (b. pow. rawic-

ki), w rodzinie właściciela cegielni oraz browaru Stanisława i Pelagii z Lorkiewiczów. Do gimnazjum uczęszczał w Rawiczu, Lesznie i Freibergu, gdzie w 1897 r. otrzymał świadectwo maturalne. Weterynarię studiował w Berlinie, Hanowerze i Gissen. Dyplom lekarza weterynarii otrzymał w 1902 r. w Monachium, po zdaniu egzaminu państwowego. Praktykę rozpoczął jako asystent w Klinice Chirurgicznej Akademii Weterynaryjnej w Monachium. W styczniu 1903 r. osiedlił się w Kobylinie (dawny pow. krotoszyński). Od 1914 r. zastępował powiatowego lekarza weterynarii w Środzie Wlkp. Do wojska pruskiego został powołany 1 kwietnia 1916 r. i służył w taborach, I Szpitalu Koni w Ostrowie i w 20 Pułku Piechoty. W listopadzie 1918 r. przyczynił się do zatrzymania kilkuset koni dla przyszłego Wojska Polskiego, które Niemcy przygotowali do wywiezienia. Z wojska został zwolniony 13 grudnia 1918 r. w stopniu rtm. Do wielkopolskiego wojska zgłosił się ochotniczo (13 I 1919) i otrzymał stanowisko szefa Urzędu Weterynaryjnego przy Dowództwie Głównym Sił Zbrojnych w b. Dzielnicy Pruskiej, później przy DOGcn. w Poznaniu. Organizował służbę weterynaryjną na wszystkich frontach powstania; w garnizonach z jego inicjatywy powstały szpitale koni oraz szkoła sanitariuszy, weterynarii i podkuwaczy. Do dyspozycji miał tylko materiały, które pozostały po armii niemieckiej i odpowiednią liczbę żołnierzy-fachowców, których potrafił doskonale przygotować do pracy w terenie. Od sierpnia 1919 r. do marca 1921 r. był szefem Służby Weterynaryjnej, a od 16 marca 1921 r. Naczelnym Lekarzem Weterynarii DOK nr VII w Poznaniu. W maju

1921 r. uzyskał doktorat w Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie. W maju 1928 r. został przeniesiony do rezerwy, później w stan spoczynku. Zmarł 8 grudnia 1937 r. w Poznaniu. Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, medalem pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 oraz medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Żonaty z Felicją Kaczorowską, miał dwie córki - Halinę (ur. 1916) i Janinę (ur. 1921).

CAW, *Teczka personalna nr 4473; Teczka odznaczeniowa, KKiMN 28-8348; S. Jakubowski, "Lekarze weterynarii w Powstaniu i w WW w 1919" r., „Życie Weterynaryjne” 1964, nr 12; tenże, „Życie Weterynaryjne” 1965, nr 1; Słownik ..., s. 167.*

Eligiusz Tamkowiak

Kosicki Czesław (1902 – 1980), urodził się 11 lipca 1902 r. w Szczepanowie pow. Mogilno. Był synem Antoniego i Stanisławy z d. Fabiszak. W 1918 r. ochotniczo wstąpił do grupy powstańczej zorganizowanej przez Antoniego Dwoniarkę, która rozbroiła Niemców w Szczepanowie i okolicznych wsiach. Z dniem 2 stycznia 1919 r. oddział został włączony w skład wojsk powstańczych w Barcinie. Brał udział w wyzwoleniu Rynarzewa, Złotnik,

Nowej Wsi Wielkiej i Brzozy. W dniu 3 grudnia 1923 r. został powołany do służby wojskowej. Był zawodowym żołnierzem do 1930 r w 6 pułku artylerii ciężkiej we Lwowie, a następnie do wybuchu II wojny światowej w drugiej baterii pomiarów artyleryjskich w Wilnie. Podczas okupacji niemieckiej był pracownikiem budowlanym. Od 10 sierpnia 1944 r. podjął służbę zawodową w wojsku polskim, najpierw w departamencie artylerii w Warszawie, a następnie na stanowisku dowódcy plutonu w 50 pułku artylerii haubic w drugiej dywizji artylerii. W szeregach tej formacji wojskowej brał udział w zdobyciu Szczecina, w forsowaniu Nysy i w walkach o Budziszyn. Po zakończeniu II wojny światowej pełnił służbę zawodową w wojsku polskim. Po zwolnieniu ze służby wojskowej w stopniu kapitana w 1950 r. pracował w Wojskowej Komendzie Rejonowej w Legnicy. W 1963 r. przeszedł na emeryturę. W 1965 r. podjął pracę w sekcji wojskowej przy Studium Nauczycielskim w Legnicy. Tam pracował do 1975 r. Za działalność zawodową i społeczną został odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem za Odrę i Nysę. W 1949 r. zawarł związek małżeński z Anną z d. Scheib. Miał troje dzieci: Elżbieta (ur.1949), Maria (ur.1950), i Danuta (ur.1950). Zmarł w Legnicy 28 grudnia 1980 roku.

Kronika Zarządu Oddziału Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Legnicy. Akta Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Miasta w Legnicy.

Czesław Kowalak

Czesław
Kosicki

Kosiński Feliks (1889 – 1974), urodził się 4 maja 1889 r. jako syn Stanisława i Katarzyny z Kłodziejskich w miejscowości Siedliska niedaleko Szubina. Powołany został do armii niemieckiej, z której wrócił z początkiem stycznia 1919 r. Do powstania przystąpił 15 stycznia do 3 Kompani Szubińskiej jako starszy szeregowiec, a jego dowódcą był Hieronim Goralewski. Walczył na froncie północnym pod Szubinem, Rynarzewem, Władysławowem, Rudami, Turem, Samokłeskami, Żurczynem, Olkiem, Godzimierzem. Brał udział w zdobywaniu pociągu pancernego Danuta. Następnie 18 lutego 1919 r. mianowany został kapralem już jako żołnierz 6 p. strz. wlkp., z którą to jednostką walczył w rejonie Jarocina, Leszna, Rawicza, Kąkolewa. Z wojska wrócił w grudniu 1920 r. Na podstawie akt znajdujących się w Centralnym Archiwum Wojskowym Feliks Kosiński był zweryfikowany przed 1939 r. jako powstaniec wielkopolskim i jako taki ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK – VIII w Poznaniu pod nr 8149. Po powstaniu zaangażował się w działalność koła weteranów powstania wielkopolskiego. Pracował na kolei oraz na niewielkim gospodarstwie rolnym. Feliks Kosiński zmarł 5 czerwca 1974 r. Odznaczony został w 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, w 1968 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Z żoną Władysławą (ur. 20 września 1901 r.) zawarł związek małżeński w 1925 r. w Turze.

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szubinie.

Kamila Czechowska

Kossowski Józef (1887 – 1967), lekarz medycyny. Urodził się 30 stycznia 1887 r. w rodzinie rolników Wawrzyńca i Marianny z Bątkiewiczów. Naukę w szkole średniej rozpoczął w Trzemesznie, maturę uzyskał w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Aktywnie działał w Towarzystwie Tomasza Zana. Od 1910 r. studiował medycynę na uniwersytetach w Berlinie, Kolonii, Strasburgu i we Wrocławiu. Po otrzymaniu dyplomu, w 1915 r. został skierowany przez władze niemieckie do pracy, początkowo w Wołowie na Dolnym Śląsku, później w ośrodkach górniczych Nadrenii. 16 marca 1918 r. powołany do armii niemieckiej, kolejno pełnił służbę jako lekarz w 28 pp w Halle, 165 baonie artylerii ciężkiej oraz szpitalu wojennym k. Metzu. W grudniu 1918 r. brał udział w przygotowaniach do powstania w Krobi i okolicy. Od 10 stycznia 1919 r. razem z oddziałem ppor. Włodarczaka walczył w okolicy Pawłowic, Kąkolewa i Leszna. Do grudnia 1920 r. był lekarzem w 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W latach 1921-1925 pracował w Wojskowym Szpitalu Okręgowym we Lwowie. 31 maja 1925 r. uznany za inwalidę wojennego, został zwolniony ze służby wojskowej i przeniesiony w stan spoczynku. 19 grudnia 1925 r. uzyskał doktorat na Uniwersytecie Lwowskim. W latach 1925-1929 był lekarzem ogólnym w Krobi (k. Leszna), a następnie dwa lata lekarzem naczelnym Kasy Chorych w Gostyniu. W 1930 r. wrócił do Krobi. od 1935 r. pracował w Ubezpieczalni Społecznej. Zmobilizowany we wrześniu 1939 r., brał udział w organizowaniu szpitala wojennego we Wrześni. W okresie okupacji zatrudniony w Kasie Chorych w Lesznie, po wyzwoleniu prowadził

przejściowy punkt szpitalny dla żołnierzy polskich w Krobi, zorganizował szpital dla żołnierzy radzieckich w Wołowie, później pracował w społecznej służbie zdrowia. W 1960 r. zamieszkał w Poznaniu, gdzie zmarł 15 marca 1967 r. Pochowany został na cmentarzu junikowskim. Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty z Bronisławą Urbanowicz, miał czterech synów: Leszka Marię (ur. 1924), Janusza (ur. 1926), Ludosława (ur. 1927) i Bogusława (ur. 1935).

CAW, Teczka personalna; relacja synów Leszka i Ludosława, maszynopis; Słownik ..., s. 170.

Eligiusz Tomkowiak

Kowalski Kazimierz Józef (1896-1972), biskup, filozof. Urodzony w Gnieźnie 2 marca 1896 r. jako syn nauczyciela Leona i Pelagii z Cellerów. Do gimnazjum uczęszczał w Gnieźnie, gdzie należał do Towarzystwa Tomasza Zana. Maturę zdał w 1914 roku. Wkrótce powołany do armii niemieckiej, walczył na różnych frontach jako kanonier, a później jako oficer artylerii. Po zakończeniu wojny, 25 listopada 1918 złożył podanie o przyjęcie do Seminarium Duchownego w Poznaniu

Kazimierz
Kowalski

. Po wybuchu powstania w styczniu 1919 zaciągnął się w szeregi powstańców wielkopolskich i jako porucznik dowodził I baterią poznańską pułku artylerii ciężkiej na froncie pod Leszmem. We wrześniu 1919 wraz z I batalionem 1 pułku artylerii ciężkiej walczył na froncie litewsko-białoruskim. Po zwolnieniu z wojska w stopniu kapitana, przyjęty został do Seminarium Duchownego w Poznaniu. W czasie wojny 1920 roku za zgodą kardynała Dalbora prowadził szkolenie artylerzystów w Poznaniu. W latach 1921-22 studiował teologię w Strasburgu. Po święceniach w Gnieźnie w 1922 roku udał się na studia filozoficzne do Lowanium, gdzie zdobył doktorat na podstawie rozprawy o Augustie Cieszkowskim. W latach 1925-1926 studiował w Angelicum w Rzymie oraz na uniwersytecie w Monachium. Po powrocie do kraju wykładał filozofię i etykę społeczną najpierw w Poznaniu, a w latach 1927-35 w Gnieźnie jako wicerektor seminarium. W okresie 1935-39 pełnił funkcję rektora Seminarium Duchownego w Poznaniu. Wykładał także filozofię tomistyczną na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego. Habilitował się w 1930 w Krakowie z filozofii tomistycznej i w 1937 w Poznaniu z zakresu estetyki. Zająty pracą w diecezji, nie przyjął proponowanych katedr uniwersyteckich we Lwowie, Wilnie i Warszawie. Aktywnie działał w Stowarzyszeniu Katolickiej Młodzieży Akademickiej Odrodzenie. Był asystentem kościelnym Katolickiego Stowarzyszenia Mężów. Inicjator i redaktor „Studia Gnesnensia” (1930-39), dyrektor Annales Missiologicae. Członek zwyczajny Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1927-72). Bibliografia

publikacji bp. Kowalskiego obejmuje ponad 500 pozycji. W 1939 skazany przez Niemców na śmierć, uciekł na Rzeszowszczyznę, gdzie w Pełkiniach pod nazwiskiem Powelski Józef pracował w tajnym nauczaniu. W 1945 wrócił do Gniezna i objął rektorstwo seminarium duchownego. W 1946 mianowany został bpem chełmińskim. Sakrę biskupią otrzymał z rąk kard. Hlonda. W latach stalinowskich był szykanowany i internowany (luty - marzec 1950). Czynnie uczestniczył w sesjach II Soboru Watykańskiego w latach 1962-65. Z jego inicjatywy Seminarium Duchowne w Pelplinie zaczęło w 1969 roku wydawać rocznik „Studia Pelplińskie”. Będąc biskupem wyświęcił 600 księży. Był członkiem kilku komisji Episkopatu Polski. Odznaczony: Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Odznaką Powstańca Wielkopolskiego. Zmarł w czasie obrad konferencji biskupów w Częstochowie 6 maja 1972, pochowany został w katedrze w Pelplinie.

Archiwum Diecezjalne w Pelplinie; Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego Tom II - Gdańsk 1994; Zjazd byłych wychowanków Państwowego Gimnazjum i Liceum im. B. Chrobrego w Gnieźnie - Wyd. Gniezno 1938; S. Łoza, Czy wiesz kto to jest?, Warszawa 1938; Słownik Biograficzny Członków Tajnych Towarzystw Gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850-1918, wyd. 2000.

Wojciech Sander

Kozak Antoni (1898 – 1919), pierwszy z opaleniczan poległy w Powstaniu Wielkopolskim. Urodził się 16 czerwca 1898 r. w Mirosławkach (pow. poznański). Był synem Stanisława i Józefy z domu Kasperczak. 20 maja 1916 r. zawarł w Opalenicy ślub z Barbarą Ochlińską. Mimo krótkiego stażu małżeńskiego bez zwłoki zaciągnął się 3 stycznia 1919 r. do kompanii opalenickiej. Wyruszył na Zbąszyn z Nowego Tomysła przez Chrośnicę, Przyprostynię i Nową Wieś. Wziął udział w ataku na Zbąszyn od północy. 5 stycznia, około godziny 4-tej nad ranem poległ w natarciu na dworzec zbąszyński. Jak napisał lekarz opalenickiej kompanii - dr Kazimierz Bross: *straty te, nad którymi boleliśmy, szczególnie nad śmiercią ś. p. Antoniego Kozaka, były dla nas dotkliwe*. Pod naporem przewagi nieprzyjaciela powstańcy unosząc zabitego Antoniego Kozaka, musieli wycofać się do Chrośnicy, skąd 6 stycznia pociągiem powrócili do Opalenicy. Pogrzeb jego odbył się bardzo uroczysto 7 stycznia 1919 r. Władysława Gmerkowa - uczestniczka Powstania napisała z tej okazji wiersz: *Pogrzeb pierwszego poległego powstańca z miasta Opalenicy*. Na wniosek Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914-1919 z dnia 30 września 1936 r., Komisja Krzyża Niepodległości odpowiedziała, iż: *...za waleczność podczas walk niepodległościowych - pierwszy poległy z kompanii zasłużył na Krzyż Niepodległości, który ma zostać wręczony jednemu synowi Antoniemu Kozakowi-* (pogrobowiec, urodził się 26 maja 1919). Przyznanie bohaterskiemu powstańcowi Krzyża Niepodległości nastąpiło 20 września 1937 roku, zaś ogłoszenie nastąpiło w przeddzień święta Niepodległości.

Pochowany został w Opalenicy, w zbiorowym grobie 6 powstańców wielkopolskich oraz 6 powstańców zamordowanych lub zamęczonych w hitlerowskich obozach koncentracyjnych. Na mogile wzniesiono w 1968 r. pomnik projektu K. Bogdańskiego. Jedną z ulic w Opalenicy nazwano imieniem bohaterskiego „Powstańca Kozaka”.

Opalenicki Słownik Biograficzny pod red. Bogumiła Wojcieszaka, T.1, Opalenica 1993, s. 56-57; Anders P., Powstanie Wielkopolskie. Miejsca pamięci narodowej. Poznań 1988 s. 45; Biskupski A., Historia 61 pułku piechoty Wielkopolskiej (7 pułku strzelców wlkp.), t. I. Bydgoszcz 1925 s. 73 (zawiera nieścisłości); Bross K., Przyczynki do historii Powstania Wielkopolskiego Nowy Tomyśl - Zbąszyn. Poznań 1935, passim; 35; tenże (jako DrBT), Z walk o Zbąszyn. „Kurier Poznański” 1919 nr 12; Drązkiewicz K., Kronika kompanii opalenickich powstańców. Poznań 1968 (maszynopis); Klemczak E., Raport ogólny do komisji likwidacyjnej POW ZP o zajęciu Nowego Tomyśla. „Rzeczpospolita. Tygodnik Poznański” 1920 nr 10; Kościański Z., Problematyka wojskowa frontu zachodniego 1919 roku - stan badań, postulaty badawcze, (w:) Czyn zbrojny Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Koszalin 1984 s. 98; - „Tygodnik Parafii Zbąszyńskiej” 1935 nr 33/34; Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie. Krzyż Niepodległości t. 323 (śp. Antoni Kozak); Księga chrztów parafii Tomice w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu PM 303/8 s. 172/18.

Zdzisław Kościański

Króliczak Wojciech (1893 – 1976) urodził się 28 marca 1893 r. w Dobieźnie k. Buku w rodzinie rolników Wojciecha i Katarzyny. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W 1914 roku został powołany do armii pruskiej, służył w Berlinie. Po przeszkoleniu został awansowany na stopień plutonowego i wysłany na front zachodni do Francji, gdzie został ranny. Leczony był w szpitalu w Berlinie. Został odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Po wyleczeniu otrzymał przepustkę i wrócił do rodzinnego domu w Dobieźnie. Był to koniec 1918 r., więc po zakończeniu urlopu do jednostki już nie wrócił, został członkiem Rady Robotniczo-Żołnierskiej w Buku. 25 grudnia 1918 r. brał udział w rozbrajaniu niemieckiego pociągu na stacji kolejowej w Buku. Odczepiono wtedy ze składu jeden wagon z bronią, a pociąg skierowano do stacji kolejowej w Górczynie. Później w szeregach Kompanii Bukowskiej walczył na froncie zachodnim przy wyzwaniu Nowego Tomyśla i zdobywaniu Zbąszynia. W Nowym Tomyślu powstańcy napotkali silny opór ze strony wojsk niemieckich; następnie przez Chrośnicę i Łomnicę dotarli pod Zbąszyn. Ze Zbąszynia, jako ranny żołnierz został odesłany do Niepruszewa, aby pełnić straż przy majątku Niemca Kerna. W wypełnianiu

Wojciech
Króliczak

tego zadania towarzyszyli mu dając inni powstańcy, Stanisław Strzykała i Synoracki. Zdemobilizowany został w 1920 roku i wrócił do pracy we własnym gospodarstwie rolnym. W 1924 roku założył w Dobieżyńie Towarzystwo Gimnastyczne "Sokół". Od 1928 roku działała w Dobieżyńie Kasa Oszczędnościowa, której prezesem był Ignacy Cieślak, a Wojciech Króliczak został skarbnikiem. Kasa zakończyła swoją działalność we wrześniu 1939 r. W 1929 r. dokonano poświęcenia sztandaru, a organizacja otrzymała broń do ćwiczeń. W 1931 r. założono orkiestrę Towarzystwa. "Sokół" w Dobieżyńie działał do września 1939 r. W okresie okupacji Niemcy znaleźli ukryte mundury oraz sztandar i zniszczyli je. 13 grudnia 1939 r. został wysiedlony ze swojego gospodarstwa i razem z żoną oraz synem Wojciechem i córką Stanisławą trafili do obozu dla przesiedleńców w Muniowie k. Grodziska Wielkopolskiego. Następnie wywieziony został do Częstochowy, gdzie przebywał wraz z rodziną do 1941 r. Później wrócił do Dobieżyńa i podjął pracę jako murarz w firmie budowlanej "Bucholtz". Tuż przed zakończeniem wojny został wraz z miejscowymi Żydami przewieziony do Łodzi. Po zakończeniu wojny w 1945 r. wrócił do Dobieżyńa; wstąpił do Polskiego Stronnictwa Ludowego. Został pierwszym powojennym sołtysiem wsi Dobieżyń; funkcję tę sprawował przez 7 lat. W 1946 r. przyczynił się do powrotu do Dobieżyńa figury Serca Jezusowego, ufundowanej w 1924 r. przez mieszkańców wsi. Figura została przez Niemców zlikwidowana, jednak mieszkańcy zdolali ją przechować przez okres okupacji, ukrytą na cmentarzu św. Krzyża w Buku. W 1953 roku

prześladowany za poglądy polityczne, przynależność partyjną oraz odmowę wydania obowiązkowych dostaw zboża. Pozbawiono go wówczas funkcji sołtysa, aresztowano i osadzono w areszcie w Nowym Tomysłu. Należał do spółdzielni "Rolnik", był jej vice przewodniczącym, jako członek Rady Miasta i Gminy Buk. Do końca życia mieszkał i pracował w Dobieżyńie. Zmarł po ciężkiej chorobie 17 sierpnia 1976 r. i pochowany został na cmentarzu św. Rocha w Buku. Ożenił się z Antoniną Skalecką, z którą miał siedmioro dzieci: Władysława, Wojciecha, Stanisława, Pelagię, Marie, Stanisławę i Franciszkę. Żona zmarła w 1951 r.

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Album Pamiątkowy Powstańców Ziem Zachodnich RP, R. 1938, nr 3, s. 80; Dokumenty i pamiątki rodzinne; informacje syna Wojciecha z Poznania; W. Króliczak, Króliczak Wojciech (1893-1976), (w:) Kościański Zdzisław, Tomkowiak Eligiusz, Bukowanie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008.

Wojciech Króliczak

Kryger Marian (1901 – 1982), kurier powstańczy, żołnierz 4 pułku strzelców wielkopolskich. Urodził się 19 listopada 1901 roku w Oburni w dawnym powiecie szubińskim, w rodzinie Władysława i Zofii z Żubrowiczów. W roku 1914 ukończył szkołę podstawową w Rynarzewie. W latach 1915-1918 pobierał naukę i odbywał praktykę w Gołańczy w powiecie wągrowieckim w szkole o profilu spożywczo-metalowym. Po zakończeniu Edukacji powrócił do

Łochowa w powiecie bydgoskim gdzie gospodarował jego ojciec Władysław. Na początku 1919 roku wstąpił do samorządowego oddziału powstańczego w Rynarzewie. Działał jako kurier powstańczy pomiędzy miastem Bydgoszczą a frontem północnym powstania pod Szubinem i Rynarzewem. Przynosił powstańcom informacje o ruchach wojsk nieprzyjacielskich 2-ego i 4-tego batalionu Grenzschutzu w Bydgoszczy. Dokonywał przerzutów zakupionej w Bydgoszczy broni dla powstańców. Informował wówczas dowództwo powstania na froncie północnym o możliwościach pozyskiwania i zakupu broni w okolicach Bydgoszczy. Znając dobrze linie frontu północnego był współorganizatorem przerzutów ochotników, którzy po przejściu linii frontowej wstępowali w szeregi powstańcze. Jak wspominał po latach (...) *czynności te wykonywałem z polecenia redaktora naczelnego "Dziennika Bydgoskiego" Jana Teski, ks. proboszcza Płotki, kierownika drukarni Balwińskiego, właściciela restauracji przy ulicy Grunwaldzkiej Teodora Sikorskiego oraz profesora Mobiligowskiego. Moimi oficerami sztabowymi byli: dowódca pułku major Brezami, adiutant Alojzy Głyda oraz oficer ordynansowy pułku Jacek Wyszomirski...sztab pułku znajdował się na folwarku Szubin-Wieś (...).* Wiosną 1919 roku Marian Kryger został wcielony do formującego się Wojska Polskiego. Przydzielono go do pierwszej kompanii szturmowej 4 pułku strzelców wielkopolskich dowodzonej przez porucznika Cieślewicza. Z wojska zwolniony został rozkazem demobilizacyjnym w 1921 roku. W latach 1924-1927 w poszukiwaniu pracy przebywał m. in. we Francji. Po powrocie do kraju w 1927 roku podjął się

pracy na roli. Od 1930 roku, aż do wybuchu II wojny światowej M. Kryger był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/1919. W latach 1932-1939 prowadził własne przedsiębiorstwo przewozowe. W okresie okupacji niemieckiej 1939-1945 pracował jako polski robotnik w niemieckich firmach. Nie należał do żadnych ugrupowań niemieckich, posiadał przez cały ten okres obywatelstwo polskie. Po oswobodzeniu miasta Bydgoszczy w styczniu 1945 roku wstąpił w szeregi Milicji Obywatelskiej. Szkolił młodzież i osoby dorosłe w posługiwaniu się bronią palną. W dniu 12 lutego 1945 roku prezydent Bydgoszczy upoważnił Mariana Krygera do zorganizowania Pogotowia Transportowego (samochodowego i konnego), do zorganizowania szkół, żłobków, szpitali i innych instytucji użyteczności publicznej. W następnych latach M. Kryger był pracownikiem Zakładów Rowerowych nr 1 w Bydgoszczy, Bydgoskiej Spółdzielni „Precyzja”, a w latach 1951-1957 był kierownikiem kuchni w kasynie oficerskim wojsk lotniczych w Bydgoszczy. W latach 1957-1966 prowadził wraz z synem Eugeniuszem Wytwórnię Artykułów Błasanych w Bydgoszczy. W dniu 1 stycznia 1967 roku z powodu choroby Marian Kryger przechodzi na rentę inwalidzką. Od roku 1965 był członkiem ZBoWiDu. Marian Kryger zmarł 31 grudnia 1981 roku w Bydgoszczy. Pochowany został na cmentarzu parafialnym Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bydgoszczy. Odznaczony był m. in.: Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (dwudziestolecie międzywojenne), Odznaką „Przodownika Pracy”–1955, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym–1966, Medalem Zwycięstwa i Wolności–1974, Krzyżem

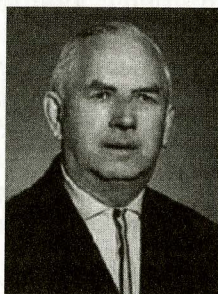
Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski–1974. W 1928 roku zawarł związek małżeński z Władysławą z Janików (08.06.1902 –17.03.1980), wychowali syna Eugeniusza (ur. 1930).

Archiwum ZKRP i BWP Oddział w Bydgoszczy. Teczka osobowa Mariana Krygera, sygn. 3245 (deklaracja członkowska ZBoWiDu, własnoręczny życiorys, wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, odpis zaświadczenia z CAW nr 619/Ch. I z dnia 15 lutego 1965 roku); Archiwum rodzinne syna Eugeniusza Krygera.

Piotr S. Adamczewski

Kryjon Franciszek (1901 – 1987), urodził się 2 grudnia 1901 r. w Małych Gorzycach pow. Ostrów Wlkp. Był synem Tomasza i Marii z d. Maury. Szkołę podstawową i średnią ukończył w Ostrowie Wlkp. Następnie naukę kontynuował w Wyższej Szkole Rolniczej w Warszawie, gdzie zaliczył dwa semestry. W dniu 31 grudnia 1918 r. wstąpił w szeregi powstańcze. Brał czynny udział w akcjach zbrojnych w kompanii ostrowskiej na odcinku południowym. Podczas walk pod Zdunami został ranny. Po wyleczeniu został przydzielony do służby w Straży Ludowej. W czerwcu 1919

r. został wcielony do drugiej kompanii łączności 7 batalionu 14 dywizji piechoty w Poznaniu. W październiku tego roku brał udział w walkach na froncie wschodnim. Po zakończeniu służby frontowej został odelegowany do szkoły podchorążych w Grudziądzu, gdzie w 1921 r. otrzymał stopień oficerski-podporucznika. Po zdemobilizowaniu przeniósł się do Katowic, gdzie w latach 1923-1924 pracował w Urzędzie Telegraficznym jako asystent telegrafisty. W 1925 r. udał się do Pińska, gdzie nabył ziemię z reformy rolnej. W latach 1927-1936 pracował w Sejmiku w Starostwie Powiatowym w Pińsku. Następnie prowadził własne przedsiębiorstwo handlowe w Pińsku. W czasie kampanii wrześniowej 1939r. brał udział w walkach pod Wieluniem. W okresie okupacji hitlerowskiej pracował w spółdzielni jajczarskiej w Częstochowie. W 1945 r. osiedlił się w Legnicy. Tam uczestniczył w organizacji życia społeczno-gospodarczego. Najpierw pracował w Cechu Rzemiosł, następnie w Zrzeszeniu Kupców Polskich, Zjednoczeniu Energetycznym, Gimnazjum Przemysłu Winiarskiego i Miejskim Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej. Za działalność zawodową i społeczną został wyróżniony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz Odznaką „Za Zasługi dla Dolnego Śląska”. W 1927 r. ożenił się z Nadzieją Podleską. Zmarł w Legnicy 23 stycznia 1987 roku.

Franciszek
Kryjon

Kronika Oddziału Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Legnicy, Akta Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Miasta w Le-

gnicy, *Archiwum Zespołu Szkół Sportowych w Legnicy*.

Czesław Kowalak

Krzykała Florian (1901 – 1941), podoficer Wojska Polskiego, powstaniec wielkopolski. Urodził się 4 maja 1901 r. w Najmowie pow. Ostrzeszów, był synem Wawrzyńca i Anny z Paradowskich. W 1914 r. w rodzinnej miejscowości ukończył szkołę powszechną, a w ll. 1914 – 1915 dwuletni kurs szkoły handlowej w Erfurcie. Po powrocie do Ostrzeszowa najpierw pracował w tartaku, a potem zajmował się dostawami żywności do Berlina. Należał do Towarzystwa Młodzieży Polskiej, aktywnie przeciwstawiał się poczynaniom germanizatorskim, po 1916 r. pośredniczył w organizowaniu ucieczek Polaków – jeńców z armii rosyjskiej. W listopadzie 1918 r. wstąpił do 29 pułku piechoty w Szczypiornie, potem służył w 11 p. strz. wlkp. w Pleszewie. Uczestniczył w walkach pod Rawiczem i Miejską Górką. Od maja 1919 r. w Wielkopolskiej Szkole Podoficerów Piechoty, 9 stycznia 1920 r. awansowany na kaprała, pozostał w kadrze instruktorskiej Szkoły. Uczestniczył w tłumieniu rozruchów w wojsku w Biedrusku i w Poznaniu. Od czerwca 1920 r. w 8 kompanii 106 pp., był dowódcą plutonu. Uczestniczył w walkach pod Zwiąhlem, Szepietówką i Ostrogiem. Dalszy ciąg wojny odbywał w składzie 101 (84) pp, jako dowódca 1 plutonu 8 kompanii. Za walki pod Łomżą odznaczony Krzyżem Walecznych, podany do Orderu Wojennego Virtuti Militari. Wojnę polsko-bolszewicką ukończył jako w 20 % inwalida wojenny. Od lutego 1921 r. w 3 Syberyjskim pp., w grudniu t. r. awansowany na plu-

tonowego, w kwietniu 1922 r. mianowany sierżantem. Do 18 lutego 1927 r. szef kompanii w 84 pp. Po odbyciu praktyki poborowej w PKU Pińsk, od sierpnia 1927 r. przydzielony do PKU w Słonimiu. 31 grudnia 1928 r. przemianowany na urzędnika cywilnego, 1 listopada 1933 r. przeniesiony do PKU Siedlce. Działał w Związku Podoficerów Rezerwy, Strzelcu, Lidze Obrony Powietrznej Państwa i Związku Inwalidów Wojennych. Podczas okupacji hitlerowskiej zaangażował się w działalność konspiracyjną w Siedlcach. Aresztowany, został wywieziony do obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie zginął 26 grudnia 1941 r. Ożeniony z Alicją Gassman – Wyszomirską (1924- 1987).

Dokumentacja osobista i rodzinna.

Marek Rezler

Kurpisz Leon (1900 – 1919), żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodził się 21 lutego 1900 r. w Ostrzeszowie, w rodzinie Józefa K. i Marianny z Gibasiewiczów. Wstąpił do batalionu ostrzeszowskiego, ranny w potyczce pod Olszową k/Kępna. Zmarł 24 czerwca 1919 r., spoczywa na cmentarzu w Ostrzeszowie w kwaterze powstańczej.

Informacja rodziny.

Marek Rezler

Kwiatkowski Wiktor (1901 – 1978), urodził się dnia 23 grudnia 1901 roku w Inowrocławiu. był synem Franciszka i Pelagii z d. Chwiałkowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej zdobył kwalifikacje w zawodzie ślusarza. Brał udział w walkach powstańczych.

Wiktor
Kwiatkowski

Po ich zakończeniu służył w szeregach 1 pułku strzelców śląskich, gdzie awansował do stopnia kaprała. W okresie międzywojennym i podczas okupacji niemieckiej pracował w cukrowni w Wierzchosławicach. W 1945 r. osiedlił się w Malczycach pow. Środa Śląska gdzie pracował w cukrowni „Małoszyn” na stanowisku ślusarza. W 1951 r. przeniósł się do Bolesławca i tam podjął pracę w Zakładach Chemicznych „Wizów” jako ślusarz. Od 1955 r. zamieszkał w Legnicy gdzie do czasu przejścia na emeryturę pracował we Wrocławskim Przedsiębiorstwie Obrotu Produktami Naftowymi „CPN” w charakterze mechanika konserwatora. Ożenił się z Marianną Bednarek, a po owdowieniu w 1967 r. zawarł powtórnie związek małżeński ze Stanisławą Kociubską. Zmarł w Legnicy 21 lipca 1978 roku. Był odznaczony m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

*Akta Wydziału Spraw Obywatelskich
Urzędu Miasta w Legnicy.*

Czesław Kowalak

Lange Julian Bolesław (1873 – 1954), komendant Straży Ludowej, tytularny płk. Obrony Krajowej. Urodził się 9 stycznia 1873 r. w Chełmnie (na

Pomorzu), w rodzinie kupca Ignacego i Jadwigi ze Skrzyneckich. Szkołę powszechną, 3 klasy gimnazjum i 3 klasy technikum ukończył w rodzinnym mieście, po czym uzyskał ślusarskie uprawnienia mistrzowskie. W Berlinie uczęszczał na kurs „Reform technicznych” i do wieczorowej wyższej szkoły budowy maszyn, równocześnie pracując w fabrykach turbin i urządzeń elektrycznych (1890-1900). Służbę wojskową, odbył w marynarce wojennej (1892-1895). W latach 1908-1910 pracował w berlińskiej fabryce parowozów, kierując oddziałem mechanicznym. Od 15 lutego 1910 r. kierował fabryką „H. Cegielski” i „Thermoelektromotor” w Poznaniu. Od 1896 r. był członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Berlinie. Zakładał liczne gniazda tej organizacji w kraju i na obczyźnie (Nadrenia, Westfalia, Brandenburgia, Łużyce), aktywnie uczestnicząc i sprawując władzę w tym Towarzystwie. Jednocześnie prowadził tajne zajęcia wojskowe i ćwiczenia polowe dla młodzieży, publikował materiały szkoleniowe i pogadanki historyczne, uczestniczył też w tajnym nauczaniu. Od 1893 r. do 1913 r. utrzymywał kontakty z Polską Partią Socjalistyczną Zaboru Pruskiego, za co ukarany był w wojsku. W latach 1914- 1918 kierował wojskową bazą samochodową („Kraftwagen depot”). 17 października 1918 r. podczas narady działaczy polskich z Wielkopolski i wychodźstwa, w większości członków „Sokoła”, w Poznaniu zawiązała się tymczasowa Komenda Straży Obywatelskiej, jako formacji porządkowych tajnego Centralnego Komitetu Obywatelskiego, której został komendantem. W październiku 1918 r. powołany został do Sekcji Wojskowej Komitetu Obywatelskiego.

W listopadzie, po wybuchu rewolucji w Berlinie, Straż Obywatelska została zalegalizowana i ujawniła się, a 14 listopada w trakcie posiedzenia jej komendy wybrano go komendantem (przewodniczącym został K. Rzepecki). Poznań podzielono na 7 komisariatów i codziennie do służby wartowniczej wyznaczano 300 ludzi. W porozumieniu z Komisją Wojskową Rady Ludowej Poznania 27 listopada 1918 r. Straż Obywatelska została przemianowana na Straż Ludową, a komenda na Komendę Straży Ludowej. Uchwalono wówczas zorganizowanie straży nie tylko w Poznańskim, ale także na Śląsku i Pomorzu. Kwestia ta została wniesiona podczas obrad Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu (3-5 grudnia 1918). Jedną z uchwał zalecała tworzenie Straży w całym zaborze z Polaków w wieku 18-50 lat. Lange miał znaczący wpływ na podjęcie tej uchwały, jak również w opracowaniu „wskazówek dla Straży Ludowych”, opublikowanych już 8 grudnia 1918 r. jako szczegółowy regulamin i instrukcja dla terenowych Rad Ludowych i Komendantów. 27 grudnia 1918 r. i w dniach następnych wzięła udział w zajęciu niektórych obiektów, zwłaszcza na przedmieściach. W momencie wybuchu powstania liczyła w Poznańskim ok. 3000 strażników, na Pomorzu - 2000 i na Śląsku - 1000. 29 grudnia 1918 r. przedstawiciele części powiatów spotkali się na naradzie w „Bazarze”. Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego (nr 3 z 3 stycznia 1919), Straż Ludowa obok oddziałów wojskowych i żandarmerii, weszła w skład wojsk powstańczych. Lange przekazał Dowództwu Głównemu strażników poniżej 30 roku życia. Część oddziałów straży w Poznaniu przekształciła się w formacje policyjne.

Na mocy rozporządzenia Komisariatu NRL (z 6 lutego 1919) gen. J. Dowbor-Muśnicki mianował go „naczelnym dowódcą Straży Ludowej na terytorium byłego zaboru pruskiego”, podległym Dowództwu Głównemu. Rozkazem dziennym (nr 11) Naczelnej Komendy Straży Ludowej z 11 marca 1919 r. Lange mianował pierwszych czterech jej oficerów, a od 27 marca objęła wszystkie warty w poszczególnych Okręgach Wojskowych. Od maja 1919 r. przygotowywał reorganizację Straży Ludowej w Wojsko Ochrony Krajowej (WOK), obejmującą żołnierzy od 18. do 45. roku życia, podporządkowanych dowódcom okręgów. 4 czerwca 1919 r. Dowództwo Główne ogłosiło rozkaz zatwierdzony przez Komisariat NRL o organizacji Wojska Ochrony Krajowej, którego oficerami mogli być mianowani na czas pełnienia funkcji szeregowi. Od 30 maja 1919 do marca 1920 r. Lange mianowany został jego Inspektorem. Dekretem Komisariatu NRL nr 108 (poz. 16 z 25 czerwca 1919) mianowano go płk.: „na czas posiadania odpowiedniego stanowiska wojskowego”. Z kompanii WOK sformowane zostały najpierw baony (II), a następnie 2 pułki; ogółem w 1919 r. w pow. Wielkopolski 136000 ludzi, w tym 91301 zaprzysiężonych. W trakcie likwidacji frontu wielkopolskiego (marzec 1920) Lange był opiniowany przez gen. J. Dowbor-Muśnickiego, który określił go jako... *doskonałego organizatora, który umie dawać sobie radę z ludźmi i ma wielki wpływ na szerokie warstwy społeczeństwa; nadzwyczaj pracowity i systematyczny. Pułkownikowi Langemu zawdzięcza Poznańskie szybkie i doskonałe zorganizowanie WOK. Organizował też oddziały WOK do powstania na Śląsku, składające się z ochotników. W la-*

tach 1919-1920 był szefem Wydziału Wojskowego Komitetu Obrony Śląska. Latem 1920 r. - Komendantem Głównym Straży Obywatelskiej na woj. poznańskie i pomorskie, jednocześnie dyrektorem więzienia centralnego we Wronkach. Zaangażował się w prace plebiscytowych na Górnym Śląsku i wziął udział w III powstaniu śląskim (1921). W latach 1921--1930 kierował Zakładami „H. Cegielskiego”, a następnie jako prokurent w Dyrekcji Poznańskiej Kolei Elektrycznej. Nadal działał w „Sokole”, był Komendantem Głównym Związku Powstańców i Związku Wojaków, prezesem Związku Towarzystwa Marynarzy RP, wiceprezesem Federacji Związków Obrońców Ojczyzny. Zabiegał o nadanie praw weterańskich członkom b. Straży Ludowej, co nic zawsze jednalo mu zwolenników. Podczas II wojny światowej mieszkał w Puszczykowie. Od 1945 r. działał w Stronnictwie Ludowym (od 1949 w ZSL). Zmarł w Puszczykowie 9 czerwca 1954 r. i tam został pochowany. Był odznaczony: Orderem Virtuti Militari V kl., Orderem Odrodzenia Polski III kl., Śląskim Krzyżem Powstańczym oraz medalami i odznakami. W 1928 r. otrzymał od społeczeństwa Poznania honorową szablę, przechowywaną obecnie w Wielkopolskim Muzeum Wojskowym w Poznaniu. Żonaty z Teodorą z Prałatów, miał dzieci: Ludomiłę, Aleksandrę, Juliana Zbigniewa.

CAW, Akta personalne 6242; I.170.12, t. 1- 144; Archiwum Państwowe Poznań, Okręg Generalny w Poznaniu, t. 15; TUNRL nr 49 z 20 IX 1919 r., s. 249; Album Powstańców i Niepodległościowców Ziem Zachodnich, s. 169-172; A. Czubiński,

Powstanie Wielkopolskie, Poznań 1978 (wg indeksu): A. Czubiński, Z. Grot, B. Mickiewicz, Powstanie wielkopolskie 1918-1919. Zarys dziejów, Warszawa-Poznań 1978 (wg indeksu): J. Kaźmierczak, Polacy w Berlinie, Inowrocław 1937, s. 488—489; J. Lange, Organizacja Straży i jej udział w Powstaniu, „Powstaniec Wielkopolski” (zeszyt wstępny), Poznań 1933; S. Kubiak, Bibliografia, poz. 515-518; S. Łoza, Czy wiesz, s. 141; B. Polak, Przyczynki do działalności Straży Ludowej w Poznańskim 1918-1919, „Koszalińskie Studia i Materiały” 1983, s. 2, 43-54; Wybór źródeł, s. 15, 132, 293, 371, 373, 380; A. Ryfowa, Działalność Sokoła polskiego w zaborze pruskim i wśród wychodźstwa w Niemczech 1884-1914, Warszawa-Poznań 1976, K. Rzepecki, Powstanie, s. 19, 23; Wojskowe aspekty (wg indeksu); WSB, s. 405; Złota Księga Sokoła Poznańskiego, Poznań 1930; Słownik ..., s. 188-189.

Bogusław Polak

Lipiński Walenty (1897 – 1978), rzemieślnik, żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodził się 11 lutego 1897 r. w Ostrzeszowie, był synem Feliksa i Marianny z Siwków. W rodzinnym mieście ukończył szkołę ludową. W 1916 r. powołany do służby w ar-

Walenty
Lipiński

mii niemieckiej, w latach 1916 – 1917 walczył na froncie wschodnim, m.in. pod Stanisławowem, od lipca 1917 do listopada nast. roku na froncie zachodnim, we Francji. Dwukrotnie ranny, przebywał w szpitalu w Bochum. Zdemobilizowany 12 listopada 1918 r. powrócił w rodzinne strony, wstąpił do batalionu ostrzeszowskiego. Od 14 lutego 1919 r. w składzie 12 p. strz. wlkp. Uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej. Od marca do września 1920 r. w niewoli rosyjskiej, po powrocie nadal służył w 70 pp. Przeniesiony do rezerwy 15 lipca 1921 r. Zamieszkał w Ostrzeszowie, potem kolejno w Grabowie n. Prosną, Podzamczu i Mroczeniu, był mistrzem kominiarskim. W tym zawodzie pracował też w czasie II wojny światowej (m.in. w Oleśnicy). Po wojnie do 1957 r. mieszkał w Ostrzeszowie, następnie we własnym gospodarstwie w Bierzowie. Zmarł tamże 25 marca 1978 r., pochowany w Kobylej Górze. W 1923 r. ożenił się z Marianną Sobczak. Dzieci: synowie: Henryk, Lucjan i Wojciech, córka Jadwiga.

Dokumentacja rodzinna i osobista.

Marek Rezler

Lorkiewicz Michał (1897 – 1991), dowódca kompanii powstańczej, ppłk rezerwy, adwokat. Urodził się 3 września 1897 r. w Bułakowie (pow. koźmiński), w rodzinie kierownika szkoły powszechnej w Wiclowski Franciszka i Salomei z Przysańskich. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Krotoszynie, następnie kontynuował naukę w tamtejszym gimnazjum. Był członkiem Towarzystwa Tomasza Zana. Po uzyskaniu (1 września 1916) matury wojennej, zmobilizowany zo-

stał do armii niemieckiej do 29 baonu saperów w Poznaniu, 8 maja 1917 r. skierowany na front pod St. Quentin we Francji, do 361 kompanii saperów przy 235 Dywizji Piechoty. W listopadzie 1917 r. awansowany do stopnia sierż., wiosną 1918 r., po miesięcznym kursie oficerskim w Libawie na Łotwie, do stopnia ppor. Po likwidacji frontu zach. 361 kompania saperów przerzucona została do Głogowa, dokąd po kapitulacji ewakuowany był 29 baon saperów. Na wiadomość o wybuchu powstania w Poznaniu, z kilkoma żołnierzami Polakami opuścił szeregi armii niemieckiej, udając się do Wielowsi. 29 stycznia 1919 r. zgłosił się ochotniczo do formującego się w Koźminie baonu powstańczego, pod dowództwem J. Modlibowskiego, obejmując dowództwo 1 kompanii. Po krótkim przeszkoleniu przewieziony z kompanią do Miejskiej Górki, na front rawicki. W czasie walk dowodzona przez niego kompania zdobyła z 3 na 4 lutego folwark Krystynki, Polskie Dębno i folwark Kąty. Pierwsze walki na tym odcinku zakończyły się jednak niepowodzeniem, ponieważ baon słupecki po stracie dowódcy na przedpolu Szymanowa, wycofał się do Słupi Kapitulnej, a Lorkiewicz w obawie przed oskrzydleniem kompanii zarządził odwrót do Zielonej Wsi. Podczas drugiej bitwy o Rawicz (5-6 lutego) 1 kompania bezskutecznie wraz z baonem słupeckim zaatakowała niemiecką załogę w Szymanowie. Zmuszona do wycofania, obsadziła Zieloną Wieś, Wydawy i Stwolno. 10 lutego Lorkiewicz otrzymał list niemieckiego dowódcy, gen. Lütwitza, zapraszający na spotkanie na moście granicznym na rzece Orla, w którym zaproponował kapitulację i oddanie zajmowanych wsi. Żądania zostały

odrzucone, na co Niemcy zaatakowali oddziały powstańcze, zmuszając je do odwrotu. Z grupą żołnierzy bronił się na zach. krańcu Zawad, przyczyniając się powstrzymania nieprzyjaciela. Następnie atakując siłami kompanii koźmińskiej, kórnickiej i plutonu zielonowiejskiego zdołano wyprzeć Niemów (10 lutego) z utraconych poprzednio wsi. Tak zajęta linia frontu utrzymana została aż do zawarcia rozejmu. Rozpoczęło tam formowanie 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 69 Pułk Piechoty), w skład którego 22 lutego weszła 1 kompania jako 8 kompania II baonu. W styczniu 1920 r. na podstawie traktatu wersalskiego 69 pp przejmował od Niemców Kępno i resztę ziem tego pow. Kompania Lorkiewicza przejmowała tereny wsch., wzdłuż rzeki Prosny, m.in. wsie Opatów i Siemianice, po czym przerzucona została do rejonu Lidy, wchodząc w skład 17 Dywizji Piechoty, stanowiącej odwód frontu pñ. W wojnie 1920 r. służył w stopniu por., jako dowódca II baonu 69 pp pełniąc następnie funkcję oficera operacyjnego i adiutanta w sztabie 34 brygady. Po powrocie skierowany został do Biedruska, na kurs dowódców baonów, otrzymał przydział do 7 Pułku Saperów w Poznaniu (Wilda) i wówczas, rezygnując z dalszej kariery wojskowej, rozpoczął studia na Wydziale Prawa UP. Po ich ukończeniu i dwuletniej aplikacji sądowej, w maju 1925 r. został sędzią powiatowym w Poznaniu. W 1927 r. otrzymał awans na sędziego okręgowego, a w rok później został oddelegowany do pracy w Ministerstwie Sprawiedliwości, na stanowisko kierownika kadr sędziowskich na apelacje poznańską, katowicką i toruńską. 1 maja 1932 r. zrezygnował ze służby państwowej, podejmując prywatną praktykę adwokacką. 1 stycznia

1932 r. awansował do stopnia kpt. rezerwy. 6 sierpnia 1939 r. zmobilizowany do 7 baonu saperów na stanowisko dowódcy kompanii rezerwy nr 174, skierowany został do Władysławowa (k. Turka), w celu prowadzenia prac fortyfikacyjnych na przyczółku mostowym pod Kołem. We wrześniu 1939 r. jego kompania wykonywała prace saperские na szlaku odwrotowym Armii „Poznań”. Do niewoli dostał się (19 września) nad Bzurą. Do końca wojny przebywał w oflagach: Osterode w górach Harz, Arnswalde, Prenzlau i Grossbom-Wesphalendorf, skąd w styczniu nastąpiła piesza ewakuacja obozu do Sandbostel pod Bremą. W czasie pobytu w obozach jenieckich prowadził kursy uniwersyteckie dla aplikantów oraz przewodniczył egzaminom adwokackim. Po wyzwoleniu rozpoczął pracę w Polskiej Misji dla Badania Zbrodni Wojennych w Bad Ziehnhausen, pełniąc funkcję zastępcy szefa Misji. W styczniu 1946 r. powrócił do kraju, a od kwietnia rozpoczął w Poznaniu praktykę adwokacką, pełniąc jednocześnie funkcję radcy prawnego w przedsiębiorstwach państwowych. 1 lipca 1971 r. przeszedł na emeryturę, pełniąc nadal różne funkcje w Radzie Adwokackiej i udzielając się społecznie jako członek Prezydium Krajowej Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego. W awansowany został do stopnia ppłk. (ze starszeństwem od 9 maja 1981). Zmarł 30 grudnia 1991 r. w Gdańsku, pochowany został w kwaterze powstańców wielkopolskich na cmentarzu junikowskim w Poznaniu. Za liczne zasługi został odznaczony w latach 1919-1939: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918—1921

i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości; w latach 1945-1985: Orderem Odrodzenia Polski V, IV i III kl., Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym Medalem Zasłużonym na Polu Chwały, Medalem za Wojnę Obronną 1939 i Medalem 40-lecia PRL. Ze związku małżeńskiego z Marią z Majkowskich (primo voto Konwerską) urodziło się dwoje dzieci: syn Jerzy (ur. 1932) i córka Hanna (ur. 1936). Napisał kilka przyczynków i wspomnień z okresu powstania wielkopolskiego 1918-1919 i wojny obronnej 1939 r., m.in.: *Walki pod Rawiczem (Przeciw pruskiemu zaborcy. Wspomnienia i listy uczestników Powstania Wielkopolskiego, wybór i opr. L. Gomolce i B. Polak, Warszawa 1979, 56-73); Saperskie opowieści (WPH nr 1 z 1983 r., s. 316-317), Wspomnienia z 1939 r. (WPH nr 2 z 1984 r., s. 342-345).*

CAW, sygn. 77/M, 1533, 23-1726 i 7776; AP Poznań, mikrofilm r. 49; T. Bartkowiak, *Ochotnicy przybyli tłumnie*, "Gazeta Poznańska" / 27 XII 1973 r., s. 3; *własnoręczny Zyciocyś*; P. Bauer, *Zarys powstania jednostek garnizonu gnieźnieńskiego*, (w:) *Gniezno i Ziemia Gnieźnieńska. Walka o wolność narodową i społeczną 1918--1945, pod red. J. Topolskiego i B. Polaka, Gniezno 1978, s. 217-221 i 224, przyp. 11; W. Gil, Krotoszyn i Koźmin w Powstaniu Wielkopolskim*, (w:) *Udział społeczeństwa Ziemi Kaliskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, pod red. A. Czubińskiego, Kalisz 1978, s. 161-162; Słownik ..., s. 198-200.*

Piotr Bauer

Lose Stanisław (1899 – 1970), urodził się w 26 października 1899 r. w miejscowości Turew, powiat Kościan. Rodzice to Szymon i Katarzyna z domu Frąckowiak. Ukończył szkołę powszechną i dwuletnią zawodową w zawodzie gorzelnego. Jako młody chłopiec brał udział w 1907 r. w strajku szkolnym. Wcielony w 1917 r. do wojska niemieckiego przebywał w nim do następnego roku. 28 grudnia 1918 r. wstąpił do oddziału powstańczego. Brał udział w obrobie dworca głównego w Poznaniu, zdobywaniu koszar artyleryjskich, lotniska Ławica, koszar saperskich na Wildzie i obozu ćwiczebnego w Biedrusku. Następnie wstąpił do Pułku Strzelców Wielkopolskich pod dowództwem gen. Daniela Konarzewskiego. Pełni funkcję dowódcy plutonu. Stopień wojskowy starszy wachmistrz. W okresie dwudziestolecia międzywojennego był członkiem organizacji skupiających weteranów powstania wielkopolskiego. Mieszkał i pracował w Barcinie. Do 4 września 1939 r. pełnił obowiązki komendanta obrony miasta Barcina. Brał czynny udział w obronie miasta ostrzeliwując patrole niemieckie w rejonie mostu na Noteci. Po wkroczeniu wojsk niemieckich do miasta musiał się ukrywać z rodziną. Nim został aresztowany 17 września z okna swojego domu widział egzekucję trzech

Stanisław
Lose

Polaków. Rozstrzelani wtedy zostali robotnik Jan Markiewicz z Pturka, Franciszek Nowakowski borowy w majątku Słaboszewko w powiecie mogileńskim, Franciszek Rzepka, robotnika z Barcina. Po aresztowaniu został przeprowadzony przed oblicze Georga Keppel, którego znał osobiście. Więziony był przez dwie doby w piwnicy w gorzelnicy. Po upływie tego czasu został zwolniony, ale po kolejnych 24 godzinach Lose został ponownie aresztowany i zaprowadzony na posterunek żandarmerii niemieckiej w Barcinie a następnie osadzony w piwnicy. Tam został kilkakrotnie pobity przez żołnierzy i miejscowych Niemców. Nie przesłuchiowano go ale podczas bicia wyrzucano udział w powstaniu i w obronie miasta. Razem z nim uwięzieni byli: ks. proboszcz Aleksander Nowicki z Barcina, który uwięziony został później w obozie koncentracyjnym w Oranienburgu, gdzie zmarł, dyrektor Banku Ludowego w Barcinie Antoni Tomczak, rolnik z Szerokiego Kamienia Michał Graczyk. Uwięzieni liczyli, że będą przesłuchiвани bo żaden z nich nie wiedział, za co został aresztowany. Stanisław Losy razem z Antonim Tomczakiem i Kurtem Błazyńskim został przewieziony do aresztu w Łabiszynie. Tam w celi Niemcy zamknęli również Mikołaja Jabczyńskiego z Łabiszyna. Po kilkugodzinnym pobycie w Łabiszynie czterech skutych parami więźniów zostało przewiezionych wozami do Szubina. Zostali osadzeni przez okupanta w obozie w Szubinie, który okupant zorganizował na bazie zakładu wychowawczego. Dowódca gestapo na tym terenie był major Schunk, a komendantem obozu Berg. Schnuck zapewnił więźniów, że jeśli ktoś okaże się niewinny to zosta-

nie wypuszczony na wolność. W tym czasie obóz dopiero był w fazie tworzenia. Losy wspominał po latach, że początkowo było ich około 20, ale z dnia na dzień liczba wzrosła do około 220. Wtedy wśród osadzonych znajdowali się: ks. Aleksander Nowicki z Barcina, ks. Jan Klein z Chomętowa, ks. Stanisław Gałęcki z Szubina, ks. Weber z Kcyni oraz nauczyciele Bolesław Garba z Szubina, Salkowski z Barcina, Sosabowski z Mamlicza, Kazimierz Bałka z Buszkowa, Walczak z Wolic, Maślińska z Krotoszyna, Krukowski z Barcina, kupiec Januszewski z Szubina, fryzjer Napierała z Szubina, urzędnik z Szubina Stefan Kłodziński i wielu innych. Więzieni Polacy byli zatrudniani przy pracach na terenie obozu i pracach na rzecz szubińskich placówek. Dochodziły do nich informacje o rozstrzelaniach na szubińskich ulicach i przed tutejszym sądem. 28 października około godziny 19.00 po kolacji wezwano wszystkich więźniów na korytarz i wyczytano 10 nazwisk w tym i nazwisko Stanisława Losego. W tej grupie znaleźli się także Antoni Tomczak, Sylwester Błotny - nauczyciel z Szerokiego Kamienia, Wojciech Strzelecki, Mikołaj Jabczyński, Kurt Błazyński-rzemieślnik z Barcina, Bolesław Taska - robotnik ze Słonaw, Idzi Szulc - stangret z Chwaliszewa, Maksymilian Hubner - robotnik leśny z okolic Łabiszyna, Wacław Alwin z Rynarzewa -woźny gminny. Wycytani zostali osadzeni w dwóch salach w osobnym budynku, który uznawany był za karcer. Liczyli, że skończy się na przesłuchaniach, ale one nie nastąpiły. Uwięzionym przez dwa dni nie podano nic do jedzenia ani do picia. 30 października około 16.30 grupa Polaków została przepro-

wadzona na cmentarz żydowski w Szubiniu, który mieścił się na niewielkim wzniesieniu niedaleko obozu. Grupa liczyła 10 Polaków. Niemcy odczytali wyrok śmierci za szykanowanie i okradanie Niemców i za to że dobrze dzieci uczyli co było skierowane do nauczyciela Sylwestra Błotnego. Lose znalazł się w pierwszej piątce przeznaczonych do rozstrzelania, którym polecono wskoczyć do wykopanego dołu. Zbiorową mogiłę wykopali dzień wcześniej inni aresztanci, między innymi późniejszy vice wojewoda Henryk Trzebiński, nauczyciel z Wolic Walczak. Do stojących w dole strzelało 10 Niemców. Po pierwszej salwie Lose upadł i stracił przytomność. Nie pamiętał egzekucji drugiej piątki przeznaczonych na śmierć. Gdy się ocknął część Niemców opuszczała cmentarz, zostali tylko grabarze, którzy dobili błagających o litość Mikołaja Jabłczyńskiego i Wacława Alwina z Rynarzewa. W tym czasie Stanisław Losy udawał martwego, na nim leżały zwłoki dwóch zamordowanych Polaków. Niemcy zasypali zbiorową mogiłę i Losy usłyszał, że odchodzą. Po pewnym czasie gdy wszystko dookoła się uspokoiło Stanisław Losy zaczął wyzwać się z mogiły. Starał się zamaskować fakt opuszczenia grobu. Tak wspominał te chwile: Padła salwa. Upadłem na twarz na ziemię, tracąc przytomność. Egzekucji drugiej piątki nie pamiętam. Gdy odzyskałem przytomność usłyszałem słowa "ten pies jeszcze żyje" drugi głos odpowiedział "nie ten pies dostał trzy dobre strzały. Jeden z wyższych rangą Schnuck lub Hauptmann Kripo odezwał się do grabarza Domkego (...) *...ojczulku dbaj o to, żę do jutra wszystko ma być gładkie i czyste, a jeśli ktoś podniesie łeb, to rąbnąć mu szpa-*

dlem". Później wszyscy Niemcy opuścili cmentarz za wyjątkiem grabarza Domkego i dwóch młodszych Niemców nieuzbrojonych pomocników jego. Ci zaczęli ściągać ze zwłok rozstrzelanych Polaków buty, odzież. W tej chwili Mikołaj Jabłczyński odezwał się słowami: Kolego Domke podaj mi rękę, ja ci dam mój zegarek i wszystko co mam. Alwin z Rynarzewa też się odezwał o udzielenie pomocy. Na to grabarz Domke dał rozkaz, by jeden z młodszych Niemców wziął rower i pojechał po karabin. Ów młodszy Niemiec po chwili przywiózł karabin. Jeden z Niemców przyświecał latarką kieszonkową, a drugi z nich strzelał przypuszczam najpierw do Jabłczyńskiego, a następnie do Alwina. Tego nie widziałem, gdyż leżałem twarzą w ziemi, ale wyczuwałem to i słyszałem rozmowy i strzały z karabinu, a po głosie poznałem dobitych Polaków i Niemca Domkego. Potem Niemcy przysypali leżących w dole Polaków warstwą ziemi grubości 25-30 cm. Zaznaczam, że w dole, na mnie leżały zwłoki dwóch zamordowanych Polaków. Ja unikałem całkowitego zasypiania piaskiem, a szczególności zasypiania głowy, gdyż moja głowa leżała chroniona pod ukośno podkopaną ścianą dołu (...). Słyszałem następnie echa kroków oddalających się grabarzy, stuk żelaznej furtki cmentarnej... Po pewnym czasie wyzwoliłem się spod ciężaru leżących na mnie dwóch zwłok i piasku..i wyciągnąłem nogi, ukląknę i wstałem. Starałem się zarzucić ślady mego powstania z dołu..." . Po opuszczeniu terenu cmentarza Stanisław Losy udał się do ochronki prowadzonej przez siostry zakonne. Tam siostra Regina (Helena Fikus) udzieliła mu pierwszej pomocy przez obmycie ran - przestrzelonej szyi, le-

wego ucha oraz prawego przedramienia. Po nałożeniu opatrunków Stanisław Losy opuścił mieszkanie sióstr i udał się około godziny 19.00 po pomoc do Kazimierza Bałki, szubińskiego kupca, który mieszkał na Rynku. Kazimierz Bałka zamienił okrwawione ubranie Stanisława Losego na inne. By zatrzeć ślady, ubranie noszące ślady krwi zostało natychmiast spalone. Jego młodszy syn na kilka minut przed godziną policyjną wyprowadził Stanisława Losego za szkołę. W dalszą drogę wyruszył już sam. Szedł całą noc i kolejna część dnia by po 18 godzinach dotrze do Młodocina. Tam uzyska pomoc od Józefa Karusego i tutejszego kołodzieja Brodzkiego, który opatrzył mu rany. Kolejno wędrowka wiodła do Wiktorowa do znajomego nazwiskiem Marach u którego spędził noc. Następny etap wiodł do Kołodziejewa, gdzie mieszkał jego brat, który był kierownikiem tutejszej szkoły. Na miejscu okazało się, że brat został już wcześniej wysiedlony do Inowrocławia. Noc spędził u gospodarza w Kołodziejewie by przez Jankowa udać się do brata do Inowrocławia. Tam wyleczył się z ran i zdobyto dla niego fałszywe dokumenty. 28 listopada 1939 r. wyruszył na rowerze w rodzinne strony, do Turwi w powiecie kościańskim. Ukrywał się u rodziców. Szwagier Piotr Poprawski, zawiadowca stacji w Krzywiniu, zdobył dla niego nowe, fałszywe dokumenty, które pozwoliły mu 7 stycznia 1940 r. wyjechać do Warszawy. Pod nazwiskiem Jan Kossak przeżył wojnę. 11 stycznia 1940 r. spotkał się z żoną i dziećmi, którzy zostali wysiedleni na początku grudnia z powiatu szubińskiego w okolicy Mińska Mazowieckiego, do miejscowości Dębe Wielkie. Pracował jako

robotnik rolny, rybak, gajowy, zastępca leśniczego w majątku Zofijówka, w gminie Grabów nad Pilicą. W 1942 wstąpił do AK, mieszkał wtedy w majątku Zofijówka. Pełnił funkcje obserwatora w stopniu starszego sierżanta. Przekazywał informacje o stacjonujących w okolicach oddziałach niemieckiego wojska i policji, udzielał schronienia i zapewniał prowiant partyzantom między innymi oddziałowi Stefana Lisa pseudonim „Zwierzę”. Jedną z większych akcji było ukrywanie 6 więźniów odbitych z więzienia w Grójcu. Przez dwa tygodnie udzielił schronienia także skoczkom radzieckim. Znajomi i część rodziny była przekonana o śmierci Losego gdyż informacje o tej egzekucji Niemcy publikowali na plakatach. Jakże było ich zaskoczenie gdy w czasie wojny lub po niej widzieli Stanisława Losego wśród żywych. *Wiem, że zginął śmiercią męczeńską, ginąc od kul faszystowskich w obozie w Szubinie, gdyż sam przeczytałem ogłoszenie niemieckie. Spotkałem się z nim dnia 9 stycznia 1959 r. i jakież było zdziwienie, gdy ujrzałem żywego nieboszczyka – poświadczał na rzecz Losego Michał Słomkowski.* Po wojnie zaangażował się w proces upamiętniania wydarzeń z pierwszych miesięcy II wojny światowej. Uczestniczył w wiecach. Przemawiał na uroczystości związanej z ekshumacjami rozstrzelanych Polaków w 1945 r. Po wojnie od 1945 r. do 1949 r. pracował jako kierownik gorzelni w Barcinie, później przeniósł się do miejscowości Mędrzyc w powiecie grudziądzkim, a następnie do Więcborka. Stanisław Losy zmarł 7 sierpnia 1970 r. Odznaczony: Krzyżem Walecznych za 1920 r. (1938), Medalem Niepodległości, odznaką honorową Orleńską, Medalem Dziesięciolecia Od-

zyskanej Niepodległości i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1964).

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szubinie.

Kamila Czechowska

Lubryka Władysław (1900 – 1979), rolnik, żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodzony 6 czerwca 1900 r. w Bukownicy pow. Kępno, był synem rolnika Marcina i Józefy z Tarczyńskich. W rodzinnej wsi ukończył szkołę powszechną. W powstaniu wielkopolskim służył w batalionie ostrzeszowskim, potem w 12 p. strz. wlkp. i 70 pp. Uczestniczył w odsieczy Lwowa i w wojnie polsko – bolszewickiej. Przeniesiony do rezerwy w stopniu kaprała, objął własne gospodarstwo w Bukownicy. W maju 1939 r. powołany do służby w ostrzeszowskim batalionie obrony narodowej, w kompanii grabowsko – doruchowskiej (w stopniu plutonowego); w składzie tego oddziału odbył kampanię wrześniową. W 1940 r. wysiedlony i wywieziony na roboty do Niemiec. Po zakończeniu wojny wrócił do swego gospodarstwa w Bukownicy. Zmarł w 1979 r. Odznaczony Krzyżem Walecznych.

Dokumentacja rodzinna, informacje syna, Kazimierza.

Marek Rezler

Łuczak Walenty (1898 – 1983), powstaniec kompanii kórnickiej, sierżant Wojska Polskiego. Urodził się 23 stycznia 1898 r. w Dziećmierowie, w rodzinie ogrodnika Dóbr Kórnickich hr. Władysława Zamoyskiego – Marcina

i Katarzyny z d. Kędziora. W 1898 r. rodzina Łuczaków zamieszkała w domu należącym do majątku kórnickiego na Prowencie. Po ukończeniu z wyróżnieniem szkoły powszechnej w Bninie w 1912 r. rozpoczął trzyletnią naukę w zawodzie kupieckim, w prywatnej firmie handlowej Kazimierza Schneidera w Kórniku. Równocześnie uczęszczał do wieczorowej Państwowej Szkoły Doksztalającej w Kórniku (od 13 września 1912 r. do 28 marca 1915 r.). Od 1 września 1915 r. pracował w firmie K. Schneidera jako pomocnik kupiecki. 15 listopada 1917 r. został powołany do armii niemieckiej. Po przeszkoleniu w lutym 1918 r. został wysłany na front zach. Walczył w Belgii i Francji, skąd – z powodu choroby – wysłano go na leczenie do szpitala w Pleszewie. Po wyzdrowieniu – latem 1918 r. – został skierowany do garnizonu w Głogowie. Stąd wraz z dwoma innymi szeregowcami oraz podoficerem konwojował transport amunicji do Francji pod Verdun. Po powrocie pełnił dalszą służbę w Głogowie. Jako należący do rocznika podlegającego obowiązkowi dalszej służby wojskowej, samowolnie – bez przepustki – przyjechał 28 listopada 1918 r. do Kórnika. Ochotniczo wstąpił do Rady Robotniczej i Żołnierskiej i kompanii kórnickiej. Poinformował dowódcę dra Stanisława Celichowskiego o stosunkach i nastrojach panujących w garnizonie

Walenty
Łuczak

w Głogowie oraz o tym, że jako Rada Żołnierska mają prawo odebrać dla tutejszej kompanii umundurowanie i obuwie w Urzędzie Umundurowania w Poznaniu. Po parodniowym pobycie w Kórniku Walenty Łuczak powrócił do garnizonu, do Głogowa, gdzie nie zauważono jego nieobecności. W grudniu 1918 otrzymał kilkunastodniowy urlop. Przed wyjazdem wymienił jeszcze stary, podniszczony płaszcz żołnierski na nowy. Po przyjeździe do Kórnika zgłosił się natychmiast pod rozkazy dowódcy kompanii kórnickiej Stanisława Celichowskiego i pełnił służbę wartowniczą i patrolową przy urzędach i magazynach w Kórniku. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego w szeregach kompanii kórnickiej brał udział w dniach 27-29 grudnia w walkach o oswobodzenie Poznania. 29 grudnia z polecenia Rady Żołnierzy w Kórniku trzymał straż z bronią w rękę na kórnickim rynku przy Ratuszu, podczas przejazdu członków misji angielskiej z pułkownikiem Harry Herschelem Wade na czele. 30-31 grudnia 1918 r. z kompanią kórnicką wziął udział w oswobodzeniu Śremu oraz uroczystościach przygotowanych z tej okazji. 31 grudnia utworzono baon śremski i wcielono w jego skład kompanię kórnicką jako 4 kompanię. 6 stycznia 1919 r. wraz z kompanią kórnicką wyruszył na front zachodni, w rejon Zbąszynia. W dniach 8-19 stycznia 1919 r. brał udział w krwawych walkach pod Łomnicą, Zbąszyniem i Strzyżewem, a od 6-18 lutego 1919 r. na froncie południowym pod Rawiczem (Miejska Górka, Wydawy, Zielona Wieś, Stwolno, Ugoda, Żołędnica, Anapole, Karolinki). Po zawieszeniu broni na frontach wielkopolskich (18 lutego) i ustanowieniu linii demarkacyjnej wg rozejmu zawartego

w Trewirze 16 lutego 1919 r. dnia 23 lutego 1919 r. baon śremski otrzymał przydział do Wojsk Wielkopolskich jako I baon 11 pułku strzelców wielkopolskich, 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. Wraz z kompanią kórnicką do jesieni 1919 r. pełnił straż na linii demarkacyjnej pod Rawiczem. Następnie wraz z I. baonem 11 pułku strzelców wielkopolskich został przeniesiony spod Rawicza do Krotoszyna, a potem do rejonu Ostrów-Ostrzeszów i na linię demarkacyjną pod Kępno. Dnia 17 stycznia 1920 r. wraz z 11 pułkiem strzelców wielkopolskich brał udział w przejmowaniu Kępna i skrawka Śląska z miasteczkiem Bralin, przyznanych Polsce na mocy wersalskiego traktatu pokojowego, który wszedł w życie 10 stycznia 1920 r. 25 stycznia 1920 r. wraz z 11 pułkiem strzelców wielkopolskich wyruszył na front wschodni – na obszar operacyjny wojsk Frontu Litewsko-Białoruskiego, dowodzonego przez gen. Stanisława Szepetyckiego. 30 stycznia pułk został rozlokowany w rejonie Lidy, tworząc wraz z 3 Dywizją Strzelców Wielkopolskich gen. Odyńca, która przybyła tu 1 lutego i została przemianowana na 17 Dywizję Piechoty, odwody Naczelnego Wodza. 1 lutego 1920 r. 11 pułk strzelców wielkopolskich otrzymał nazwę 69 pułk piechoty, a 10 lutego – dla podkreślenia jego tradycji bojowej – do nazwy tej dodano: 11 pułk strzelców wielkopolskich. 6 kwietnia 1920 r. Walenty Łuczak wraz z swoim pułkiem został wysłany do Borysowa, dla wzmocnienia przyczółka mostowego nad Berezyną, na czas projektowanych tam pertraktacji pokojowych, do których jednak nie doszło. Po kilkunastu dniach pułk powrócił do Lidy. 18 czerwca 1920 r. Rozkazem dziennym Nr 137 otrzymał awans na st. szere-

gowca. Po zwycięskich walkach pod Warszawą i odparciu natarcia rosyjskiego oraz zmuszeniu Rosjan do wycofania się na wschód, 69 pułk piechoty wraz z 17 Dywizją Piechoty został przerzucony na Suwalszczyznę, z rozkazem obrony tej ziemi przed inwazją litewską oraz ubezpieczania północnego skrzydła 2 Armii Polskiej, toczącej wraz z 4 Armią bitwę nad Niemnem, która doprowadziła do zupełnej klęski wroga. Pułk rozlokowano w okolicy Sejna, na linii demarkacyjnej litewsko-polskiej. Służba na tym odcinku trwała do połowy grudnia. 16 listopada Walenty Łuczak otrzymał awans na kaprała (Rozkaz dz. Nr 208), a 26 listopada otrzymał pochwałę za wyratowanie, z narażeniem życia, z topieli na jeziorze Heret w pobliżu wioski Giby, w powiecie Sejny (Suwałki) - współtowarzysza broni, kaprała Józefa Bednarka, rusznikarza z 69 p p (11 pułku strzelców wielkopolskich), Za ten czyn oraz za pełnione na froncie w 1919 i 1920 r. funkcje łącznika bojowego został podany w listopadzie 1921 r. przez Dowództwo I Baonu 69 pp (11 p. strzelców wielkopolskich) do odznaczenia Krzyżem Walecznych. W drugiej połowie grudnia 1920 r. 69 pułk piechoty został przetransportowany do Bydgoszczy, a w marcu 1921 r. do Wolsztyna i Zbąszynia – dla obstawienia i wzmocnienia straży nad granicą zachodnią. 18 lipca 1921 r. Walenty Łuczak awansował na stopień plutonowego (Rozkaz dz. Nr 200), a 20 października 1921 r. na sierżanta (Rozkaz dz. Nr 294). 11 października W. Łuczak otrzymał Odznakę Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich 27 XII 1918 r. z legitymacją i patentem. W pierwszych dniach listopada 1921 r. 69 pułk piechoty (11 p. strzelców wielkopolskich) przemaszerował do Gniezna, na pobyt

stały w tamtejszym garnizonie. Od 1 stycznia 1921 r. aż do 26 listopada 1921 r., kiedy został bezterminowo urlopowany z wojska, pełnił funkcję szefa kancelarii I Baonu 69 pp. Po powrocie do Kórnika pracował w Nadleśnictwie Kórnik, lasach Majętności Kórnickiej, jako pomocnik biurowy, następnie w firmie handlowej Cz. Robińska w Kórniku i ponownie (od 1 maja 1923 r.) w Nadleśnictwie Kórnik – lasach Majętności Kórnickiej, potem Fundacji Zakłady Kórnickie (od 1924 r.) jako sekretarz. Od 1 kwietnia 1936 r. do 24 sierpnia 1939 r. pracował jako kasjer i księgowy w Tartaku Parowym Fundacji Zakłady Kórnickie w Gądkach. Od dnia założenia, tj. od 26 grudnia 1922 r. był członkiem, a od kwietnia 1926 r. sekretarzem Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Kórniku. Funkcję tę pełnił do dnia powołania do Wojska Polskiego 24 sierpnia 1939 r. W listopadzie i grudniu 1923 r. odbył 4-tygodniowe ćwiczenia wojskowe rezerwy w 58 p p, a we wrześniu i październiku 1927 r. 6-tygodniowe ćwiczenia w 68 pp. W 1923 r. otrzymał Krzyż Powstańców Wielkopolskich, nadany przez Związek Towarzystw Powstańców i Wojaków D.O.K. VII. w Poznaniu, a w 1938 r. Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-21, nadany przez D.O.K. VII. w Poznaniu. Należał do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Kórniku oraz do Koła Przyjaciół Harcerstwa. Zmobilizowany 24 sierpnia 1939 r. został wysłany do Leszna. 9-10 września brał udział w obronie Warszawy, a w dniach następnych na punkcie obronnym za Garwolinem. Tam – 17 września – dostał się do niewoli niemieckiej i został osadzony w obozie jeńców wojennych w Prusach Wschodnich, w miejscowości Stalblack, Stalag I. A. Stamtąd wysyłano

jeńców do prac rolnych w okolicy Kwidzyna. Schorowanego i wycieńczonego W. Łuczaka niemiecka lekarska komisja wojskowa uznała w marcu 1940 r. jako inwalidę wojennego, niezdolnego do pracy. Przeniesiono go do Stalagu XXI A w Ostrzeszowie, skąd został w maju 1940 r. zwolniony do domu. W Kórniku mieszkał z rodzicami przy ul. Średzkiej. Od 1942 r. aż do wyzwolenia w 1945 r. został przez Niemców skierowany do miejscowej obrony i straży przeciwpożarowej w Ogrodach Kórnickich, wchodzących w skład Reichsstiftung für Deutsche Ostforschung. Prace te wykonywał bez żadnego wynagrodzenia. Podobnie po wyzwoleniu, kiedy został powołany do Przymusowej Straży Obywatelskiej i od 9 kwietnia 1945 r. do 3 lipca 1945 r. – jako dowódca warty – pełnił służbę wartowniczą przy różnych urzędach, magazynach i mostach. Od 1 sierpnia 1947 r. – tzn. od momentu założenia – aż do 31 grudnia 1949 r., czyli do momentu likwidacji – był członkiem i sekretarzem Związku Powstańców Wielkopolskich z 1918-1919 r. Koło Kórnik – Bnin. 21 stycznia 1948 r. otrzymał od Zarządu Głównego w Poznaniu Związku Powstańców Wlkp. z 1918-1919 r. tymczasowe zaświadczenie o weryfikacji jako powstańca wielkopolskiego Nr 5065, legitymację członka Koła Kórnik - Bnin, Nr 5065 z dnia 21 stycznia 1948 r., a 27 grudnia 1948 r. Dyplom Uznania w 30 Rocznicę Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 r. Od 1 maja 1946 r. do 31 grudnia 1949 r. pracował społecznie przy reorganizacji a potem likwidacji Gminnego Związku Pszczelarzy i Zrzeszenia Pszczelarzy Kórnik - Bnin. Od 1 października 1949 r. czynnie uczestniczył w zakładaniu Związku Bojowników

o Wolność i Demokrację – Koła w Kórniku, w którym od 22 stycznia 1961 r. do 18 lutego 1968 r. pełnił funkcje organizacyjne jako sekretarz, delegat, członek Zarządu i sekretarz Komisji Rewizyjnej. Do 1952 r. bezskutecznie starał się o pracę w Fundacji Kórnickiej. Od lipca 1952 do września tego roku pracował w Kórniku jako strażnik, zatrudniony przez poznańską Spółdzielnię Pracy Ochrona Obiektów. Od 1 stycznia 1953 r. aż do przejścia na emeryturę 31 grudnia 1963 r. pracował jako woźny w Zakładzie Dendrologii i Pomologii Polskiej Akademii Nauk w Kórniku. Za działalność społeczno-organizacyjną oraz za pracę zawodową otrzymał 22 grudnia 1956 r. Złoty Krzyż Zasługi. Za czynny udział w Powstaniu Wlkp. 1918-1919 r. otrzymał 27 sierpnia 1957 r. Wielkopolski Krzyż Powstańczy, a 23 grudnia 1967 r. i Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Na podstawie art. 65 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. Rada Państwa uchwała z dnia 24 czerwca 1972 r. – za udział w Powstaniu Wielkopolskim – mianowała go na stopień podporucznika. 27 grudnia 1968 r., w 50 Rocznicę Powstania Wielkopolskiego – Komitet Honorowy Obchodu wręczył mu Dyplom uznania. Do śmierci nieustrudzenie opiekował się kwaterą grobów powstańczych na cmentarzu w Kórniku. Zmarł w Kórniku 20 VI 1983 r. i tam został pochowany. Rodziny nie założył.

Dokumenty i pamiątki rodzinne oraz materiały ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN (Akta osobowe W. Łuczaka, sygn. AB 519/14).

Jan Łuczak

Łuczewski Bernard (1903 – 1989), technik ortopeda, przewodniczący Krajowej Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Urodził się 18 lipca 1903 r. w Mogilnie, w rodzinie drogomistrza Franciszka i Heleny z Wojciechowskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1917 r. zaczął uczęszczać do Szkoły Budowy Maszyn w Poznaniu. Ze względu na trudne warunki materialne nauki jednak nie ukończył, natomiast wstąpił na praktykę do warsztatów samochodowych firmy “Mercedes” w Poznaniu, kierowanych przez inż. M. Grzybkowskiego. Należał do skautingu, utrzymując kontakt z działaczami poznańskiego “Sokoła”. W październiku 1918 r. został przez M. Grzybkowskiego wprowadzony do POW ZP. W Towarzystwie Młodzieży Polskiej przeszkolony w zakresie pomocy sanitarnej (sekcja “Pogotowie”), odbył też tajne, elementarne przeszkolenie wojskowe. 26 grudnia 1918 r. wchodził w skład kierowanej przez dra med. M. Dworczyka drużyny sanitarnej; uczestniczył w powitaniu I. Paderewskiego. Następnego dnia zajmował się udzielaniem pierwszej pomocy rannym w czasie walk ulicznych w Poznaniu. 28 grudnia skierowany na Dworzec Główny, gromadził broń i wyposażenie wojskowe z przejeżdżających pociągów. 13 stycznia 1919 r. zgłosił się do biura werbunkowego w Bibliotece Uniwersyteckiej przy ul. Rycerskiej (dziś F. Ratajczaka). Na podstawie legitymacji z miejsca pracy i zgody rodziców, jako małoletni został przyjęty do kompanii Wydziału Wywiadowczo-Wykonawczego, pod dowództwem J. Kąkolewskiego, gdzie do końca miesiąca odbywał szkolenie wojskowe. 29 stycznia 1919 r. w składzie tej

kompanii wyjechał do Kcyni, brał udział w walkach pod Łankowicami, Szczepicami, Rynarzewem, Rostarzewem, Roztrzebówem, Tupadłami, Studzienkami i Nakłm, w charakterze gońca i sanitariusza. Około 10 marca powrócił do Poznania, a tydzień później w składzie Poznańskiego Batalionu Śmierci (przydzielony do 2 kompanii) brał udział w walkach w okolicach Wilna, Mejszagoły, Giedroyciów, Malatów i Łucjan. 30 października 1919 r. przeniesiony został do stacji lotniczej na Ławicy (do 3, a następnie 2 kompanii). Później służył kolejno: w 3 kompanii 3 Pułku Artylerii Lekkiej i w II baonie radiotelegraficznym. 25 maja 1921 r. ochotniczo wstąpił do 9 Pułku Piechoty (4 kompanii) w Lublińcu Opolskim. Brał udział w III powstaniu śląskim, m.in. w walkach pod Zębownicami. Zwolniono go 21 sierpnia 1921 r. w stopniu plut. Od tego czasu czynnie w wojsku nie służył. W latach 1921-1924 odbywał praktykę w szeregu zakładów przemysłowych o profilu mechanicznym, specjalizował się w technice ortopedycznej. W 1924 r. rozpoczął pracę w Państwowej Wytwórni Protez w Poznaniu. Przeszedł przez poszczególne działy zakładu, by w 1933 r. odbyć kurs nowej organizacji pracy i kierownictwa w Wyższej Szkole Handlowej w Poznaniu. Zdobył tam dyplom mistrza mechaniki ortopedycznej. W 1939 r. zajmował w Wytwórni stanowiska kierownicze. Należał w tym czasie do Związków Weteranów Powstań Narodowych RP i Związku Powstańców Wielkopolskich. We wrześniu 1939 r. ewakuowany z personelem Wytwórni, dotarł aż na Lubelszczyznę. Wrócił do Poznania i przez cały czas okupacji hitlerowskiej pracował w macierzystej wytwórni protez, przemiana-

nowanej na Protesenwerkstatt K. Falgraf. Od listopada 1939 r. należał do ruchu oporu; używał pseudonimów: "Callier", "Bohdan", "Mierosławski". Związany był z poznańską komórką ZWZ/AK, w wywiadzie dywersyjnym. W wyniku nieostrożności jednego ze współpracowników, dwukrotnie był zatrzymywany i przesłuchiwany w siedzibie gestapo w Domu Żołnierza w Poznaniu i Prezydium Policji. Mimo brutalnego śledztwa, powiązań z konspiracją mu jednak nie udowodniono. 21-23 lutego 1945 r. brał udział w walkach o poznańską Cytadelę. Po wyzwoleniu Urząd Wojewódzki zlecił mu zabezpieczenie majątku firmy i podjęcie przygotowań do uruchomienia Państwowej Wytwórni Protez. Został kierownikiem przedsiębiorstwa, później, do przejścia na emeryturę w 1970 r., pełnił funkcję dyrektora Wytwórni. Uczestniczył w wielu krajowych i zagranicznych zjazdach oraz konferencjach specjalistycznych, w latach 1959-1969 był nauczycielem w technikum ortopedycznym Zakładu Szkolenia Inwalidów w Poznaniu. Aktywny społecznie, działał w szeregu organizacji; członek PZPR (od 1949) i Rady Naczelnej ZBoWiD, od 1956 r. - przewodniczący Krajowej Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. W 1958 r. mianowany został sierż., w 1967 r. - ppor., w 1978 r. - por., a 22 grudnia 1983 r. - kpt. Zmarł 6 października 1989 r. w Poznaniu i spoczywa na cmentarzu junikowskim. Był odznaczony m.in. Orderem Odrodzenia Polski II kl. (1984) i III kl. (1978), Orderem Sztandaru Pracy II kl. (1968), Orderem Krzyża Grunwaldu III kl., Krzyżem Partyzanckim, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Śląskim Krzyżem Powstańczym, Złotym Krzyżem

Zasługi, Brązowym, Srebrnym i Złotym Medalem "Za Zasługi dla Obronności Kraju", Medalem Zwycięstwa i Wolności oraz szeregiem odznak resortowych, kombatanckich i regionalnych. Zawarł związek małżeński z Aleksandrą Kaczmarek i miał dzieci - Olgę (ur. 1925) oraz Ryszarda (ur. 1926).

Akta Zarządu Okręgu ZBoWiD w Poznaniu; AP Poznań, Związek Powstańców Wielkopolskich, 31, 43; CAW, Poznański Batalion Śmierci, zaświadczenia; wspomnienia z pracowni pamiętnikarskiej Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza; zaświadczenia wystawione przez B. Łamaszewskiego-Wolskiego, B. Rejer-Tarłowskiego, L. Krenza, J. Tomaszewskiego: ankiety personalne; M. Rezler, Nieznany oddział - Poznański Batalion Śmierci, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1981, nr 2; M. Mikołajczyk, Środowisko powstańców wielkopolskich 1918-1919 w PRL (organizacja, stan liczebny i działalność wychowawcza) 1956--1980, Poznań 1981 (maszynopis); B. Łuczewski, Z młodzieńczym zapalem, (w:) Przeciw pruskiemu zaborcy, s. 74-77 (fot); liczne wywiady, opatrzone fotografiami, m.in.: L. Adamczewski, Zachować pamięć tamtych dni, Głos Wielkopolski, R. 1982, nr 221, s. 1, 4; J. Sierszchuła, Był to zryw spontaniczny, Wprost, R. 1983, nr 52, s. 3-4; I. Rajewska, Lekcja żywej historii, Panorama Północy, R. 1978, nr 50, s. 5; Są wśród nas, Za Wolność i Lud, R. 1979, nr 18, s. 7; B. Wojciechowska, Polska - nasza ojczyzna, Tydzień, R. 1978, nr 52/53, s. 3; Express Poznański z 27 XII 1978 r. s. 5 (karykatura S. Mrowińskiego); T. Trzcianka, Przed 27 grudnia, Za Wolność i Lud, R. 1975,

nr 51/52, s. 13-14; E. Żurek, *Nie giną marnie bohaterów dzieła, Polityka, R. 1968, nr 52, s. I, 4; dokumentacja osobista i rodzinna; Słownik ..., 2006-207.*

Marek Rezler

Machajewski Stanisław (1900 – 1965), ostatni Prezes Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich 1918/19 w Środzie Wlkp. Ur. się 10 października 1900 r. w Środzie Wlkp., w rodzinie Walentego i Marty z Leporowskich. Był trzecim synem i miał jednego młodszego brata, dwaj starsi – Marian i Franciszek także byli Powstańcami Wielkopolskimi. Sześćioletnią szkołę powszechną ukończył w 1914 roku i rozpoczął zdobywanie zawodu rzeźnika, terminując przez trzy lata. W tym czasie należał do Towarzystwa Terminatorów, które prowadziło pracę wychowawczą sprzyjającą kształtowaniu świadomości patriotycznej, zdobywaniu wiedzy z różnych dziedzin, a szczególnie historii. Inicjowało także ćwiczenia przedsokole. 14 lipca 1916 roku wstąpił do Drużyny Harcerskiej im. Henryka Sienkiewicza w Środzie Wlkp. W czasie I wojny światowej został zmobilizowany i wcielony do armii pruskiej (w październiku 1918 r.) i odesłany do Budziszyna. Z wojny wrócił 13 grudnia 1918 roku. Natychmiast ochotniczo zgłosił się do

Średzkiego Oddziału Straży Żołnierskiej i Ludowej i pełnił służbę wartowniczą przy różnych placówkach urzędowych. W ten sposób zbliżył się do działań organizatorów Powstania Wielkopolskiego i 10 stycznia 1919 został przydzielony do III Kompani Średzkiej organizowanej przez ks. Mieczysława Meissnera. Dowodził nią porucznik pospolitego ruszenia Nikodem Dykczak. Początkowo Stanisław Machajewski jako żołnierz brał udział w walkach III Kompani Średzkiej na froncie północnym na odcinku Nakło, Smogulec, Mieczkowo, Peterek i Strzeżewo pod Chodzieżą. Po przeformowaniu jednostek i przydzieleniu powstańców do 8 p. strz. wlkp. w tej samej III Kompani Średzkiej walczył na froncie południowym pod Rawiczem i Miliчем. Po przemianowaniu na 62 pp w 7 Kompani (dawniejszej III Kompani Średzkiej) walczył aż do przejęcia przez powstańców Bydgoszczy. Stąd rozpoczął się nowy etap żołnierskiego trudu związany z wybuchem wojny polsko-bolszewickiej w 1920 roku. Po krótkim okresie przeszkolenia i wyekwipowaniu skierowany został na front wschodni, na Ukrainę, na wyprawę na Kijów. Stanisław Machajewski uczestniczył w walkach na froncie pod Mińskiem i nad Berezyną, potem w odwrocie na Warszawę i w ofensywie na Mińsk Litewski. Po zakończeniu zwycięskich działań wojennych został w Bydgoszczy 6 grudnia 1921 r. bezterminowo urlopowany z wojska. Po powrocie do Środy rozpoczął pracę w zdobytym przed wojną zawodzie, równocześnie uzyskując uprawnienia kupca zawodowego. Był aktywny w działalności społecznej. Potwierdzał to członkostwem w kilku organizacjach społecznych np. w Bractwie Kurkowym wspierając ich działalność

Stanisław
Machajewski

finansową. Najbardziej angażował się w prace na rzecz środowiska byłych Powstańców Wielkopolskich. Przez kilka lat, do września 1939 r. piastował funkcję Prezesa Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich w Środzie. W tym czasie został utworzony przy udziale finansowym Stanisława Machajewskiego cmentarz Powstańców Wielkopolskich, na którym wzniesiono ku ich czci pomnik. Kiedy zmarł ks. Mieczysław Meissner – organizator powstańczych kompanii średzkich, kapelan Powstania Wielkopolskiego – w manifestacyjnym pogrzebie żegnał Go Prezes Powstańców – Stanisław Machajewski. To spowodowało, że kiedy wybuchła II wojna światowa musiał ukrywać się przed okupantem. Uciekał pod zmienionym nazwiskiem – Wiśniewski do Generalnej Guberni, gdzie przetrwał czas okupacji i w lutym 1945 roku wrócił do Środy Wlkp. Szybko zorganizował sobie pracę w wyuczonym zawodzie – tworzył miejsca pracy dla innych. Zamieszkał w tym samym domu, z którego rozpoczął ucieczkę wojenną tj. przy ulicy Rynkowej 6. Warsztat rzeźniczeki i wytwórnia wędlin prosperowała dobrze. Kres przyniosła dopiero akcja likwidacji prywatnej inicjatywy. Właściwie do końca życia nie udało się Stanisławowi Machajewskiemu odbudować swej przedwojennej pozycji zawodowej związanej między innymi z obrotem zwierzętami rzeźnymi i hodowlanymi. Tylko kilkanaście miesięcy w latach 1956/57 współpracując z firmą z Gdańska „Lutria” i wprowadzał nowe technologię produkowania wędlin. Potem zaniechał pracy zawodowej trudniąc się uprawą kilku hektarów ziemi. W okresie powojennym kontynuował działalność charytatywną współpracując z parafią średzką- ufun-

dował wspólnie z żoną figurę Matki Bożej z Dzieciątkiem jako wotum za przeżycie II wojny Światowej. Figura stoi przy Kolegiacie średzkiej. Wspomagał też ochronkę prowadzoną przez Siostry Miłosierdzia. Po zlikwidowaniu w 1949 r. odrębnego Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich przyjął propozycję członkostwa w ZBOWiD. Nie angażował się jednak w działania organizacyjne. Pozostał do końca swych dni szczerym patriotą, człowiekiem honoru i odpowiedzialności za los swych bliskich. Zawsze obchodził rocznicę Powstania Wielkopolskiego, zawsze serdecznie wspominał swoich przyjaciół, przede wszystkim Walerego Dawidzińskiego – Sekretarza Towarzystwa. Niezmiennie czcił pamięć ks. Mieczysława Meissnera. Po wojnie cieszył się przyjaźnią księdza Proboszcza Jana Krajewskiego i księdza Stanisława Chwiłkowskiego. Patriotyzm i swe przekonania polityczne, a także głęboką wiarę katolicką starał się przekazywać dzieciom. Zmarł 23 lipca 1965 roku, pochowany został w kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cm. w Środzie Wlkp. Za działalność społeczną i udział w walkach Stanisław Machajewski odznaczony był odznaką „Za Waleczność” Rady Ludowej Miasta Poznania i Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921. W 1938 r. ożenił się z Bronisławą z domu Burzyńską. Byli małżeństwem do 1965 r., tj. do śmierci Stanisława. Miał trzy córki, które urodziły się na wygnaniu tj. w Generalnej Guberni: Marię (zam. Mielcarzewicz, inż. ogrodnika; Przewodniczącą Społecznego Komitetu Rodzin Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.), Bożennę (mgr filologii polskiej) oraz Stanisławę (absolwentkę Prywatnej Szkoły Gospodarczej SS Urszulanek SJK w Pniewach)

i czterech synów urodzonych w Środzie Wlkp. po wojnie: Stanisława (adwokata), Mieczysława (ceramika, mgr ekonomii), Wojciecha (inż. rolnika) i Henryka (dr. hab., archeologa).

CAW, akta personalne; dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodzinnych; Kurier Średzki nr 5 z 11 stycznia 1938 r. i nr 6 z 13 stycznia 1938 r.; Orędownik nr 10 z 13 stycznia 1938 r.

Maria Mielcarzewicz

Machoy Hipolit (1893 – 1970), urodził się 22 lipca 1893 r. w Błotnicy (daw. pow. babimojski) w rodzinie kowala Wawrzyna i Balbiny z Bajonów. Miał trzech braci i dwie siostry. Po ukończeniu 4-klasowej szkoły powszechnej w swojej miejscowości terminował w zawodzie ślusarz-kowal u swego ojca. Po zdaniu egzaminu czeladniczego w wieku 19 lat zajął się obsługą rodzinnej, parowej młocarni, dokonując omłotów zbóż u okolicznych ziemian. 16 października 1913 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej. Z chwilą wybuchu I wojny światowej otrzymał przydział do pułku kolejowego, z którym został wysłany na front zachodni na terytorium Francji. Pracował przy budowie i naprawie torowisk, wiaduktów i mostów. Po kilku tygodniach został ranny w nogę i odesłano go do laza-

retu. Potem po wyzdrowieniu otrzymał skierowanie na front wschodni (Litwa, Łotwa), gdzie został kwatermistrzowskim pisarzem. Zwolniony z wojska niemieckiego 16 listopada 1918 r. wrócił do rodziny w Błotnicy. Na apel przemęckiego wikariusza ks. Stanisława Kuliszaka, wstąpił 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik do kompanii przemęckiej dowodzonej przez ppor. Józefa Wróblewskiego i jego zastępcę Stanisława Michalskiego. Uczestniczył w potyczkach zbrojnych pod Zbarzewem i Kaszczorem, w którym dokonał rozbrojenia miejscowego niemieckiego posterunku policji. Pod koniec lutego tegoż roku wstąpił do nowo utworzonego oddziału składającego się z młodych powstańców i pod dowództwem ppor. J. Wróblewskiego wyruszył na odsiecz aż za Leszno do Waszkowa na odcinek "Poniec". Po 6 marca 1919 r., gdy oddziały powstańcze "Grupy Leszno" zostały przekształcone w 6. Pułk Strzelców Wielkopolskich, został żołnierzem 12. kompanii tegoż pułku. Następnie skierowano go do obsługi Dyonu (Dywizjonu) Wielkopolskich Pociągów Pancernych. Jako maszynista Pociągu Pancernego "Goplana" brał udział w akcjach zbrojnych o Inowrocław, Złotniki, Gniewkowo, Bydgoszcz i Toruń. Po otrzymaniu 10 maja 1919 r. awansu na stopień kaprała wyruszył jako kierownik parowozu pociągu pancernego „Danuta” na front litewsko-białoruski na wojnę polsko-bolszewicką. W uznaniu zasług bitewnych został awansowany 16 czerwca 1919 roku do stopnia plutonowego a kolejny awans - na stopień sierżanta - otrzymał 10 listopada 1919r. W czasie odwrotu udział ze swym pociągiem pancernym w walkach na przedpolach broniącej się stolicy w sierpniu 1920 r.-w bi-

Hipolit
Machoy

twie warszawskiej, zwanej "Cudem nad Wisłą". Po zakończeniu działań wojennych został 10 listopada 1920 r. bezterminowo urlopowany z wojska polskiego i wrócił ponownie do rodzinnej Błotnicy. Otrzymał wkrótce pracę jako ślusarz w PKP w Lesznie, do którego wyemigrował na początku 1921 r. z nowo poślubioną małżonką. Mając posadę maszynisty w pociągu PKP, zbudował dom rodzinny na ulicy Ogrodowej. W 1929 r. w swoich wspomnieniach opisał mord jaki dokonali Niemcy na powstańcach z jego patrolu oraz zapisał też słowa pieśni kompanii przemęckiej-autorstwa powstańca Chryzostoma Apolinarskiego. Z chwilą wybuchu II wojny światowej otrzymał nakaz pracy jako ślusarz w parowozowni w Lesznie, a potem był maszynistą niemieckich pociągów wojskowych. W 1940 r. został wraz z rodziną wysiedlony ze swego mieszkania do innego - o gorszym standardzie w tym mieście. Za rzekomą niesubordynację wobec władz okupacyjnych przebywał w obozie karnym w Żmigrodzie - oddziale więzienia w Rawiczu w okresie od 9 czerwca do 9 września 1944 r. Po zakończeniu działań wojennych pracował nadal jako maszynista w PKP do 1963 r., czyli do przejścia na emeryturę. Zmarł 19 marca 1970 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Lesznie, w kwaterze Powstańców Wielkopolskich. Został odznaczony Krzyżem Walecznych (1921), Odznaką Honorową Frontu Pomorskiego (1920), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1926), Odznaką Związku Podoficerów Rezerwy, Medalem 10-lecia Odzyskania Niepodległości (1928), Medalem Pamiątkowym Polska Swemu Obrońcy (1928), Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę w PKP (1938),

Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969). Od 1929 r. należał do Związku B. Uczestników Powstań Narodowych, a potem do Związku Podoficerów Rezerwy, w którym był chorążym pocztu sztandarowego. Ze związku małżeńskiego, zawartego z Marią Adamczewską 19 stycznia 1921 r., miał dzieci: Marię (1922-1968), Ireneusza (1923-1966), Helenę (ur. 1925), Hipolita (ur. 1928) i Łucję (1931-1946). Po śmierci żony w 1951 r., ożenił się ponownie z Walentyną Wańską, z którą nie miał dzieci.

Machoy Hipolit, rękopis autora, Leszno, 10 czerwca 1947 r.; Machoy Hipolit, Powstanie Wielkopolskie w roku 1918-1919, maszynopis, Leszno w styczniu 1929r.; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, sygn. 9756; Przemęt zarys dziejów, pod redakcją K. Zimniewicza, Warszawa-Poznań 1991, s. 181-182; Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, pod redakcją B. Polaka, Kościan 1999, s. 242; Handke K., Handke P., Wawrzyniak J., Kwatera Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 na cmentarzu w Lesznie, Leszno 2005, s. 18; Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 54-57, 87; Informacje i dokumenty rodzinne syna Hipolita (juniora) Machoya z Leszna.

Antoni Fornalski

Majewicz Feliks (1901-1990), urodził się 26 maja 1901 roku w Stęszewie jako syn Maksymiliana i Anny zd. Przybylska. W 1918 roku przystąpił do oddziału porucznika Andrzeja Kopy. Następnie brał udział w wojnie polsko-

bolszewickiej w 1920 roku, w tym także w Cudzie nad Wisłą. W 1926 roku zawarł związek małżeński z Weroniką Weychan, która zmarła w czasie okupacji. 24 sierpnia 1939 roku został zmobilizowany do batalionu wartowniczego w Poznaniu. Brał udział w walkach pod Kutnem, Łowiczem i nad Bzurą, gdzie 17 września 1939 roku dostał się do niewoli. Całą okupację spędził na robotach przymusowych w III Rzeszy. Po powrocie z niewoli w 1946 roku zawarł związek małżeński z Ireną Karpisiak Krajewską. Z tego związku urodziły się córki: Janina (ur. 1947) i Danuta (ur. 1949). Feliks Majewicz został odznaczony Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 r. Zmarł 18 grudnia 1990 roku w Sęszewie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Żona Irena zmarła w 1987 roku.

Zbiory Muzeum Regionalnego w Sęszewie; informacje rodziny.

Bogdan Czerwiński

Mańczak Józef (1896-1940), członek POW ZP, lotnik, kpt. Wojska Polskiego. Urodził się 12 marca 1896 r. w Poznaniu, w rodzinie Stanisława i Marii z Hodernów. Tutaj ukończył szkołę powszechną i gimnazjum, uzyskując w 1914 r. świadectwo dojrzałości. Od jesieni przebywał w armii niemieckiej, z przydziałem do wojsk balonowych, następnie jako tłumacz odkomenderowany do dowództwa V Korpusu Armii w Poznaniu i 4 Pułku Lotniczego. W maju 1915 r. po ukończeniu szkoły pilotów w Darmstadt, skierowany został na front zach., gdzie odniósł kilka ran. Na początku listopada 1918 r. w stopniu sierż. pilota zdezerterował z wojska i przyjechał do

Poznania, gdzie wstąpił do POW ZP. Wraz z W. Pniewskim i B. Pinieckim oraz in. lotnikami polskimi zajmował się organizacją opanowania lotniska na Ławicy. Zwerbował do organizacji 32 mechaników oraz kilkunastu innych specjalistów. Po wybuchu powstania uczestniczył w rozbrajaniu żołnierzy niemieckich, brał też udział w zdobyciu stacji lotniczej na Ławicy (z 5 na 6 stycznia 1919). Czynnie uczestniczył w organizowaniu tamtejszej Szkoły Obserwatorów i Mechaników, objął dowództwo 1 Kompanii Lotniczej. Dekretem Komisarjatu NRL nr 2 (poz. 32 z 7 lutego 1919) mianowany ppor. (od 21 stycznia). W marcu 1919 r. z sierż. Bartkowiakiem odbył kilka lotów na Śląsk, gdzie organizował zakup samolotów od Niemców dla Poznania. Dekretem nr 59 (poz. 95 z 23 czerwca 1919) nadano mu starszeństwo (od 1 października 1915). 25 czerwca objął dowództwo 3 Eskadry Wielkopolskiej, którą skierowano na front galicyjski. Do Wielkopolski eskadra wróciła 19 sierpnia 1919 r., rozlokowana na lądowisku w okolicy Buku. Eskadrą tą, przemianowaną na 14 Eskadrę Wielkopolską, dowodził do końca 1920 r. Uczestniczył w organizowaniu III powstania śląskiego. W 1922 r. przeszedł do rezerwy w stopniu kpt. pilota. Do 1939 r. zajmował się w Poznaniu kupiectwem. Czynny w związkach kombatanckich b. powstańców wielkopolskich, m.in. w 1939 r. zorganizował Koło Lotników w Związku Powstańców Wielkopolskich. Zmobilizowany do Bazy Lotniczej nr 3, 22 września 1939 r. został wzięty do niewoli sowieckiej. Zamordowany w Katyniu wiosną 1940 r. Odznaczony: Krzyżem Niepodległości, dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności

i Zasługi, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem za Wojnę i in. Zawarł związek małżeński z Ewą Greiserówną.

CAW, KKiMN, t. 324, tamże, 1.170.3, t. 5, 7, 10; tamże, WBH, 400.1058, t. 5; AP Poznań, Związek Powstańców Wielkopolskich, 1.17, s. 32, TU NRL nr 6 z 1919 r., s. 31, nr 16 s. 75; 3 Pułk lotniczy. Dziesięciolecie 1918-1928, Poznań 1928; K. Stawiński, Ławica - poznańskie lotnisko, Warszawa 1975; Z. Bulzacki, Lotnictwo w Powstaniu Wielkopolskim 1118-1919, Kronika Miasta Poznania, R. 1969, nr 1, s. 21-22, 28, 32, 35 (fot), 36; Słownik ..., s. 217-118.

Bogusław Polak

Matuszek Stanisław (1898 – 1970), sierżant WP. Urodził się 1 maja 1898 r. w Krotoszynie w rodzinie robotniczej Jana i Marcjanny z domu Klimek W latach 1904-1912 uczęszczał do szkoły powszechnej. Od stycznia 1915 r. pracował jako metalowiec w Düsseldorfie tutaj należał do Czerwonego Związku Robotników Metalowców. 17 listopada 1916 r. powołany do armii niemieckiej i wcielony do 19 pułku saperów w Strassburgu. 28 stycznia 1917 r. przeniesiony do szkoły miotaczy min w Orczycach (Prusy Wschodnie). Od 25 maja 1917 r. walczył na froncie

zachodnim w 439 kompani miotaczy min, następnie od 22 października 1919 r. w 466 pułku piechoty (kompania miotaczy min), a od 8 stycznia 1919 r. w 167 pp. 31 stycznia 1919 r. zwolniony do rezerwy. Próba przekroczenia granicy w okolicach Krzyża i Zbąszynia oraz kolejna dnia 6 lutego 1919 r. w okolicach Zdun nie powiodły się. Granicę udało się przekroczyć dopiero w końcu marca 1919 r. 4 kwietnia 1919 r. został wcielony do I Baonu Saperów Wlkp. 1 maja 1919 r. przeniesiony do 2 kompani II Baonu Saperów Wlkp., który 9 września 1919 r. skierowano do Baranowicz, gdzie baon przydzielono do 8 Dywizji Piechoty celem udziału w operacji na Połock. Walczył we wszystkich bitwach i potyczkach swego baonu. Po zakończeniu działań wojennych pełnił służbę w 7 pułku saperów Wlkp. (późniejszym 7 batalion saperów Wlkp.). 15 kwietnia 1921 r. został mianowany podoficerem zawodowym. 20 grudnia 1924 r. awansowany na plutonowego. 21 października 1927 r. awansowany na sierżanta. 15 sierpnia 1928 r. odkomenderowany na sześciomiesięczny kurs podoficerów zawodowych w Modlinie. W 1930 r. odbył dwumiesięczny kurs wachmistrzów w Modlinie i Osowcu. 24 sierpnia 1938 r. wyznaczony został szefem 2 kompani 14 batalionu saperów. Z tą jednostką brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. od miejscowości Więckowice przez Poznań, Wrześnię, Żydowo, Kutno, Łowicz. Następnie w walkach w m. Piątek, Sobota, nad Bzurą i Puszczy Kampinoskiej. 16 września 1939 r. został przez Niemców wzięty do niewoli, w której przebywał do dnia 28 września 1939 r. w obozie jenieckim w Rawie Mazowieckiej. Po powrocie do Poznania do 1941 r. pracował jako robotnik w niemiecki

Stanisław
Matuszek

zarządzie budynków wojskowych. Od 1942 r. pracował jako metalowiec w Zakładach Hipolita Cegielskiego (w czasie okupacji DWM). Od maja 1944 r. tj. po zniszczeniu przez lotnictwo alianckie hali, w której pracował został wysłany do przymusowej pracy w obozie w Karlsruhe w Niemczech. 15 grudnia 1944 r. powrócił do Poznania. Po wyzwoleniu Poznania pracował dalej w Zakładach Hipolita Cegielskiego. Od 1948 r. do 30 kwietnia 1963 r. tj. do czasu przejścia na emeryturę zatrudniony był w Poznańskim Przedsiębiorstwie Robót Instalacyjnych. Zmarł w Poznaniu 13 czerwca 1970 r. pochowany na cmentarzu komunalnym na Junikowie. Odznaczony był Krzyżem Walecznych; Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921; Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości; Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę; Brązowym Krzyżem Zasługi. Po wojnie odznaczony Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego. 1924 r. zawarł związek małżeński z Cecylią z domu Braun (zm. 1984). Dzieci: Krystyna (ur. 1925); Gertruda (1926-2005); Zenon (1930-1995).

CAW-poświadczenie służby z dnia 23 sierpnia 1947 r., Nr 2233; W. Mańkowski Zarys Historii Wojennej Pułków Polskich 7-Pułk Saperów Wielkopolskich Warszawa-1934 r.; Centralny Urząd Rejestracyjny Strat Wojennych i Grobów Wojennych - zaświadczenie o przebiegu służby wojskowej - Berlin 22 grudnia 1939 r.; dokumenty rodziny (w tym własnoręczny życiorys z dnia 18 grudnia 1967 r.); zbiory autora i informacje córki Krystyny.

Włodzimierz Becker

Mausch Kazimierz (1891 – 1927), urodził się 4 marca 1891 r. w Gułtowach powiat Środa. Ojciec Damian matka Jadwiga z domu Jaśkowiak. Rodzina przeprowadziła się w roku 1896 do Środy. Kazimierz Mausch ukończył siedmioklasową szkołę powszechną w Środzie. Po jej ukończeniu uczył się zawodu jako ślusarz mechanik w fabryce maszyn firmy Ignacy Dekowski i Spółka w Środzie. Po ukończeniu nauki zawodu nadal pracował w fabryce jako pomocnik. Potem dwukrotnie wyjeżdżał do pracy w hutach do Niemiec i Francji. Jako młody człowiek w czasie zaborów był członkiem różnych związków i towarzystw polskich, które krzepiły ducha narodowego, między innymi był członkiem Towarzystwa Młodzieży Katolickiej. 5 sierpnia 1914 r. został przymusowo wcielony do armii niemieckiej. Od sierpnia 1915 r. do grudnia 1918 r. przebywał na froncie wschodnim z 5 Pułkiem Artylerii Ciężkiej. Do armii polskiej wstąpił jako ochotnik 3 stycznia 1919 r. do 2 Kompani Baonu Średzkiego, a następnie 5 maja 1919 r. wstąpił do baonu lwowskiego. Walczył pod Szubinem, Rynarzewem, Brześciem Litewskim, Baranowiczach, Stochodem. Został odznaczony Pamiątkowym Krzyżem Z.T.U.P. Wlkp. 1918/1919 (legitymacja Nr 1206) oraz Krzyżem nadanym przez Radę Ludową Miasta Poznania (legitymacja Nr 87). Zmarł przedwcześnie 15 kwietnia 1927 r. Pozostawił ciężarną żonę Józefę Mausch (z domu Sokołowska) oraz dzieci: - Janinę (ur. 1921); Mieczysława (ur. 1923). Już po śmierci Kazimierza urodził się 29 maja 1927 r. syn Jan. Nazwisko Kazimierza Mauscha umieszczone jest na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. ekshumowany z Cmentarza Parafialnego

w Środzie na Kwaterę Powstańców Wielkopolskich w 2006 r.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Mieczysław Szymanowski

Menczyński Michał (1900 – 1986), urodził się 11 sierpnia 1900 r. w Gostyniu, w rodzinie Szczepana i Wiktorii. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Gostyniu w 1914 r. pracował zarobkowo w rolnictwie. W grudniu 1918 r. wstąpił ochotniczo do tworzącej się w Gostyniu Straży Ludowej. Z bronią w rękę rozbrajali Niemców w samym Gostyniu i okolicy. Dnia 7 stycznia 1919 r. wstąpił do tworzącego się w Gostyniu oddziału Powstańców Wielkopolskich. Należał do 1 Kompanii Gostyńskiej pod dowództwem por. Stefana Eintnera. Brał bezpośredni udział w walkach z bronią w rękę pod: Waszkowem, Gościewiczami, Płomykowem, Janiszewie i Pawłowicami, na odcinku grupy Leszno. Jego dowódcą był ppłk dr Śliwiński. W kwietniu 1919 r. za bardzo dobre sprawowanie oddelegowano żołnierza Michała Merczyńskiego na specjalistyczne szkolenie sanitarne do szpitala Garnizonowego w Poznaniu. Tu służył w II Kompanii Sanitarnej, która wchodziła ze służbami sanitarnymi wojskowymi w skład 14 Wielkopolskiej Dywizji Piechoty

Michał
Menczyński

(I Dywizja Strzelców Wielkopolskich). W latach 1919-1920 służył na froncie Litewsko Białoruskim i brał udział w walkach także o Lwów, Kijów i Bobrujsk. Dokumenty frontowe Michała Merczyńskiego z tego czasu dr Józef Nadrowski wraz z żoną przekazali uroczystie Izbie Pamięci 14 Dywizji Poznań ul. Bukowska w miesiącu grudniu 2004 r. W listopadzie 1922 r. po wojennej Kompanii Powstania Wielkopolskiego, Wielkiej bitwy Warszawskiej i wiernej służbie wojskowej już w wolnej ojczyźnie, w (stopniu kaprała) ordynansa sanitarnego został zdemobilizowany. Następnie jako bezrobotny szukający pracy wyjechał na Śląsk i tam znalazł pracę jako górnik w Kopalni Michałowice. W tym czasie brał udział w strajkach górniczych oraz manifestacjach patriotycznych w Zagłębiu Dąbrowskim w kopalni Paryż, gdzie zastrzelono czterech górników. Po pięciu latach pracy wrócił do Gostynia, wstąpił do Drużyn Strzeleckich J. Piłsudskiego i otrzymał pracę na PKP Stacja Gostyń w charakterze pomocnika magazyniera. W lutym 1925 r. zawarł związek małżeński z Pelagia z domu Smeктаła (1905-1990). Z małżeństwa tego urodziły się dzieci: Maria zam. Ladrowska (ur. 1926); Franciszek (ur. 1927), prawnik; Krystyna zam. Grzesiecka (ur. 1939). W 1937 r. otrzymał awans na magazyniera i przeniesiony został na stację PKP w Środzie gdzie zamieszkał wraz z rodziną. We wrześniu 1939 r. wojskowe służby kolejowe zorganizowały ucieczkę wraz z rodzinami kolejną na kierunek Kutno-Warszawa. Niestety po dwóch tygodniach ucieczki nastąpił odwrót i pod koniec września bocznymi drogami pieszo i wozami konnymi wrócił do Środy. W cza-

się okupacji pracował na stacji PKP Środa i po wyzwoleniu pracę tam kontynuował do emerytury. W 1972 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany na stopień podporucznika WP. Był odznaczony: Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1921); Odznaki Honorowej Frontu Litewsko-Białoruskiego (1921); Odznakę Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej (I Dywizja Strzelców Wielkopolskich); Złotym Krzyżem Zasługi (1958); Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1974); Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974). Zmarł w Środzie 13 marca 1986 r. i pochowany jest w grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Środzie Wlkp. Jego nazwisko umieszczone jest na tablicy Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919, odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.

Dokumenty ze zbiorów rodziny.

Krystyna Grzesiecka

Michalczyk Antoni (1900 – 1988), powstaniec wielkopolski, podoficer zawodowy 15 pułku Ułanów Poznańskich. Urodzony 2 stycznia 1900 r. w Stramnicy k. Poznania, w rodzinie Jana, robotnika i Franciszki z Helmanowiczów. Naukę podjął w szkole powszechnej w Gaju Wielkim pow. Szamotuły. W wojsku niemieckim nie służył. Jesienią 1918 r., współuczestniczył w wykradzeniu broni oraz elementów umundurowania oddziałowi niemieckiemu czasowo zakwaterowanemu w Stramnicy. Po wybuchu powstania materiały te przekazał polskiemu dziedzicowi majątku w Gaju Wielkim. Potem, po

wiecu w Swadziemiu, dołączył do oddziału powstańczego formowanego w Buku. Wspólnie z kolegami jeszcze nieprzeszkolonymi wojskowo, zajmował się służbą wywiadowczą w terenie. Po dwunastu dniach zachorował, po rekonwalescencji zaś zgłosił się do służby w Wojskach Wielkopolskich, był w kompanii reprezentacyjnej. Pod koniec 1919 r. przydzielony do batalionu zapasowego w Szamotułach. Stamtąd skierowany do Bobrujska, w składzie uzupełnień dla 57 pułku piechoty. W wyniku przypadku wybrany do służby w 15 p. Ułanów Poznańskich i skierowany do 4 szwadronu. Uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej. Do września 1939 r. zawodowo służył w 15 pułku Ułanów Poznańskich. W październiku 1920 r. awansowany na kaprała, we wrześniu 1924 – plutonowego, w lipcu 1925 – wachmistrza, w 1939 r. awansowany na starszego wachmistrza. W 1922 r. ukończył, z wynikiem bardzo dobrym, szkołę podoficerską w 15 p. uł., a w drugiej połowie 1928 r. z tym samym wynikiem – Szkołę Podoficerów Zawodowych Kawalerii w Jaworowie. Służył w 4 szwadronie, był szefem szwadronu, zastępcą dowódcy plutonu oraz instruktorem w szkole podoficerskiej. Cieszył się doskonałą opinią przełożonych i podkomendnych. W pułku uzupełnił wykształcenie w zakresie

Antoni
Michalczyk

7 klas szkoły powszechnej i kurs do- kształcający z wiedzy ogólnej. W cza- sie kampanii wrześniowej 1939 r. odbył cały szlak bojowy pułku, aż do roz- formowania w Warszawie. Zwolniony z niewoli, pracował jako wartownik w Biedrusku, współpracował z Armią Krajową, m.in. z dawnym oficerem 15 p. uł., M. Kwaliaszwilim. Po wojnie, do emerytury, był zatrudniony w ma- gazynie Centrali Rybnej w Poznaniu. Należał do Związku Uczestników Walki Zbrojnej o Niepodległość i Demokrację (późn. ZBoWiD) i do Związku Powstańców Wielkopolskich. Awansowany na stopień porucznika, nast. kapitana. Aktywnie uczest- niczył w ruchu kombatanckim. Był autorem notatek wspomnieniowych z lat 1918 – 1920. Odznaczenia: m.in. Order Odrodzenia Polski 4 kl., Order Virtuti Militari 5 kl. (1939), Krzyż Walecznych (dwukrotnie), Brązowy Krzyż Zasługi (1937), Wielkopolski Krzyż Powstańczy, Medal za Wojnę 1918 – 1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Srebrny Medal Za Długoletnią Służbę, Medal Zwycięstwa i Wolności (1946). W 1928 r. zawarł zw. małżeński z Pelagią Kryg (1905-1985). Zmarł w Poznaniu 23 lu- tego 1988 r., spoczywa na cmentarzu junikowskim, w kwaterze powstańców wielkopolskich.

*R. Abraham, Wspomnienia wojenne
znad Warty i Bzury, Warszawa 1990,
passim (fot.); Piętnastak. Biuletyn
Towarzystwa byłych Żołnierzy
i Przyjaciół 15 pułku Ułanów
Poznańskich, R. 6, 1998 nr 1(18), nr
2(19); Dokumentacja osobista i rodzin-
na, informacje siostrzeńca, Zygmunta
Stypińskiego.*

Marek Rezler

Mieczkowski Leon (1871 – 1931), lekarz medycyny, docent UP, ppłk Wojska Polskiego. Urodził się 7 kwiet- nia 1871 r. w Ciborzu (k. Brodnicy) na Pomorzu, był synem ziemianina Józefa i Marii z Kucharskich. Uczęszczał do gimnazjum w Brodnicy. Medycynę studiował w Monachium, Lipsku, Rostoku, Berlinie i Heidelbergu, gdzie w 1896 t. uzyskał dyplom lekarski. Od 1 października 1894 r. służył w armii niemieckiej jako szer. jednorocz- ny. Przez następny rok studiował w Strasburgu. W 1897 r. rozpoczął specjalizację we Lwowie, następnie we Wrocławiu. W 1901 r. zamieszkał w Poznaniu, gdzie prowadził pry- watną klinikę chirurgiczną (przy ul. Garbary). W 1909 r. wyjechał do szpi- tali w Londynie, Hamburgu, Kolonii, Bolonii, Bemie i Genewie. Zdobyte tam doświadczenie wykorzystał przy budowie szpitala sióstr Elżbietanek (przy ul. Łąkowej) w Poznaniu, w któ- rym objął stanowisko naczelnego le- karza i ordynatora oddziału chirur- gicznego. W czasie I wojny światowej został powołany do armii niemieckiej. Od 1 sierpnia 1915 do 27 grudnia 1918 r. był lekarzem wojskowym szpitala fortecznego w Poznaniu. 28 grudnia został naczelnym lekarzem oddziału chirurgicznego Okręgowego Szpitala Wojskowego w Poznaniu. Funkcję tę pełnił do 15 marca 1921 r. Do rezer- wy został przeniesiony 10 maja 1921 r. W 1922 r. habilitował się. W latach 1923-1927 pracował jako wykładowca chirurgii ogólnej dla studentów me- dycyny UP. Był członkiem Wydziału Lekarskiego PTPN. Ogłosił ok. 30 prac naukowych. Zmarł 29 czerwca 1931 r. w Zakopanem. Żonaty z Zofią Taczanowską, pozostawił dwoje dzie- ci - syna Antoniego (ur. 1908) i córkę Halinę (ur. 1911).

CAW, *Akta personalne*; WSB; *Słownik ...*, s. 234.

Eligiusz Tomkowiak

Mikołajczak Tomasz (1879 – 1955), urodził się 9 grudnia 1879 r. w Wojnowicach, gm. Buk. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął naukę w zawodzie kołodzieja. Dyplom mistrzowski uzyskał w Buku i podjął pracę w Skrzynkach u Conrada Inflanta. W czasie I wojny światowej został powołany do wojska pruskiego i walczył na froncie zachodnim we Francji. Podczas walk pod Verdun został ranny w klatkę piersiową. Po powrocie do domu rodzinnego brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim; pełnił służbę w Kompanii Bukowskiej por. Wiktora Wegnera. Po zakończeniu walk powstańczych nadal pracował w Skrzynkach, aż do końca II wojny światowej. Po 1945 roku przeszedł w stan spoczynku. W okresie międzywojennym był członkiem Związku Inwalidów Wojennych RP i Związku Powstańców Wielkopolskich w Buku. Zmarł w 1955 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Buku. Ze związku małżeńskiego zawartego w Sędzinach z Walentyną Jaroszyk (zm. 1957) miał dzieci: Stanisława, Wacława, Jadwigę, Józefa, Helenę, Franciszka.

Tomasz
Mikołajczak

L. Kulczycki, Zarys historyczno-dziejowy wsi Skrzyńki gm. Stęszew, oraz życie pałacowe Conrada Inflanta i ludzi zatrudnionych w jego dobrach, Poznań 1996-2006, maszynopis; tenże, Mikołajczak Tomasz (1879-1955), (w:) Kościański Zdzisław, Tomkowiak Eligiusz, Bukowanie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008; Relacja córki Józefy Szopka ze Skrzynek i wnuka Piotra Szopki z Poznania.

Lesław Kulczycki

Miński Stefan (1900 – 1987), zegarmistrz, powstaniec Kompanii Bukowskiej. Urodził się 17 sierpnia 1900 roku w Buku, jako syn kupca Jana i Weroniki z Piątkowskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął naukę w zawodzie zegarmistrza. W latach 1916 – 1918 był członkiem Związku Harcerstwa Polskiego. We wrześniu 1918 został powołany do armii pruskiej. 12 grudnia 1918 r. wrócił do Buku i wstąpił do Straży Ludowej. Z jej polecenia pełnił funkcje telefonisty na stacji kolejowej w Buku. 25 grudnia zameldował o planowanym przejeździe pruskiego pociągu wojkowego ze Zbąszynia w kierunku Poznania i brał udział w jego zatrzymaniu oraz rozbieraniu Buku. W dniu 5 stycznia 1919 roku wraz z Kompanią Bukowska pod dowództwem Franciszka Szulca wyruszył na front zachodni; brał udział w walkach o Nowy Tomyśl, pod Łomnicą, Budką Kolejową nr 47, Nowym Dworem i Zbąszyniem. Później w szeregach 73 pułku piechoty brał udział w wojnie z Rosjanami w 1920 r. Do rezerwy przeniesiony został 7 stycznia 1922 r. Wrócił do Buku i do chwili przejścia na emeryturę prowadził zakład zegarmi-

strzowski. Przed 1939 r. był członkiem Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 w Buku. Po 1945 aktywnie działał w Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 w Buku; a po jego likwidacji w 1949 został członkiem ZBoWiD-u i prezesem koła w Buku. Z udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany na stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł 11 stycznia 1987 r. w Domu Weterana w Poznaniu, pochowany został na cmentarzu w Buku. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem Za Wojnę 1918-1921. Od 1922 roku żonaty z Ireną Niklewską (1902-1986), z którą miał syna Józefa (1927-1989), inżyniera architekta.

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; informacje wnuczki Danuty Mińskiej z Poznania; Malwina Tomkowiak, Miński Stefan (1900-1987), (w:) Kościański Zdzisław, Tomkowiak Eligiusz, Bukowanie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008.

Malwina Tomkowiak

Mizera Antoni (1892 - 1972), żołnierz kompanii grabowskiej. Urodzony 15 czerwca 1892 r. w Grabowie n. Prosną, był synem Józefa i Katarzyny z Frakowskich. Od 12 listopada 1918 r. w oddziale polskim formowanym w tym mieście, uczestniczył w rozbrojeniu niemieckiego posterunku granicznego. Następnie do 10 maja 1919 r. w składzie kompanii grabowskiej. W okresie międzywojennym na-

leżał do grabowskiego koła Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919. Zmarł w Grabowie, 22 lipca 1972 r.

Dokumentacja USC w Grabowie n, Prosną; Lista AK, APP Poznań, Związek Powstańców Wielkopolskich 215; Akta organizacyjne b. ZBoWiD w Ostrzeszowie.

Marek Rezler

Młynarz Józef (1895 – 1947), urzędnik, powstaniec. Urodzony 25 grudnia 1895 r. w Orpiszewie pow. krotoszyński. W rodzinnej miejscowości ukończył szkołę powszechną. Podczas I wojny światowej służył w armii niemieckiej na froncie we Francji, w 1916 roku był ranny, miał status inwalidy wojennego. W czasie powstania wielkopolskiego służył w kompanii pleszewskiej, uczestniczył w walkach w okolicach Ligoty i Kobylej Góry. W okresie międzywojennym pracował w Krotoszynie, a od 1927 r. w Kobylej Górze, jako badacz - oglądacz mięsa. Był działaczem Związku Powstańców Wielkopolskich (od kwietnia 1939 r. prezes zarządu koła w Kobylej Górze), czynny w miejscowej Ochotniczej Straży Pożarnej. Okres okupacji hitlerowskiej spędził w Kobylej Górze. Po wojnie nadal pracował tam w nadzorze weterynaryjnym. Był działaczem Polskiego Stronnictwa Ludowego, w listopadzie i grudniu 1947 r. więziony przez kępiński Urząd Bezpieczeństwa. Zmarł w Kobylej Górze, 26 grudnia 1947 r., tamże pochowany, w 1984 r. przeniesiony na cmentarz w Ostrzeszowie. W 1919 r. zawarł zw. małżeński z Marianną Szlachta; córka: Maria Młynarz zam. Kosik (ur. 1921).

Marek Rezler

Nadolny Leon (1897 – 1978) urodził się 25 marca 1897 roku w Pakości. Był synem Stanisława i Jadwigi, z domu Łuczak. Ojciec pracował w cukrowni jako maszynista. Leon miał czwórkę rodzeństwa - siostry Franciszkę, Anielę, Zofię oraz brata Franciszka. W okresie zaborów uczęszczał do szkoły w Pakości. W roku szkolnym 1904/1905 brał czynny udział w strajku szkolnym. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się zawodu kowalskiego w pobliskim Janikowie. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do armii niemieckiej 2 marca 1916 r. i wysłany na granicę niemiecko-francuską. Uczestniczył w walkach pod Verdun, podczas których został ranny. W 1918 roku zdezerterował z wojska pruskiego i ukrywał się. 9 grudnia 1918 r. wstąpił w Pakości do tajnej organizacji o charakterze wojskowym, którą kierował Leon Leszczyński. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, od dnia 5 stycznia 1919 r., brał czynny udział w walkach o wyzwolenie Inowrocławia, Łabiszyna, Szubina, Rynarzewa, Kcyni, Nakła, Szamocina, Margonina, Rawicza i Leszna. Wchodził w skład patrolu konnego kompanii. Po wyzwoleniu Leszna został żołnie-

Leon
Nadolny

rzem zawodowym i 7 kwietnia 1919 r. otrzymał awans na stopień kaprała, a już w czerwcu tego samego roku - na plutonowego. W połowie 1920 r. ppłk Ignacy Mielżyński zaczął organizować w Poznaniu I Ochotniczy Pułk Jazdy Wielkopolskiej nr 215, do którego został przydzielony. Pułk brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej i swój szlak bojowy rozpoczął 18 sierpnia 1920 r. zwycięską bitwą pod Brodnicą. 7 września 1920 r. pułk wrócił do Poznania w celu uzupełnienia. Został owacyjnie powitany na ulicach miasta i zakwaterowany w koszarach 15 Pułku Ułanów. W końcu października 1920 r. już jako 215 Pułk Ułanów Wielkopolskich został przerzucony na Kresy Wschodnie w kierunku Wołkowyska, Słonima, Baranowicz, Stołpca, Mira, Iwieńca i Rakowa. Z początkiem grudnia pułk został zakwaterowany w koszarach w Nieświeżu. 15 stycznia 1921 r. 215 Ochotniczy Pułk Ułanów został przemianowany na 26 Pułk Ułanów Wielkopolskich i 4 lutego 1921 r. przewieziony transportem kolejowym do Leszna. We wrześniu 1921 r. L. Nadolny został wysłany do Poznania do szkoły kucia koni i po jej ukończeniu przydzielony do 23 Pułku Artylerii Polowej wchodzącej w skład 23 Dywizji Piechoty. Na początku stycznia 1922 r. pojechał z 23 Pułkiem na Górną Śląsk w celu zabezpieczenia plebiscytu. Po jego zakończeniu został zakwaterowany w Żorach. W listopadzie 1922 r. staraniem dowódcy 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich L. Nadolny został przeniesiony do Horodziei, a w połowie 1923 r. do Baranowicz, do zniszczonych porosyjskich budynków. W okresie dowództwa ppłk Tadeusza Machalskiego wybudowano nowe koszary wyposażone w wodociągi, kanalizację i centralne ogrzewanie.

26 Pułk Ułanów Wielkopolskich im hetmana J. K. Chodkiewicza wchodził w skład Nowogródzkiej Brygady Kawalerii, która siedzibę miała w Baranowiczach, a której ostatnim dowódcą był gen. bryg. Władysław Anders. 27 grudnia 1933 r. Nadolny awansował do stopnia tytularnego starszego wachmistrza zawodowego i był szefem kuźni pułkowej. 23 marca 1939 r. nastąpiła mobilizacja i 26 Pułk wyjechał w rejon Sierpca niedaleko granicy z Prusami Wschodnimi wchodząc w skład Nowogródzkiej Brygady Kawalerii, dowodzonej przez gen. bryg. Władysława Andersa i Armii „Modlin”, której dowódcą był gen. Emil Przedzrymirski-Krukowicz. W sierpniu pułk został przemieszczony w rejon Lidzbarka Warmińskiego. Do 3 września żołnierze 26 Pułku bronili zajętych przez siebie pozycji, ale na skutek przeważających sił niemieckich wspieranych przez lotnictwo, zaczęli wycofywać się w kierunku Płocka. Tabor został odcięty od pułku i musiał się wycofać wzdłuż lewego brzegu Wisły w kierunku Modlina-Nowego Dworu do Warszawy. Z 14 na 15 września tabor został dołączony do Armii „Poznań” i skierowany do Puszczy Kampinoskiej. W dniu 19 września wycofano się w kierunku Łomianki, a następnie do Warszawy, gdzie dołączono do 78 Pułku Piechoty biorąc udział w obronie stolicy. Po kapitulacji stolicy L. Nadolny przebywał początkowo w obozie jenieckim w Górze Kalwarii. Po zwolnieniu wrócił po rodzinę do Baranowicz i wraz z nią przekroczył rosyjsko-niemiecką linię demarkacyjną. Okres okupacji rodzina Nadolnych spędziła w Skarżysku Kamiennej. Po zakończeniu wojny zamieszkali w Trzemesznie. L. Nadolny początkowo trudnił się handlem, za co

został aresztowany, a następnie skazany na 6 miesięcy obozu pracy koło Włocławka. W roku 1949 podjął pracę w przedsiębiorstwie budowlanym w Gnieźnie w charakterze instalatora, a następnie przeniósł się do Przedsiębiorstwa Budowlanego nr 2 w Poznaniu, w którym pracował do emerytury, to jest do roku 1962. Będąc na emeryturze pracował jeszcze w spółdzielni Ochrona Obiektów. W 1958 roku został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. 8 grudnia 1969 roku za udział w Powstaniu Wielkopolskim został awansowany do stopnia podporucznika WP. Był też odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski (1970), Srebrnym Medalem Zasłużony na Polu Chwały (1972), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1975), Medalem za Warszawę 1939-1945 (1976) i Odznaką Grunwaldzką (1976). Za udział w wojnie polsko-bolszewickiej otrzymał następujące odznaczenia: Medal Niepodległości, Brązowy Krzyż Zasługi, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1919/21, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. 28 czerwca 1924 r. zawarł związek małżeński z Zofią Grajek. Miał córkę Anielę i syna Edmunda. Zmarł 1 marca 1978 roku w Poznaniu. W pogrzebie uczestniczyła rodzina, znajomi i liczni przedstawiciele Rodziny Pułkowej. Żona Zofia zmarła 28 stycznia 1995 roku. Po otwarciu Cmentarza Jeżyckiego grób został przeniesiony z cmentarza komunalnego Junikowo na zabytkowy cmentarz parafialny przy ulicy Nowina i znajduje się w alei brzozowej.

Wspomnienia córki Anieli Nadolnej

Marek Puczkarski

Niemier Stanisław (1899-1949), st. sierżant W.P. Urodził się 4 kwietnia 1899 r. w Czmoniu pow. Śrem w rodzinie rolnika Michała i matki Marii z domu Majchrzycka. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Czmoniu w 1913 r. pomagał rodzicom w gospodarstwie rolnym. 17 czerwca 1917 r. powołany do armii niemieckiej i wcielony do 8 pułku grenadierów we Frankfurcie nad Odrą. Od września 1917 r. walczył na froncie zachodnim. 22 grudnia 1918 r. po dezercji z armii niemieckiej powrócił do domu rodzinnego w Czmoniu. 21 stycznia 1919 r. ochotniczo wstąpił do Kompanii Kórnickiej, z którą brał udział w walkach na froncie południowej wielkopolski. W marcu 1919 r. Kompanię Kórnicką wcielono do 69 pp Wlkp., kompania otrzymała numer 4. Z tą kompanią brał udział w walkach na południowo wschodnim krańcu Wielkopolski. Od stycznia 1920 r. jako żołnierz 4 kompanii I batalionu 69 pp Wlkp. brał udział w walkach na froncie litewsko – białoruskim. W lipcu 1920 r. zachorował na krwawą biegunkę i został skierowany do szpitala w Białymstoku, z którego ze względu na zbliżający się front został przeniesiony do Batalionu Zapasowego 69 pp Wlkp. w Śremie. 20 grudnia 1920 r. przeniesiony do Dowództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu (później przemianowanego na Dowództwa

Okręgu Korpusu nr VII) na stanowisko pisarza w Oddziale V. 1 kwietnia 1921 r. awans na st. szeregowca. W czerwcu 1921 r. zwolniony do rezerwy. Na początku lipca 1921 r. ponownie powołany do służby czynnej i przydzielony do Kompani Sztabowej DOK VII w Poznaniu na stanowisko podoficera rachunkowego. 1 sierpnia 1921 r. mianowany podoficerem zawodowym w stopniu kaprała. 10 lutego 1922 r. awans na plutonowego. 10 grudnia 1922 r. awans na rzeczywistego sierżanta zawodowego. W marcu 1923 r. przeniesiony na stanowisko podoficera rachunkowego Komisji Gospodarczej Komendy Miasta Poznania. W kwietniu 1924 r. przeniesiony do Komisji Gospodarczej Warsztatów Amunicyjnych nr 2 w Poznaniu na stanowisko podoficera rachunkowego. 1 stycznia 1927 r. awansowany na st. sierżanta tytularnego i przeniesiony na stanowisko podoficera rachunkowego w Głównej Składnicy Uzbrojenia nr 6 (później przemianowaną na Składnicę Uzbrojenia nr 7). 1 lipca 1932 r. przeniesiony do 7 batalionu saperów Wlkp. na stanowisko podoficera administracyjnego. 1 kwietnia 1934 r. mianowany st. sierżantem rzeczywistym. W 1938 r. uzyskał pozwolenie na prowadzenie wojskowych pojazdów mechanicznych: samochodów osobowych i motocykli. 3 września 1939 r. z kadra zapasową 7 batalionu saperów Wlkp. wyruszył transportem kolejowym w kierunku Lublina, na skutek działań nieprzyjaciela transport zatrzymano w Kłodawie i dalszą podróż kontynuowano wożami cywilów. 18 września 1939 r. pod wsią Udecz za m. Hów został przez Niemców wzięty do niewoli, w której przebywał do 4 października 1939 r. w prowizorycznym obozie w Błoniach pod Krośniewicami. Po powrocie do

Stanisław
Niemier

Poznania okazało się że mieszkanie na terenie koszar 7 batalionu saperów Wlkp. zarekwirowali Niemcy. Zamieszkał więc najpierw u rodziny w m. Skrzynki, później do końca wojny u siostry w m. Czmoń. Podczas okupacji skutecznie unikał oficjalnego zatrudnienia. Jako jeńiec musiał co niedzielę meldować się w Komisariacie Policji w Poznaniu przy ul. Krzyżowej. Podczas tych niedzielnych marszów rozprowadzał konspiracyjną gazetkę. Po wyzwoleniu Poznania od 1 listopada 1945 r. rozpoczął prace na stanowisku księgowego w Wojewódzkiej Izbie Rolniczej w Poznaniu (później przemianowaną na Wojewódzki Związek Samopomocy Chłopskiej). Zmarł w 1949 r. w Poznaniu. Odznaczony był Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921; Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości; Medalem Niepodległości; Brązowym Krzyżem Zasługi; Brązowym i Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę; Odznaką Wojsk Wielkopolskich 1918 – 1919. 23 listopada 1923 r. zawarł związek małżeński z Heleną Przybył (ur. 1901). Dzieci: Leokadia (1924-1925); Eugeniusz (1925-1926); Bogumiła (ur. i zm. 1927); Cyryl (1931-2004); Teresa (ur. 1939).

CAW-poświadczenie służby z dnia 22 kwietnia 1948 r. Nr 1900; Kórnik i Bnin w walkach o wolność w latach 1794-1945, Poznań- Kórnik 1976 r., strona 134; dokumenty rodziny (w tym własnoręczny życiorys z dnia 3 maja 1947 r.); zbiory autora.

Włodzimierz Becker

Niesobski Władysław (1897 – 1945), strażnik graniczny, żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodzony 16 czerw-

ca 1897 r. w Marydole. W czasie I wojny światowej służył w armii niemieckiej, był ranny, leczyl się w szpitalu w Brzegu. Po wybuchu powstania wielkopolskiego służył w batalionie ostrzeszowskim. Od 18 maja 1921 r. w Straży Celnej w Wieleniu, potem w Borczu i Nowem, od 1 sierpnia 1928 r. w sztabie Inspektoratu Granicznego Ostrów Wlkp. We wrześniu 1929 r. przeniesiony do komisariatu Rychtal, w listopadzie 1937 r. objął funkcję zastępcy dowódcy placówki II linii (wywiadowczej) Rychtal, w stopniu sierżanta. Zweryfikowany w 1935 r. jako powstaniec wielkopolski (należał do Związku Powstańców Wielkopolskich). Odznaczenia: Medal Niepodległości (1938), Brązowy Medal Za Długoletnią Służbę (1938). Po wybuchu II wojny światowej wrócił z rodziną do Ostrzeszowa, pracował w firmie wikliniarskiej i w zwirowni. Dwukrotnie aresztowany przez gestapo i przesłuchiwany w Berlinie, wreszcie osadzony w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen (nr 94189). Zamordowany krótko przed zakończeniem wojny. Ożeniony z Marią Zemska; dzieci: Czesław (1923-1979), Jan (1926-1975), Maryla (zam. Dobroś, 1929-1994).

Dokumentacja rodzinna i osobista.

Marek Rezler

Władysław
Niesobski

Niezychowski Kazimierz (1892 – 1987), organizator artylerii powstańczej, mjr Wojska Polskiego. Urodził się 24 lipca 1892 r. w Granówku (pow. kościański), w rodzinie Stanisława, właściciela Granówka i Łucji z Taczanowskich. Wcześniej stracił ojca. Pobierał nauki w domu, a następnie został przyjęty do septymy Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Przed maturą przeniósł się do gimnazjum w Lesznie. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1913 r. i rozpoczął praktykę rolniczą w majątku wuja Kurnatowskiego (pow. szamotulski), 8 listopada 1914 r. jako rekrut wcielony został do 50 Pułku Piechoty w Rawiczu, a w styczniu 1915 r. przeniesiony do 20 Pułku Artylerii Lekkiej w Poznaniu. Do końca wojny służył jeszcze w 208 Pułku Artylerii Pniowej, 12 Pułku Dragonów i 17 Pułku Huzarów. W 1917 r. awansowany do stopnia wice wachmistrza. 18 grudnia 1918 r. wrócił do Granówka. Na telefoniczne wezwanie M. Palucha (28 grudnia 1918) udał się do Poznania. W siedzibie sztabu Służby Straży i Bezpieczeństwa otrzymał rozkaz objęcia komendy Dworca Głównego. 29 grudnia na naradzie dowódców oddziałów powstańczych Poznania przedłożył projekt utworzenia artylerii. Propozycja została przyjęta i 30 grudnia 1918 r. zdał komendę dworca. Tymczasowe dowództwo artylerii umieszczono w „Białych Koszarach” (przy ul. Solnej). W ciągu kilkunastu godzin zgłosiło się kilkudziesięciu ochotników, wezwanych apelami prasowymi i plakatami (z podpisem M. Palucha). Jeszcze 30 grudnia Niezychowski zabrał stojące przed „Bazarem” dwa zdekompletowane działa i z pomocą ochotników przetoczył je do „Białych Koszar”. Z 2 na 3 stycznia 1919 r.

z grupą artylerzystów i kawalerzystów zdobył w Biedrusku 4 kompletne haubice (10,5 mm z jaszczami), 3 działa polowe oraz 40 koni, 3 stycznia mianowany został dowódcą koszar artylerii, które otrzymał do dyspozycji, 4 stycznia artyleria powstańcza liczyła już 5 półbaterii dwudziałowych (450 ludzi). Jedną półbaterię wysłał na front póln., a drugą na front zach. 6 stycznia wspierał atak powstańców na bazę lotniczą na Ławicy, celnymi pociskami zmuszając Niemców do kapitulacji. 8 stycznia 1919 r. zdał dowództwo artylerii i na czele półbaterii udał się w rejon Kcyni. Brał udział w zdobyciu Szubina (11 stycznia) i Rynarzewa (13 stycznia), Kcyni (2 lutego), gdzie zdobył 8 dział. Dekretem Komisarjatu NRL nr 1 (poz. 60 z 7 lutego 1919) mianowany został ppor. (ze starszeństwem od 1 kwietnia 1915). W końcu lutego 1919 r. wrócił do Poznania, aby po kilku dniach wyjechać na front pod Leszno. 8 marca 1919 r. został przydzielony do Grupy gen. D. Konarzewskiego jako dowódca baterii. Brał udział w walkach aż do zdobycia Stryja, na krótko wrócił do Poznania i ponownie wyjechał na front galicyjski (w lipcu 1919). W końcu września szkolił w Poznaniu baterie 1 i 2 Pułku Artylerii Lekkiej. W styczniu 1920 r. uczestniczył z pułkiem w rewindykacji Bydgoszczy. Na początku lutego 1920 r. wyjechał na front wsch. Walczył pod Berdyczowem, Kijowem i Mińskiem, nad Berezyną, pod Warszawą, Łomżą i Kolnem. W końcu sierpnia, chory na dżynteryę i malarię, skierowany został do szpitala w Poznaniu. 10 listopada 1921 r. mianowany por. Z powodu złego stanu zdrowia 20 grudnia zwolniono go do rezerwy. W 1921 r. wydzierżawił majątek Chlewo (pow. ostrzeszowski). Działał w organizacjach spółdzielczych

i powstańczych. 8 lutego 1924 r. mianowany został kpt. rezerwy, z przydziałem do 18 Pułku Artylerii Polowej, a od 1926 r. do 25 Pułku Artylerii Polowej. Od 5 września 1939 r. służył ochotniczo w wojsku, jako zastępca komentanta Baonu Wartowniczego „Kalisz”, Armii „Poznań”. Po rozbiciu baonu pod Podzamczem przedarł się z rozbitkami do Warszawy. 26 września w Falenicy dostał się do niewoli, ale w nocy uciekł i 2 października dotarł do Chlewa. Następnego dnia został aresztowany, jako zakładnik, przez żandarmerię i przeniesiony do więzienia w Ostrzeszowie, do jednej celi z płk. S. Thielem. Z powodów zdrowotnych na krótko zwolniony (28 listopada 1939), jednak 5 grudnia z rodziną przewieziony do obozu w Kępnie i stamtąd wysiedlony do GG. Początkowo przebywał w Mińsku Mazowieckim, następnie w Sandomierskim, gdzie objął administrację majątku Bugaj. W lipcu 1943 r. przeniósł się do Mszany Dolnej jako administrator. Pełnił tam funkcję prezesa Rady Głównej Opiekuńczej (RGO), dostarczał leki partyzantom, m.in. ze zgrupowania na Turbaczu. Po wyzwoleniu wrócił do Wielkopolski. W maju 1945 r. w pow. sycowskim organizował spółdzielczość rolniczą i spożywczą. Mimo choroby (od 1953) prowadził gospodarstwo rolne na Śląsku. Jesienią 1958 r. przeszedł na emeryturę. Mieszkał w Gliwicach. W 1973 r. otrzymał awans do stopnia mjr. Zmarł 12 czerwca 1987 r. w Gliwicach, a spoczął na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski IV i V kl., Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz szeregiem medali i odznak. Ze

związku małżeńskiego z Aleksandrą Sieradzką miał dzieci - Barbarę (1921-1971), Annę (ur. 1921) i Jacka (ur. 1924).

CAW, *Akta personalne* 3428 i 2205, KN, VM, 1.170.1, t. 1; TU NRL nr 6 z 19 II 1919 r., s. 30 i nr 21 z 24 VI 1919 r., s. 114; WSB, s. 516-517; K. Niezychowski, *Wspomnienia, Książnica Szczecińska, 1981*, s. 210; *tenże, Jak tworzyłem artylerię wielkopolską, „Za i Przeciw” 1959, nr 17; tenże, Formowanie pierwszych baterii artylerii polnej w Powstaniu Wielkopolskim 1918—1919 za czas od 30 XII 1918 do 8 I 1919r., (w:) Czyn zbrojny, s. 59-60; T. Fenrych, O początkach polskiej artylerii polnej w Poznaniu, (w:) Rocznik Związku Weteranów Powstań Narodowych w Poznaniu, Poznań 1935, s. 64-70; A. Wesółowski, Organizacja i działania artylerii wielkopolskiej (1918-1919), (w:) Powstanie Wielkopolskie (1975), s. 231-260; *tenże, Działalność Kazimierza Niezychowskiego jako organizatora artylerii w Powstaniu Wielkopolskim, (w:) Czyn zbrojny, s. 61-63; Z. Grot, Nowe wspomnienia o Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, „Przegląd Zachodni” (Londyn), 1981, nr 10-12, s. 9-10; Słownik ..., s. 248-249.**

Bogusław Polak

Nowicki Edmund (1891 – 1969), powstaniec z Grabowa, wywiadowca. Urodzony 30 listopada w Kościelcu pow. Inowrocław, syn Bolesława i Stefanii z Andrychowskich. Po powrocie z frontu, 14 listopada 1918 r. wstąpił do Rady Żołnierskiej w Grabowie, należał do formowanego tu oddziału polskiego. Między 3 i 7 lutego nast. roku wspólnie z I. Nietrzepką prowadził akcję wywiadowczą w rejonie Kępna. Od 20

czerwca 1919 r. w kolumnie taborowej w Poznaniu. W okresie międzywojennym należał do grabowskiego koła Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919. Zmarł w Grabowie n. Prosną 25 kwietnia 1969 r.

Dokumentacja USC w Grabowie n. Prosną; Lista AK, APP Poznań, Związek Powstańców Wielkopolskich 215; M. Rezler, Nowicki Edmund (ur. 1891), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka. Tom I, Poznań 2005, s. 137.

Marek Rezler

Nowicki Ludwik (1885 – 1978), urodzony 6 sierpnia 1885 r. w Paterku (powiat nakielski), syn Jana i Marianny z domu Woźna. Szkołę powszechną ukończył w Paterku, następnie uczył się zawodu murarza u budowniczego Pana Stabrowskiego. Był doskonałym fachowcem. Razem z Panem Gonią budował kościoły w ówczesnym województwie poznańskim, kujawskim i bydgoskim. W latach 1907-1909 służył w wojsku pruskim, w piechocie. W 1914 r. został powołany do armii niemieckiej. Stacjonował w Szczecinie. Brał udział w I wojnie światowej. Do domu wrócił pod koniec 1918 r. Od stycznia do 12 lipca 1919 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Pod do-

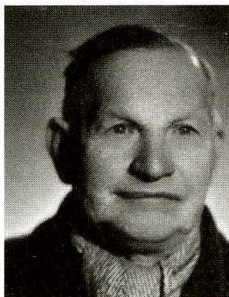
wództwem Antoniego Przybylskiego, Teofila Spychały i Bartkowskiego walczył o wyzwolenie Nakła, Paterka i Kcyni. W okresie międzywojennym był skarbnikiem Związku Powstańców Wielkopolskich. Na początku II wojny światowej, zamurował w piwnicy swojego domu mundur powstańczy oraz dokumenty Związku. Wspólnie z powstańcem Ludwikiem Woźnickim zamurowali w kominie jego posesji sztandar powstańczy. W okresie okupacji niemieckiej został wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec, gdzie pracował w kopalni węgla jako górnik. Tam odnalazł go młodszy brat, który w 1946 r. pomógł w powrocie do domu. Po wojnie przejął opiekę nad sztandarem i nadał pracował w Związku Powstańców Wielkopolskich. Sztandar w posiadaniu Ludwika Nowickiego był do roku 1975, później został przekazany do Muzeum Ziemi Krajeńskiej w Nakle nad Notecią. Ludwik Nowicki zmarł w 1978 r. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1965). W 1910 r. ożenił się z Anastazją Musiał i miał, ośmioro dzieci, sześciu synów i dwie córki.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Halina Lubiszewska, Irena Lusting

Nyka Ignacy (1899 – 1977), inżynier rolnictwa, nauczyciel, żołnierz 1 pułku artylerii ciężkiej. Urodził się 7 maja 1899 roku w Gogółkowie w powiecie żnińskim w rodzinie Michała i Katarzyny z Michalskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Gogółkowie rozpoczął naukę w żnińskim gimnazjum, które ukończył w Rogoźnie Wielkopolskim w 1918 roku. We wrześniu 1918 roku

Ludwik
Nowicki

został wcielony do armii pruskiej, z której zdezerterował w listopadzie w czasie zamieszek podczas rewolucji w Niemczech. Po wybuchu powstania w grudniu 1918 roku wstąpił do oddziału Jana Tomaszewskiego i walczył na przełomie roku 1918/1919 pod Żninem i Szubinem. 2 lutego 1919 roku wstąpił do 1 pułku artylerii ciężkiej w Poznaniu. Brał czynny udział w walkach pod Lwówkiem, Zbąszyniem i Leszkiem. Po zwolnieniu z wojska w 1920 roku zapisał się na studia rolnicze na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W dniu 13 lutego 1925 roku otrzymał dyplom inżyniera rolnictwa. Po odbytych studiach udał się na praktyki zawodowe do Czechosłowacji, Danii i Szwecji. W 1927 roku wziął w dzierżawę gospodarstwo rolne należące do kościoła katolickiego w Żninie i gospodarował na nim do wybuchu II wojny światowej. W roku 1928 otrzymał nominację na stanowisko wójta gminy Żnin, a następnie zmienionej na Żnin-Zachód, którą piastował do lipca 1939 roku. 17 sierpnia 1930 roku gościł na osobiste zaproszenie u prezydenta Ignacego Mościckiego w Spale, gdzie o godzinie 17.00 spożyli wspólnie kolację. W latach 1931 – 1939 pełnił funkcję prezesa Kółka Rolniczego w Żninie. Podczas okupacji niemieckiej w roku 1940 został wysiedlony do generalnej Guberni w oko-

lice Rzeszowa. Od września 1943 do końca 1944 roku był kierownikiem gospodarstwa rolnego w Strzelinach w powiecie Busko-Zdrój. Na początku 1945 roku powrócił w rodzinne strony do Żnina, gdzie zastał zniszczone i zrabowane gospodarstwo rolne, które przed wybuchem wojny dzierżawił. Od 15 lipca 1958 do 31 sierpnia 1961 roku pracował w Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Żninie, a następnie od 19 września 1961 do 31 sierpnia 1972 roku jako nauczyciel w Zasadniczej Szkole Rolniczej w Żninie. W dniu 8 grudnia 1973 roku został awansowany za udział w Powstaniu Wielkopolskim na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł w dniu 5 kwietnia 1977 roku w Żninie. Pochowany został w rodzinnym grobowcu Smorowskich na żnińskim cmentarzu parafialnym. Odznaczony był Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1974) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975). W roku 1927 zawarł związek małżeński z Walentyną Smorowską (1901-1985), wychowali troje dzieci: Stanisława, Marię Ignację, Walentego.

Archiwum ZKRP i BWP Oddział w Bydgoszczy,teczka osobowa I. Nyki, sygn. 78/2407; Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie. Kopie dokumentów po I. Nyka (życiorys, zaświadczenia potwierdzające udział w powstaniu z 1936 roku podpisane przez Jana Tomaszewskiego, nominacja na stopień podporucznika WP z 1973 roku, zaproszenie na kolację do Prezydenta RP z 1930 roku). Relacja wnuczki Anny Domagała.

Piotr S. Adamczewski

Ignacy
Nyka

Osowski Tomasz (1899 – 1986), urodził się w Piekarach w rodzinie Tomasza i Józefy z domu Woroch. Ojciec w latach 1885-1916 był górnikiem w Westfalii, wrócił do domu jako inwalida. Matka prowadziła gospodarstwo domowe. Po ukończeniu 4-oddziałowej szkoły powszechnej w Jeziorkach, podjął pracę u ogrodnika. Od 25 maja 1917 r. służył w armii pruskiej (w 37 pp w Międzyrzeczu). 10 grudnia 1918 r. wrócił do rodzinnych Piekar. 27 grudnia przystąpił do powstania wielkopolskiego. Brał udział w walkach pod Zbąszyniem, gdzie 10 stycznia 1919 r. został ranny. Leczony w Opalenicy i Poznaniu. Po wyleczeniu uczestnik walk z Ukraińcami pod Lwowem w 1919 r.; później walczył z Rosjanami pod Kijowem i Bobrujskiem; uczestnik Bitwy Warszawskiej. 10 sierpnia 1922 r. w stopniu kaprała zdemobilizowany i przeniesiony do rezerwy (3 kompania 58 pułku piechoty). Od jesieni 1922 r. do 1927 r. w Wojskach Ochrony Pogranicza. W 1927 zatrudniony został w Browarze Poznańskim, później (do 1933 r.) pracował w hurtowni i sklepie skór i przyborów szewskich w Poznaniu przy ul. Woźnej. W 1933 roku zamieszkał w Dobieżyń. Dzięki wstawiennictwu Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich otrzymał pracę w Zarządzie Drogowym w Nowym Tomyślu. Pracował przy

konserwacji i naprawach dróg w okolicach Buku i Opalenicy. W okresie międzywojennym był aktywnym członkiem Koła Rezerwistów i Kombatanów I Wojny Światowej. W walkach we wrześniu 1939 r. nie brał. W okresie okupacji niemieckiej nadal pracował w swoim zawodzie na Odcinku Drogowym Powiatu Grodzisk Wielkopolski przy naprawie, konserwacji i odśnieżaniu dróg. W 1940 r. został przydzielony do budowy autostrady w Cieślach (gm. Buk). Po wkroczeniu wojsk sowieckich, od 26 stycznia 1945 r., pracował w posterunku Milicji Obywatelskiej w Dobieżyń. W 1946 r. otrzymał poniemieckie gospodarstwo rolne w Dobieżyń. Aktywnie działał społecznie: był członkiem Komitetu Odbudowy spalonej fary w Buku, Rady Miasta i Gminy Buk, Ochotniczej Straży Pożarnej i Stronnictwa Demokratycznego w Dobieżyń oraz ZBoWiD-u w Buku. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 13 grudnia 1971 r. mianowany podporucznikiem rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł 22 listopada 1986 r. w szpitalu w Nowym Tomyślu i został pochowany na cmentarzu parafialnym św. Rocha w Buku. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972), Złotym Krzyżem Zasługi (1962), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958) i Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921 (1938). Był dwukrotnie żonaty: w 1926 r. ożenił się ze Stanisławą Kucner z Dobieżyń, z którą miał czworo dzieci: Marię (zm. 1934), Bronisławę, Stanisławę i Władysława. Po śmierci pierwszej żony w 1933 r., ożenił się ponownie, z Agnieszką Kucner (siostrą pierwszej żony), z którą miał troje dzieci: Stefana, Mariana i Teresę.

Tomasz
Osowski

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; informacje syna Stanisława z Poznania; Tomkowiak Ewelina, Osowski Stanisław (1899-1986), (w:) Kościański Zdzisław, Tomkowiak Eligiusz, Bukowianie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008.

Ewelina Tomkowiak

Paderewski Ignacy Jan (1860 – 1941), muzyk, działacz niepodległościowy, mąż stanu. Urodził się 6 listopada 1860 r. w Kuryłowce (na Podolu), w rodzinie szlacheckiej Jana i Polikseny z Nowickich. Wskutek wczesnej śmierci matki wychowywała go ciotka. W 1872 r. podjął naukę w Instytucie Muzycznym A. Kątskiego, a w 1875 r. pracę w konserwatorium muzycznym. W latach 1880 -1882 studiował w Królewskiej Akademii Muzycznej, a następnie kształcił się w Wiedniu. Komponował własne utwory i grał na fortepianie, zdobywając stopniowo sławę i uznanie. Koncertował w wielu miastach Europy, a w 1891 r. udał się do USA. Zdobywszy sławę i środki finansowe, podjął działalność polityczną na rzecz odbudowy niepodległego państwa polskiego. W 1910 r., w 500 rocznicę bitwy pod Grunwaldem ufundował pomnik króla Władysława Jagiełły

Ignacy
Paderewski

w Krakowie. Uroczystości krakowskie ściągnęły działaczy niepodległościowych ze wszystkich trzech zaborów. Nazwisko fundatora nabrało symbolicznego znaczenia. W okresie I wojny światowej działał na terenie USA, kontaktując się z prezydentem W. Wilsonem i jego otoczeniem. W opinii przywódców polskich pod zaborem pruskim, był gorącym patriotą polskim o dużych wpływach i znaczeniu w świecie. Znano też 14 punktów programu pokojowego prezydenta Wilsona, do którego nawiązywali tak Niemcy, jak i Polacy. Liczono na życzliwe stanowisko zwycięskich mocarstw w sprawie losu ziem polskich zaboru pruskiego i że Paderewski może spełnić rolę pośrednika. W grudniu 1918 r. wybrał się do Polski. 25 grudnia, w towarzystwie misji brytyjskiej przybył do Gdańska. Stamtąd miał dalej jechać do Warszawy, aby spełnić rolę pośrednika godzącego dwa obozy polityczne walczące o władzę (piłsudczycy i endecja). Przywódcy ludności polskiej w Poznaniu nalegali jednak, aby po drodze wstąpił do Poznania, jakkolwiek w okresie tym miasto formalnie wchodziło w skład Prus i Rzeszy Niemieckiej. Władze niemieckie odmówiły zgody na przyjazd Paderewskiego do Poznania. Mimo to 26 grudnia wieczorem przybył pociągiem z Gdańska. Jego powitanie w Poznaniu przekształciło się w wielką polską manifestację patriotyczną. Chociaż zachowywał się powściągliwie i zdecydowanie nie wypowiadał, sama jego obecność elektryzowała nastroje. 27 XII 1918 r. ludność niemiecka, wsparta przez niektóre wracające z frontu oddziały wojskowe, zorganizowała kontrmanifestację, pragnąc pokazać, że Poznań ma charakter niemiecki. Demonstracje przekształciły się w starcia zbrojne po-

między Polakami i Niemcami. Hotel „Bazar”, w którym w tych dniach mieszkał Paderewski, stał się centralnym punktem wydarzeń, a dążenie do jego obrony popychało Polaków do samoobrony. W „Bazarze” powstał samorządnie polski ośrodek przywódczy. Paderewski nie wzywał do walki zbrojnej, a konferujący z nim przywódcy walki tej nie chcieli. Obawiali się, że może ona pokrzyżować im plany pokojowego oderwania ziem polskich od Prus. Podejmowane jednak przez różne czynniki próby likwidacji „zajść” nie powiodły się. Walki szybko ogarniały nowe ośrodki. Jednocześnie towarzyszący Paderewskiemu oficerowie brytyjscy informowali swój rząd o faktycznym stanie rzeczy, demaskując antypolskie wymysły propagandy niemieckiej. 1 I 1919 r. Paderewski przez Ostrów Wlkp. pojechał do Warszawy. 2 stycznia przybył do stolicy, a 16 stycznia stanął na czele rządu. Jednocześnie pełnił obowiązki ministra spraw zagranicznych. Reprezentował Polskę na konferencji pokojowej w Paryżu, podpisał w imieniu Polski traktat pokojowy z Niemcami, który ustalał zachodnią granicę odrodzonego państwa polskiego. Na odcinku Wielkopolski granica ta, z drobnymi odchyleniami, pokrywała się z linią wywalczoną przez powstańców wielkopolskich. W grudniu 1919 r. ustąpił z rządu. Większość czasu spędzał znów na emigracji. Do 1926 r. utrzymywał żywe kontakty z krajem. W 1924 r. przybył ponownie do Poznania. W uznaniu jego zasług Uniwersytet Poznański nadał mu tytuł doktora honoris causa. Po przewrocie majowym sytuacja uległa zmianie - Paderewski odnosił się krytycznie tak do wewnętrznej, jak i zagranicznej polityki Piłsudskiego.

Do kraju nie przyjeżdżał. Nie przybył nawet na uroczystość 10-lecia odzyskania niepodległości w 1928 r. ani na uroczystość odsłonięcia ufundowanego przezeń pomnika prezydenta Wilsona w Poznaniu w 1931 r. Koncentrował się na pracy artystycznej. W jego posiadłości w Szwajcarii spotykali się (1936-1937) przywódcy opozycji antysanacyjnej, w ramach tzw. Frontu Morges. W 1940 r. wsparł poczynania rządu W. Sikorskiego na emigracji, przejmując stanowisko przewodniczącego emigracyjnej Rady Narodowej. Zmarł w USA 29 kwietnia 1941 r. Z pierwszego małżeństwa z Antoniną Kossakówną miał syna Alfreda (1880), powtórnie ożenił się z Heleną Górską-Rosen.

H. Lisiak, Paderewski. Od Kuryłówki po Arlington, Poznań 1922; M. M. Drozdowski, Ignacy Jan Paderewski. Zarys biografii politycznej, Warszawa 1979; W. Mazurczak, Anglicy i wybuch Powstania Wielkopolskiego. Z dziejów genezy brytyjskiej misji pułkownika H.H. Wade'a w Polsce, (w:) Polacy i Niemcy. Dziesięć wieków sąsiedztwa, Warszawa 1987, s. 254-2(38); Z. Wroniak. Paderewski w Poznaniu, „Kronika Miasta Poznania” 1959, nr 4; Biogram przygotowany przez prof. Antoniego Czubińskiego (Paderewski Ignacy Jan 1860-1941)) i zamieszczony w: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 264-265.

Redakcja

Paluch Mieczysław (1882 – 1942), działacz niepodległościowy, mjr Wojska Polskiego. Urodził się 10 grudnia 1882 r. we wsi Trzemżał (ówczesny pow. mogileński), w rodzinie chłop-

skiej Jana i Józefy z Mayorów. Szkołę elementarną ukończył w Trzemińsku, a w wieku 10 lat podjął naukę w gimnazjum w Trzemesznie (1898). Progimnazjum ukończył w 1905 r. Udzielał się w Towarzystwie Tomasza Zana, ucząc młodszych kolegów języka polskiego i historii. Uczestniczył również w strajku szkolnym, za co został wydalony z Trzemeszna. Przyjęty do gimnazjum w Gnieźnie, za działalność w Towarzystwie Tomasza Zana został ponownie wydalony. Ojciec postarał się jednak o przyjęcie syna do gimnazjum w Wągrowcu, a następnie w Międzyrzeczu, gdzie w 1909 r. jako ekstern uzyskał świadectwo dojrzałości. Po maturze podjął studia ekonomiczno-handlowe w Berlinie, kończąc cztery semestry, uwieńczone egzaminem i patentem uprawniającym do pracy w przedsiębiorstwach handlowych. Utrzymywał żywe kontakty z Polonią berlińską. Praktykę odbył w Gdańsku, w przedsiębiorstwie rolniczo-handlowym. 13 października 1913 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w 5 Pułku Artylerii Ciężkiej w Poznaniu. Po wybuchu I wojny światowej nadal służył w artylerii, awansując na kolejne stopnie podoficerskie. W armii niemieckiej prowadził agitację narodową, wśród żołnierzy-Polaków. Miał opinię doskonałego mówcy. Jesienią 1918 r. nie wrócił z urlopu do swej jednostki.

Mieczysław
Paluch

Ukrywał się w rodzinnych stronach i w Kępnie pod pseudonimami „Maks”, „Polochowski”, „Trzemeszcński”. 7 listopada 1918 r. w poszukiwaniu pracy w Zakładach Cegielskiego przyjechał do Poznania. Przypadkowo spotkał B. Hulewicza - swego przyjaciela z lat szkolnych, który wciągnął go w przygotowania do powstania. Paluch szybko zorientował się w mozaice polskich organizacji konspiracyjnych oraz nawiązał kontakty z W. Korfantom i por. B. Sikorskim. Po 9 listopada 1918 r. Komisariat NRL upatrywywał w nim człowieka mogącego zdyscyplinować pracujących do powstania członków POW ZP, jak i organizatora kadr wojskowych w ramach legalnie tworzonych oddziałów porządkowych. Przyczynił się do sukcesu brawurowego najścia na Ratusz i opanowania przez Polaków Wydziału Wykonawczego Poznańskiej Rady Robotniczej i Żołnierskiej (13 listopada 1918), objął również kuratelę nad POW ZP. Powierzono mu też organizację oddziałów Służby Straży i Bezpieczeństwa (SSiB), tworzonych na podstawie zarządzenia pruskiego Ministerstwa Wojny. W ciągu listopada 1918 r. skupił wokół siebie grupę młodych oficerów i podoficerów, co umożliwiło nie tylko rozwój organizacyjny oddziałów SSiB, ale także podjęcie próby stworzenia namiastki ośrodka dyspozycyjnego dla legalnie i nielegalnie działających oddziałów polskich, zarówno w Poznaniu, jak i na prowincji. W historiografii przyjęło się określenie „Grupa Palucha”, „Sztab Palucha” itp. Sformowano baon SSiB liczący 22 grudnia 1918 r. dziewięć kompanii (ok. 3000 żołnierzy), w której części uzbrojony. Nawiązano kontakty z Wrześnią, Jarocinem i kilkoma innymi miastami Wielkopolski.

Zbierano dane o stanie osobowym garnizonu poznańskiego, wprowadzono Polaków jako kontrolerów z ramienia Rad Robotniczych i Żołnierskich tak do instytucji wojskowych, jak i do administracji cywilnej. Za milczącą zgodą Komisariatu NRL od 9 grudnia 1918 r. Paluch utrzymywał kontakty z wysłannikami Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, dostarczając im danych do raportów o sytuacji wojskowej w Poznaniu. 27 grudnia wprowadził do akcji oddziały SSiB, usiłował skłonić kierownictwo polityczne do ogłoszenia zbrojnego powstania na terenie całego zaboru. Od 28 grudnia 1918 r. do 4 stycznia 1919 r., z poparciem komendy SSiB, organizował ochotników do oddziałów piechoty, artylerii i kawalerii. Wysłał też emisariuszy do Gniezna i Wrześni, co przyczyniło się do zaktywizowania tamtejszych zwolenników walki zbrojnej, a w rezultacie do wyzwolenia tych miast. Z jego inicjatywy przejęto centralę telefoniczną na poznańskiej Pocztę Główną oraz Fort Grollmana. Po utworzeniu polsko-niemieckiej Komendy miasta Poznania z J. Maciaszkiem, rychło doszło do sporu między nim a Paluchem o podporządkowanie komendzie oddziałów SSiB. 3 stycznia 1919 r. Paluch przedstawił Komisariatowi NRL projekt wypowiedzenia Niemcom „małej wojny”. Równocześnie opracował plan przejęcia przez poznańską komendę SSiB magazynów broni. Działania Palucha Komisariat NRL potraktował jako przejaw niesubordynacji i próbę sprowadzenia na drugi plan istniejącego od 28 grudnia 1918 r. Dowództwa Głównego. Na polecenie Komisariatu NRL, Dowództwo Główne pozbawiło Palucha komendy nad SSiB (4 stycznia 1919) i skierowało go do nie istniejącej jeszcze kome-

dy artylerii. Na polecenie Dowództwa Głównego, z 5 na 6 stycznia 1919 r. wziął udział w wyprawie na Stację Lotniczą na Ławicy, którą zajęto przy minimalnych stratach. 8 stycznia przydzielony został do oddziałów ppłk. K. Grudzielskiego, jako szef sztabu wziął udział w przygotowaniach i walkach podczas tzw. akcji szubińskiej (11-15 stycznia 1919). Mianowany szefem sztabu frontu płn. przyczynił się do utrzymania linii Noteci, m.in. podczas walk pod Kcynią (3 lutego 1919). Po reorganizacji frontu (połowa marca 1919) Dowództwo Główne powierzyło mu szefostwo sztabu 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, sformowanej z wojsk frontu płn. Dekretem Komisariatu NRL nr 41 (z 13 kwietnia 1919) mianowany został por. (ze starszeństwem od 1 maja 1914). Wkrótce też dekretem nr 49 (z 5 maja) awansowany został do stopnia kpt. (ze starszeństwem od 1 maja 1919). Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego nr 140 (z 24 maja 1919) *Szef sztabu 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, kapitan Paluch został przydzielony do dyspozycji Inspektora Artylerii. Kapitanowi Paluchowi, który pracował razem z gen. Grudzielskim na froncie północnym od samego początku walk z Niemcami, dziękuję serdecznie za jego owocną i energiczną pracę (...).* 29 marca 1922 r. przeniesiony został do rezerwy, z równoczesnym awansem do stopnia mjr. (ze starszeństwem od 1 lipca 1919) i zamieszkał w Poznaniu. Nie uzyskawszy odpowiedniego stanowiska w administracji państwowej, otworzył prywatne Biuro Rolniczo-Handlowe. W 1923 r. otrzymał w dzierżawę poniemiecki majątek Piwnice (k. Torunia), Zawiedziony i rozczarowany, związał się z piłsudczykami. Od 1922 r. działał

w Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków, przekształconym w Generalny Związek Towarzystw Powstańców i Wojaków Ziem Zachodnich RP. Powierzono mu stanowisko komendanta, z zadaniem organizowania przysposobienia wojskowego. Wskutek rozdzwinków z DOK VII, zrezygnował ze stanowiska. Aktywny stał się znowu po przewrocie majowym 1926 r. Dał się poznać jako rzecznik pełnej i bezwarunkowej współpracy z obozem sanacyjnym. Już w sierpniu 1926 r. z R. Konkiewiczem i L. Surzyńskim został przyjęty przez J. Piłsudskiego. Wraz z mjr. rezerwy M. Kwiecińskim doprowadzili do rozłamu w Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków DOK nr VII, stawiając wniosek o uznanie sanacyjnego Związku Strzeleckiego za równorzędną organizację i nawiązanie z nim współpracy. Wniosek jednak nie przeszedł, a Paluch i jego zwolennicy na zjeździe w Poznaniu 12 czerwca 1927 r. utworzyli Wielkopolski Związek Powstańców i Wojaków, w którym został prezesem. Słabość nowo powstałej organizacji skłoniła go do połączenia się ze Związkiem Strzeleckim. W grudniu 1926 r. z S. M. Rybką wysłał list do J. Piłsudskiego, deklarując gotowość współpracy powstańców wielkopolskich z rządem. Rozpoczęło to okres rozbicia politycznego środowiska byłych powstańców, który trwał aż do wybuchu wojny. W 1930 r. W. Sławek powierzył Paluchowi stanowisko prezesa Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem na woj. poznańskie. Stosowanie bezkompromisowych rozwiązań wyeliminowało go jednak z działalności politycznej. W 1934 r. przyjął posadę dyrektora nadzoru państwowego dóbr hr. Hochberg-Pszczyńskiego.

Do wybuchu wojny opublikował szereg artykułów dotyczących powstania wielkopolskiego. Po klęsce wrześniowej 1939 r. przedostał się do Francji. Nie otrzymał tam jednak większego przydziału. Jeszcze większe rozczarowanie spotkało go w Wielkiej Brytanii, gdyż jako zaangażowany zwolennik sanacji skierowany został na „wyspę węzów”, Bute w Szkocji, do obozu Rothsay. Tam też wystąpił z referatem z okazji 22 rocznicy wybuchu powstania. Zmarł 18 lipca 1942 r. Pochowany został na cmentarzu Rothsay. Był odznaczony; Orderem *Virtuti Militari* V kl. (za powstanie wielkopolskie), Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Orderem Odrodzenia Polski IV kl., Złotym Krzyżem Zasługi, Gwiazdą Śląską oraz szeregiem medali i odznak. Odznaczenia niemieckie zwrócił dowództwu niemieckiemu. Zawarł związek małżeński z Jadwigą Wieczfińską, z którą potem się rozwiódł, dzieci nie miał. Imię M. Palucha nosi ulica na Jeźcach w Poznaniu oraz Szkoła Podstawowa nr 30 w Poznaniu przy ul. Garncarskiej.

CAW, *Akta personalne* 206; *tamże*, 1.170.2, t. 1-2; 13, 1.1; 14, 1.1; AP Poznań, *DOGen. w Poznaniu*, 7; *Biblioteka Kórnicka PAN - dyplom nadania Krzyża Virtuti Militari*; *TU NRL nr 8 z 25 VI 1919 r. i nr 10 z 10 V 1919 r.*; *Wojskowe aspekty* (wg indeksu); *Wybór źródeł*, s. 15, 20, 53-55, 87, 89, 99, 104, 107, 117-118, 128, 135, 158, 253, 258, 351-352, 363, 366, 375; *Wojsko Wielkopolskie 1919 r., cz. 1* (wg indeksu); *M. Paluch, Pierwsze zawiązki siły zbrojnej W Wielkopolsce przed 10, „Żołnierz Wielkopolski” 1928, nr 51-52, s. 2-3; tenże, Szkic walk pod Kcynią na froncie pół-*

nocnym w dniu 3 Mego 1919 r, „Wolność” 1922, nr I, s. 3-5; tenże, *Polska Organizacja Wojskowa zaboru pruskiego*, (w:) *Polska Organizacja Wojskowa*, Warszawa 1930, s. 244-250; tenże, (w:) *Wybór źródeł*, s. 351-355; tenże, *Wielkopolska w dniach grudniowych 1918 r.*, „*Dziennik Poznański*” 1932, nr 298, s. 1; *PSB i WSB*; A. Czubiński, *Mieczysław Sylwester Paluch (1882-1942). Organizator Powstania Wielkopolskiego i II Powstania Śląskiego*, (w:) *Zrodziła ich Ziemia Mogileńska*, pod red. Cz. Łuczaka, Poznań 1997, s. 231-238; B. Polak, *Konspiracja polska w Poznaniu (1912-1918)*, „*Kronika Miasta Poznania*” 1984, s. 81-96; tenże, *Mieczysław Paluch (1888-1942)*, „*Kronika Miasta Poznania*” 1985, nr 4, s. 19-38 (tamże źródła i literatura); dokumenty i zdjęcia w posiadaniu Gabrieli Grodzkiej, siostrzenicy Palucha; *Słownik ...*, s. 267-269.

Bogusław Polak

Paszkiewicz Gustaw (1893 – 1955), członek Kapituły Orderu Wojennego Virtuti Militari, gen. dywizji Wojska Polskiego. Urodził się 20 marca 1893 r. w Wasiliszkach (ówczesny pow. lidzki na Wileńszczyźnie), w rodzinie ziemiańskiej, jako syn Leonarda i Justyny z Felińskich. Po ukończeniu gimnazjum w Mińsku Litewskim w 1913 r. wstąpił do Wileńskiej Szkoły Wojskowej. W latach 1914-1917 służył w armii rosyjskiej. 8 grudnia 1917 r. w stopniu kpt. wstąpił do I Korpusu Polskiego w Rosji. Awansowany przez gen. J. Dowbor-Muśnickiego na ppłk. Do Wojska Polskiego wstąpił 11 listopada 1918 r. i został skierowany na kurs dla oficerów w Dęblinie. Od 6 grudnia w Ministerstwie Spraw

Wojskowych, następnie skierowany do Poznania. Od 28 lutego 1919 r. dowodził baonem 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Objął dowództwo (16 marca) 1 Pułku i na jego czele wyróżnił się w walkach z Ukraińcami o Lwów i pod Stryjem. Z pułkiem przeszedł szlak bojowy w latach 1919-1920. Z 55 Poznańskim Pułkiem Piechoty, zaskakując wroga, opanował stację kolejową na trasie Brześć-Prużany. Przez trzy dni powstrzymywał napór wroga na Żabinkę (września 1920), w boju pod Laskowem (16 października 1920) zostało rannych kilku oficerów 55 Pułku. W latach 1921-1939 kolejno dowodził: 55 Poznańskim Pułkiem Piechoty, Szkołą Podchorążych i Oficerską Szkołą Piechoty w Warszawie, piechotą w 24 Dywizji Piechoty i od 1935 r. 12 Dywizją Piechoty. W 1938 r. mianowany gen. brygady. W 1939 r. dowodził 12 Dywizją Piechoty w ramach Armii „Karpaty”. W latach 1940-1945 przebywał w Rumunii, Francji i Wielkiej Brytanii, m.in. dowodził 1 Brygadą Strzelców I Korpusu w Szkocji (27 lipca 1940-31 maja 1942), na Bliskim Wschodzie 4 Dywizją Strzelców, następnie 2 Samodzielną Brygadą Pancerną. 13 czerwca 1943 r. przez gen. W. Sikorskiego został odwołany z dowództwa i skierowany do Wielkiej Brytanii. W 1945 r. wrócił do kraju. Od 22 stycznia 1946 r. dowodził 18 Dywizją Piechoty i aktywnie uczestniczył w likwidacji polskich oddziałów leśnych w Białostockiem, zwłaszcza poakowskich. Politycznie angażował się po stronie władzy ludowej. Opublikował broszurę *Dlaczego kandyduję z listy nr 3?*, będącą paszkwilem na kierownicze koła II Rzeczypospolitej. Ostro atakował też Rząd Polski w Londynie. W 1947 r. awansowany na gen. dywizji i wyzna-

czony dowódcą. DW Warszawa, poseł na Sejm. Od 1948 r. w dyspozycji MON. W 1952 r. przeniesiony w stan spoczynku. Zmarł w Warszawie 27 lutego 1955 r. i tam został pochowany. Był członkiem pierwszej Kapituły Orderu Wojennego Virtuti Militari, odznaczony kl. V, IV i III oraz Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych (czterokrotnie).

CAW, Akta personalne 229; S. Łoza, O. Terlecki, General Sikorski, t. 2, Warszawa 1983 (wg indeksu); B. Polak. Jeszcze o gen. Paszkewiczu. „Mars”, Warszawa-Londyn 1997, t. V, s. 161-172; Słownik ..., 271.

Bogusław Polak

Pecold Marian (1901 – 1985), urodził się 30 marca 1901 r. w Poznaniu, jako syn Henryka i Marii z d. Nawrockiej. Miał trzech braci: Wincentego, Henryka i Marcina oraz siostrę Anielę. Do szkoły powszechnej uczęszczał w okresie od 9 kwietnia 1907 r. do 30 marca 1915 r. Od 1 kwietnia 1915 r. do 15 kwietnia 1918 r. uczył się zawodu destylatora w Fabryce Likierów Buty Rosentahl i Jakuba Schlachmana na poznańskim Chwaliszewie. W okresie poprzedzającym wybuch Powstania Wielkopolskiego, starszy brat Wincenty działający w ruchu niepod-

ległościowym Polaków, zainteresował tą działalnością Mariana i wciągnął go do tworzących się struktur powstańczych. Dnia 26 grudnia 1918 r. bracia Wincenty i Marian spotkali się u swego dowódcy aby przygotować się do powitania Ignacego Paderewskiego, który wieczorem tego samego dnia przyjechał do Poznania. Już następnego dnia 17 letni Marian wraz z innym równie młodym chłopakiem wyposażeni w jeden karabin i lornetkę zaczęli pełnić służbę patroloво-obszerną na wieży kościoła na Łazarzu. Następne dni to czynny udział w powstaniu, z bronią w ręku jako wartownik przy punkcie sanitarnym na ul. Matejki oraz w patrolowaniu pod dowództwem ppor. Stanisława Kaczmarka ulic byłej dzielnicy Łazarz i Górczyn. Od dnia 10 stycznia 1919 r. rozpoczął służbę w Wojsku Polskim w 1 batalionie saperów, a następnie w 7 batalionie saperów w Poznaniu. Jednocześnie był muzykiem w nowopowstałej Orkiestrze Powstańczej, a następnie grał na kornecie i skrzydłowce tenorowej w Orkiestrze Wojskowej 7 batalionu saperów. W 7 batalionie saperów służył do 30 września 1939 r. W 1920 r. uczestniczył w wojnie polsko-rosyjskiej; walczył pod Bobrujskiem, Kijowem oraz na froncie litewsko-białoruskim, a także brał udział z Armią Wielkopolską w bitwie warszawskiej. W roku 1926 wraz z Armią Poznań wyruszył do Warszawy na pomoc legalnie wybranemu rządowi. 9 kwietnia 1928 r. zawarł związek małżeński z Joanną Jędrzejczak, prawnuczką rodu Palaczów z Górczyna. W 1928 r. urodziła się córka Eugenia, która po dwóch miesiącach zmarła. W 1932 r. na świat przyszedł syn Mieczysław, a w 1945 r. córka Lucyna. Służąc w Wojsku Polskim podnosił swoje

Marian
Pecold

kwalifikacje i tak: w 1933 r. został przeszkolony na kursie wieczorowym zorganizowanym przy DOK. VII Szefostwie Intendentury i zdał egzamin na podoficera administracyjno-gospodarczego z wynikiem dobrym; dnia 21 czerwca 1937 r. uzyskał pozwolenie na prowadzenie pojazdów mechanicznych po kursie w I Batalionie Czołgów i Samochodów Pancernych. W 1939 r. wraz z Armią „Poznań” udał się na pomoc walczącej Warszawie. Brał udział w bitwie nad Bzurą. Ranny dostał się do niewoli niemieckiej i został przewieziony do poznańskiej Cytadeli, skąd zwolniono go z nakazem pracy w niemieckiej firmie mieszczącej się w Poznaniu przy Drodze Dębińskiej, produkującej wojskowe łodzie desantowe. Na początku 1945 r. został członkiem Milicji Komisariatu Poznań Dębiec 12 z prawem noszenia broni (Zezwolenie z dnia 7 lutego 1945 r.), a dnia 20 kwietnia 1945 r. został zmobilizowany do D.O.W. Poznań i zaczął pełnić służbę w 86 Okręgowym Składzie Taborowo-Mundurowym D.O.W. Nr 111 w Poznaniu. 18 sierpnia 1946 r. Prezydium Krajowej Rady Narodowej Uchwałą Nr 51 (Dziennik Personalny Nr 18) nadało Marianowi Pecoldowi stopień wojskowy podporucznika. 16 kwietnia 1948 r. rozkazem personalnym MON Nr 325 został przeniesiony do rezerwy. W 1948 r. podjął pracę w Urzędzie Miejskim w Poznaniu w Wydziale Zdrowia i Opieki Społecznej, organizował, a następnie kierował zakładami opieki społecznej dla osób niepełnosprawnych: w 1950 r. zorganizował od podstaw, a następnie kierował do 1959 r. Zakładem Specjalnym dla Kobiet w Kochłowach koło Ostrzeszowa; w 1959 r. zorganizował i kierował do 1966 r. Zakładem Specjalnym dla Dzieci w Chwałkowie

w powiecie gostyńskim. W 1961 r. został powołany w skład 3-osobowej polskiej delegacji na międzynarodową konferencję kierownictwa zakładów specjalnych dla osób niepełnosprawnych, zorganizowaną w Bazylei w Szwajcarii. Po przejściu na emeryturę pracował społecznie w Związku Bojowników o Wolność i Demokrację Oddział Poznań-Grunwald, gdzie pełnił funkcję sekretarza ds. Powstańców Wielkopolskich. 8 listopada 1972 r. Minister Obrony Narodowej mianował podporucznika Mariana Pecolda za udział w Powstaniu Wielkopolskim na stopień Porucznika Wojska Polskiego. Za swoją działalność powstańczą i wojskową Marian Pecold został uhonorowany: Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Pamiątkową Frontu Litewsko-Białoruskiego, Odznaką Pamiątkową 7 Pułku Saperów, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, medalami srebrnym i brązowym Za Długoletnią Służbę (X lat i XX lat), Medalem Niepodległości, Odznaką Grunwaldzką, Medalem Za Warszawę 1939-1945, Medalem Za Odrę, Nysę i Bałtyk, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Srebrnym i Brązowym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 5 maja 1985 r. i został pochowany w kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu junikowskim w Poznaniu.

Informacje i materiały z prywatnych zbiorów rodzinnych; Dokumentacja osobista wojskowa i cywilna Mariana Pecolda.

Jerzy Kaszuba

Perkielewicz Wincenty (1902 – 1973), urodził się 12 lipca 1902r. w Środzie w rodzinie Wojciecha i Józefy z domu Młynczak. Miał pięcioro rodzeństwa, dwóch braci i trzy siostry. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął naukę w zawodzie młynarza. Pomagał również ojcu w prowadzeniu wiatraka. W 1918 r. jako szesnastoletni chłopiec brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w 4 Kompanii Średzkiej. Należał do grupy najmłodszych Powstańców. 7 stycznia 1925 r. złożył egzamin czeladniczy w rzemiośle młynarskim przed Komisją Egzaminacyjną w Poznaniu otrzymując świadectwo złożenia egzaminu nr 34919. Po śmierci ojca prowadził wiatrak w Środzie gdzie zajmował się usługami. 27 sierpnia 1938 r. stanął przed Komisją Egzaminacyjną Towarzystwa Młynarzy w Środzie, gdzie uzyskał Dyplom Mistrzowski. W 1939 r. został powołany do Wojska Polskiego. Brał udział w bitwie nad Bzurą. W czasie inwazji wojsk niemieckich został ciężko ranny i dostał się do niewoli. 19 grudnia 1940 r. powrócił z niewoli, chory, lecz nadal prowadził wiatrak. Podczas burzy w młyn uderzył piorun i drewniany obiekt spłonął. W dniu 26 czerwca 1945 r. Polski Związek Zachodni Zarząd Koła w Środzie wydał zaświadczenie Nr 384, aby w ramach akcji przesiedleńczej udał się do Świebodzina celem objęcia młyna. Po

wojnie, w 1946 r. zastał dzierżawcą nieruchomości przy ul. Daszyńskiego 32/4. W pomieszczeniu tym urządził Śrutownię Zboża dla celów przemysłowych. W tym czasie wraz z rodziną zamieszkał w Janowie k/Środy. W 1970r z powodu choroby zakład został zlikwidowany. Za udział i działalność w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Otrzymał również dyplom Weterana Powstania Wielkopolskiego i wpisany został do kartoteki archiwum pod Nr 1476. 27 grudnia 1968 r. przyznano mu Dyplom Uznania za wkład pracy i udział w walkach o wyzwolenie kraju. Zmarł 7 grudnia 1973 r., spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Jego nazwisko umieszczone jest na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r.

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodziny.

Jadwiga Włodarz

Piasecki Ignacy (1901 – 1956), rolnik, powstaniec wielkopolski, konspirator niepodległościowy. Urodził się 1 stycznia 1901 r. w Skarydzewie, był synem Adama i Wiktorii z Brylaków. Uczęszczał do szkoły elementarnej w rodzinnej miejscowości, a następnie pracował na roli. Po wybuchu powstania wielkopolskiego wstąpił do formujących się oddziałów batalionu ostrzeszowskiego. Po powstaniu ochotniczo służył w Wojsku Polskim i brał udział w wojnie polsko - bolszewickiej. Od 1935 r. mieszkał na Śląsku. W 1939 r. zmobilizowany służył w artylerii konnej. W kampanii wrześniowej walczył w bitwie pod Wyrami i Lasach

Wincenty
Perkielewicz

Janowskich. Ranny dostał się do niewoli. Po udanej ucieczce powrócił na Śląsk gdzie jako murarz pracował w hucie „Baildon”. Aktywnie działał w ruchu oporu, należał do ZWZ. Na przełomie 1939/1940 pełnił funkcję zastępcy dowódcy plutonu. W 1940 r. awansowany do stopnia sierżanta. Pod pseudonimem „Potocki” należał do grupy niepodległościowej „Ku Wolności” - jednostki Polskiego Związku Wolności okręgu śląskiego. Brał czynny udział w akcjach dywersyjnych i szkoleniu wojskowym członków organizacji. Należał do kompanii Edwarda „Burka” Lemańskiego. Po zakończeniu II wojny światowej, był członkiem śląskiego koła Związku Powstańców Wielkopolskich w Katowicach. Odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 i odznaką Frontu Litewsko – Białoruskiego. Był członkiem Związku Uczestników Walki Zbrojnej o Niepodległość i Demokrację oraz Związku Powstańców Wielkopolskich. Zmarł 19 listopada 1956 r. Od 1928 r. żonaty z Jadwigą Rycerską (ur. 1909). Dzieci: Edmund (ur. 1929), Helena (ur. 1931), Jadwiga (ur. 1946).

*Dokumentacja osobista i rodzinna,
informacje syna Edmunda*

Marek Dzieciotowski

Piasecki Szczepan (1894 – 1970), rolnik, powstaniec wielkopolski. Urodzony 15 grudnia 1894 r. w Skarydzewie, był synem rolnika Adama i Wiktorii z Brylaków. Uczęszczał do szkoły elementarnej w Skarydzewie. W 1914 r. wcielony do armii niemieckiej i wysłany na front zachodni. Służył w baterii artylerii ciężkiej jako kanonier. Tam został ranny. W wojsku niemieckim dosłużył

się stopnia plutonowego. Po powrocie z I wojny światowej wstąpił do formujących się oddziałów powstańczych. Brał udział w rozbrajaniu posterunku niemieckiego w Morawinie, uczestniczył w potyczce pod Mikorzynem. Brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej 1920 r. Po zdemobilizowaniu pracował na Śląsku jako robotnik w hucie cynku i ołowiu. Przed wybuchem wojny w 1939 r. prowadził własne gospodarstwo rolne w Bukownicy, z którego razem z rodziną został wysiedlony. Po zakończeniu II wojny światowej powrócił na własne gospodarstwo. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969) Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1968). Zmarł w Bukownicy 11 lipca 1970 r., spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym. Żonaty z Heleną Piasecką; dzieci: Maria (ur. 1924), Elżbieta (ur.1930).

Dokumentacja rodzinna, informacje córki, Elżbiety Bałagi

Marek Dzieciotowski

Piątek Andrzej (1901 – 1950) urodził się 25 października 1901 r. w Bylinie powiat Środa w rodzinie Wawrzyna i Stanisławy z domu Owczarzak. Szkołę powszechną czterooddziałową ukończył w Komornikach powiat Środa w 1916 r. W dniu 27 stycznia 1919 r. jako ochotnik wstąpił do 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Brał udział w walkach powstańców w okolicach Leszna - Osiecznej. W wojnie z Rosją sowiecką brał udział w obronie Lwowa w okresie od 1 marca do 7 kwietnia 1919 r., w walkach pod Bobrujskiem w dniu 15 października 1919 r. i w dniu 13 lipca 1920 r. w walkach pod Słuckiem. W walce pod

Brześciem nad Bugiem został ranny w prawy policzek i był leczony w szpitalu w Wadowicach koło Krakowa. Służbę wojskową zakończył 29 marca 1923 r. przechodząc do cywila w stopniu szeregowca. Za udział w wyżej wymienionych walkach odznaczony został Medalem Pamiątkowych Za wojnę 1918/21. W roku 1924 rozpoczął pracę w Urzędzie Poczto-Telegraficznym w Poznaniu-Kolumna w Środzie, a następnie w Urzędzie Poczтовым w Zaniemyślu. Od 1930 r. do 1934 r. pracował w Urzędzie Poczтовым w Środzie w biurze napraw urządzeń telefonicznych. W 1934 r. został pracownikiem etatowym w Kolumnie U.P. Poznań Oddział w Środzie gdzie pracował przez okres okupacji i po wyzwoleniu. Andrzej Piątek zmarł 22 kwietnia 1950 r. w Środzie Wielkopolskiej. Pochowany na cmentarzu w Winnogórze gmina Środa Wielkopolska. Na nagrobku umieszczono napis: Powstaniec Wielkopolski. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został Mu przyznany dyplom przez Zarząd Główny Powstańców Wielkopolskich w dniu 27 grudnia 1948 r., w dyplomie tym został podany numer weryfikacji 5869. W dniu 19 września 1926 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą Jaskułą zamieszkałą w Brzeziu powiat Środa, gdzie zamieszkał. Z tego małżeństwa urodziły się dzieci: Damian (1927-2007), nauczyciel; Irena zam. Grześkowiak (1929-2001), nauczycielka; Klemens (1930-1978), rolnik; Eugeniusz (ur. 1931), inżynier elektronik; Henryka zam. Ławniczak (ur. 1933), rolnik; Mirosława zam Frankus (ur. 1944), pielęgniarka.

Własnoręczny życiorys Andrzeja Piątka z dnia 14 lipiec 1939 r.; decyzją

z dnia 14 lipiec 1939 r. o przyjęciu do Związku Powstańców Wielkopolskich z dniem 1 lipca 1939 r.; kwestionariuszem dla uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 z dnia 14 lipca 1939 r.

Bronisław Grześkowiak

Piłsudski Józef Klemens (1867 – 1935), polityk i mąż stanu, działacz niepodległościowy, marszałek Polski. Urodził się 5 grudnia 1867 r. w Żuławie na Wileńszczyźnie, w podupadłej rodzinie ziemiańskiej Józefa Wincentego Piotra i Marii z Billewiczów. Wycho- wany w kulcie polskości, w atmosferze represji carskich po zdławieniu po- wstania styczniowego, przejawiał dążenia antyrosyjskie i niepodległo- ściowe. Po ukończeniu gimnazjum w Wilnie, podjął studia medyczne w Charkowie (1885). Aresztowany pre- wencyjnie po zamachu na cara Aleksandra III w 1887 r., został zesła- ny na 5 lat na Syberię. Po powrocie z zesłania (1892) podjął działalność w PPS. Należał do ścisłego kierownic- twa partii, był redaktorem konspira- cyjnego pisma "Robotnik". Aresztowany w lutym 1900 r. symulo- wał chorobę umysłową.. Po przenie- sieniu do szpitala (19 V 1901), zdołał uciec. Kontynuował działalność w Galicji. W czasie wojny z Japonią (1904) opracował plan działań dywer-

Józef
Piłsudski

syjnych przeciw Rosji i podjął współpracę z Japonią. W czasie rewolucji 1905-1907 dążył do jej przekształcenia w powstanie narodowe, co spowodowało rozłam w PPS. Od 1908 r. kierował PPS-Frakcją Rewolucyjną, nawiązał współpracę z kołami wojskowymi Austro-Węgier i za ich zgodą organizował polski ruch paramilitarny w Galicji. 6 VIII 1914 r. podjął działania zbrojne przeciw Rosji u boku Austro-Węgier. Plan powstania zbrojnego w zaborze rosyjskim nie powiódł się. 16 X 1914 r. porozumiał się z konserwatystami, przystąpił do Naczelnego Komitetu Narodowego i Legionów Polskich, tworzonych u boku Austro-Węgier. Był dowódcą 1 Pułku, a następnie 1 Brygady Legionów. Na zapleczu frontu rosyjskiego powołał tajną Polską Organizację Wojskową (POW). Należał do obozu wiążącego nadzieje na odbudowę państwa polskiego ze zwycięstwem wojennym Austro-Węgier i Niemiec. Głosił plan odbudowy państwa polskiego na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego i austriackiego. Nie wysuwał hasła oderwania ziem polskich od Prus, czego ludność polska zaboru pruskiego nie popierała. W lipcu 1916 r. Piłsudski wystąpił z Legionów, jednak w grudniu powołano go w skład Tymczasowej Rady Stanu. Kierował Komisją Wojskową. Hamował rozwój polskiej siły zbrojnej u boku państw centralnych, dokąd nie określał one granic Królestwa Polskiego i nie dopuszczają do powołania władz polskich. W lipcu 1917 r. polecił swoim zwolennikom, aby odmówili złożenia przysięgi na wierność cesarzom Austro-Węgier i Niemiec, wywołując kryzys w Legionach. 21 lipca 1917 r. został przez Niemców aresztowany. Do końca wojny przebywał w więzieniu wojskowym w Ma-

gdeburgu. Pozostali na wolności piłsudczycy kontynuowali w konspiracji działalność POW, która od końca 1917 r. kierowała się głównie przeciw państwu bloku centralnego. Wybuch rewolucji listopadowej 1918 r. w Niemczech spowodował załamanie Rzeszy i uwolnienie Piłsudskiego. Przed zwolnieniem przeprowadzono z nim rozmowy, w których podtrzymywał dotychczasowe plany walki o odbudowę państwa polskiego bez ziem polskich zaboru pruskiego. 10 XI 1918 r. przybył do Warszawy i stopniowo podporządkował sobie odradzającą się armię polską i władze cywilne. Energię swą kierował na wschód. Z Niemcami zawarto porozumienie. Ziemie polskie zaboru pruskiego nie zostały objęte kierowanym przez niego procesem odbudowy państwa. W dalszym ciągu wchodziły w skład Prus. Działania Tymczasowego Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza Wojska Polskiego w tym kierunku ograniczały się do śledzenia wydarzeń poprzez II Oddział Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Piłsudski sądził, że Niemcy stanowią nadal wielką siłę i odradzające się państwo polskie może się ustabilizować tylko przy zachowaniu dobrych stosunków z Rzeszą. W sprawie ziem polskich zaboru pruskiego głosił, że Polacy sami nie są w stanie ziem tych Niemcom odebrać. Jeśli zwycięska koalicja wojenna Polsce te ziemie podaruje, to Polacy je przyjmą, natomiast sami walki o nie nie podejmą. Ten punkt widzenia w Wielkopolsce był bardzo niepopularny. Piłsudskiego ostro krytykowano i na własną rękę podejmowano działania zmierzające do oderwania się od Prus. Nieliczni jego zwolennicy w Wielkopolsce wywodzili się spośród konspiracji studenckiej i skupiali w in-

teligenckiej organizacji pod nazwą Związek Młodych Polaków (ZMP). Niektórzy historycy do zwolenników Piłsudskiego próbują też zaliczać powstałą, w lutym 1918 r. POWZP. Tymczasem była to organizacja tylko z nazwy przypominająca piłsudczykowską POW. Piłsudscy nie odegrali więc istotnej roli w toku przygotowań do powstania. Sejm Dzielnicowy w Rezolucji z 5 XII 1918 r. ziemie polskie zaboru pruskiego demonstracyjnie oddawał pod opiekę Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu, a nie rządu w Warszawie. Po wybuchu powstania Piłsudski usiłował przejąć kontrolę nad nim, delegując do Poznania kilku oficerów wywodzących się z POW, z ppłk. J. Stachiewiczem na czele. Zajmowali się oni głównie wywożeniem koni i sprzętu wojskowego z Wielkopolski do b. Kongresówki, toteż szybko zostali z Poznania usunięci. Jednostkom Wojska Polskiego z pogranicza zabroniono przekraczania granicy i udzielania powstańcom pomocy. Tereny wyzwolone przez powstańców nie podporządkowały się Piłsudskiemu. Stanowiły one obszar zarządzany samodzielnie przez Komisariat NRL. Armię Wielkopolską zaprzysiężono na wierność nie RP, lecz Komisariatowi NRL. Do maja 1919 r. armia powstańcza nie podlegała też bezpośrednio Naczelnemu Dowództwu w Warszawie. Na dowódcę jej powołano jednak oficera wskazanego przez Piłsudskiego. Już w marcu 1919 r. wydzielono specjalny trzytysięczny korpus i skierowano do walk z Ukraińcami w rejonie Lwowa. Wobec rosnącego zagrożenia niemieckiego, w maju 1919 r. Armia Wielkopolska pod względem operacyjnym podporządkowana została Naczelnemu

Dowództwu Wojska Polskiego. 27 V 1919 r. w Kaliszu nastąpiło spotkanie Piłsudskiego z gen. J. Dowbor-Muśnickim i gen. J. Hallerem (spotkanie trzech Józefów), na którym omawiano zasady współdziałania trzech armii. Formalna likwidacja Komisariatu NRL i Dowództwa Głównego Armii Wielkopolskiej nastąpiła jesienią 1919 r. 25-26 października Piłsudski przebywał w Poznaniu, gdzie odebrał oficjalną defiladę wojsk wielkopolskich i brał udział w spotkaniach z politykami. W następnym dniu przebywał w Gnieźnie. Po raz drugi przyjechał do Poznania z okazji pierwszej rocznicy wybuchu powstania; 28 XII 1919 r. brał udział we mszy polowej na Placu Wolności, w śniadaniu w kasynie oficerskim, przyjął defiladę przed Zamkiem, wziął udział w 200-osobowym bankiecie, w czasie którego wygłosił toast. Analizując sytuację z grudnia 1918 r. mówił: *Położenie Polski było nadzwyczaj ciężkie (...) nie raz w tym czasie opuszczałem ręce w bezsile, poddawałem się rozpacz. Gdy przystępowałem do rachunku technicznego, to dawał mi zawsze wielkości ujemne (...). A jedną z największych pozycji rachunku, który obowiązyany byłem czynić, zajmowały Niemcy. Pobite na zachodzie, na wschodzie pozostawały one siłą. Na zachodniej naszej granicy, to znaczy u Was, na północy, panowały one niepodzielnie. Na wschodzie, niecałe 200 kilometrów od Warszawy przelewało się mrowie najeżone bagnietami, uzbrojone od stóp do głowy, tysiąckrotnie silniejsze od nas technicznie. Przelewało się omijając na razie wolne części Polski i dążąc z powrotem do Niemiec. Jaka jest siła wewnętrzna tych setek tysięcy ludzi, pozostawało zagadką, którą rozstrzy-*

gnąć w owe czasy nie byłem zdolny. I wtedy właśnie wybuchło wasze powstanie, które w kilku dniach odniosło świetne zwycięstwo, oswabając jednym rzutem dużą część dawnego zaboru pruskiego. Przyznawał, że nic orientował się w sytuacji, obawiał się nadal siły pokonanych na zachodzie, ale nie rozbrojonych na wsch. Niemiec, nie doceniał siły ruchu narodowego w zaborze pruskim. Błędy jego naprawili powstańcy wielkopolscy. Podjęta przez Piłsudskiego próba wyjaśnienia nieporozumień i pozyskania opinii publicznej w Wielkopolsce nie powiodła się. W dalszym ciągu do poczynąń jego odnoszono się bardzo krytycznie. Szczególnie negatywnie oceniono wojnę 1920 r. na wsch. i zamach stanu w maju 1926 r. Wojska poznańskie w 1926 r. wystąpiły w obronie atakowanego przez Piłsudskiego rządu W. Witosy, pod hasłem obrony prawa i porządku. Piłsudski do Wielkopolan odnosił się też krytycznie. Demonstracyjnie nie przyjechał do Poznania ani na uroczyste otwarcia Powszechnej Wystawy Krajowej w 1929 r., ani po przyznany mu doktorat honoris causa UP w 1934 r. Zmarł 12 maja 1935 r. w Warszawie. Pochowany w Krakowie w krypcie św. Leonarda na Wawelu. W 1937 r. władze kościelne, wbrew stanowisku władz państwowych, trumnę Piłsudskiego przeniosły do krypty Srebrnych Dzwonów. W 1899 r. ożenił się z Marią Juszkiewiczową z Koplewskich. W tym celu wystąpił z kościoła rzymskokatolickiego i wstąpił do kościoła ewangelicko-augsburskiego. Z małżeństwa tego nie miał dzieci. W 1908 r. związał się z działaczką PPS Aleksandrą Szczerbińską, jednak poślubił ją dopiero w 1921 r., po śmier-

ci pierwszej żony. Powrócił też wówczas do kościoła rzymskokatolickiego. Miał dwie córki: Wandę (1918) i Jadwigę Jaraczewską (1919).

A. Czubiński, *Powstanie Wielkopolskie*, Poznań 1978; *tenże*. *Przewrót majowy 1926 r.* Warszawa 1989; A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Warszawa 1988; *tenże*, *U źródeł obozu belwederskiego*. Warszawa 1978; W. Jędrzejewicz. *Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935, t. I i II*, Londyn 1977; W. Suleja, *Józef Piłsudski*, Wrocław 1995; R. Świątek, *Lodowa ściana. Sekrety polityki Józefa Piłsudskiego 1904--1918*, Kraków 1998; B. Polak, *Józef Piłsudski a ziemie polskie byłego zaboru pruskiego 1918-1919*, „Rocznik Koszaliński”, Koszalin 1997, nr 27, s. 55-64; *Biogram przygotowany przez prof. Antoniego Czubińskiego (Piłsudski Józef 1867-1935) i zamieszczony (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 275-277.

Redakcja

Pniewski Wiktor (1891 – 1974), współorganizator lotnictwa powstańczego, płk Wojska Polskiego. Urodził się 5 grudnia 1891 r. w Kłęcku (pow. gnieźnieński), w rodzinie urzędnika pocztowego Stanisława i Anny z Chrzanowskich. Do szkoły uczęszczał w Poznaniu. W trakcie nauki w Szkole Handlowej, od 1906 r. należał do Towarzystwa Tomasza Zana. Od 1910 r. pracował w Poznaniu jako drogerzysta. W październiku 1911 r. powołany został do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej - w 9 Pułku Huzarów w Strasburgu, skąd

w grudniu 1913 r. przeniesiono go do 4 Baonu Lotniczego jako pomocnika mechanika. Od 2 października 1916 do 1 czerwca 1917 r. przebywał na kursie w Szkole Lotniczej w Koszalinie, którą ukończył w stopniu sierż. pilota. W sierpniu 1918 r. kontuzjowany na froncie zach., w październiku ze szpitala skierowany do stacji lotniczej na Ławicy. Od listopada 1918 r. był członkiem POW ZP i organizatorem komórki wśród Polaków, pilotów i żołnierzy obsługi stacji. Wybrany został także do Rady Robotniczej i Żołnierskiej, jej Wydziału Wykonawczego w Poznaniu. Jak wynika z wniosku odznaczeniowego, przez swoje zarządzenia uniemożliwił Niemcom wywiezienie ze stacji sprzętu lotniczego, który dostał się później w ręce powstańców. Od 27 grudnia 1918 r. uczestniczył w walkach, m.in. przyczynił się do opanowania Ławicy (z 5 na 6 stycznia 1919). Był pierwszym polskim komendantem stacji. Dekretem Komisarjatu NRL nr 2 (poz. 31 z 21 stycznia 1919) mianowany został ppor. Na przełomie stycznia i lutego formował I Lotniczą Eskadrę Wielkopolską. 15 lutego objął jej dowództwo. 13 marca wyruszył na front, wspierając z powietrza Grupę Wielkopolską walczącą pod Lwowem. 7 czerwca wrócił z eskadrą do Poznania. Od 16 czerwca na froncie wielkopolskim, operując z lotniska

Wojnowice pod Bukiem. 6 września tego roku eskadra skierowana została na front litewsko-białoruski. W styczniu 1920 r. powrócił z frontu (z powodu choroby) do Poznania, obejmując stanowisko dowódcy Stacji Lotniczej Ławica. W lutym sformował Zapasowy Dyon Lotniczy, obejmując jego dowództwo. 1 czerwca mianowany kpt. W działaniach wojennych 1920 r. dowodził dyonem zapasowym. 6 marca 1922 r. wyznaczony został na stanowisko zastępcy dowódcy Centralnej Składowicy Lotniczej w Warszawie. Od 13 lutego do 10 czerwca 1925 r. odbył kurs doskonalący dla oficerów sztabowych w Rembertowie i kurs kwatermistrzowski przy Wyższej Szkole Wojennej. 1 stycznia 1927 r. awansowany do stopnia mjr., w 1936 r. - ppłk. W latach 1925-1939 był kolejno: oficerem taktycznym pułku, dowódcą dyonu, kwatermistrzem 3 Pułku Lotniczego w Poznaniu, komendantem bazy 6 Pułku Lotniczego we Lwowie (1932-1935) i Centrum Wyszczolenia Lotnictwa nr 1 w Dęblinie (1935-1936), zastępcą szefa Kierownictwa Zaopatrzenia Lotnictwa w Warszawie (1936-1939). We wrześniu 1939 r. przez Rumunię dotarł do Francji, gdzie dowodził eskadrą oficerską. W czerwcu 1940 r. organizował ewakuację lotniska do Wielkiej Brytanii. Został tam mianowany komendantem obozu żołnierskiego polskich sił powietrznych (Dunholme-Lodge, 1940-1947). W 1947 r. wrócił do Polski i 27 lipca został zweryfikowany w stopniu płk. Do przejścia na emeryturę (18 lipca 1952) był m.in. dowódcą pułku lotniczego, szefem Wydziału Wojskowego w Państwowym Instytucie Hydrologiczno-Meteorologicznym. Od 1952 do 1968 r. był cywilnym pracownikiem tego Instytutu, jak rów-

Wiktor
Pniewski

niez członkiem Klubu Seniorów Lotnictwa przy Aeroklubie PRL. Zmarł 13 sierpnia 1974 r. w Koźminie (k. Maciejewa), pochowany na cmentarzu w Rozdrażewie. Odznaczony m.in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski V i IV kl., Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Orderem Korony Rumunii oraz licznymi medalami i odznakami. Ze związku małżeńskiego z Jadwigą z Drygasów pozostawił syna Zbigniewa (ur. 1920).

CAW, KK i MN 15-6234; PSB, t. 26, s. 828-829; W. Pniewski, W pięćdziesiątą rocznicę zdobycia Stacji Lotniczej Ławica. Wspomnienia pierwszego Komendanta Stacji (maszynopis); tenże, W dziesiątą rocznicę zajęcia Ławicy, „Junak” 1929, nr 1, s. 5-6 i nr 2, s. 33-34; tenże, Powstanie lotnictwa wielkopolskiego. Zajęcie Ławicy, (w:) Księga Pamiątkowa 3 Pułku Lotniczego 1918-1928, Poznań 1928, s. 32-37; tenże, POW i lotnictwo powstania wielkopolskiego, „Peowiak” 1931, nr 9, s. 13; tenże, Zajęcie Ławicy. Wspomnienia lotnika, (w:) Album dziesięciolecia Lotnictwa Polskiego, Poznań 1930, s. 70-75; Z. Bulzacki, Lotnictwo Powstania Wielkopolskiego, (w:) Czyn zbrojny, s. 65-66; Słownik ..., 282-283.

Bogusław Polak

Połomski Andrzej (1898 – 1987), rolnik, żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodził się 28 listopada 1898 r. w Ostrzeszowie, był synem rolnika Tomasza i Rozalii z Czwordonów. W rodzinnym mieście ukończył szkołę powszechną. W 1916 r. powołany do służby w armii niemieckiej, walczył na

Andrzej
Połomski

froncie zachodnim. Do Ostrzeszowa powrócił 6 stycznia 1919 r. W cztery dni później ochotniczo wstąpił do batalionu ostrzeszowskiego, był dowódcą obsługi karabinu maszynowego. Po powstaniu uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej, w szeregach 70 pp. W lipcu 1921 r. zdemobilizowany w stopniu plutonowego, wrócił do Ostrzeszowa, prowadził gospodarstwo rolne w Pustkowie. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich. We wrześniu 1939 r. był zmobilizowany do powożenia podwozą. Po powrocie w rodzinne strony aresztowany i przesłuchiwany przez policję niemiecką. Po uwolnieniu pracował w swoim gospodarstwie, udzielał pomocy ukrywającym się księżom i oficerom polskim. Po zakończeniu wojny represjonowany przez władze bezpieczeństwa. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Ożeniony z Władysławą Zemską (1899 – 1972), miał synów: Jana, Alojzego, Andrzeja, Stanisława i córkę Teresę. Zmarł 10 lipca 1987 r., pochowany na cmentarzu w Ostrzeszowie.

Dokumentacja osobista, informacje rodzinny.

Marek Rezler

Prauziński Leon (1895 – 1940), uczestnik konspiracji przed powstaniowej, malarz i ilustrator. Urodził się

15 maja 1895 r. w Poznaniu, w rodzinie nauczyciela Kazimierza i Ewy z Małeckich. Do gimnazjum uczęszczał w Ostrowie Wlkp., które ukończył jednak po wojnie. W 1915 r. powołany do armii niemieckiej, walczył na froncie zach., m.in. pod Verdun i w Lasach Argońskich. Od listopada 1918 r. włączył się w Poznaniu do przygotowań powstańczych w ramach POW ZP. 27 grudnia uczestniczył w zajęciu Urzędu Umundurowań i w starciu w okolicach mostu Chwaliszewskiego. Walczył potem na froncie zach., pod Wolsztynem i Zbąszyniem, a od lutego 1919 r. na froncie płd., w rejonie Miejskiej Górki. Jako artylerzysta brał udział w walkach na froncie litewsko-białoruskim (1919-1920). W końcu 1920 r. uzyskał świadectwo dojrzałości w Gimnazjum św. Marii Magdaleny, następnie ukończył Szkołę Podchorążych Artylerii i mianowany został ppor. W latach 1923-1924 podjął studia na Wydziale Rolniczym UP, które jednak przerwał, poświęcając się twórczości plastycznej. W latach 1927-1928 studiował w ASP w Monachium. Twórczość Prauzińskiego wiąże się przede wszystkim z powstaniem wielkopolskim, co upamiętniają liczne szkice i rysunki, które wykonał przebywając w szeregach wojska wielkopolskiego. Największy rozgłos wywołały ilustracje do książki A. Ulricha *W marszu i bitwie* (Poznań 1938). Zilustrował także wiersze R. Wilkanowicza *Jak dzieci wypędziły Niemców z Poznania* (Poznań 1924) oraz głośną książkę J. Kisielewskiego *Ziemia gromadzi prochy* (Poznań 1939). Współpracował też m.in. z „Kurierem Poznańskim”, „Ilustracją Wielkopolską” (późniejszą „Ilustracją Polską”), publikując na ich łamach wiele rysunków, tematycznie związanych z powstaniem 1918-1919. Wybuch II wojny światowej przerwał

mu pracę nad *Teką Wojska Polskiego*. We wrześniu 1939 r. nie otrzymał karty mobilizacyjnej. W poszukiwaniu przydziału do walczących oddziałów udał się w kierunku Warszawy, docierając w rejon Sochaczewa. W październiku wrócił do Poznania, gdzie poszukiwany przez Niemców został aresztowany (1 listopada 1939). Przewieziono go do Fortu VII. 6 stycznia 1940 r. po zainscenizowanej rozprawie sądowej, w trakcie której jako materiał dowodowy wrogiej postawy wobec Niemców przedstawiono jego rysunki, został skazany na śmierć i 6 stycznia 1940 r. rozstrzelany w grupie 19 intelektualistów z Poznania. W akcie zgonu jako przyczynę śmierci Niemcy podali: *zastrzelony przy próbie ucieczki 6 stycznia 1940 r.* Odznaczony był Krzyżem Niepodległości i medalami. Ze związku małżeńskiego z Ireną Masuth pozostali dwaj synowie: Maciej (ur. 1928) i Wojciech.

PSB, t. 28, s. 360-361; WSB, s. 591; S. Łoza, Czy wiesz, s. 593; W. Franciszek, Żołnierz - artysta Leon Prauziński, „Kronika Miasta Poznania” 1971, nr 4; M. Olszewski, Fort VII w Poznaniu, Poznań 1971; Słownik ..., s. 291-292.

Bogusław Polak

Przeździecki Wacław Jan (1883 – 1964), inspektor piechoty 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, gen. brygady Wojska Polskiego. Urodził się 15 lipca 1883 r. w Leśmierzu (pow. łęczycki), w rodzinie ziemianina Jana i Matyldy z Kleinschmit-Zarzyckich. Ukończył Wyższą Szkołę Rzemieślniczą, uzyskując w 1903 r. świadectwo dojrzałości. Przez rok studiował w instytucie Technologicznym w Charkowie, skąd został wydalony za działalność w organizacji niepod-

ległościowej. W sierpniu 1904 r. wstąpił do szkoły wojskowej w Kazaniu. W kwietniu 1906 r. mianowany ppor., przydzielony został do 260 Pułku Piechoty w Batunie. Do stopnia por. awansował w 1909 r. a pkpt. w 1913 r. W 1914 r. wyruszył z pułkiem na front, dowodząc najpierw kompanią, potem baonem. W następstwie ciężkiej kontuzji uznany został za niezdolnego do służby frontowej i w maju 1915 r. przydzielony do pracy w Komisji Wojskowej w Warszawie. W 1917 r. mianowany został kpt. W marcu 1917 r. zorganizował Związek Wojskowych Polaków w Niżnym Nowgorodzie. Na Zjeździe Wojskowych Polaków w Piotrogradzie (7-22 czerwca 1917) wybrany został wiceprezesem Polskiego Wojskowego Komitetu Wykonawczego. Organizował polskie formacje wojskowe w Rosji. Od 1 października 1917 r. służył w I Korpusie Polskim. Aresztowany w styczniu 1918 r. w Mińsku, przedostał się do Korpusu, a 4 lutego został szefem sztabu twierdzy Bobrujsk, pełniąc jednocześnie od 1 marca funkcję szefa sztabu 2 Dywizji Strzelców Polskich. W 1918 r. mianowany w I Korpusie ppłk. i płk. Po demobilizacji Korpusu wrócił do kraju i przebywał w Warszawie. 23 października 1918 r. został powołany przez gen. Rozwadowskiego do pracy w Sztabie Generalnym,

jako szef Oddziału I, a od 18 grudnia -Oddziału VII. W listopadzie 1918 r. przebywający w Warszawie W. Korfanly zaproponował mu „wybitne stanowisko wśród władz wojskowych Poznańskiego”. Przeździecki nie przyjął propozycji: „z powodu nieznamośności warunków miejscowych”, jednakże zreferował sprawę gen. Rozwadowskiemu. Otrzymał polecenie ściągnięcia z Poznańskiego do Warszawy kilku wojskowych dla utrzymania kontaktów i współdziałania organizacyjnego, a przy sekcji zach. Sztabu Generalnego utworzono referat ds. Wielkopolski i Pomorza. 14 stycznia 1919 r. Przeździecki skierowany został do dyspozycji Dowództwa Głównego w Poznaniu. Był kolejno: oficerem do zleceń przy głównodowodzącym, od 6 marca dowódcą 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich w Inowrocławiu. 23 marca 1919r. został inspektorem piechoty 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, a od 9 lipca dowódcą I Brygady tej dywizji, którą dowodził na froncie wlkp. podczas operacji rewindykacyjnej w styczniu 1920 r. Dekretem Komisarjatu NRL nr 135 (poz. 14 z 6 kwietnia 1919) został formalnie przyjęty do Sił Zbrojnych w b. zaborze pruskim, z zatwierdzeniem stopnia płk. Od marca 1920 r. walczył na czele swej brygady (przemianowanej na 29) na froncie wsch. 15 września objął dowództwo 24 Brygady Piechoty, wchodzącej w skład 12 Dywizji Piechoty. Brygadą dowodził do końca wojny. W latach 1921-1922 ukończył roczny kurs w Wyższej Szkole Wojennej, po czym zajmował stanowisko I oficera w Inspektoracie Armii nr 2 w Warszawie. 21 sierpnia 1926 r. objął dowództwo 21 Dywizji Piechoty Górskiej w Bielsku Białej. 1 stycznia 1927 r. mianowany został

Wacław
Przeździecki

gen. brygady. W czerwcu 1936 r. przeszedł w stan spoczynku i zamieszkał na stałe w Natalinie (pow. wołkowyski). We wrześniu 1939 r. ochotniczo wstąpił do wojska, m.in. dowodząc ośrodkami zapasowymi Suwalskiej i Podlaskiej Brygady Kawalerii oraz obroną Wołkowyska. Internowany na Litwie, w lipcu 1940 r. przewieziony do obozu w Kozielsku, a w październiku do więzienia w Moskwie, gdzie NKWD usiłowało skłonić go do zorganizowania polskiej dywizji. Od początku zajął stanowisko negatywne. W sierpniu 1941 r. został dowódcą Bazy Armii Polskiej w ZSRR. Od maja 1942 do sierpnia 1947 r. przebywał w Palestynie. Wielokrotnie, bezskutecznie składał wnioski o umożliwienie mu służby czynnej, nawet przy rezygnacji z funkcji generalskiej. W sierpniu 1947 r. wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie zamieszkał na stałe. Pracował początkowo jako stolarz, potem monter-radiotechnik. Zmarł 29 czerwca 1964 r. w Penley, pochowany na cmentarzu w Pwllheli (płn. Walia). Odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl., Orderem Odrodzenia Polski III kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (trzykrotnie) oraz licznymi medalami. Ze związku małżeńskiego z Marią Wandą Lesisz miał dwóch synów - Janusza (1912-1943) i Jerzego (ur. 1914).

CAW, Akta personalne, 7579, VM, Sztab Gen. 440. 12.1, tamże, z. 120, s. 71-72; TU NRL nr 23 z 24 VI 1919 r., s. 119; WBH 477/rel. gen. W. Przeździeckiego; GPO, s. 131; H. Bagiński, Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920, Warszawa 1921, s. 117, 123, 137, 234; J. Dowbor-Muśnicki, Maje wspomnieniu, Warszawa 1935; S. Łoza, Czy wiesz. Uzupełnienia;

W. Przeździecki, Wspomnienia z I Korpusu, Warszawa 1919; tegoż, Wspomnienia z więzienia w Mińsku, Warszawa 1929; tegoż, Prusy Zachodnie, bastion germańskiej ekspansji na Wschód, Tel-Awiv 1943; informacje i ankieta syna, Jerzego Przeździeckiego z Otrębusów; Słownik ..., s. 295-296.

Bogusław Polak

Przybylski Jan (1897 – 1945), ur. 11 października 1897 we Wronczynie, gm. Stęszew, w rodzinie rolnika Michała i Michaliny z d. Augustyniak. W 1918 roku wstąpił w szeregi powstańcze, a jego dowódcą był por. Andrzej Kopa. Następnie brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 roku, w tym także w Cudzie nad Wisłą. W 1928 roku zawarł związek małżeński z Katarzyną Szała ze Słupi. Z tego związku urodziły się dzieci: Teresa Halina (ur. 1932, zam. Sapor), Tadeusz (ur. 1930), Walerian (ur. i zm. 1934), Stefania (ur. i zm. 1935), Mieczysław (ur. i zm. 1940) oraz Zenon. W 1940 r. został wysiedlony do Generalnej Gubernii. Rodzinne gospodarstwo zajął wówczas niemiecki osadnik. W lutym 1945 r. powrócił na swoje rodzinne gospodarstwo. Niemiecki osadnik przed opuszczeniem domostwa pozostawił j na strychu granaty ręczne, które wybuchły, gdy Jan Przybylski wszedł do tego pomieszczenia. W wyniku obrażeń zmarł 6 lutego 1945 roku. Wdowa Katarzyna w 1948 roku wyszła ponownie za mąż za Marcina Jankowskiego.

Zbiory Muzeum Regionalnego w Stęszewie; informacje rodziny.

Bogdan Czerwiński

Raczkowski Benedykt (1897 – 1968), urodzony 21 marca 1897 r. w Pniewach, w rodzinie Pawła, mistrza rzeźnickiego i Józefy z d. Szafrąńskiej. Wykształcenie zawodowe, w zawodzie rzeźnicko-wędliniarskim. Dyplom mistrzowski rzeźnicko-wędliniarski otrzymał w roku 1924. W roku 1916 został powołany do wojska pruskiego. Służył na froncie południowym na terenie dzisiejszej Serbii. Przeniesiony do Poznania w roku 1918, włączył się ochotczo w Powstanie Wielkopolskie. W dniu 27 grudnia 1918 r. był świadkiem zdobycia Prezydium Policji. Stał pod arkadami ówczesnej kawiarni Hohenzollernów-dzisiejszej Arkadii. Był świadkiem zranienia Franciszka Ratajczaka. Podążył wraz z kolegami pod pruskie magazyny broni, włamał się do nich i wydawał broń powstańcom. Podlegał rozkazom majora Palucha (średzianina), wysłany przezeń do kwatery w siedzibie ówczesnej Komisji Kolonizacyjnej-dzisiejszego Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego. Nie wiadomo dokładnie czy jeszcze jako powstaniec, czy też już jako żołnierz Wojska Polskiego, do którego wstąpił po zakończeniu działań powstańczych- służył w Chobienicach i Lesznie. Po zakończeniu służby do roku 1942 prowadził własny zakład rzeźnicko-wędliniarski, przejęty od swojego ojca Pawła. Otrzymał srebrny medal na Krajowej Wystawie Rolniczo-Ogrodniczej w Pniewach, w roku 1927 i złoty medal na wystawie „Exposition du bien etreâ” w Paryżu, w roku 1928, za specjalną jakość trwałych wędlin. Był członkiem Cechu Rzeźnicko-Wędliniarskiego w Pniewach. Miłośnik życia regionalnego w regionie pniewskim, swojej Małej Ojczyźnie. Jego działalność spo-

łeczna związana była z członkowstwem w Związku Powstańców i Wojaków. Był współorganizatorem dorocznych went. Jednocześnie przez jedną kadencję pełnił obowiązki pniewskiego radnego. Był członkiem Zarządu Koła Śpiewaczego Lira w Pniewach, z ramienia Członków Wspierających. Pełnił funkcję Chorążego Towarzystwa Przemysłowców w Pniewach. Był też członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej i Bractwa Świętego Walentego. Benedykt Raczkowski był członkiem Komitetu- Inicjatywy utworzenia w Pniewach Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego we współpracy z Siostrami Urszulankami S. J. K., pod auspicjami żywo zainteresowanej tą sprawą Św. Matki Urszuli Ledóchowskiej. Jako członek Komitetu był uczestnikiem delegacji udającej się w tej sprawie na audiencję do Prymasa Polski-Kardynała Augusta Hlonda. Po zakończeniu II wojny światowej, Członek Zarządu Koła Rodzicielskiego przy tym Gimnazjum. W czasie II wojny światowej, w 1942 r. został wyrzucony przez okupanta hitlerowskiego wraz z rodziną z domu i przedsiębiorstwa rzeźnickiego. Przejął je przybyły z Rzeszy Niemiec-Karl Gohr. W ten sposób przejęte przedsiębiorstwo było prowadzone do początków 1945 roku, kiedy to wspomniany wcześniej Niemiec uszedł na powrót na tereny niemieckie. W latach 1942-1945 Benedykt Raczkowski był zatrudniony jako rzeźnik domowy, a potem pracował w magistrackiej Wolnej Jatce-Freibanka. Mieszkał na tej samej ulicy Gen. Hallera, mającej przez okupanta zmienioną nazwę na Friedrichstrasse. Po wojnie, staraniem ZbOWiD-u otrzymał w 1957 roku Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Po wojnie, aż do 1953 roku, Benedykt

proceedził swój zakład rzeźniko-
wędliniarski. Zmu- szony do jego
zamknięcia z wielkim hartem ducha
przekwalifikował się na ogrodnictwo,
w założonym przez siebie już w latach
trzydziestych ogrodzie, o powierzch-
ni 1,6 ha. Zmarły 1 sierpnia 1968 r.,
w szpitalu w Szamotułach, a pocho-
wany w Pniewach, w grobie rodzin-
nym Raczkowskich, na miejscowym
cmentarzu parafialnym. Na jego gro-
bie umieszczono tabliczkę powstań-
czą. Żona, Halina zd. Przewoźna, po-
ślubina w Pniewach 15 czerwca 1931
r., zmarła 3 lipca 1990 roku i została
pochowana obok męża, w grobie ro-
dzinnym, na w/w cmentarzu. Z mał-
żeństwa tego urodzili się dzieci:
Wojciech (ur. 1932), ksiądz kanonik,
kapłan katolicki; Andrzej (ur. 1935),
mgr- inż. mechanik; Maciej (ur. 1937),
mgr-inż. górnictwa; Marek (1941-
2003), mgr-inż. ogrodnictwa; Jacek
(ur. 1947), mgr-inż. elektryk.

*Artykuły z czasopism: „Orędownik”
i „Dyliżansem przez Pniewy”; infor-
mace pisemne zebrane przez syna, ks.
kanonika Wojciecha Raczkowskiego;
materiały zdjęciowe ze zbiorów
wnuczki - Agnieszki Raczkowskiej.*

Raczkowski Paweł (1901– 1972),
urodzony w 1901 r., w Pniewach.
Jego rodzicami byli Paweł, mistrz
rzeźnicki i Józefa zd. Szafrńska.
Z wykształcenia artylerzysta-bom-
bardier, potem oficer zawodowy.
Maturę zdał w Gimnazjum im.
Bergera w Poznaniu. Jego udział
w czasie Powstania Wielkopolskiego
miał raczej charakter symboliczny. Ze
wzruszeniem wspominał ślubowanie,
które złożył w Pniewach, w zakładzie
panny Heleny Bogusławskiej, szyjącej

wraz z zespołem białoznę i bandaże
dla powstańców oraz wręczenie mu
karabinu. Został zaprzysiężony jako
goniec, gdyby trzeba było dotrzeć
z Pniew pod Kamionkę, gdzie toczy-
ły się walki. Taka potrzeba jednak
nie zaistniała. Do 1939 roku służył
w Wojsku Polskim. Był kapitanem
Wojska Polskiego, pośmiertnie miano-
wany majorem. Służył jako oficer płat-
niczy w Korpusie Ochrony Pogranicza
w Wilnie, potem prawdopodobnie
w Pułku Pancernym w Poznaniu.
Został ranny w kręgosłup podczas
bitwy nad Bzurą w 1939 roku i dostał
się do niewoli niemieckiej. W latach
1939-1945 był w obozach jenieckich,
kolejno w Prenzlau, Neubrandenburg,
Grossborn-Rederitz. Przeżył gehennę
ewakuacji z tych obozów pod koniec
II wojny światowej. W roku 1946
wrócił do Polski. Zamieszkał wraz
z żoną we Lwówku. Pracował tam
jako kierownik Zarządu Transportu
Drewna. Szykanowany jako przed-
wojenny oficer i zwalniany z pracy
prowadził okresowo warsztat tkacki
w Pniewach, potem pracował jako
urzędnik do spraw BHP przy budo-
wie lotniska w Babimoście, w banku
w Poznaniu, wreszcie do emerytury
w Zarządzie Zakładów Wikliniarskich
w Poznaniu. Zmarł w 1972 roku
w Poznaniu, pochowany na cmenta-
rze junikowskim. Jego żoną została
w 1936 roku, w Poznaniu - Maria
Joanna zd. Woźniak (ur. w 1915 r., zm.
w Trzciance w 1999 r. i pochowana na
tamtejszym cmentarzu). Małżonkowie
byli bezdzietni.

*Informacje i dokumenty ze zbiorów
rodziny.*

Agnieszka Raczkowska

Raczkowski Walenty (1892 – 1947), ochotnik, sierż. Wojska Polskiego. Urodził się 14 lutego 1892 r. w Skrzypni (dawny pow. pleszewski), w rodzinie rolnika Wawrzyńca i Józefy ze Staśkiewiczów. W latach 1898-1906 uczęszczał do szkoły ludowej w Skrzypni. Do armii niemieckiej powołany został 30 września 1914 r. i początkowo służył w 42 Pułku Piechoty, później w 72 Pułku Piechoty. Brał udział w walkach na froncie francuskim, m. in. pod Verdun, gdzie został ranny. Do Wojska Polskiego wstąpił ochotniczo 13 V 1919 r., a 28 maja został mianowany sierż. Od 18 marca 1920 r. był w 1 kompanii 59 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, następnie w baonie saperów. Zdemobilizowany 28 maja 1920 r. 20 czerwca ukończył kurs przodowników w Szkole Głównej Policji Państwowej w Warszawie. Do 1924 r. pracował w Komendzie Wojewódzkiej Policji Państwowej w Toruniu. Następnie otrzymał stanowisko komendanta Posterunku Policji w Pelplinie. W stan spoczynku przeniesiony został w 1934 r. Do 1939 r. pracował w Magistracie w Pelplinie, w referacie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Po wkroczeniu Niemców został aresztowany i osadzony w obozie koncentracyjnym w Stutthofie, gdzie przebywał do 1942 r. Po zwolnieniu pracował w żwirowni. W 1945 r. został pierwszym burmistrzem Pelplina, 14 marca oficjalnie mianowany zastępcą burmistrza. Zmarł 17 maja 1947 r. w Pelplinie i spoczął na tamtejszym cmentarzu. Żonaty z Wiktorią z Wronieckich, pozostawił syna Czesława (ur. 1922).

Wyciąg z książki ewidencyjnej; *relacje rodziny; Słownik ...*, s. 298.

Eligiusz Tomkowiak

Władysław
Rapier

Rapier Władysław (1900 – 1978), ur. 21 grudnia 1900 r. w Ignaciewie pow. Inowrocław. Był synem Mariana i Anastazji z d. Kościelska. Szkołę powszechną siedmioklasową ukończył w Inowrocławiu. Uczestniczył w walkach powstańczych w szeregach 1 Pułku Piechoty. Zamieszkiwał przy rodzicach w Pakości pow. Mogilno. W latach 1926-1931 przebywał we Francji w poszukiwaniu pracy. Po powrocie do Polski pracował w Pomorskich Zakładach Roszarniczych w Inowrocławiu jako robotnik. W 1950 r. przeniósł się do Legnicy. Tam podjął pracę w Zakładach Przemysłu Dziwiarskiego im. Hanki Sawickiej w charakterze strażnika przemysłowego. Od 1957 r. do przejścia na rentę w 1964 r. pracował na stanowisku wartownika w Urzędzie Pocztowym w Legnicy. Zawarł związek małżeński z Bronisławą z d. Ołańska. Zmarł 21 lutego 1978 r. i spoczywa na Cmentarzu Komunalnym w Legnicy.

*Akta Wydziału Spraw Obywatelskich
Urzędu Miasta w Legnicy.*

Czesław Kowalak

Ratajczak Jan (1896 – 1954), członek batalionu śremskiego. Urodził się 27 stycznia 1896 r. w Biernatkach (k. Śreму), w rodzinie robotniczej

Jakuba i Franciszki z Kominków. W latach 1902-1910 uczęszczał do szkoły powszechnej w Bninie, brał udział w strajku szkolnym 16 sierpnia 1906 r. Do piętnastego roku życia pracował w majątku ziemskim w Bninie. W 1912 r. wyjechał do Niemiec i otrzymał pracę w zakładach Dortmunder Union jako robotnik. 20 lutego 1915 r. został wcielony do armii niemieckiej, brał udział w walkach na różnych frontach. W czasie bitwy nad Sommą stracił lewą rękę. 27 grudnia 1918 r. wstąpił ochotniczo do oddziałów powstańczych - był strzelcem w batalionie śremskim, później został ordynariuszem kompanii. 7 lutego 1919 r. przeszedł do pracy w Urzędzie Telegraficznym w Poznaniu. Następnie do 1939 r. pracował w Urzędzie Pocztowym w Poznaniu. 1 grudnia 1939 r. został wysiedlony do Ostrowca Świętokrzyskiego, później przeprowadził się do Kielc, gdzie pracował w tamtejszym urzędzie pocztowym. Od 27 grudnia 1943 r. był łącznikiem AK na okręg kielecki. W lutym 1945 r. wstąpił do PPS. Po wyzwoleniu podjął pracę w Urzędzie Telefoniczno-Telegraficznym w Poznaniu. Zmarł 17 października 1954 r. i pochowany został na cmentarzu jeżyckim. Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi, Brązowym Krzyżem Zasługi i in. Był dwukrotnie żonaty: z Bolesława z Budzichów, a następnie z Ludwiką z Taterków. Pozostawił czworo dzieci: Anielę (ur. 1920), Mieczysława (ur. 1924), Aleksandra (ur. 1928) i Józefa (ur. 1932).

Relacje syna Józefa; dokumenty rodzinne; Słownik ..., s. 304.

Eligiusz Tomkowiak

Ratajczak Józef (1897 – 1942), współorganizator konspiracji przedpowstaniowej, dowódca kompanii 1 (55) Pułku Piechoty, mjr Wojska Polskiego. Urodził się 28 marca 1897 r. w Poznaniu, w rodzinie robotnika magistrackiego Jana i Franciszki z Karolczaków. Od wczesnego dzieciństwa uczestniczył w ruchu patriotycznym. Za udział w strajku szkolnym (1905) został usunięty ze Szkoły Elementarnej im. Komeńskiego w Poznaniu. Od 1911 r. był członkiem tajnych grup niepodległościowych: „Biały Orzeł” i „Wolni Strzelcy”. W 1912 r. organizował drużynę skautową im. J. H. Dąbrowskiego, obejmując zastęp „Orłów”. W roku następnym został komendantem drużyny. Był blisko związany z W. Wierzejewskim, wszedł w skład komendy skautowej jako kierownik grona technicznego (wyszkolenia). Współtwórca Głównej Kwatery Skautowej na Rzeszę Niemiecką. W 1916 r. zorganizował zlot skautów w lasach pod Wierzenicą, podczas którego prowadził kilkudniowe ćwiczenia wojskowe. Podał także, że brał udział w akcjach w celu uwolnienia z więzień niemieckich aresztowanych spiskowców polskich (m.in. W. Wierzejewskiego). Do 1917 r. ukończył 8 klas gimnazjum matematyczno-przyrodniczego i Szkołę Rzemiosł, uzyskując patent elektromechanika. 26 marca 1917 r. został wcielony do armii niemieckiej, z przydziałem do 7 Oddziału Zapasowego Wojsk Technicznych. Skierowany na front zach. jako kierowca samochodu w 5 Dywizji Obrony Krajowej, a od 17 września 1917 r. do 20 listopada 1918 r. jako technik specjalista w 144 Oddziale Telefonicznym (5 Pułk Budowlany). W wojsku prowadził akcję polityczną wśród żołnierzy

Polaków. W listopadzie 1918 r. wrócił do Poznania, gdzie objął dowództwo kompanii wartowniczej. 28 grudnia brał udział w zajęciu Fortu Grollmana, a 5-6 stycznia 1919 r. stacji lotniczej na Ławicy. W stopniu sierż., jako zastępcę W. Wierzejewskiego współorganizował 1 kompanię skautową, przemianowaną na I kompanię Strzelców Wielkopolskich. Od 14 marca objął dowództwo plutonu w tejże kompanii. Walczył w Grupie Wielkopolskiej w czasie odsieczy Lwowa. 21 marca mianowany chór. Powierzono mu dowództwo 3 kompanii 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W czasie walk został ranny i odesłany do szpitala we Lwowie. Dekretem Komisariatu NRL nr 101 (poz. 2 z 22 maja 1919) mianowany ppor. 4 czerwca po powrocie do pułku służył w 1 i 4 kompanii 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich, był w zastępstwie dowódcą 7 kompanii, a dowództwo objął 12 lipca. 30 lipca wyjechał z kompanią na front zach. pod Leszno, skąd 8 października skierowany został na front wsch. W wojnie 1920 r. dowodził 7 kompanią i w zastępstwie II baonem 55 Pułku Piechoty. 17 marca 1922 r. został przeniesiony do rezerwy, ale już 24 maja ponownie powołany do wojska, z przydziałem do 55 pp w Lesznie. Odbił czteromiesięczny kurs wychowania fizycznego, zdał maturę i zaliczył dwa lata studiów na UP. W czerwcu 1922 r. awansowany do stopnia por. i jako oficer instrukcyjny prowadził kursy przysposobienia wojskowego, był kierownikiem hufców szkolnych, 19 marca 1926 r. przeniesiony został do 58 pp w Poznaniu, na stanowisko oficera instrukcyjnego na pow. czarnkowski i obornicki, z siedzibą w Wieleniu. 1 stycznia 1928 r. został referentem praw WF i PW DOK nr VII. 21 marca

1933 r. przeniesiono go do 84 Pułku Piechoty w Pińsku, gdzie objął dowództwo kompanii. Po ukończeniu kursu oficerów sztabowych w Centrum Wyszkożenia Piechoty w Rembertowie awansował do stopnia mjr. W Centrum, po krótkim pobycie w pułku, powołany został na stanowisko wykładowcy taktyki piechoty. W okresie międzywojennym związany był nadal z działalnością w ZHP. W 1921 r. został instruktorem, w roku następnym zastępcą Naczelnika Naczelnej Rady Harcerskiej. Od 1930 r. był członkiem chorągwi męskiej ZHP w Poznaniu, a od 1933, po przeniesieniu do Pińska, komendantem Chorągwi Poleskiej. W 1930 r. był komendantem I Międzynarodowego Zlotu Skautów Wodnych na Pomorzu. 24 sierpnia 1939 r. objął dowództwo I baonu 15 Pułku Piechoty „Wilki” w Dęblinie, wchodzącego w skład 28 Dywizji Piechoty Armii „Łódź”. Przeszedł szlak bojowy pułku od Wielunia do Modlina. 5 września objął dowództwo pułku. Uczestniczył w obronie twierdzy do jej kapitulacji 2 października. Zwolniony z jenieckiego obozu przejściowego w Działdowie, wrócił do Rembertowa. W Warszawie nawiązał kontakt ze SZP--ZWZ. Płk S. Rowecki mianował go komendantem Pomorskiego Okręgu ZWZ. Używał pseudonimów „Karol”, „Karolczak”, „Kranze”. Dowodził Okręgiem z Warszawy, rzadko udając się do Torunia, Bydgoszczy, Grudziądza i Ciechocinka. Aresztowany przez gestapo 24 listopada 1940 r., uwięziony został na Pawiaku. Mimo tortur gestapo nie wydobyło z niego zeznań. Za radą dra Z. Sliwickiego, lekarza na Pawiaku, symulował utratę mowy i pamięci. 24 maja 1942 r. został rozstrzelany w Lasach Sękocińskich na Magdalence. Odznaczony m.in.

Orderem Virtuti Mililari V i IV kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walcznych (czterokrotnie), Srebrnym Krzyżem Zasługi, medalami i odznakami. Ożenił się z Ewą Aliną Hubczek, z którą miał dzieci: Różę (ur. 1928), Marię Ewę (ur. 1929) i Janusza Jana (ur. 1930).

CAW, Akta personalne 3399, 4452 i 7574, KN -t. 103; TU NRL nr 23 z 24 VI 1919 r., s. 112; B. Chrzanowski, *Józef Ratajczak (1897—1942)*, (w:) *Zasłużeni Pomorzanie w latach II wojny światowej. Szkice biograficzne*, Wrocław 1984, s. 164-167; J. Derda, *Józef Ratajczak 1897-1942*, „*Harcerstwo*” 1984, nr 7, s. 30--34; *Armia Krajowa w dokumentach*, t. 1, Londyn 1970; K. Ciechanowski, *Ruch oporu na Pomorzu Gdańskim 1939-1945*, Warszawa 1972 (wg indeksu); J. Wróblewski, *Armia „Łódź” 1939*, Warszawa 1975 (wg indeksu); *Słownik* ..., s. 304-305.

Irmina Polak, Bogusław Polak

Rożek Marcin (1885-1944), powstaniec, rzeźbiarz. Urodził się 15 października 1885 r., w rodzinie robotnika kolejowego Andrzeja i Katarzyny Anres. Po ukończeniu szkoły powszechnej (1900) rozpoczął naukę zawodu u artysty rzeźbiarza Piotra Gruzickiego w Poznaniu. W 1904 r. otrzymał stypendium Towarzystwa Naukowej Pomocy im. K. Marcinkowskiego, co umożliwiło mu podjęcie studiów w Berlinie, w szkole rzemiosł artystycznych. W latach 1905-1909 studiował w ASP w Monachium, a w latach 1910-1911 przebywał w Paryżu. Od 1913 r. osiadł w Poznaniu, m.in. wyrzeźbił popiersie

T. Kościuszki. Zwolniony z obowiązku odbycia służby wojskowej, w latach 1914--1916 przebywał w Gryźnie (pow. kościański). W 1916 r. wrócił do Poznania i otworzył własną pracownię. Po wybuchu powstania, w końcu grudnia 1918 r. zgłosił się do oddziału Mielżyńskiego i walczył w szeregach powstańców łabiszyńskich. W listopadzie 1919 r. zwolniony z wojska, z grupą artystów zorganizował w Poznaniu Szkołę Sztuk Zdobniczych, obejmując w niej Wydział Rzeźby. W 1933 r. przeniósł się na stałe do Wolsztyna. Do 1939 r. wyrzeźbił m.in. pomnik Bolesława Chrobrego w Gnieźnie, postać Chrystusa, medaliony frontowej strony pomnika Serca Jezusowego w Poznaniu, pomnik Moniuszki, Chopina i wiele in. Malował też obrazy. W 1939 r. Niemcy zniszczyli większość jego dzieł. Ścigany przez gestapo, ukrywał się w Błotnicy, a następnie pod przybranym nazwiskiem Romana Marcinkowskiego wrócił do Wolsztyna, ukrywając się w mieszkaniu przyjaciela. Następnie ukrywał się w Objezierzu, Poznaniu i Tarnowie Podgórny, gdzie został rozpoznany i aresztowany w 1941 r. Osadzono go w Forcie VII. Skatowany za odmowę namalowania portretu Hitlera, został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, gdzie zmarł 10 kwietnia 1944 r. Rodziny nie założył.

Marcin
Rożek

W Wolsztynie po 1945 r. powstało muzeum jego imienia.

WSB, s. 628, 629; L. Wilkowa, *Marcin Rożek 1885--1944*, Poznań 1974 i 1985; tamże, *Rzeźbiarz wielkopolski - Marcin Rożek 1885-1944*, „Kronika Miasta Poznania” 1974, nr 2, s. 114-134; J. Rożek, *Marcin Rożek - rzeźbiarz i malarz, powstaniec wielkopolski*, s. 3 (maszynopis); Z. Golaniec, *Marcin Rożek żyje w pamięci*, „Za Wolność i Lud” 1968, nr 24; Słownik ..., 311.

Bogusław Polak

Runk Alojzy (1898 – 1971), prawnik, powstaniec, urodził się 23 marca 1898 r. w Perkowie w powiecie wolsztyńskim, jako syn Michała i Rozalii z domu Markwitz. Uczęszczał do szkoły powszechnej i gimnazjum w Wolsztynie. Tam również rozpoczął praktykę w zawodzie u niemieckiego adwokata i notariusza dr. Rummlera. Przepracowawszy pięć lat został wcielony do wojska niemieckiego. Brał udział w I wojnie światowej od marca 1917 r. Raniony, cudem uniknął śmierci. Po powrocie z frontu jako powstaniec wielkopolski walczył w okolicach Wolsztyna, Kopanicy, Kargowej, by potem – na wezwanie Józefa Piłsudskiego – walczyć także na froncie wschodnim.

Alojzy
Runk

W dniu 17 lipca 1921 r. został zwolniony z Wojska Polskiego, otrzymawszy odznaczenia: Krzyż Walecznych i Krzyż Powstańczy. Od 1 marca 1922 r. Alojzy Runk otworzył kancelarię obrońcy prywatnego w Wielichowie, 15 lipca tegoż roku przejął kancelarię po niemieckim adwokacie i notariuszu dr. Plochu w Śmiglu. W życiu prywatnym 22 listopada 1922 r. wziął ślub z Bronisławą Kaminiarz z którą miał dwóch synów – Henryka (ur. 17 listopada 1925) oraz Zenona (ur. 2 września 1928). Jako zastępca procesowy występował w ustnych rozprawach przed Sądem Powiatowym w Śmiglu. Od roku 1926 r. kontynuował praktykę obrońcy prywatnego w Lesznie (początkowo na ul. Różanej, a potem już na stałe na ulicy Słowiańskiej 61). W latach 1922 – 1926 był członkiem Zrzeszenia Obrońców Sądowych Rzeczypospolitej Polskiej Oddział w Poznaniu. W roku 1932 r. założył Związek Obrońców Prywatnych na obwód Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z siedzibą w Lesznie. Wybuch wojny w 1939 r. przerwał działalność kancelarii. Zmuszony został ukrywać się, między innymi w Dłużynie, gdzie został aresztowany i osadzony (po krótkim pobycie w Rawiczu) w obozie koncentracyjnym w Mauthausen, w którym przebywał przez ponad 4 lata, aż do jego wyzwolenia przez Amerykanów. Z tego czasu zachowała się korespondencja Alojzego z domem. W sierpniu 1945 r. Alojzy wrócił do domu, podjął się na nowo reprezentować interesy obywateli prowadząc na nowo kancelarię obrońcy prywatnego. W ramach działalności *pro publico bono* 15 września 1946 r. założył Oddział Zrzeszenia Obrońców Sądowych R.P w Poznaniu z siedzibą w Lesznie, by potem pełnić obo-

wiązki Prezesa Zrzeszenia Obrońców Prywatnych i Zastępców Procesowych. Udzielał się także czynnie w Związku Powstańców Wielkopolskich, będąc przez pewien czas prezesem jego koła leszczyńskiego. Zmarł 13 kwietnia 1971 r. i został pochowany wraz z żoną na cmentarzu w Lesznie.

Opracowała na podstawie informacji, dokumentów i pamiątek rodzinnych

Halina Runk

Rychłowski Lucjan (1902 – 1965), mgr inż. rolnictwa, powstaniec wielkopolski. Urodził się 13 stycznia 1902 roku w Mieszkowie k/Jarocina jako syn Antoniego i Marii z Zabłockich. W 1922 r. ukończył gimnazjum klasyczne im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, a w 1933 r. Wydział Rolniczo – Leśny Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, uzyskując tytuł mgr inż. rolnictwa. Patriotycznie wychowany, jako 16 latek wstąpił w szeregi powstańców wielkopolskich i brał udział w walkach o niepodległość Państwa Polskiego. Był kanonierem w 1 Batalionie Telegraficznym Baterii Zapasowej 14 Pułku Artylerii Polnej Wlkp. Otrzymał prawo noszenia Odznaki Pamiątkowej Wojsk Wielkopolskich (leg. nr R. 97, zatwierdzona 14 marca 1920 r. – 4135). Jako oficer rezerwy 17 Pułku Ułanów

Lucjan
Rychłowski

brał udział w kampanii wrześniowej. Przez dalsze lata wojny był więźniem niemieckich obozów jenieckich, w tym Gross Born. Na początku 1945 roku więźniowie tego obozu byli zmuszeni do przejścia ponad 500 km przez terytorium Niemiec do Lubeki, gdzie zostali oswobodzeni przez armię amerykańską. Od powrotu do kraju w styczniu 1946 pracował w PZU w Poznaniu jako kierownik Referatu Ubezpieczeń Zwierzęcych. Zmarł w Poznaniu 12 listopada 1965 roku. Ślub w 1933 z Anną Marią Dziembowska, córką Czesława (1859-1926) i Urszuli Kisielnickiej (1872-1929), urodzoną w Roszkowo 8 lutego 1904 r., zmarłą w Poznaniu 17 marca 1988 r. Miał dzieci: Jerzego (ur. 1935), Marię (ur. 1937) i Alicję (ur. 1939).

Dokumenty i pamiątki rodzinne; informacje córki Marii.

Piotr Dziembowski

Semba Józef (1898 – 1984), robotnik rolny, żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodzony 23 listopada 1898 r. w Lubczynie, był synem Andrzeja i Jadwigi z d. Mazur. Szkołę elementarną 4-o klasową ukończył w rodzinnej miejscowości. Do czasu wcielenia do wojska niemieckiego pracował jako robotnik w majątku ziemskim w Lubczynie. Od 14 listopada 1916 r. w wojsku niemieckim. Służył najpierw w Ostrowie Wlkp., a następnie w marcu 1917 r. został wysłany na front niemiecko – francuski. W grudniu 1917 r. został ranny. W czerwcu 1918 r. po pobycie w szpitalu uznany za zdolnego do służby powtórnie został wysłany front zachodni, gdzie zastało go zawieszenie broni. Z powodu nieogójącej się rany przez szpital w Brunshwiku zo-

stał skierowany do szpitala w Ostrowie Wlkp., do którego nie dotarł. Powrócił do Lubczyny. Tutaj razem z Janem Krajewskim tworzył patrole samoobrony przed nasilającymi się działaniami rabunkowymi ze strony niemieckiej. Jako były żołnierz zagrożony powtórny wcieleniem do wojska niemieckiego lub aresztowaniem, razem z innymi byłymi żołnierzami na zebraniu 3 lutego 1919 r. podjął decyzję przyłączenia się do oddziałów powstańczych działających w ostrzeszowskim. 4 lutego wstąpił do batalionu ostrzeszowskiego dowodzonego przez S. Thiela. Służył w 2 kompanii. Uczestniczył w działaniach powstańczych na linii: Szklarka Przygodzka – Szklarka Myślniewska – Czarny Las oraz na odcinku ostrzeszowsko – kępińskim pod Torzeńcem, Rzetnią, Myjomicami, Kierznem, Świbą i Domaninem. W wojnie polsko – bolszewickiej 1920 walczył pod Gołębicami, Mołodecznem, Lidą. Udział w walkach zakończył w składzie 17 Dywizji Piechoty w Poznaniu. W 1943 został razem z rodziną wysiedlony z własnego gospodarstwa w Wyszanie i zesłany na roboty do Bawarii. Po wojnie prowadził własne gospodarstwo rolne w Wyszanie. Odznaczony : Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w 1984 r., spoczywa na cmentarzu parafialnym w Wyszanie. Od 1924 r. żonaty z Jadwigą Fiołką; dzieci: Maria (1926 – 1935), Pelagia (1928-1935), Kazimierz (1930 – 1937), Irena (1932 – 1932), Stanisław (1934-1981), Edmund (ur. 1937).

Dokumentacja osobista, informacje rodziny.

Kamila Franczak

Seyda Antoni Florian (1858 – ?), szef sekcji wywiadowczej Dowództwa Głównego w Poznaniu, ppłk Wojska Polskiego. Urodził się 25 kwietnia 1858 r. w Łobżenicy (pow. wyrzyski), w rodzinie nauczyciela Marcina i Marianny z Kałdykiewiczów. Ukończył gimnazjum w Wałczu, uzyskując w 1878 r. świadectwo dojrzałości. W latach 1878-1882 studiował nauki przyrodnicze na uniwersytecie w Lipsku, a następnie we Wrocławiu, gdzie uzyskał doktorat z filozofii i patent dyplomowanego chemika. Przeniósł się do Poznania i tam uruchomił pralnię oraz farbiarnię. W latach 1878-1879 odbył jednoroczną służbę wojskową w 107 Pułku Piechoty. 24 marca 1893 r. mianowany został ppor., a w 1899 r. - por. 4 sierpnia 1914 r. został zmobilizowany do baonu zapasowego (nr 103) jako dowódca kompanii. 7 października mianowano go kpt, a 13 października został przeniesiony do baonu landsturmu „Pirna” jako adiutant baonu. Od 1 czerwca 1915 r. otrzymał nowy przydział do obozu jeńców w Poritsch, jako dowódca kompanii, a następnie baonu. 1 grudnia 1918 r. wrócił do Poznania, gdzie 1 stycznia 1919 r. zgłosił się do dyspozycji mjr. S. Taczaka (zob.). Objął sekcję wywiadowczą Dowództwa Głównego. Zorganizował komórki wywiadu i kontrwywiadu, nawiązał kontakt z Organizacją Wojskową Pomorza, POW Śląska

Antoni
Seyda

oraz z komórką wywiadu dowództwa Armii Polskiej we Francji. W sekcji opracowano instrukcję zwalczania szpiegostwa i przestrzegania tajemnicy wojkowej. Rozpoczęto też szkolenie ochotników-wywiadowców, zarówno żołnierzy, jak i cywilów. Działali oni m.in. w Berlinie, Szczecinie, Gdańsku, Królewcu, Rydze, Bydgoszczy. Dekretem Komisarjatu NRL nr 9 (poz. 1 z 15 marca 1919) został mianowany mjr. i ppłk. (ze starszeństwem od 1 stycznia 1916 - dekret Komisarjatu NRL nr 109). Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego nr 77 (z 1 lipca 1919) objął szefostwo Sekcji Naukowej Dowództwa Głównego, obejmującej 4 sekcje: historyczno-wojskową, regulaminów i przepisów, kulturalno-oświatową oraz redakcyjną, Gen. J. Dowbor-Muśnicki Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego (nr 246) oddał mu do dyspozycji DOGen. Poznań. Przydzielony został do Wydziału III C (naukowego). Od 24 lutego 1920 r. był kierownikiem Uniwersytetu Żołnierskiego przy DOGen. w Poznaniu. 6 lipca 1921 r. zwolniony został do rezerwy, z przydziałem do 57 pp. Data jego śmierci nie jest znana. Zawarł związek małżeński z Bertą Siebert i miał dzieci: Halinę, Konstantego, Anielę, Marię.

CAW, *Akta personalne 11133; 1.170.2, t. 1-2; 1.170.13, t. 1; Wojsko Wielkopolskie (wg indeksu); B. Polak, Kadra dowódcza Powstania Wielkopolskiego i Wojsk Wielkopolskich, s. 25-27; Cz. Partacz, Wywiad i kontrwywiad Sił Zbrojnych b. Zboru Pruskiego 1918-1919, „Koszalińskie Studia i Materiały” 1983, nr 2, s. 55-60; Słownik ..., s. 320.*

Bogusław Polak

Sikorska Janina Władysława (1901 – 1975), urzędniczka, pielęgniarka powstańcza w batalionie ostrzeszowskim. Urodziła się 28 maja 1901 r. w Chynowie pow. Ostrów Wlkp., w rodzinie Stefana Borczyńskiego, nauczyciela-właściciela tartaku, i Stanisławy z Łyczyńskich. Ukończyła szkołę powszechną w Chynowie, a następnie gimnazjum w Ostrzeszowie. W czasie powstania wlkp. współpracowała z dr. Kazimierzem Michalskim w szpitalu, wykonywała tam różne zajęcia gospodarcze i zajmowała się organizowaniem pogrzebów poległych powstańców. W 1920 r. podjęła naukę w szkole handlowej w Poznaniu, ukończyła kurs księgowości, potem pracowała w biurze tartaku prowadzonego przez ojca. Po zamążpójściu w 1935 r., zajmowała się prowadzeniem świetlic wojskowych i pracą charytatywną w Sandomierzu. We wrześniu 1939 r. z mężem, któremu udało się zbiec z transportu jenieckiego, zamieszkała w leśniczówce Klonowa pow. Sieradz, a potem u brata, Stanisława Borczyńskiego, w Zagnańsku. Kilkakrotnie zmieniała miejsce pobytu, pracowała m.in. w kopalni „Staszic” w Słupi Nowej k. Kielc, jako urzędniczka, a potem w Miechowie. Wspólnie z mężem od maja 1940 r. należała do Związku Walki Zbrojnej – później Armii Krajowej, była łączniczką i skrzynkarką, doraźnie też sanitariuszką 112 pułku piechoty AK, używała pseudonimu „Teresa”. Po wojnie zamieszkała w Krakowie, a potem w Ostrzeszowie. Należała do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, w 1969 r. zweryfikowana jako powstaniec wielkopolski, a w 1972 r. awansowana na stopień podporucznika. Odznaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia

Polski (1972), Krzyżem Walecznych (1965), Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1964) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1971). Zmarła w Ostrzeszowie 10 lipca 1975 r. W 1935 r. wyszła za mąż za Józefa Sikorskiego (zm. 1958), oficera zawodowego.

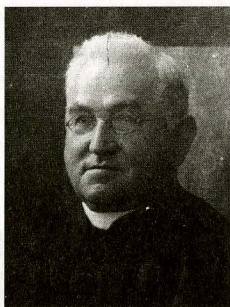
Dokumentacja rodzinna i osobista, zestaw zaświadczeń ZBoWiD.

Marek Rezler

Sołtysiński Ludwik (1845 – 1928), ksiądz radca, urodził się dnia 23 lipca 1845 roku w Inowrocławiu. Od najmłodszych lat czuł, że przeznaczone mu będzie życie w stanie kapłańskim. Wstąpił do seminarium duchownego w Gnieźnie, a po otrzymaniu święceń kapłańskich rozpoczął pracę duszpasterską na terenie Wielkopolski. Do Szubina przeniesiony został w 1898 roku. Do śmierci pełnił tu funkcję proboszcza i dziekana szubińskiego. Początek pracy ks. Sołtysińskiego w Szubinie przypadł na trudny okres dla Polaków. Akcje niemieckiej Komisji Kolonizacyjnej zagrażały polskości tych terenów. Ksiądz rozpoczął pracę u podstaw. Wspierał rzemieślników, kupców a także robotników. Dzięki jego staraniom 30 października 1904 roku powstało Katolickie Towarzystwo

Robotników w Szubinie, które liczyło początkowo 67 robotników, a z czasem ich liczba jeszcze się podwoiła. Został także patronem Chrześcijańskiego Towarzystwa Rolników Polskich. Umacnianie języka polskiego w czasie zaowocowało założeniem Towarzystwa Czytelni Ludowych, prezesem honorowym został właśnie ksiądz Sołtysiński, który patronował także Towarzystwu Przemysłowców. Był członkiem honorowym Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Patronował działalności charytatywnej Towarzystwa im. Św. Wincentego, Związku Młodzieży Katolickiej oraz założonemu w 1898 r. Towarzystwu Śpiewu „Halka”. W 1907 r. został współzałożycielem i głównym przywódcą Polskiego Towarzystwa Wyborczego, która to organizacja urządzała wiece wyborcze i agitowała za oddaniem głosu na polskiego kandydata na posła. Ksiądz zaangażował się także w budowę Domu Katolickiego zwanego Domem Polskim w Szubinie. Czteroletnie prace budowlane zakończono w 1912 r. popierał strajk szkolny, który wybuchł spontanicznie w Szubinie w 1906 r. zakaz używania języka polskiego w szubińskich szkołach rozszerzono na rozmowy podczas przerw, a także w pobliżu szkoły. Konsekwencje karne poniósł współpracownik księdza Sołtysińskiego, ks. wikary Stanisław Posadzy. Ksiądz Sołtysiński walczył z germanizacją popierając umacnianie tutejszego polskiego kupiectwa. W odpowiedzi na bojkot towarów polskich przez Niemców nawoływał do podobnych działań pod hasłem „swój do swego”. Został za to ostro potępiony w dzienniku bydgoskim „Bromberger Tageblatt” w 1912 r. Był duchowym przywódcą mieszkańców Szubina w czasie trwania Powstania

Ludwik
Sołtysiński

Wielkopolskiego 1918-1919. W tym czasie pełnił obowiązki przewodniczącego Polskiej Powiatowej Rady Ludowej w Szubinie. Służył w trakcie walk posługą duszpasterską w stosunku do rannych i poległych powstańców. W pomoc powstańcom zaangażowała się też jego siostra. Po powstaniu był członkiem honorowym Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Szubinie. W odrodzonej Polsce patronował także innym organizacjom i brał udział w życiu społecznym miasta. Zmarł 20 września 1928 r. i pochowany został ze wszystkimi honorami na tutejszym cmentarzu. Pamiętają o nim mieszkańcy miasteczka, a miejsce jego spoczynku jest miejscem pamięci narodowej.

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szubinie.

Kamila Czechowska

Stawski Stanisław (1903 – 1980), harcerz, powstaniec wielkopolski. Urodził się 14 kwietnia 1903 r. w Ostrzeszowie, w rodzinie rolnika Ignacego i Anny z Urbańskich. W chwili wybuchu powstania wielkopolskiego był skautem drużyny im. Jana III Sobieskiego w Ostrzeszowie. Czynnie zaangażowany w działalność niepodległościową, u boku starszych braci, Jana i Waleriana Stawskich. W okresie międzywojennym m.in. pracownik banku, od 1937 r. prowadził sklep artykułów gospodarczych w Rabce Zdroju. Podczas okupacji hitlerowskiej nadal tam pracował, okresowo prowadził też sklep w Krościenku nad Dunajcem, w miarę możliwości wspierał miejscową partyzantkę. Po zakończeniu wojny w 1950 roku zmuszony do zlikwidowania sklepu, w dwa lata później przeniósł się do

Krakowa, gdzie pracował w różnych instytucjach, m.in. jako księgowy. Bardzo aktywny społecznie, m.in. w PCK i w Towarzystwie Tatrzańskim. Odznaczenia: m.in. Krzyż Kawalerski OOP, Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Zmarł 7 czerwca 1980 w Krakowie, pochowany na cmentarzu na Pasterniku (w Bronowicach). Ożeniony z Olgą Nowotarską, miał synów: Krzysztofa (ur. 1943) i Marka (ur. 1949).

W Graf: Wszystko, co nasze..., Dokumentacja osobista i rodzinna, informacje syna Krzysztofa, uzupełnienia Zygmunta Wierusza.

Marek Rezler

Stefański Franciszek (1893 – 1976), strażnik graniczny, żołnierz 1 kompanii ostrzeszowskiej. Urodził się 2 października 1893 r. w Biskupicach Zabarycznych, w rodzinie Józefa S. i Katarzyny z Gmerków. Miedzy 30 listopada 1918 r. i 13 stycznia 1919 r. w Straży Ludowej w Marydółach. 14 stycznia 1919 r. ochotniczo wstąpił do 1 kompanii ostrzeszowskiej, był dowódcą sekcji. W walkach w okolicach Świiby uczestniczył w zdobyciu niemieckiego karabinu maszynowego. Po powstaniu nadal służył w 12 p. strz. wlkp., później w 70 pp. W okresie międzywojennym służył

Franciszek
Stefański

w Straży Granicznej, w obwodzie Wolsztyn. W stopniu starszego sierżanta walczył w kampanii wrześniowej, 10 września 1939 r. ranny. Walczył w obronie Warszawy. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski, ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu, pod nr 9061. Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1972), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1958), Medal Niepodległości, Medal Za Wojnę 1914 – 1921. Zmarł 12 grudnia 1976 r., pochowany w Ostrowie Wlkp.

Dokumentacja osobista i rodzinna.

Marek Rezler

Stolpe Stanisław (1891 – 1952), urodzony 18 kwietnia 1891 r. w Pakości. Syn Franciszka i Józefy Bartoszak. Porucznik Wojska Polskiego, powstaniec kompanii pakoskiej. Miał czworo młodszego rodzeństwa (bracia: Ludwik, Adam, Alojzy i siostra Zofia zam. Lewandowska). Ojciec pracował jako urzędnik w pakoskiej fabryce. Ukończył 6 klas Szkoły Ludowej i 2 klasy Szkoły Handlowej w Pakości. Następnie kontynuował naukę w zawodzie kupca w pakoskim Rolniku. W wieku lat 14 odbył 2-miesięczny kurs w szkole handlowej w Toruniu. Dalszą praktykę odbywał w Inowrocławiu w Banku Kwilecki, Potocki i S-ka oraz w firmie Abramczyk Następca. W tym okresie czasu S. Stolpe brał czynny udział w pracach organizacji patriotycznych działających na terenie Inowrocławia: Towarzystwa Gimnastycznego Sokół oraz Towarzystwa Młodzieży Kupieckiej. 12 października 1911 r. został powołany do wojska pruskie-

go do 2 kompanii 42 pułku piechoty. 18 września 1913 r. został zwolniony do cywila w stopniu st. strzelca. Do wybuchu I wojny światowej pracował w Tucholi. Powołany do wojska, od 9 sierpnia 1914 r. do 10 sierpnia 1915 r., był przydzielony do samodzielnej kompanii XVII korpusu (5 lutego 1915 r. mianowany na stopień kaprała). Od 11 sierpnia 1915 r. do 23 grudnia 1916 r. sprawował funkcję kierownika biura rentowego przy oddziale zabezpieczenia taboru XVII korpusu w Gdańsku. W okresie od 24 grudnia 1916 do 8 kwietnia 1917 r. był drużynowym przy 217 samodzielnym korpusie (walczył m. in. pod Małą Berezyną). Od 9 kwietnia 1917 r. do 31 października 1918 r. pełnił obowiązki dowódcy plutonu w 8 kompanii 204 rezerwowego pułku piechoty w Rumunii (18 sierpnia 1917 r. otrzymał awans na sierżanta). W czasie I wojny światowej 40 miesięcy spędził na linii frontu. Zwolniony z armii niemieckiej powrócił do Pakości. Z chwilą formowania oddziału powstańczego 5 stycznia 1918 r. powierzono mu stanowisko zastępcy dowódcy, które pełnił do chwili wycofania kompanii z frontu północnego w maju 1919 r. Uczestniczył w walkach o Inowrocław i Łabiszyn. W czasie obrony linii Noteci w rejonie Antoniewa i Pszczółczyna sprawował bezpośrednie dowództwo na froncie

Stanisław
Stolpe

nad kompanią pakoską. Po konflikcie Władysława Poczekaja z kpt. Janem Tomaszewskim i przeniesieniu tego pierwszego do II baonu 4 pułku strzelców wielkopolskich, Stolpe został faktycznym dowódcą pododdziału. 29 stycznia 1919 r. rozkazem szefa sztabu frontu północnego Mieczysława Palucha przydzielono na to stanowisko Jana Czerniaka. Stolpe pozostał jednocześnie jego zastępcą. Funkcję tę pełnił nieprzerwanie podczas walk pod Kcynią i Gołańczą do momentu przeniesienia kompanii pakoskiej do Poznania i wcielenia jej do 1 batalionu 9 pułku strzelców wielkopolskich. 24 czerwca 1919 r. został awansowany na stopień podporucznika i pełnił funkcję oficera gospodarczego przy I baonie 9 pułku strzelców wielkopolskich, z którym brał udział w walkach na froncie południowym powstania wlkp. pod Rawiczem i Krotoszynem. 23 sierpnia 1919 r. rozkazem dowódcy został przeniesiony do sztabu 67 pułku piechoty. 16 grudnia 1919 r. trafił z kolei do sztabu 17 dywizji piechoty w Jarocinie. Z dywizją tą brał udział w walkach na froncie polsko-bolszewickim. 6 marca 1920 r. rozkazem dowódcy dywizji przydzielony został do sztabu 70 pułku piechoty. Od 21 lipca 1920 r. do 5 października 1920 r. z powodu choroby przebywał w szpitalu wojskowym w Krotoszynie. Po powrocie do jednostki objął stanowisko dowódcy 9 kompanii baonu zapasowego 70 pp. 1 lutego 1921 r. otrzymał awans na stopień porucznika. 6 sierpnia 1921 r. został skierowany na kurs dowódców kompanii. Po zakończeniu działań wojennych i powrocie do Pleszewa złożył podanie o zwolnienie z wojska. 15 października 1921 r. został przeniesiony do rezerwy. Wraz z S. Omińskim, R. Smentem i S. Schumacherem występo-

wał jako świadek w procesie sądowym, jaki wytoczono J. Tomaszewskiemu za szerzenie w książce Walka o Noteć nieprawdziwych informacji o dezercji kompanii pakoskiej z pola walki pod Antoniewem w styczniu 1919 r. Na przełomie lipca i sierpnia 1927 r. odbył 6-tygodniowe ćwiczenia dla rezerwistów w kwatermistrzostwie 70 pułku piechoty. W okresie międzywojennym zamieszkiwał w Bydgoszczy przy ulicy 20 stycznia 1920 r. nr 33, a później przy Gdańskiej 51. Początkowo pracował jako kierownik oddziału Banku Ziemian w Bydgoszczy. W późniejszym okresie prowadził działalność gospodarczą handlując ziemiopłodami przy ulicy Gdańskiej 42 (handlował m.in. jęczmieniem na potrzeby bydgoskiego browaru). W latach 1934-39 prowadził finanse Zrzeszenia Towarzystw Kupieckich (sekcja rolniczo-handlowa). W 1937 r. był wiceprezesem Giełdy Zbożowo-Towarowej w Bydgoszczy. Brał udział w rocznicowych zjazdach w Pakości organizowanych przez Towarzystwo Powstańców i Wojaków. Cały czas czynnie działał na niwie społecznej należąc do Związku Oficerów Rezerwy i Towarzystwa Przyjaciół Strzelca. Zmobilizowany we wrześniu 1939 r. walczył w bitwie nad Bzurą. Pod Sochaczewem został wzięty do niewoli. Cały okres okupacji spędził w niemieckich oflagach: Dössel, Itzehoe, Kassel. Obozowa dieta spowodowała złagodzenie objawów cukrzycy, na którą cierpiał już w okresie międzywojennym. Po wojnie wrócił do Bydgoszczy. Działał aktywnie w Zrzeszeniu Kupców Samodzielnych (sekcja rolniczo-handlowa). Mieszkał początkowo na ul. Chłopskiego, a później przy ulicy Rejtana 6. Zmagął się z zaawansowaną cukrzycą. Zmarł 23 października

1952 roku na raka trzustki w szpitalu w Bydgoszczy. Pochowany na cmentarzu parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Ludwikowo 2. Ożenił się z Jadigą Schade, ewangeliczką, wdową po burmistrzu Krotoszyńska Rasbachu (zm. 19.10.1972). Miał córkę Anitę Urszulę (zam. Wiśniewską, ur. 4.08.1924 r.). Odznaczony Krzyżem Walczyńców (nr 6095), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich.

Sment R., Opis dziejów kompanii pakoskiej w Powstaniu Wielkopolskim, Pakość 1970, (maszynopis); Łada H., Udział społeczeństwa pakoskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Pakość 1978; CAW - akta osobowe; Relacja Zdzisława Wiśniewskiego

Marek Puczkarski

Stypiński Ignacy (1892 – 1984), strażnik bankowy, powstaniec wielkopolski. Urodzony 31 lipca 1892 r. w Bytniu, w rodzinie rolnika Walentego i Katarzyny z Mikołajczaków. Ukończył szkołę powszechną, a w latach 1914 – 1918 służył w armii niemieckiej, w marynarce wojennej, we Flandrii, przypuszczalnie w jednostce piechoty sformowanej z marynarzy. 6 stycznia 1919 r. wstąpił do 1 kompanii szamotulskiej, uczestniczył w walkach powstańczych tego pododdziału, walczył m.in. pod Gulczynem, Roskiem i Wrzeszczyną. Później, w stopniu kaprała, służył w 7 batalionie telegraficznym w Poznaniu. Po wojnie pracował jako robotnik w Zakładach H. Cegielskiego, a następnie był strażnikiem w Narodowym Banku Polskim, w Poznaniu. W tym charakterze był zatrudniony także po II wojnie światowej. Należał do Związku

Ignacy
Stypiński

Bojowników o Wolność i Demokrację. Zmarł w Poznaniu 14 lutego 1984 r., spoczywa na cmentarzu junikowskim, w kwaterze powstańców wielkopolskich. Odznaczenia: m.in. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1972), Brązowy Krzyż Zasługi (1955), Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Jako zweryfikowany powstaniec awansowany na stopień podporucznika. W 1919 r. zawarł zw. małżeński z Józefą Pakułą. Dzieci: Jan (ur. 1920), Edward (ur. 1924).

Dokumentacja osobista i rodzinna, informacje syna, Edwarda, oraz bratanka, Zygmunta Stypińskiego.

Marek Rezler

Stypiński Jan (1897 – 1984), kupiec, powstaniec wielkopolski. Urodzony 10 czerwca 1897 r. w Wierzchaczewie pow. Szamotuły, w rodzinie rolnika Walentego i Katarzyny z Mikołajczaków. Ukończył szkołę po-

Jan
Stypiński

wszechną, a w latach 1916 – 1918 służył w armii niemieckiej, w piechocie. 6 stycznia 1919 r. wstąpił do 1 kompanii szamotulskiej, uczestniczył w walkach powstańczych tego pododdziału. Jako podoficer był później w Pułku Strzelców Toruńskich. W 1921 roku wyemigrował zarobkowo do Francji, pracował w Vaux-Le Pretre (departament Eisne). W maju 1936 r. wrócił do Polski, otworzył sklep żywnościowy z wyszynkiem, w Poznaniu, przy ulicy Junikowskiej. W 1939 roku nie był zmobilizowany, w nast. roku za kolportaż prasy podziemnej aresztowany i osadzony w obozie karnościowym w Forcie VII. Zwolniony po 4 miesiącach. W 1951 roku, po znacjonalizowaniu sklepu, zajął się transportem materiałów opałowych i budowlanych. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Zmarł w Poznaniu 15 czerwca 1984 r., spoczywa na cmentarzu junikowskim, w kwaterze powstańców wielkopolskich. Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1971), Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Jako zweryfikowany powstaniec awansowany na stopień podporucznika. W 1925 r. zawarł zw. małżeński ze Stanisławą Czapla. Dzieci: Jan (ur. 1925), Alina (zam. Olejniczak, ur. 1931).

Dokumentacja osobista i rodzinna, informacje bratanka, Zygmunta Stypińskiego.

Marek Rezler

Szmatuła Piotr (1892 – 1959), plutonowy WP. Urodził się czerwca 1892 r. w Kurowie, w rodzinie Michała i Konstancji z Zalewskich. W młodości pracował jako górnik. Podczas I wojny światowej odbywał służbę w armii niemieckiej. 10 stycznia 1919

r. wstąpił do kompanii opalenickiej i brał udział w walkach na froncie zachodnim, m. in. pod Zbąszyniem, Grójcem i Łomnicą, gdzie 9 lutego 1919 r. został ranny. Następnie służył w 155 pułku piechoty wielkopolskiej, wchodzącym w skład VII Brygady Rezerwowej. W 1920 r. znalazł się razem ze swoim pułkiem na froncie północno-wschodnim. Jak napisano na wniosku odznaczeniowym orderu *Virtuti Militari* V klasy: *Plutonowy Szmatuła okazał się na froncie litewsko-białoruskim, dowodząc z braku oficerów 5-tą, a przejściowo 14-tą kompanią 155 pułku piechoty wielkopolskiej, bardzo dzielny i odważnym żołnierzem. Wśród wielu innych dowodów odwagi zasłużył się szczególnie w dniu 20 VII 1920 r. pod Grodnem, gdy wysłany z kompanią swą dla zabezpieczenia lewego skrzydła, rozbija tamże śmiałym atakiem przeważającego nieprzyjaciela, zdobywając 2 km i kilkunastu jeńców. Wstrzymuje wszystkie kontrataki nieprzyjaciela, posuwa się pod samo Grodno, od którego dzieli go tylko Niemen. Tutaj zajmuje pozycję i trwa na niej, gdy zupełnie stracił już styczność z sąsiednią kompanią z powodu, iż nie dotarł do niego rozkaz odwrotu, który cały pułk otrzymał. Otoczony wskutek tego ze wszystkich stron przez nieprzyjaciela dostaje*

Piotr
Szmatuła

się dnia następnego mimo stawianego oporu, do niewoli, z której przez Litwę i Niemcy ucieka, zgłaszając się znów w oddziale. Podobny charakter opisu czynów mają wnioski o odznaczenie go Krzyżem Walecznych, którego kawalerem był trzykrotnie. W sierpniu 1920 r. brał udział w ciężkich bojach z oddziałami sowieckiej 6 dywizji strzelców w obronie Warszawy na odcinku Zegrze. Na początku 1921 r. został zdemobilizowany. Miał trudności ze znalezieniem pracy, był uznany w 15% za inwalidę wojennego. Po wielu staraniach uzyskał pracę w odcinku drogowym na stacji kolejowej w Opalenicy. Mieszkał na ulicy Zamkowej 32. W czasie II Wojny światowej służył w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Zmarł 4 lutego 1959 r., pochowany na cmentarzu w Opalenicy.

Opalenicki Słownik Biograficzny pod red. Bogumiła Wojcieszaka, T.I, Opalenica 1993, s.100-101; Album Pamiątkowy Powstańców i Niepodległościowców Ziem Zachodnich RP 1918-1921. Poznań 1938 (fot.); - Drążkiewicz K., Kronika kompanii opalenickich powstańców. Poznań 1968 (maszynopis); Kościański Z., Kawaler Virtuti. „Echa Opalenickie” 1990 nr 2; tenże, Nowotomyscy kawalerowie orderu Virtuti Militari w okresie II Rzeczypospolitej. „Wiadomości Nowotomyskie” 1992 nr 6/7; Wojcieszak B., Kawaler Virtuti Militari, „Echa Opalenickie” 1989 nr 12 (fot.); - Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, Akta odznaczeniowe: VM 60-5102, KW 121/S - 4966, KN 25 XI 1938; - Relacja córki Zofii Bieleckiej z Opalenicy.

Zdzisław Kościański

Szulc Stanisław (1899 – 1970), członek Rady Ludowej w Buku, działacz niepodległościowy, kawaler Krzyża Srebrnego Orderu Virtuti Militari. Urodził się 27 kwietnia 1889 r. we wsi Dobra, gmina Buk (pow. Grodzisk Wlkp.), jako syn rolnika Józefa i Józefy z domu Rybarczyk. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rodziców. Do służby w armii pruskiej został powołany w 1912 r., służył w wojsku do zakończenia I wojny światowej w 1918 r. 27 grudnia 1918 r. wstąpił ochotniczo do oddziału powstańczego w Buku. Uczestniczył w zatrzymaniu niemieckiego pociągu wojskowego na stacji kolejowej w Buku. 1 stycznia wraz z Kompanią Bukowska wyruszył na front zachodni, walczył pod Zbąszyniem. 5 stycznia 1919 r. w obronie Nowego Dworu został ciężko ranny. Od 6 stycznia do 1 marca 1919 r. leczony był w Szpitalu Wojskowym w Buku. Zwolniony do kompanii garnizonowej powiatu grodziskiego, która później została przemianowana na 1 kompanię 1 Pułku Rezerwowego, z którym w maju 1920 r. wysłany został na front Litewsko-Białoruski. Uczestniczył w Bitwie Warszawskiej. W grudniu 1920 r. bezterminowo urlopowany z wojska w stopniu plutonowego. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim odznaczony Orderem

Stanisław
Szulc

Virtuti Militari V klasy. Od stycznia 1921 r. pracował w Urzędzie Pocztownym w Poznaniu. Zwolniony na własną prośbę 30 sierpnia 1929 r. Od 1 września 1929 r. aż do wybuchu wojny pracował w Drukarni Polskiej jako pracownik umysłowy. W grudniu 1939 r. zamieszkał w Dobieżyńnie, pod zmienionym nazwiskiem. O 1940 r. do zakończenia okupacji był zatrudniony jako pracownik fizyczny w różnych firmach niemieckich. Po zakończeniu wojny wrócił do Poznania, zamieszkał w swoim domu przy ul. Podkomorskiej i podjął pracę w Wojewódzkiej Radzie Narodowej. Pracował tam do osiągnięcia wieku emerytalnego. Zmarł 21 lutego 1970 r. w Poznaniu i pochowany został na cmentarzu junikowskim. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. W 1919 r. zawarł związek małżeński z Kazimierą Plucińską (1894-1985) z którą miał córkę Józefę (ur. 1921), zam. Hajduk.

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; informacje Hieronima Łubińskiego z Buku i Stanisława Osowskiego z Poznania. Malwina Tomkowiak, Szulc Stanisław (1899-1970), (w:) Kościański Zdzisław, Tomkowiak Eligiusz, Bukowianie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008.

Malwina Tomkowiak

Szulc Władysław (1888 – 1939), członek Straży Ludowej, internowany do obozu jenieckiego, powstaniec wielkopolski. Urodził się 30 sierpnia 1888 roku w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie rolni-

ka Andrzeja i Teresy z Malikowskich. Po ukończeniu miejscowej 4 klasowej szkoły niemieckiej wyuczył się zawodu rzeźnika. Służył w armii pruskiej, gdzie dosłużył się stopnia sierżanta. Wykorzystując zawirowania rewolucyjne w Niemczech, uciekł i powrócił do Rynarzewa, gdzie na początku stycznia 1919 roku uczestniczył w przejmowaniu władzy w miasteczku. W dniu 12 stycznia 1919 roku został aresztowany przez oddział Grenzschutzu pod dowództwem por. Freiherra von Grolla i internowany do obozu jenieckiego Altdamm (Szczecin-Dąbie). Wraz z Władysławem internowani zostali jego ojciec Andrzej oraz bracia Teodor i Jan. Aresztowanych zapędzono do koszar w Bydgoszczy, a następnie na bydgoski dworzec kolejowy gdzie umieszczono ich w wagonach do transportu bydła. (...) zaczęli z nich zdzierać co lepsze mundury. Przy tym nie żałowało im dzięki żołdactwo kulaków, płazów i uderzeń kolbami. Dwóch z nich, Władysława Szulca i Władysława Sikorskiego, którzy ubrani w mundury sierżantów niemieckich, wpadli im w oczy jako rękami dowódcy zabranych, tak okrutnie pobili, że zemdleni, prawie bez ducha, padli na podłogę. Gdy oprawcy wracali, dziwili się głośno widząc, że ich ofiary jeszcze żyją (...). Podczas pobytu w obozie podpisali internowani pismo, w którym przyrzekają, że „nie chwycą za broń przeciwko narodowi

Władysław
Szulc

niemieckiemu”. Do rodzinnego domu powrócił pod koniec marca 1919 roku przez tzw. „zieloną granicę”. Włączył się czynnie w szeregi Straży Ludowej i uczestniczył w działaniach zbrojnych na linii powstania pod Rynarzewem. W okresie dwudziestolecia międzywojennego Władysław Szulc był członkiem i działaczem Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Rynarzewie. Na Walnym Zebraniu Towarzystwa w 1927 roku został chorążym sztandaru tego Towarzystwa. W latach 1930–1934 był radnym miejskim Rynarzewa (w 1934 roku miasteczko utraciło prawa miejskie). Od 1 listopada 1930 roku W. Szulc został współzałożycielem i członkiem sekcji hodowców gołębi pocztowych przy Związku Strzeleckim „Lot” w Szubinie. W 1932 roku wstąpił w szeregi miejscowej Ochotniczej Straży Pożarnej gdzie był członkiem wspierającym jednostki. W lutym 1939 roku Władysław Szulc, mistrz rzeźnicki wraz ze swoją małżonką Marią obchodzili w Rynarzewie srebrny jubileusz pożycia małżeńskiego, na który przybyli goście z cechów rzemieślniczych, bractw i stowarzyszeń społecznych i kościelnych. Jubilaci odebrali wówczas aż 50 okolicznościowych telegramów z życzeniami. Wybuch II wojny światowej zastał Szulca w Rynarzewie, gdzie w dniu 2 września 1939 roku sołtys Rynarzewa Feliks Domachowski zwołał mężczyzn na zebranie, celem którego było powołanie Straży Obywatelskiej. Jan Jankowski tak pisał: (...) *gdy mężczyźni przybyli, wyłonili spośród siebie straż obywatelską, której komendantem obrany został Władysław Szulc, zaś jego zastępcą Sylwester Szymański. Dwuosobowe posterunki, zmieniające się co cztery godziny, patrolować miały w dzień i w nocy we wsi (...).* Funkcje komendanta straży obywatel-

skiej Władysław Szulc przypłacił własną śmierciąadaną mu przed gestapo. Był jednym z pierwszych aresztowanych obywateli Rynarzewa we wrześniu 1939 roku. Kierownik szkoły Jan Jankowski tak opisał jego aresztowanie i śmierć: (...) *wjeżdżamy na rynek. Tu rzuca nam się w oczy okropny widok. W pobliżu ewangelickiego zboru stoi dwóch delikwentów, wykonujących przysiady, wymachy i inne niezwykle ruchy. Twarze ich blade, nogi pod nimi się chwieją. Znać na nich wyczerpanie. Odwrócenie się do nas bokiem, więc z trudem poznaję w nich Władysława Szulca z Rynarzewa i Bartola (przypis autora; Józef Bartol 1884-1939), leśniczego z Łochowa. Za nimi ich oprawcy: trzech żołnierze i jeden cywil. Jeden z żołnierzy, miotając przekleństwami, krzyczy: „Padnij! Powstań!”... wspomnę jeszcze krótko o dalszych losach Szulca i Bartola. Trafiliśmy bowiem na moment ich katowania na rynarzewskim rynku. Oprawcy w jakiś czas potem sprykrzyli sobie tę “niewinna zabawę”, załadowali ich do samochodu i wywieźli do Bydgoszczy, gdzie wzięło ich w swoje ręce gestapo. Tam związano ich ręce drutem kolczastym i wrzuciono ich do piwnicy, gdzie przez dwa dni pozostawali bez jedzenia, bici dotkliwie po głowie i twarzy. Zemściwszy się dostatecznie, Bartola rozstrzelano, Szulca zaś, wychudzonego, raczej do szkieletu ludzkiego podobnego, wypuszczono na wolność, którą jednak nie długo się cieszył (...).* Po kilku dniach spędzonych w rodzinnym domu w dniu 29 września 1939 roku został Władysław Szulc wraz ze swoim synem ponownie aresztowany i osadzony w obozie dla jeńców w Szubinie. Między 11 a 24 listopada 1939 roku wraz z grupą byłych powstańców wielkopolskich z Szubina, Szulc został wywieziony do

Żnina, gdzie na miejscowym cmentarzu żydowskim gestapo dokonywało egzekucji na uczestnikach zrywu niepodległościowego z 1919 roku. Grób wykopali więźniowie ze Żnina. Na rozkaz dowódcy trójka podnosiła się z ziemi, podchodziła na krawędź grobu, zdejmowała marynarki i kamizelki, po czym znienacka pojedynczo oddawano do nich serie strzałów z rewolweru. Co do dokładnej daty śmierci Władysława Szulca można różnie wnioskować. Naoczny świadek tych wydarzeń Józef Pyszczyński zeznał po zakończeniu wojny, że (...) *mniej więcej po tygodniu* (od daty śmierci syna Idziego, 30.10.1939 r., przypis autora), *przybył strażnik więzienny Tonn, który wyczytał 11 nazwisk i wywołani następnie zostali umieszczeni w autobusie, który udał się w kierunku Żnina. Za tym autobusem pojechał Berg* (rolnik z Łankowic pod Kcynią, wykonawca licznych mordów na Polakach w 1939 roku, przypis autora), *z maszynowym karabinem. Wśród tej grupy był nauczyciel ze Słonaw, rzeźnik Szulc z Rynarzewa i Kijewski Franciszek z Królikowa. O tej grupie również od tego czasu słuch zaginął* (...). Zwłoki rozstrzelanych polewano dla zatarcia śladów wapnem gazowym, powodującym szybki rozkład ciał. Po wojnie w lipcu 1945 roku po ekshumacji zwłoki Władysława Szulca spoczęły na rynarzewskim cmentarzu parafialnym obok mogiły powstańców wielkopolskich z roku 1919. Pochowano tam również innych rozstrzelanych mieszkańców Rynarzewa, a wśród nich jego syna Idziego Władysława, rozstrzelanego przez szubińskie gestapo w dniu 30 października 1939 roku. Odznaczony był za udział w powstaniu; Medalem Niepodległości, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Powstańcowi bro-

ni wdzięczna Wielkopolska 1918/1919 (numer 9167), nagrodą wędrowną miasta Rynarzewa rok 1926. Władysław Szulc w dniu 3 lutego 1914 roku zawarł w Rynarzewie związek małżeński z Marią z Dominiczaków (4.08.1887-31.03.1962), wychowali troje dzieci: Idziego Władysława (1914-1939), Scholastykę Teresę (1921-2002), Sabinę Joannę (1923-2008).

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Urząd Wojewódzki w Poznaniu. Sprawy rachunkowe miasta Rynarzewa 1919 – 1934, sygn. 183/416; Akta Starostwa powiatu szubińskiego 1949-1950. Akta grobów wojskowych i osób pomordowanych w latach 1939-1945 na terenie powiatu szubińskiego. Ekshumacja 01.07.1945 (numer trumny 93 W. Szulc), sygn. 252; Akta Okręgowej Komisji Badań Zbrodni Hitlerowskich w Bydgoszczy, sygn. 532/2; Archiwum USC Szubin. Księga Urodzeń USC Rynarzewo 1913-1914, sygn. 123/1914; Jankowski J., Swastyka nad Szubinem, Poznań 1961. Lista pomordowanych mieszkańców powiatu szubińskiego, poz. 206, W. Szulc; Archiwum parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Rynarzewie. Liber Copulatorum 1908-1951, sygn. 1914; Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie. Lista internowanych mieszkańców Rynarzewa do Altdamm w styczniu 1919 roku, poz. 80, W. Szulc; Buławski M., Miasteczko nad frontem. Wspomnienia z roku 1919, Poznań 1929; Kronika OSP Rynarzewo, t. 1 1932-2000; „Dziennik Bydgoski” (15.02.1939, 12.03.1930, 02.02.1927); archiwum rodzinne i relacja wnuka Michała Drobnika z Poznania (listy do autora tekstu).

Piotr S. Adamczewski

Szymanowski Teofil (1870 – 1955), urodził się 10 kwietnia 1870 r. w Sławnie koło Czarnkowa. Do Środy przeprowadził się około 1890 roku. Rodzicami Teofila byli Katarzyna z domu Podgórska (1834-1927) i Wojciech Szymanowski (ur. 1845). Teofil pochodził z wielodzietnej rodziny, miał sześcioro rodzeństwa: cztery siostry - Marię, Annę, Praksedę i Benignę oraz dwóch braci: Stefana i Stanisława. Pierwszą żoną Teofila była Józefa Kamińska, z którą miał syna Tadeusza (zm. 1933). Po śmierci żony-Józefy, Teofil ożenił się ponownie 14 czerwca 1919r. Żoną jego była wdowa, Franciszka Sobkowiak- Zawitalska (ur. 1888-1951), z pierwszego małżeństwa miała ona syna Jana Zawitalskiego. Po ślubie Teofil z rodziną zamieszkał w domu przy ulicy Krzyżowej (dawniejsza Rynkowa), tam też zaczął prowadzić sklep spożywczy. Tym samym zrezygnował z wcześniejszej posady w średnim ratuszu. Od najmłodszych lat Teofil Szymanowski był wielkim społecznikiem. Należał do Polskiego Czerwonego Krzyża, był członkiem Straży Ludowej, a także przez 53 lata członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej w Środzie Wielkopolskiej. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, w stopniu sierżanta, zweryfikowany pod numerem 5864. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919. Około roku 1936 Teofil przeprowadził się z rodziną do nowo wybudowanego domu przy ulicy Powstańców. Tam również prowadził sklep spożywczy. Z małżeństwa z Franciszką urodziła się córka Irena, zam. Nagórko (ur. 1920). Ostatnie dwa lata wojny spędził Teofil uciekając przed Niemcami u syna Jana Zawitalskiego w miejscowości Chmielnik. Wrócił do Środy dopiero po zakończeniu wojny. Zmarł

4 kwietnia 1955 r. Pochowany jest wraz ze swoją drugą żoną Franciszką Szymanowską na cmentarzu w Środzie Wielkopolskiej. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w 2005 r.

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodziny.

Iwona Nagórko

Szymkowiak Tomasz (1900 – 1994), urodził się 20 listopada 1900 r. w Słomowie k. Wrześni. Syn Andrzeja i Stanisławy. Do wojska pruskiego został powołany 14 czerwca 1918 r. i skierowany do 23 pułku artylerii ciężkiej w Poznaniu. Na wieść o zakończeniu wojny - zdezerterował i wrócił do domu w Strzałkowie, gdzie mieszkał wraz z rodzicami od 1911r. 20 listopada 1918 roku wstąpił jako ochotnik do kompanii Służby, Straży i Bezpieczeństwa batalionu wrzesińskiego stacjonującego w Strzałkowie. Kompania miała na celu ochronę granicy prusko-polskiej przez samych Polaków i stopniowe eliminowanie z tej służby żołnierzy niemieckich. Była jednocześnie załącznikiem tworzącej się polskiej siły zbrojnej w Wielkopolsce. Dowódcą kompanii był por. Alojzy Nowak. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego uczestniczył

Tomasz
Szymkowiak

w rozbijaniu żołnierzy niemieckich znajdujących się jeszcze na granicy prusko-polskiej, a następnie w ramach batalionu wrzesińskiego brał udział w walkach pod Szubinem. W 1920 został przerzucony ze swoją jednostką na front wschodni. Walczył z bolszewikami na północny-wschód od Warszawy. Rozkazem D.O.K. VII Nr 2/38 został mu nadany Medal Pamiątkowy Za wojnę 1918-1921. W wojsku służył do 1922 roku. W lipcu 1926 ożenił się z Józefą Marciniak. Od 16 roku życia aż do emerytury pracował jako kolejarz w Strzałkowie. Był m.in. zawiadowcą stacji. We wrześniu 1939 uciekł przed Niemcami i bombardowaniem z rodziną do Kutna. Po powrocie dzięki biegłej znajomości języka niemieckiego zachował pracę na kolei. Zmarł 12 kwietnia 1994. Pochowany na cmentarzu w Strzałkowie. Miał 4 córki: Monikę (ur.1928), Wandę (ur. 1930), Genowefę (ur. 1932) i Zbislawę (ur. 1934 r.).

Archiwum rodzinne córki Genowefy.

Wojciech Sander

Świetlik Władysław (1882–1953), rzemieślnik, jeden z inicjatorów powstania wielkopolskiego w Śremie. Urodzony 2 czerwca 1882 w Śremie, w rodzinie murarza Stanisława i Wiktorii z Maciejewskich. W 1900

Władysław
Świetlik

r powołany do służby w niemieckiej marynarce wojennej, w latach 1904 – 1905 służył na Dalekim Wschodzie, w Chinach, jesienią 1918 r. – w Kilonii. 5 listopada 1918 r. opuścił Niemcy i wrócił w rodzinne strony, był jednym z inicjatorów wydarzeń powstańczych w Śremie, doprowadził do utworzenia Rady Żołnierskiej w stacjonującym tu III batalionie 47. pułku piechoty; początkowo był jedynym Polakiem w jej składzie (według opinii D. Kęszyckiego „dał sygnał do rewolucji w koszarach śremskich”). Po kapitulacji niemieckiego oddziału w mieście, zajmował się przejmowaniem zdobytego magazynu broni i uzbrojeniem oddziału polskiego skierowanego do zajęcia magistratu śremskiego. W okresie międzywojennym pracował jako malarz pokojowy, a następnie był właścicielem sklepu kolonialnego. Należał do Bractwa Strzeleckiego w Śremie, był aktywny politycznie, m.in. w Narodowej Partii Robotniczej Lewica. W 1929 r. z jej ramienia zasiadał w Radzie Miejskiej. Po wybuchu II wojny światowej, w obawie przed represjami ukrywał się w Generalnym Gubernatorstwie (okolice Krakowa i Radomia). Po wojnie wrócił do Śremu, w 1945 roku wszedł w skład miejscowego Komitetu Narodowego. Zmarł 10 lutego 1953 r., spoczywa na cmentarzu parafialnym w Śremie. Żonaty z Franciszką Nawrocką, miał syna Nikodema (handlowiec, 1909-1981) oraz córki Helenę (zam. Frankowska, 1911-2006) i Czesławę (zam. Bartz, ur. 1913).

B. Żeleźny, Przywrócić pamięci. "Tydzień Ziemi Śremskiej" 27 XII 2007; Dzieje Śremu, pod red. S. Chmielewskiego, Warszawa – Poznań 1972; Dzieje Śremu. Praca zbiorowa, pod red. M. Rezlera, Poznań 2003;

D. Kęszycki, Wspomnienia z 1919 – 1922. Księga I: Udział Śremu w powstaniu wielkopolskim. Śrem 1932; Dokumentacja rodzinna, informacje wnuka, Zbigniewa Świetlika.

Marek Rezler

Świtoń Stanisław (1899 – 1994), rolnik, powstaniec wielkopolski, żołnierz wojny polsko – bolszewickiej 1920 r. Urodził się 19 października 1899 r. w Torzeńcu. W czasie I wojny światowej wcielony do wojska niemieckiego. Pod koniec wojny uciekł z bronią i na początku stycznia 1919 r. wstąpił do formujących się jednostek powstańczych. Walczył na południowym odcinku frontu powstańczego. Służył w składzie 12 kompanii 12 p. strz. wlkp. W styczniu 1920 r. razem z pułkiem skierowany na front polsko – bolszewicki w okolice Lidy. Walczył na odcinku: Bucław – Douchinów – Parafianów – Królewsczyzna i w okolicach Grodna. Pod Krewem dostał się do niewoli bolszewickiej. Po udanej próbie ucieczki z niewoli schwyty i osadzony w więzieniach w Nowej Wilejce i Mołodecznie. Po kolejnej ucieczce z transportu wojskowego w głąb Rosji został pod Sejnami schwyty i osadzony w więzieniu w Lejpunach i obozie w Kownie. W trakcie wymiany jeńców wojennych pod Suwałkami w grudniu 1920 przekazany stronie polskiej. Chory na tyfus przebywał w szpitalu w Ostrowie Wlkp. Zdemobilizowany w grudniu 1921 r. Od 1924 r. prowadził własne gospodarstwo rolne w Wyszanie. W okresie międzywojennym był działaczem PSL. We wrześniu 1939 r. został aresztowany i osadzony w więzieniu w Neumburg. Po zwolnieniu z więzienia utrzymywał kontakty

z miejscowym ruchem oporu – AK. Był uznanym działaczem społecznym w Wyszanie. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym i Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalami 30 i 40-lecia PRL, Odznaką Honorową za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego. Zmarł w Wyszanie 11 marca 1994 r. Spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym. Od 1924 żonaty z Marianną Wróbel; dzieci: Marianna (ur. 1925), Leon (ur. 1927), Aniela (ur. 1930), Stanisław (ur. 1932), Jan (1938 – 2008).

Dokumentacja osobista, informacje rodziny.

Kamila Płonka, Alicja Kocoń

Taczak Stanisław (1874 – 1960). głównodowodzący (od 28 XII 1918 do 15 I 1919) powstania wielkopolskiego, gen. brygady Wojska Polskiego. Urodził się 8 kwietnia 1874 r. w osadzie Mieszków (k. Jarocina), w rodzinie oberżysty Andrzeja i Balbiny z Warasieckich. Po ukończeniu miejscowej szkoły ludowej (1880-1884), naukę kontynuował w gimnazjum w Ostrowie Wlkp. Był aktywnym członkiem tajnego kółka samokształceniowego, które przekształciło się w Towarzystwo Tomasza Zana. Świadectwo dojrzałości uzyskał 21 III 1893 r., zapisał się więc na Akademię Górniczą we Freibergu (Saksonia). Zwrócił na siebie uwagę profesorów, którzy spostrzegli w nim zadatki na uczonego. Wstąpił tam do Polskiego Towarzystwa „Sarmacja”. Kontynuował też działalność w Związku Młodzieży Polskiej, a w 1894 r. wstąpił do PPS (do 1900); był sympatykiem

wydawanego w Londynie organu PPS „Przedświt”. W 1897 r. uzyskał tytuł inż. hutnika, a w 1898 r. - inż. dyplomowanego. Niebawem został powołany do odbycia jednorocznej służby wojskowej w 155 Pułku Piechoty w Ostrowie Wlkp. (1 IX 1898 do 26 III 1899), gdzie ukończył kurs aspirantów oficerskich. Po odbyciu pierwszych ćwiczeń (1900 i 1901) 15 IX 1904 r. został mianowany ppor. piechoty. W 1913 r. otrzymał awans na por. Po praktyce w Westfalii, dzięki rekomendacjom profesorów akademii we Freibergu, otrzymał asystenturę w renomowanej Politechnice Berlińskiej (w Instytucie Doświadczalnym w Dahlem); pracował w Katedrze Chemii Węgla. Jego doskonały rozwój naukowy umożliwił mu współautorstwo (z prof. F. W. Hinrichsene) *Chemii węgla* w jednym z najpoważniejszych dzieł, wręcz o randze międzynarodowej; był też redaktorem pisma fachowego „Der Ingenieur”, w którym ukazywały się jego artykuły o tematyce górniczej. Utrzymywał żywe kontakty z młodzieżą polskiego pochodzenia, działając w różnych organizacjach, a jego mieszkanie było miejscem spotkań miejscowej Polonii. W 1914 r., mimo że miał już 40 lat, został zmobilizowany do 46 Pułku Piechoty Obrony Krajowej, obejmując początkowo dowództwo kompanii, a po awansie na stopień kpt. baonu (od 14 IV 1915).

Stanisław
Taczak

Skierowany na front rosyjski, uczestniczył w wielu walkach. Odznaczony został Krzyżem Żelaznym I i II kl. Na własną prośbę został przydzielony (11 XII 1916) w charakterze głównego instruktora do 2 baonu 6 Pułku Legionów Polskich, najpierw w Nałęczowie, a później w Dęblinie, gdzie jak wynika z opinii: *pozostawił po sobie pamięć dobrego patrioty, który umiał w szeregach podkomendnych podtrzymać i rozbudzić miłość do Ojczyzny*. Z uznaniem odnosił się do starań J. Piłsudskiego o stworzeniu Wojska Polskiego, toteż od kwietnia 1917 r. aktywnie współtworzył formację tzw. „Polnische Wehrmacht”. Był oficerem w Inspektoracie Wyszczolenia, a w grudniu został przewodniczącym Komisji Regulaminowej, tłumaczącej i opracowującej na użytek Polskich Sił Zbrojnych regulaminy wojskowe. W listopadzie 1918 r. włączył się aktywnie w organizowanie Wojska Polskiego. Zgłosił się do dyspozycji Ministerstwa Spraw Wojskowych jako pierwszy oficer Polak z armii niemieckiej. 15 listopada otrzymał przydział do Oddziału VII (naukowego) Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. 17 listopada był współorganizatorem manifestacji Polaków, b. żołnierzy armii niemieckiej; prowadził pochód przez Warszawę, krocząc w pierwszym szeregu, niosącym transparent z napisem “Łączmy się”. Podczas urlopu (16 XII-koniec 1918) wyjechał do Berlina (odwiedzić i zabezpieczyć rodzinę na wypadek rozruchów) i wracając zatrzymał się, również z powodów rodzinnych (28 XII 1918), w Poznaniu. Wieczorem (ok. 20.00) nastąpiło spotkanie S. Taczaka z W. Korfantym, którego pośrednikiem był ks. Teodor Taczak - brat Stanisława. W. Korfanty przedstawił sytuację, proponując Taczakowi w imieniu Komii-

sariatu NRL tymczasowe stanowisko głównodowodzącego powstania, do czasu pozyskania na to stanowisko odelegowanego z Warszawy generała. Taczak drogą telefoniczną uzyskał zgodę Sztabu Generalnego w Warszawie na objęcie tego stanowiska i 2 I 1919 r. otrzymał stosowną legitymację. Dowództwo Główne zostało zorganizowane w pomieszczeniach hotelu „Royal” (ul. św. Marcin). Do czasu oficjalnego przejścia władzy w Wielkopolsce przez Komisariat NRL, organizacja sztabu Dowództwa Głównego odbywała się potajemnie. Dopiero 5 stycznia formalnie podporządkowano formacje polskie w całym zaborze pruskim, zarówno jawne jak i tajne, uznając w ten sposób jedność wszystkich sił pod wspólnym dowództwem w Poznaniu. W praktyce Taczak zaczynał od zera, bez niezbędnej kadry oficerów, bez zorganizowanych służb, nie znając ludzi i bez kontaktów z terenem. Jedną z pierwszych jego czynności było opracowanie etatu Dowództwa Głównego w czterech wydziałach: operacyjnym, personalnym, broni i amunicji, co 2 stycznia Komisariat NRL zatwierdził. Na stanowiskach kierowniczych pracowało ogółem 18 oficerów, w tym 15 odbyło służbę w armii niemieckiej. Wydawano rozkazyienne i wewnętrzne, instrukcje taktyczne. Służbę Straży i Bezpieczeństwa oraz Straż Ludową podporządkowano Dowództwu Głównemu, a polsko-niemiecką komendę miasta Poznania rozwiązano, wprowadzając jedność rozkazodawczą. Wskutek informacji Dowództwa Głównego, w Komisariacie NRL została też uporządkowana sytuacja w terenie, gdyż pow. miejskie i wiejskie Rady Ludowe odsunięte zostały od spraw wojskowych. Do 15 stycznia Dowództwo

Główne utworzyło szereg dalszych ogniw dowodzenia, tak w jego ramach, jak i dla przyszłego Szefostwa Aprowizacji. Powołano inspekcję sanitarną, inspekcję koni i taborów, komendę linii kolejowych, biuro kartograficzne, biuro płatnika, referat lotniczy, automobilowy i in. Przyjęto do tworzenia centralnej administracji wojskowej. Dla bazy organizacyjnej przyjęto strukturę poziomą, terytorialną-od powiatów z komendantami, dalej okręgi wojskowe i dowództwa frontów oraz strukturę pionową, obejmującą proces przekształcania się luźnych oddziałów powstańczych najpierw w kompanie i baony. W pierwszym rządzie Dowództwu Głównemu podporządkowano komendy w 24 powiatach. Obszar Wielkopolski podzielony został (7 I) na 7 okręgów wojskowych i (13 I) utworzono 2 dalsze. Eksperymentalnie wprowadzono zasadę decentralizacji aparatu poborowego, przyznając dowódcom Okręgów Wojskowych prawo dysponowania zgłaszającymi się ochotnikami. Dla potrzeb okręgów utworzono 13 obwodów uzupełnień. W drugiej kolejności przewidywano wprowadzenie obowiązkowego poboru dla roczników 1899-1901. Uregulowano pobory oficerów, podoficerów i szeregowców, przyznano dodatki na dzieci. Wszystkim oficerom i szeregowym przysługiwało bezpłatne wyżywienie i kwatery. Wobec ograniczonych możliwości działania, Dowództwo Główne w różnorodny sposób wpływało na samorządny rozwój powstania. Starano się zapewnić podstawę operacyjną i organizacyjną. Obok dyrektyw taktyczno-operacyjnych wydawano też instrukcje dotyczące organizacji struktury pionowej oddziałów powstańczych. Przewidywano dwa etapy organizacji wojska. Stworzo-

no też niezbędne rezerwy operacyjne, które kierowano do najbardziej zagrożonych rejonów. Z poznańskich magazynów broni Taczak polecił wydawać broń i amunicję oddziałom najbardziej potrzebującym. Głównodowodzący i jego sztab sformowali też dowództwa frontowe jako ruchome dowództwa operacyjne. Zwarta linia frontu polsko-niemieckiego była gwarancją nie tylko możliwości rozszerzenia zasięgu powstania, ale także utrzymania polskiego stanu posiadania, w wypadku ofensywy niemieckiej. Taczak, chcąc zabezpieczyć Poznań, centrum i ognisko powstania, rozkazał opanować niemiecką stację lotniczą na Ławicy, co nastąpiło z 5 na 6 II 1919 r. Pod koniec pierwszej dekady stycznia tego roku Dowództwo Główne podejmowało decyzje taktyczno-operacyjne, m.in. przygotowując zwycięską bitwę szubińską (8-13 I 1919), akcję pod Zbąszyniem, zakończoną niepowodzeniem. 16 stycznia siły powstańcze liczyły już ok. 14 000 ludzi. Taczak stworzył podwaliny organizacyjne regularnej Armii Wielkopolskiej, wspomagał też oddziały Wojska Polskiego bronią i amunicją, utrzymując harmonijne kontakty ze Sztabem Generalnym i NDWP w Warszawie. 16 I 1919 r. zdał swoje stanowisko gen. J. Dowbor-Muśnickiemu, który przeznaczył mu funkcję II kwatermistrza Dowództwa Głównego i podporządkował wydziały: personalny. Kwaterę Główną, sądowy, duszpasterski i weterynaryjny, w części niebawem wydzielone z Dowództwa Głównego. 25 stycznia w "Dzienniku Rozkazów Wojskowych" Ministerstwa Spraw Wojskowych ukazało się zatwierdzenie jego nominacji na stopień mjr. (z 10 XI 1918). Do Sił Zbrojnych b. zaboru pruskiego Taczak formalnie przyjęty został na podstawie

dekretu nr 11 NRL (z 15 III 1919). 14 lutego wszedł w skład komisji, która miała ustalić zasady awansowania oficerów pochodzących z różnych armii zaborczych, a w konsekwencji wyrównanie stopni oficerskich według jednolitych zasad. 5 maja wybrany został członkiem Sądu i Rady Honorowej dla oficerów sztabowych. Był też współinicjatorem powołania Fundacji WW im. Generała J. Dowbor-Muśnickiego. Kolejny awans, do stopnia ppłk., otrzymał 3 VI 1919 r. dekretem NRL nr 104, który najprawdopodobniej wiązał się z faktem powołania go (16 V 1919) na stanowisko zastępcy Szefa Sztabu Dowództwa Głównego. 1 sierpnia otrzymał opinię służbową, wystawioną przez gen. J. Wroczyńskiego, Szefa Sztabu Dowództwa Głównego, swojego bezpośredniego przełożonego: *Taczak posiada dostateczne przygotowanie, sumienny, pracowity, doskonaty oficer frontowy, odpowiedni jako dowódca pułku i brygady*. Opinia ta na pozór pozytywna, w istocie dyskwalifikowała go jako oficera sztabowego, umożliwiając gen. J. Dowbor-Muśnickiemu pozbycie się Taczaka i in. niewygodnych oficerów. 2 września Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego (nr 218) miał objąć dowództwo 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich, jednak 9 października oddelegowany został (przez gen. J. Dowbor-Muśnickiego) do dyspozycji gen. Zielińskiego, dowódcy tworzonego od sierpnia D.O.Gen. w Poznaniu. 6 listopada przekazano Taczaka i grupę jego współpracowników ze składu Dowództwa Głównego z przełomu 1918-1919 do D.O.Gen. 2 X 1919 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych powołało go do Warszawy w charakterze Przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej dla oficerów b. armii nie-

mieckiej, potem rozkazem Departamentu Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych (z 3 XII 1919) mianowany został sztabowym oficerem Inspektoratu Piechoty DOGen. Ze względu na nawał pracy w Warszawie funkcję tę faktycznie objął 10 II 1920 r., ledwie na 10 dni. Był też członkiem Oficerskiego Trybunału Orzekającego Wojska Polskiego przy ministrze spraw wojskowych. 20 lutego ponownie skierowany został do dyspozycji Ministerstwa Spraw Wojskowych, 7. przydziałem do I Departamentu (Broni Głównych i Taborowych), jako pomocnik Szefa Departamentu. Funkcję tę pełnił do 20 kwietnia. W ramach obowiązków utrzymywał kontakty z Koalicijną Komisją Mieszaną w Warszawie, w szczególności 7 Francuską Misją Wojskową. Zaprzyjaźnił się wówczas z kpt. Charles'em de Gaulle'em, późniejszym generałem i prezydentem. Uczestniczył też w pracach komisji przy Sztabie Dowództwa Frontu Wielkopolskiego, która opracowała projekt odznaki pamiątkowej WW. W rozkazie pożegnalnym gen. J. Dowbor-Muśnickiego (z 8 III 1919), w trakcie likwidacji frontu wlkp. nic został wymieniony w grupie 27 organizatorów. 20 IV 1920 r. ppłk Taczak rozkazem Ministerstwa Spraw Wojskowych wyznaczony został na dowódcę 69 Pułku Piechoty (11 Pułk Strzelców Wielkopolskich), wchodzącego w skład 34 Brygady Piechoty 17 (3) Dywizji Piechoty Wielkopolskiej. Przejął pułk od mjr. S. Thiela, początkowo rozmieszczony w okolicach Lidy, gdzie pozostawał do 15 maja. Po rozpoczęciu kontrofensywy radzieckiej poszczególne baony, kompanie pułku zostały porozrzucane na różne odcinki frontu 1 Armii Polskiej, w skład której wchodziła 17 Dywizja Piechoty. 21

maja tego roku otrzymał dowództwo 34 Brygady Piechoty (69 i 70 Pułk Piechoty) i awans do stopnia płk. Dowodził brygadą od końca maja do końca września 1920 r. w krwawych walkach stoczonych w ramach Armii Rezerwowej oraz 1 i 5 Armii. U podkomendnych, wyższych dowódców jednostek sąsiednich miał opinię *mężnego, walecznego, wyróżniającego się dużymi walorami taktycznymi oraz szczególnym poczuciem odpowiedzialności za los podległych mu oddziałów*. Zastępczo dowodził przez pewien czas 17 Dywizją Piechoty. Po zakończeniu działań bojowych i przybyciu wojsk frontowych do wyznaczonych garnizonów, 22 I 1921 r. mianowany został dowódcą 17 Dywizji Piechoty w Gnieźnie do 31 X 1928. 1 VII 1923 r. awansowano go do stopnia gen. brygady. Kilka miesięcy (23 VI-13 IX 1922) jako specjalista hutnik pracował na Górnym Śląsku, na stanowisku dyrektora Huty Srebra i Ołowiu w Strzebnicy. Znacznie krótsze wyjazdy łączyły się z powołaniem Taczaka na Kursy Wyższych Dowódców. W codziennej służbie miał opinię bardzo wymagającego, przywiązywał dużą wagę do pracy szkoleniowej i wychowawczej. Zwalczał wszelakie przejawy niewłaściwego stosunku kadry do szeregowców. Był m.in. inicjatorem wzniesienia w Gnieźnie pomnika króla Bolesława Chrobrego, jak również członkiem wspierającym studencką korporację „Lechia” na UP, włączył się też do organizacji Komitetu Centralnego Towarzystwa dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 (od 1925). 20 I 1926 r. odbyło się zebranie inauguracyjne Komitetu, na którym Taczak wygłosił przemówienie. Podpisał też odezwę do społeczeństwa o poparcie idei „monu-

mentalnej historii powstania wielkopolskiego”. Przewodniczył konferencji prasowej (17 VI 1926) w celu spopularyzowania Towarzystwa w Wielkopolsce, na Pomorzu i Śląsku. Podczas przewrotu majowego 1926 r. 17 Dywizja Piechoty z dowódcą stanęła po stronie rządu. Wysłana z odsieczą, po 12 maja znalazła się pod Warszawą. Taczak wyczuwając złożoną sytuację, wydał rozkazy operacyjne i 18-19 maja oddziały wróciły do garnizonów, a życie w dywizji do normy. We wrześniu 1927 r. w zastępstwie dowodził OK nr VII w Poznaniu. 19 X 1928 r. w DOK nr VII przekazał dowództwo 17 Dywizji Piechoty, po otrzymaniu decyzji o przeniesieniu do Lublina na stanowisko dowódcy OK nr II. 31 X 1928 r. ogłosił rozkaz pożegnalny, podkreślając więzy łączące go z oficerami i szeregowymi dywizji. Wręczono mu odznaki 69 Pułku Piechoty i 17 Pułku Artylerii Lekkiej. 28 II 1930 r. przeniesiony został w stan spoczynku. W pełni sił intelektualnych i fizycznych zdjął mundur. Podjął pracę na stanowisku inspektora technicznego Ubezpieczalni Krajowej w Gdyni. Po sześciu miesiącach wrócił do Poznania, gdzie objął prezesurę Okręgowego Związku Straży Pożarnych. Wybrany do centralnych władz Związku Polskiej Straży Pożarnej w Warszawie, jako wiceprezes reprezentował Polskę na licznych kongresach międzynarodowych (m.in. w Paryżu i Rzymie). Nadal przewodniczył Towarzystwu dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego, które przystąpiło także do prac badawczych. Przewidywano opublikowanie źródeł archiwalnych i wspomnień b. powstańców. Mimo znacznych trudności opublikowano trzy książki, jednak z czasem Taczak złożył prezesurę

w Towarzystwie, a rozpoczął działalność w Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej 1914-1919 - jednej z wielu organizacji b. powstańców wielkopolskich. 10 IV 1932 r. stanął na czele przekształconej w związek ogólnokrajowy organizacji i został wybrany prezesem. Zarząd w sposób jednoznaczny postawił na współpracę z władzami sanacyjnymi, kierując się interesami szeregowych członków organizacji. 31 III 1935 r. związek liczył już 15 000 członków, zrzeszonych w 225 kołach. W połowie kadencji (1935) złożył rezygnację z prezesury, motywując swoją decyzję chorobą. Właściwą przyczyną był brak reakcji władz na strajki głodowe d. powstańców, pomijanie ich w rozdziale odznaczeń, brak b. powstańców na znaczniejszych stanowiskach w życiu ziem zach. Utrzymywał jednak kontakty ze środowiskiem kombatanckim aż do wybuchu wojny. Każdego roku wchodził w skład obywatelskich komitetów Obchodu Święta Odzyskania Niepodległości, jak też obchodu 27 grudnia, niejednokrotnie im przewodnicząc. Zapraszany, często uczestniczył w uroczystościach powstańczych w wielu miejscowościach Wielkopolski, m.in. odsłaniając tablice pamiątkowe. Napaść Niemiec na Polskę zastała go w Poznaniu. W pierwszych dniach września ponownie włożył mundur wojskowy i zdecydował oddać się do dyspozycji władz wojskowych. Około 5 września udał się na poszukiwanie dowództwa Armii „Poznań” w rejonie Gniezna, następnie wyruszył w kierunku Warszawy, ale w Łowiczu dostał się (9 IX 1939) w ręce Niemców, którzy po ustaleniu jego tożsamości chcieli go rozstrzelać. W ostatniej chwili zaniechano egzekucji i przekazano go dowództwu niemieckiemu, które zapro-

ponowało generałowi podpisanie wniosku o przyjęcie do armii niemieckiej, co spotkało się z jego zdecydowanym protestem. Wtedy rozpoczęła się jego tułaczka jeniecka, począwszy od Oflagu II a w Prenzlau (Brandenburgia), do którego przewieziono go już 13 IX 1939 r. 11 listopada przeniesiony został do Oflagu IVc w Colditz. W kwietniu 1940 r. wywieziono go do saksońskiej twierdzy Königstein, w październiku do Hohenstein, a w kwietniu 1941 r. do Oflagu VIII e w Johannisbrunn (Janske Kaupele) w Czechosłowacji. Wiosną 1942 r. generałowie (m.in. Taczak) zostali przewiezieni do różnych obozów jenieckich, przy czym większość znalazła się w Oflagu VII w Murnau (Bawaria). Taczak źle znosił niewolę, niewiele angażował się w życie obozowe, miał kłopoty ze zdrowiem. Szczęśliwie doczekał wyzwolenia (29 IV 1945) i 10 maja był już w Paryżu, gdzie wystawiono mu legitymację Polish Forces (nr 559). Po rekonwalescencji w Nicei, w maju 1947 r. polskim samolotem wojskowym wrócił do Polski. Zamieszkał w Janikowie (na Kujawach), utrzymując kontakty z d. powstańcami wielkopolskimi. W 1947 r. uczestniczył w zorganizowaniu Koła Związku Powstańców Wielkopolskich Gdańsk-Śródmieście, spotykając tam m.in. płk. B. Hulewicza i płk. J. Lange. Otrzymał dyplom weryfikacyjny Związku Powstańców Wielkopolskich z numerem 50/67 (z 27 XII 1948). W latach 1949-1956 zupełnie o nim zapomniano. Kontaktował się z rodziną i grupą przyjaciół. Ciężkim ciosem dla niego była śmierć żony, a później siostry. W drugiej połowie lat 50. powoli wrócił do równowagi. Mimo sędziwego wieku zachował dobrą kondycję fizyczną i umysłową. Nawiazał

współpracę z wieloma powstańcami wielkopolskimi, konsultował prace historyków powstania. Po wielu staraniach własnych i Krajowej Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego, Zarządu Okręgu ZBoWiD-u w Bydgoszczy i ZG ZBoWiD-u, 14 II 1959 r. otrzymał emeryturę specjalną, przyznaną mu przez ministra obrony narodowej. Wprawdzie nie zaproszono go na centralne obchody 40 rocznicy wybuchu powstania do Poznania, ale nie zapomnieli o nim podkomendni. Uczestniczył w uroczystościach w Janikowie i Gostyniu, często spotykał się z dziennikarzem T. Jankowskim, nagrał wspomnienia dla Polskiego Radia. Wiosną 1959 r. przeniósł się do córki do Malborka i tam zmarł 2 marca 1960 r. Jego ostatnim życzeniem było „by spocząć w ukochanym Poznaniu”. Pochowany został 6 marca na cmentarzu w Malborku-Kałdowie. Żegnany przez poczty sztandarowe ZO ZBoWiD-u w Gdańsku, kół w Gdyni i Malborku oraz weteranów z Inowrocławia i wielu miejscowości z całego kraju. Po latach, u wejścia na cmentarz umieszczona została tablica informacyjna, a miejscowej szkole nadano imię gen. Taczaka. W Mieszkowie na ścianie zabytkowego dworku umieszczono tablicę pamiątkową: *Chwała Powstańcom Wielkopolskim. W tej miejscowości urodził się w 1874 r. Generał brygady Stanisław Taczak I główny dowódca Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Społeczeństwo Ziemi Jarocińskiej 28 XII 1980 r.* Odznaczony był: Krzyżem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Orderem Odrodzenia Polski III kl., francuskim Orderem Legii Honorowej oraz szeregiem medali i odznak. Związek małżeński zawarł z Ewą Wichmann, z któ-

ra miał syna Stanisława (1905-1985) i córkę Ewę (1906).

CAW, *Akta personalne* 129/34/53, 2088, 24/284/K, 334/W; B. Polak, *General Stanisław Taczak (1874-1960)*, Poznań 1988, tamże źródła i literatura; Bogusław Polak, *Taczak Stanisław (1874-1960)*, (w:) *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 365-369.

Bogusław Polak

Terczewski Ignacy (1882 – 1919), urodził się w 1882 roku w Brzozie. 6 stycznia 1919 r. ochotniczo wstąpił do kompanii bukowskiej dowodzonej przez ppor. Witolda Wegnera. Walczył na froncie zachodnim w okolicach

Ignacy
Terczewski

Zbąszynia. Poległ 25 stycznia 1919 r. na dworcu kolejowym w Jastrzębsku. Jest pochowany we wspólnej mogile na cmentarzu parafialnym w Buku.

Album Pamiątkowy Powstańców Ziemi Zachodnich RP, R. 1938, nr 2, s. 62 (foto) ze zbiorów Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie

Malwina Tomkowiak

Tomczak Jan (1897 – 1969), cukiernik, powstaniec. Urodzony 8 marca 1897 r. w Minikowie k. Poznania, jako syn rolnika Antoniego i Anny z domu Strojna. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Minikowie podjął naukę w zawodzie cukiernika, a następnie pracę w Poznaniu. W 1916 roku powołany został do wojska niemieckiego. Po wstępnym przeszkoleniu skierowany został na front rumuński. W listopadzie 1917 r. zdezerterował. Po ucieczce przebywał początkowo w niewoli rumuńskiej, a od grudnia 1917 r. służył w II Brygadzie Legionów płk. Józefa Hallera. W nocy z 15 na 16 lutego 1918 r. przedarł się pod Rarańczą wraz z brygadą przez front austro - rosyjski. Wraz z 5 pułkiem ułanów uczestniczył w bitwie pod Kaniowem w dniu 11 maja 1918 roku. Schwytany przez Niemców, został za dezercję osadzony w Moabcie. W listopadzie 1918 r. zwolniony z więzienia, powrócił do Poznania. Wstąpił do Straży Ludowej i z oddziałem górczyńskim pod dowództwem ppor. Chęcki zajmował poznański dworzec kolejowy. Z 5 na 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w walce o stację lotniczą na Ławicy. 13 stycznia wyjechał wraz z oddziałami do Szubina i Rynarzewa, gdzie wziął udział w walkach na froncie północnym powstania. W marcu 1919 r. powrócił do Poznania, gdzie pełnił służbę w pododdziale wartowniczym. W Wojsku Polskim służył do końca 1921 r. Do wybuchu II wojny światowej pracował w zawodzie cukiernika. W latach okupacji skierowany do pracy fizycznej. W dniu 10 października złożył egzamin mistrzowski. Brał czynny udział w działalności Związku Zawodowego Cukierników. W 1958 r. wskutek rozedmy płuc i choroby serca skierowany na rentę inwalidz-

ką. Mieszkał w Poznaniu przy ul. 28 czerwca 1956 r. nr 131 m. 9 (wcześniej F. Dzierżyńskiego). Zmarł 25 stycznia 1969 r., został pochowany na cmentarzu junikowskim, a następnie przeniesiony w 2008 r. na cmentarz dębiecki przy ul. Bluszczowej. Żonaty z Leokadią z d. Lehnert, z którą miał dwóch synów: Lechosława (ur. 1923) i Jerzego (ur. 1928). Odznaczenia: Krzyż Kaniowski, Wielkopolski Krzyż Powstańczy, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Dokumenty rodzinne. Relacja syna Lechosława. Wyciąg z akt personalnych CAW.

Maria Tomczak

Wegner Witold Józef (1894 – 1920), uczeń aptekarski, komendant Buku w okresie powstania. Urodził się 6 sierpnia 1894 r. w Kaliszankach (k. Wągrowca), w rodzinie właściciela resztówki w Kaliszankach (później gospodarstwa w Bartodziejach), Józefa i Katarzyny ze Słomińskich. Wychowany na tradycjach patriotycznych, uczył się najpierw w ewangelickiej szkole elementarnej, w domu dodatkowo pobierając prywatne lekcje historii i języka polskiego. Do gimnazjum uczęszczał najpierw w Wągrowcu, kontynuując naukę w gimnazjum humanistycznym w Międzyrzeczu. Szkołę opuścił po otrzymaniu promocji do niższej primy i rozpoczął w Poznaniu naukę zawodu aptekarza. 3 sierpnia 1914 r. został zmobilizowany do 3 szwadronu trenów (taborów) w Poznaniu. 24 września skierowano go do Prus Wschodnich w składzie kolumny amunicyjnej. Po krótkiej chorobie (II/III 1916) i pobycie w lazarecie, prowadził (26 marca-20

czerwca 1916) szkolenie żołnierzy trenów w Hanowerze. Od czerwca 1916 r. do lipca 1918 r. służył w 101 Kolumnie Taborów, później w 1 Szpitalu Gwardii. 11 lipca przydzielony do 392 Kolumny Amunicyjnej we Flandrii, pozostał tam do końca służby w armii niemieckiej. W 1914 r. brał udział w walkach m.in. pod Włocławkiem, Kutnem, Łodzią i Brzezinami, w 1915 r. - w okolicach Warszawy i Słonimia, w 1916 i 1917 r. - w Kurlandii i na Litwie. W 1918 r. był na froncie zachodnim. Od 4 kwietnia do 12 czerwca 1918 r. przebywał na kursie aspirantów oficerskich. 13 września mianowany został podporucznikiem i wyznaczony na stanowisko dowódcy plutonu. Po wybuchu rewolucji w Niemczech powrócił do Wielkopolski, do Buku. Jako jeden z nielicznych w okolicy oficerów, w grudniu 1918 r. został przez K. Zenktelea zaangażowany do tworzenia polskich oddziałów. Z chwilą wybuchu powstania w Wielkopolsce, 5 stycznia 1919 r. objął funkcję komendanta Buku i dowódcy kompanii bukowskiej (brat Ludwik w tym czasie pełnił funkcję komendanta placu). Zajmował się werbowaniem ochotników i kierowaniem utworzonych pododdziałów na front zbąszyński. 2 stycznia skierowano go z oddziałem do Opalenicy, następnie brał udział w zajęciu Wolsztyna. Od 20 lutego do 31 lipca był komendantem wojskowym na powiat grodziski, z zadaniem tworzenia kompanii garnizonowej na tenże powiat, z siedzibą w Opalenicy. Od 1 sierpnia do 30 grudnia 1919 r. stał na czele tego pododdziału, już jako 1 kompanii 1 Pułku Rezerwowego. Od 1 stycznia 1920 r. był dowódcą 2 baonu 159 Pułku Piechoty (późniejszego 74 Pułku Piechoty), brał udział w walkach o Zbąszyń, Wolsztyn,

pod Wielkim Grójcem i Kopanicą. 1 kwietnia zatwierdzony został w stopniu por. (w Wielkopolsce już 23 maja 1919 r. Dekretem Komisarjatu NRL nr 54 p. 201 nadano mu starszeństwo w stopniu ppor. od 1 lutego 1916 r.). Był bardzo popularny, troszczył się o żołnierzy. Uczestniczył w wojnie 1920 r. Jak sugeruje zachowana dokumentacja, latem podczas odwrotu próbował w cywilnym ubraniu przedrzeć się do linii polskich. Schwytany, za uchylanie się od rejestracji i próbę ucieczki z fałszywymi dokumentami, został skazany na śmierć i rozstrzelany w Wilnie 10 sierpnia 1920 r. Oficjalnie zaginiony jako dowódca batalionu w 74 pułku piechoty, w 1929 r. został uznany za zmarłego (z dniem 31 grudnia 1920 r.). Pośmiertnie mianowany kapitanem (w 1937 r.). Był odznaczony Żelaznym Krzyżem II kl. (1917) i odznaką pamiątkową 74 pp. Rodziny nie założył.

Dowództwo 23 Dywizji Piechoty, rozkaz dzienny nr 22 z 21 I 1921 r.; „Do Walki” organ Centralnego i Wileńskiego Komitetu PPS o RL, nr 21 z 12 VIII 1920 r.; A. Kowalczyk, Buk. Zarys dziejów miasta, Poznań 1989, s. 91-92; Marek Rezler, Wegner Witold Józef (1894-1920), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 388-399; H. Łubiński, Udział mieszkańców Buku w powstaniu wielkopolskim (maszynopis); K Wróblewski, Ze wspomnień lekarza, Poznań 1923, s. 62; JC. Bielecki, Ziemia Grodziska w walce o wyzwolenie narodowe 1918-1919, Grodzisk 1978; dokumentacja osobista w posiadaniu rodziny; informacje Andrzeja Nowaka (wnuka siostry).

Marek Rezler

Wejmann Wincenty (1892 – 1981), urodził się 7 kwietnia 1892 roku w Śliwnie w rodzinie Walentego i Franciszki z domu Adamczak. W rodzinnej miejscowości kończył szkołę powszechną. Rodzina jego nie poddała się procesowi germanizacji. Wychowano go w duchu miłości do Ojczyzny – Polski. Do szesnastego roku życia był na utrzymaniu rodziców, później w poszukiwaniu pracy, wyjechał do Westfalii. Pracował tam jako górnik w kopalni węgla kamiennego. W 1912 roku został powołany do pruskiego wojska. Tam w 1914 r. zastał go wybuch I wojny światowej. Wincenty, jako żołnierz w pruskim mundurze, walczył na froncie francuskim; 22 sierpnia 1914 roku został ranny w nogę. Do końca listopada przebywał w szpitalu wojskowym. Po wyleczeniu otrzymał rozkaz wyjazdu na front wschodni. Walczył w okolicach Warszawy. 15 grudnia tegoż roku został ponownie ranny w lewą rękę. Uszkodzoną miał połowę dłoni; w szpitalu przebywał do maja 1915 roku. W armii pruskiej walczył do końca I wojny światowej. Do domu rodzinnego wrócił w listopadzie 1918 roku. Jednak nie zabawił w nim długo. Kiedy nadeszła wiadomość o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, gdy usłyszał apele kierowane między innymi przez księdza kanonika Stanisława Nizińskiego i przez Stanisława Niegolewskiego do byłych żołnierzy, aby wzięli udział

Wincenty
Wejman

w zbrojnym powstaniu, wstąpił do kompanii bukowskiej. Z tą kompanią ruszył na front zachodni. W Zbąszyniu walczył przy zdobywaniu dworca kolejowego. Z kompanią bukowską wyzwalał między innymi: Chobienice, Nowy Dwór, Nową Wieś i Przyprostynię. 7 stycznia 1919 roku kompania ruszyła w kierunku Nowego Tomysła zajętego już przez powstańców. Po przybyciu w okolice Nowego Tomysła, razem z kilkoma powstańcami, otrzymał rozkaz pełnienia służby wartowniczej na dworcu w Jastrzębsku. Podczas pełnienia tej służby zostali oni zaatakowani przez żołnierzy Grenzschutzu. Wtedy był świadkiem śmierci Ignacego Terczewskiego z Brzozy. Wincenty Wejmann i Antoni Guderski z Buku zostali rozbrojeni i oddani pod nadzór jednego niemieckiego wartownika. Wykorzystując chwilę jego nieuwagi uciekli w kierunku lasu. Po tym wydarzeniu wrócił do Buku i zameldował się u sierżanta Aleksandra Kortusa, który organizował nowe posiłki dla zmasowanego uderzenia na Zbąszyń. Wtedy poznał pułkownika Kazimierza Zenktelera. Po uformowaniu się wyżej wspomnianych posiłków został odkomenderowany do Rakoniewic. W maju 1920 roku został zwolniony do rezerwy. Po powrocie do domu, przez cały okres międzywojenny zajmował się handlem nabiąłem. Podczas okupacji hitlerowskiej pracował u Niemca w grupie budowlanej. Po zakończeniu II wojny światowej, do 1964 roku gospodarował na polniemieckim gospodarstwie rolnym. Później zamieszkał z córką i zięciem. Zmarł w 21 listopada 1981 roku. Jego prochy spoczywają na cmentarzu św. Rocha w Buku. Wincenty Wejmann za udział w Powstaniu Wielkopolskim został awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego oraz odzna-

czony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Otrzymał również wiele dyplomów uznania z okazji rocznic wybuchu Powstania Wielkopolskiego.

Na podstawie pamiętek i dokumentów udostępnionych przez Marię Tritt z domu Wejmann.

Janusz Wejmann

Wesołek Czesław (1896 – 1966), urodził się 28 czerwca 1896 r. w Środzie. Był synem Jana i Katarzyny z domu Kajdasz. Z zawodu był ślusarzem mechanikiem. Od 11 grudnia 1915 r. do 25 listopada 1918 r. służył w armii niemieckiej, w kawalerii. Po zdemobilizowaniu przystąpił jako ochotnik do oddziału powstańczego. Pełnił służbę wartowniczą przy Powiatowej Komendzie Powstańczej w Środzie. Brał udział w rozbrajaniu niemieckich kolonistów we wsiach powiatu średzkiego. 11 lutego 1919 r. wstąpił jako ochotnik do 4 Kompanii Średzkiej, a 19 lutego 1919 r. pod dowództwem Ignacego Nowaka wyruszył ze Środy na front północny, odcinek Kcynia, pododcinek Ludwikowi- Kowalewko i Paterek - Nakło, później odcinek Budzyń- Podstolice, w końcu front południowy odcinek Miejska Górka. Cytując słowa Stefana Namysłowskiego (porucznik pospolitego ruszenia, zastępca dowódcy 4 Kompanii Średzkiej) był wzorowym powstańcem, ofiarnie spełniał ciężką służbę powstańczą. W 1919 r. zdał egzamin na rusznikarza karabinów maszynowych i broni ręcznej. W okresie od 20 października 1919 r. do 18 listopada 1920 r. był uczestnikiem walk przeciw Rosji bolszewickiej. Walczył pod Koziatynem, Berdyczowem,

Kijowem, Siedlcami, Warszawą. Zwolniony do rezerwy 26 maja 1926 r. W latach trzydziestych wybudował wraz z żoną duży dom w Środzie przy ul. Paderewskiego w którym otworzył sklep. Po wybuchu II wojny światowej 8 grudnia 1939 r. został wysiedlony wraz z rodziną do Generalnej Guberni, miejscowość Trąbki, gdzie pracował w Hucie Szkła Hordliczko. Przez cały okres pobytu na wygnaniu, wykorzystuje wcześniej zdobyte umiejętności rusznikarza, współpracuje i pomaga partyzantom, czyści i przygotowuje broń, przenosi korespondencję, pomaga w transportowaniu zrzutów broni dla powstańców warszawskich. W 1945r powraca wraz z rodziną do zrujnowanego przez Niemców domu w Środzie zajętego przez lokatorów. Po zakończeniu działań wojennych podejmuje pracę w Zakładach Przemysłu Ogrodniczego i Budowlanego byłej firmy Hortsch w Poznaniu ul. Rataje. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, zweryfikowany jako Powstańca Wielkopolski 25 lutego 1948 r. zaświadczeniem tymczasowym nr 5878. Zmarł 19 maja 1966 r. w Środzie, spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie. Jego nazwisko figuruje na Tablicy Pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców. 17 listopada 1928 r. zawarł związek małżeński z Agnieszką z domu Rejent. Ze związku tego urodziło się troje dzieci: Kazimierz (1930-1999); Czesław (1931-1931) i Janina (ur. 1934).

Pamiętki i dokumenty ze zbiorów rodziny.

*Katarzyna Hoffmann-Kulawik,
Wiesława Wesótek-Kindzierska*

Wężyk Józef (1871 – 1946), ziemianin, działacz niepodległościowy. Urodzony 28 lipca 1871 r. w Rogaszcach, w ziemiańskiej rodzinie Nestora i Jadwigi z Niegolewskich. Ukończył gimnazjum w Ostrowie Wielkopolskim. Po ślubie w 1907 r. przejął od ojca majątek w Rogaszcach (480 ha). Zaangażowany w ruch niepodległościowym, w grudniu 1918 roku objął funkcję jednego z kontrolerów urzędu starosty (landrata) i przewodniczącego Powiatowej Rady Ludowej, a następnie w wyniku zwycięskiego powstania, po Stanisławie Radziszewskim, objął stanowisko starosty ostrzeszowskiego. Nadal prowadził swój majątek, ale ze względów ekonomicznych przestał swoją działalność na hodowlę koni remontowych dla wojska. Po II wojnie światowej pozbawiony majątku, z zakazem zamieszkania w powiecie kępińskim. Zamieszkał w Ostrowie Wielkopolskim. Zmarł 21 kwietnia 1946 r. w Ostrowie Wlkp., pochowany w krypcie kościoła w Rogaszcach. Ożeniony z Jadwigą Grabską (1884-1962), miał syna Andrzeja (1908-1938) oraz córki: Annę Marię (1910-1994), Marię Antoninę (zam. Karpowicz, 1912-1996) i Stefanię Marię (zam. Antonkiewicz, 1914-1991).

W. Golus, S. Nawrocki, Ostrzeszów – przeszłość i teraźniejszość, Poznań 1969, s. 78; S. Nawrocki, Powiat ostrzeszowski dawniej i dziś, Poznań 1967; E. Nawrot, Dekanat ostrzeszowski 1821-1945, Poznań 2001, s. 77, 79; Powstańcy wielkopolscy..., t. 1, s. 149 (fot.); informacje wnuka, Andrzeja Karpowicza.

Marek Rezler

Wierusz Maria (1900 – 1968), działaczka kobiecej służby pomocniczej w Ostrzeszowie podczas powstania wielkopolskiego. Urodzona 26 grudnia w Ostrzeszowie, w rodzinie kupca Ignacego Stawskiego i Anny z Urbańskich. Ukończyła szkołę powszechną w rodzinnym mieście a nast. gimnazjum (pensję) SS. Urszulanek we Wrocławiu. Po wybuchu powstania wielkopolskiego zajmowała się w Ostrzeszowie pielęgnowaniem rannych, pracą ewidencyjną i zaopatrzeniem. W kwietniu 1926 r. poślubiła prawnika Ignacego Wierusza (b. adiutanta batalionu ostrzeszowskiego); dzieci: Anna (zam. Pankowska, ur. 1928), Zygmunt (ur. 1929), Barbara (ur. 1933). Zajmowała się wychowywaniem dzieci i prowadzeniem domu, dorywczo wykonywała prace w handlu, angażowała się w PCK i w Kole Przyjaciół Harcerstwa. W lutym 1940 r. wysiedlona z dziećmi do Generalnego Gubernatorstwa, do 1945 r. mieszkała w Rabce. Zmarła 12 sierpnia 1968 w Poznaniu, spoczywa na cmentarzu junikowskim.

M. Rezler, Wierusz Maria (1900-1968), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka, T. I, Poznań 2005, s. 216; A. Bartóg, Udział kobiet w powstaniu wielkopolskim 1918-1919, Poznań 2008, s. 47, 74. Dokumentacja osobista, informacje syna Zygmunta.

Marek Rezler

Wierzejewski Ireneusz (1881 – 1930), lekarz medycyny, prof. Uniwersytetu Poznańskiego inspektor sanitarny Wojsk Wielkopolskich,

tytułarny gen. brygady. Urodził się 23 marca 1881 r. w Kozłowie (k. Buku, dawny pow. grodziski), w rodzinie nadleśniczego Władysława i Marii z Mojzykiewiczów, Szkołę powszechną ukończył w Buku, następnie uczęszczał do Gimnazjum im. G. Bergera w Poznaniu. Po zdaniu matury przez rok praktykował w fabryce H. Cegielskiego. Studia medyczne rozpoczął w 1903 r., początkowo w Greifswaldzie (Gryfia), później w Berlinie i Würzburgu. 14 kwietnia 1908 r. w Monachium zdał egzamin państwowy i uzyskał dyplom lekarza medycyny. Pracował w klinikach chirurgicznej i ortopedycznej, a od sierpnia 1909 r. w Berlińsko-Brandenburskim Zakładzie Leczniczo-Wychowawczym dla Kalek. Doktoryzował się na uniwersytecie w Lipsku (3 czerwca 1910). W 1911 r. organizował dział techniki ortopedycznej na Wszechświatowej Wystawie Higienicznej w Dreźnie, a we wrześniu zamieszkał na stałe w Poznaniu, czynnie uczestnicząc w budowie i organizowaniu Poznańskiego Zakładu Ortopedycznego im. B. S. Gąsiorowskich (1 kwietnia 1913), którego został dyrektorem i lekarzem naczelnym. Podczas I wojny światowej powołany na szefa oddziału urazowego niemieckiego XIII szpitala fortecznego, jednocześnie pełnił funkcję ordynatora II

Ireneusz
Wierzejewski

stacji chirurgicznej szpitala głównego w Poznaniu, jako lekarz pospolitego ruszenia w stopniu kpt. W tym samym czasie Pruskie Ministerstwo Wojny mianowało go doradczym ortopedą - konsultantem V Korpusu Armijnego. Kierował centrum badań nad postrzałowym uszkodzeniem nerwów obwodowych i uzyskał doskonałe wyniki w ich leczeniu. W listopadzie 1918 r. wszedł do Rady Robotniczej i Żołnierskiej, gdzie objął obowiązki Szefa Sanitarnego. Założył w Poznaniu Towarzystwo PCK, a następnie na polecenie Wydziału Lekarskiego PTPN przystąpił do organizowania kursów dla sanitariuszy i pielęgniarek. Przyczynił się do zatrzymania i zabezpieczenia materiałów sanitarno-medycznych, które w dużych ilościach były zgromadzone w Składnicy Sanitarnej i przygotowane przez Niemców do wywiezienia. Od 27 grudnia organizował akcję sanitarną w Poznaniu. 4 stycznia 1919 r. oficjalnie został mianowany naczelnym lekarzem powstania wielkopolskiego. Osobiście dowodził oddziałami sanitarnymi w czasie walk pod Szubinem i Zbąszyniem oraz podczas zdobywania lotniska na Ławicy. W lutym 1919 r. otrzymał funkcję Inspektora Sanitarnego tworzących się Wojsk Wielkopolskich, z uprawnieniami dowódcy dywizji. Bezpośrednio podlegał głównodowodzącemu. Komisariat NRL Dekretem nr 84 (z dnia 6 V 1919) nadał mu *na czas posiadania odpowiedniego stanowiska wojskowego charakter generała podporucznika lekarza*. W sierpniu został Inspektorem Sanitarnym Frontu Wielkopolskiego, a po jego likwidacji przeszedł na front wschodni i objął funkcję Szefa Sanitarnego I Armii. Organizował i nadzorował pracę szpitali oraz punk-

tów sanitarnych, kierował akcją ewakuacyjną podczas odwrotu I Armii w maju 1920 r. W lipcu otrzymał urlop zdrowotny i powrócił do Poznania, pozostając w dyspozycji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, 23 sierpnia przyznano mu prawo korzystania z tytularnego stopnia generała brygady lekarza. Z końcem sierpnia zgłosił się ponownie na front wschodni, jako dowódca ochotniczej kompanii sanitarnej, którą, sam zorganizował. 9 października otrzymał stanowisko Inspektora Sanitarnego na DOGen. Poznań i Pomorze. Ze względu na stan zdrowia, 22 października 1921 r. został przeniesiony do rezerwy. Natychmiast wrócił do pracy w Zakładzie Gąsiorowskich, a Rada Wydziału Lekarskiego UP powierzyła mu wykłady kliniczne z ortopedii. W kwietniu 1922 r. habilitował się z tego przedmiotu, a 4 kwietnia 1923 r. został powołany na stanowisko prof. nadzwyczajnego i kierownika, pierwszej w ówczesnej Polsce, Uniwersyteckiej Kliniki Ortopedii z siedzibą w Szpitalu Gąsiorowskich. Prowadził wykłady w Studium Wychowania Fizycznego, współpracował z Towarzystwem Chirurgów i Ortopedów Polski Zachodniej. W 1923 r. wszedł w skład komitetu redakcyjnego "Polskiego Przeglądu Chirurgicznego". Z jego inicjatywy w 1928 r. założono Polskie Towarzystwo Ortopedów, którego został pierwszym przewodniczącym. Zorganizował w Poznaniu I Zjazd Towarzystwa, powołał jego organ "Chirurgia Narządu Ruchu i Ortopedia Polska" i był jego pierwszym redaktorem naczelnym. Skonstruował aparat ortopedyczny do usuwania nadwichnięć w stawie kolanowym. Był także założycielem i długoletnim prezesem Towarzystwa Śpiewaczego "Echo".

Opublikował ponad 30 prac naukowych. Jego uczniami byli znani lekarze: F. Raszeja, H. Cetkowski, M. Grobelski oraz W. Dega. W marcu 1928 r. został wybrany do Senatu R.P. reprezentował Okręg Poznański z ramienia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Stał na czele Komitetu Regionalnego Narodowo-Państwowego Bloku Współpracy z Rządem w Wielkopolsce. Był członkiem Związku Oficerów Rezerwy i przewodniczącym prorzadowego Zarządu Wojewódzkiego Federacji Polskich Związków Obrony Ojczyzny. Zmarł w Warszawie 8 marca 1930 r., pochowany został w Poznaniu, a od 1962 r. spoczywa na Cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan na Wzgórzu św. Wojciecha. Był odznaczony m.in.: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie). Żonaty z Walentyną ze Ślęzyków, miał troje dzieci - Izabele (1912), Jędrzeja (1914) i Janinę (1917).-

CAW, *Teczka personalna* 7003: *Teczki odznaczeniowe* KN 20.7.32; KK i MN 170/50872; KW 132-W-1293; VM 102-10421: „*Chirurgia Narządów Ruchu i Ortopedia Polska*” 1932, z. 1-2; tamże, 1964, z. 2; tamże, 1949, z. 1-2; tamże, 1981, z. 6; WSB; „*Nowiny Lekarskie*” 1930, z. 7; M. Grobelski. *Śp. prof. dr Ireneusz Wierzejewski, „Polski Przegląd Chirurgiczny”* 1930, z. 3; J. Dawbor-Miśmcki, *Moje wspomnienia*. Warszawa 1935; S. Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego, t. III: Lata 1890-1924*, Poznań 1931; A. Wrzosek, *Księga Pamiątkowa Uniwersytetu Poznańskiego w pierwszych latach swego istnienia 1919--1923*; Poznań 1925; J. Basiński, *Udział lekarzy polskich w pracy narodowowyzwoleńczej pod zaborem pruskim i w przygotowaniu powstania wielkopolskiego* (1815-1918), „*Archiwum Historii Medycyny*” 1975, z. 1; tenże, *Organizacja i działalność służby zdrowia w pierwszych dniach powstania wielkopolskiego* (27 XII 1918-15 I 1919); tenże, *Organizacja i Stan kadrowy wojsk sanitarnych powstańczej armii wielkopolskiej* (16 I 1919-13 XI 1919), „*Archiwum Historii Medycyny*” 1979, z. 1; tenże, *Zaplecze i środki sanitarno-medyczne wojsk sanitarnych powstańczej armii wielkopolskiej* (16 I 1919-13 XI 1919), „*Archiwum Historii Medycyny*” 1979, z. 2; tenże, *Sanitariat Powstania i Armii Wielkopolskiej*, (w:) *Powstanie Wielkopolskie* (1975); tenże, *Zabezpieczenie sanitarno-medyczne oddziałów powstańczych walczących na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego* 28 XII 1918-17 I 1919, (w:) *Gniezno i Ziemia Gnieźnieńska. Walka o wolność narodową i społeczną 1918-1945*, pod red. J. Topolskiego i B. Polaka, Gniezno 1978; M. Smoczykiewiczowa, *Cmentarz Zasłużonych na Wzgórzu św. Wojciecha w Poznaniu*, Warszawa 1982; Vartate et sientia. *Księga pamiątkowa w 125-lecie PTPN*, pod red. A. Gąsiorowskiego, Warszawa-Poznań 1982; Z. Zakrzewski, *Ulicami mojego Poznania*, Poznań 1985; W. Dega, *Zapiski do autobiografii*, „*Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*” 1984, z. 2; R. Dzierżanowski, Ireneusz Wierzejewski (1881--1930), „*Służba Zdrowia*” 1978, nr 18; O. Kunze, 50 lat temu narodziła się w Poznaniu polska ortopedia, „*Express Poznański*” 1982, nr 102; Nauka w Wielkopolsce, Poznań 1973; E. Tomkowiak, *General brygady proj. dr med. Ireneusz Wierzejewski*, (w:) *Biografistyka Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*.

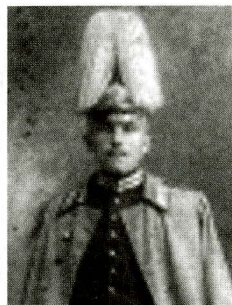
zwolenie

Materiały z VI Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, red. B. Polak, Koszalin 1985, s. 116-120; tenże, Prof. dr med. Ireneusz Wierzejewski - lekarz, żołnierz, patriota, (w:) Wojsko Polskie 1914-1922, Tom II, Koszalin 1986, s. 312-317; tenże, Wierzejewski Ireneusz (1881-1930), (w:) Opalenicki Słownik Biograficzny, T. 1, pod red. B. Wojcieszaka, Opalenica 1993, s. 105-108; tenże, Kilka uwag na temat służby sanitarno-medycznej frontu północnego w okresie powstania wielkopolskiego 1918-1919, (w:) Dwa Powroty Polski nad Bałtyk: 1920 i 1945. Materiały z konferencji odbytej 28 i 29 marca 1985 r. w Koszalinie i Kołobrzegu, pod red. B. Polaka, Koszalin 1985, s. 377-387; M. Przygocki, Wspomnienie o generale doktorze Ireneuszu Wierzejewskim, (w:) Lekarze polscy uczestniczący w powstaniu wielkopolskim 1918-1919. Materiały z konferencji popularnonaukowej, pod red. A. Wierzejewskiego; B. Polak, Konspiracja polska w Poznaniu, „Kronika Miasta Poznania” 1984, z. 3-4; „Ilustracja Wielkopolska” 1930, nr 24; informacje córki – dr Janiny Wierzejewskiej, prof. dra Wiktora Degi i dra Witolda Jeske.

Eligiusz Tomkowiak

Winiecki Franciszek (1883 – ?), syn kowala Wojciecha i Józefy z domu Parzyńskiej urodził się 18 września 1883 roku w Starężynie. Ukończył miejscową szkołę powszechną. Gdy Polska była jeszcze pod zaborami Franciszek odbył służbę wojskową w armii pruskiej. W jej szeregach walczył także podczas I wojny światowej. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego zaangażował się

Franciszek
Winiecki

w walki powstańcze. 21 maja 1911 roku zawarł związek małżeński z Agnieszką Owczarzak z Nadborowa. Mieszkali w Nadborowie i tam 13 września 1911 roku urodził im się syn Stefan. Data i miejsce śmierci nieznane.

Informacje rodziny.

Ewa Tomaszewska

Winiecki Stanisław (1886 – 1972), syn kowala Wojciecha Winieckiego i Józefy z domu Parzyńskiej urodził się 28 sierpnia 1886 roku w Starężynie. Podczas zaborów odbywał służbę wojskową w armii pruskiej, do której został też powołany po wybuchu I wojny światowej. Z wojny szczęśliwie powrócił do swej rodziny, a gdy wybuchło Powstanie Wielkopolskie włączył się do walk powstańczych toczących się w okolicy. O tym, że brał udział w powstaniu wiadomo tylko z przekazu, według którego był on również uczestnikiem walk w oko-

Stanisław
Winiecki

licach Rynarzewa, gdzie poległ jego brat Władysław. Stanisław Winiecki 23 października 1910 roku w miejscowości Brzyskorzystew zawarł związek małżeński z Pelagią Sobczak (18.09.1890–28.01.1969). Z tą wsią związali się na stałe: tam urodziło się ich pięciu synów, tam prowadzili gospodarstwo rolne i spoczywają na tamtejszym cmentarzu. Stanisław obdarzony zaufaniem mieszkańców w okresie międzywojennym jak i w czasie II wojny światowej pełnił funkcję sołtysa wsi. Trzech najstarszych synów: Bronisław (1911–1995), Franciszek (ur. 1913) i Józef (ur. 1915) brało udział w kampanii wrześniowej 1939 roku i zostali wzięci do niewoli. Do zakończenia II wojny światowej przebywali w stalagach i nigdy nie powrócili do Polski (Bronisław zamieszkał w Bonn, Franciszek wyemigrował do Australii, a Józef do USA). Stanisław Winiecki zmarł 1 maja 1972 roku i został pochowany na miejscowym cmentarzu we wspólnej mogile z żoną.

Informacje rodziny.

Ewa Tomaszewska

Winiecki Władysław (1901 – 1919), syn kowala Wojciecha i Franciszki Rybarkiewicz (Franciszka była drugą żoną Wojciecha) urodził się 24 czerwca 1901 roku w Paryżu koło Damasławka. Przed I wojną światową i podczas walk wyzwoleniczych rodzina Winieckich mieszkała w Retkowie. Gdy wybuchło Powstanie Wielkopolskie siedemnastoletni Władysław dołączył (jak jego starsi bracia) do walczących powstańców. Walczył w 3 kompanii szubińskiej, utworzonej 13 stycznia 1919 roku, wchodzącej w skład 9 pułku Strzelców Wielkopolskich.

Szeregowiec Władysław Winiecki poległ 3 kwietnia 1919 roku podczas walk powstańczych pod Rynarzewem. Najbliższa rodzina zabrała jego ciało, by pochować je na ich parafialnym cmentarzu. W księdze zgonów parafii Brzyskorzystew z roku 1919 wpisany jest pod numerem 3 gdzie w dodatkowej treści zapisu jest informacja, że Władysław Winiecki zginął w walkach pod Rynarzewem i został pochowany na tamtejszym (wówczas przykościelnym) cmentarzu. Cmentarz ten już nie istnieje dlatego nie zachowała się jego mogiła.

Strauchman St., O wolność Szubina, Szubin 1934; Lista strat Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, Warszawa 1936 zapis pod numerem 1613; Zachowane mogiły Powstańców Wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918/1919, Poznań 2003. (W tym opracowaniu podano miejsce pochówku Retkowo a powinno być Brzyskorzystew); informacje rodziny.

Ewa Tomaszewska

Wojczak Melchior (1886 – 1958), ur. się 3 stycznia 1886 w Ocieszynie (parafia Objezierze) w rodzinie robotnika rolnego Wojciecha i Marianny z domu Holzer. Ukończył szkołę powszechną. Służył w armii pruskiej i brał udział

Melchior
Wojczak

w I wojnie światowej, w walkach na froncie zachodnim, we Francji. Ranny w bitwie pod Verdun. Podczas Powstania Wielkopolskiego członek IV Baonu Murowana Goślina II kompanii Straży Ludowej Batalionu Oborniki (dowódca Leon Masiakowski). Po zwolnieniu z wojska, do roku 1931 pracownik rolny zamieszkały w Żernikach (pow. Oborniki), od roku 1931 rencista zamieszkały w Uchorowie (renta na skutek ran odniesionych w czasie służby w armii pruskiej pod Verdun). Zmarł 8 lipca 1958 roku w Uchorowie. Pochowany na cmentarzu parafialnym parafii p.w. św. Tymoteusza w Białężynie. Żona Wiktoria z domu Kaleta gospodyni domowa. Ślub zawarty w dniu 28 września 1919 roku w Łukowie. Wiktoria Wojczak zmarła w dniu 8 maja 1975 w Poznaniu – początkowo pochowana na cmentarzu komunalnym Junikowo – obecnie po ekshumacji – spoczywa na cmentarzu przy ul. Nowina w Poznaniu. Dzieci: Sta-nisława, zam. Gorońska (26.04.1923– 11.04.2000); Adam Roman (03.01.1925– 04.03.1999); Maria (1928–1934) i Bernard (ur. 24.03.1931).

Alfred Kucner, Powstanie Wielkopolskie w powiecie obornickim i walki nad Notecią w roku 1918/1919, Oborniki 1939, str. 159, poz. 75 wpisany jako Wujczak Majcher; Księga chrztów parafii Objezierze uwzględniająca rok 1886 – w zasobach Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu.

Zbigniew Wojczak

Wojczak Antoni (1902 – 1973), urodził się 13 maja 1902 roku w Skalmierzycach pow. Ostrów Wlkp. jako syn Piotra i Katarzyny

z d. Rubas. W czasie zaboru pruskiego ukończył 5-klasową szkołę powszechną w Skalmierzycach. Tam w 1917r.rozpoczął pracę na stanowisku pomocnika listonosza w urzędzie pocztowym. Następnie pracował jako robotnik w tartaku,a po zdobyciu kwalifikacji w zawodzie stolarza w fabryce mebli „ARBOR” w Skalmierzycach Nowych. Dnia 11 listopada 1918 r. jako 16-letni młodzieniec zgłosił się na ochotnika do organizującego się oddziału powstańczego w Skalmierzycach z zadaniem rozbrojenia straży granicznej i żandarmerii niemieckiej, a także zatrzymywania pociągów z zaopatrzeniem w broń i żywność oraz rozbrajania oddziałów niemieckich wracających z Warszawy do Niemiec. Walczył w szeregach Powstańczej 9 Kompanii Szturmowej ze Skalmierzyc wchodzącej w skład 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Jednostka ta brała udział od 13 stycznia 1919 r. w walce z Niemcami w okolicy Kobylej Góry k/Ostrzeszowa i pod Ligotą Książęcą k/Namysłowa, a następnie opanowywała tereny na trasie Ostrów-Odałów-Ostrzeszów-Oleandry k/Kępna. W dniu 23 marca 1919 r. kompania ta stoczyła zwycięską walkę z niemiecką jednostką regularną w rejonie Zdun k/Krotoszyna, zaś od 17 stycznia 1919 r. broniła odcinka frontu w okolicach Kępna utrzymując wy-

Antoni
Wojczak

zwolone tereny do 15 września 1919 r. Następnie razem ze swoją jednostką został skierowany na front wschodni, gdzie 5 stycznia 1920 r. gdzie brał udział w bitwach na kierunku od Łomży przez Osowiec, Grajewo, Augustów i Suwałki do Sejna. Jako wyróżniający się żołnierz został skierowany w 1920 r. do Centralnej Szkoły Podoficerskiej w Suwałkach. Po jej ukończeniu w styczniu 1921 r. służył w 70 pułku piechoty w Pleszewie. Od 1923 r. został wcielony do Batalionu Mostowego Saperów w Kazuniu k/Modlina. Tam w obawie przed bezrobociem zdecydował się na służbę zawodową. W tym czasie uzupełnił swoje wykształcenie w zakresie 7 klas szkoły powszechnej oraz na kursie korespondencyjnym administracji ogólnej w Warszawie. W 1936 r. ukończył szkolenie w zawodzie mechanik-kierowca oraz instruktora nauki jazdy w Centrum Wyszkożenia Samochodowego w Łodzi. W 1938 r. awansował do stopnia sierżanta. Podczas kampanii wrześniowej 1939 r. był szefem kompanii zmotoryzowanej kolumny pontonowej i organizował przeprawy pontonowe na Wiśle i Bugu-Narwi dla transportu zaopatrzenia dla walczących oddziałów polskich. W okresie od 29 września 1939-17 października 1939 r. przebywał w niewoli niemieckiej w Działdowie. Po zwolnieniu z niewoli wrócił do Kazunia. Jako były powstaniec wielkopolski był poszukiwany przez Niemców, co zmusiło go do ukrywania się przed aresztowaniem początkowo w Kazuniu, a następnie u rodziny w Skalmierzycach. W latach 1941-1945 pracował w bazie materiałowej kolei niemieckiej „DB” w Skalmierzycach oraz w pracach w rozbudowie magistrali kolejowej

na odcinku Szadek-Inowrocław. Od stycznia 1945 r. pełnił funkcję komendanta wartowni Straży Ochrony Kolei w Skalmierzycach Nowych. W tym roku został powołany do wojska polskiego i jako st. sierżant-miner w plutonie saperów 45 pp brał udział w rozminowywaniu okolic Olsztyna, Ostródy i Morąga. Po demobilizowaniu w październiku 1945 r. osiedlił się w Legnicy, gdzie został zatrudniony na stanowisku przodownika Straży Ochrony Kolei, a następnie awansował na kierownika działu kadr PKP w Miłkowicach k/Legnicy. Tam pracował do czasu przejścia na emeryturę. Za zasługi wojskowe i pracę zawodową został wyróżniony licznymi odznaczeniami, m.in.: Medalem Niepodległości, Medalem za Długoletnią Służbę, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Krzyżami Zasługi-Brażowym, Srebrnym, Złotym, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Medalem Zwycięstwa i Wolności. Zawarł związek małżeński ze Stanisławą z d. Szymczak z którą miał czworo dzieci: Zygmunta(ur. 1929), Eugeniusza(ur. 1932), Edwarda(ur. 1939) i Lucynę(ur. 1941). Zmarł 11 sierpnia 1973 roku i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Legnicy.

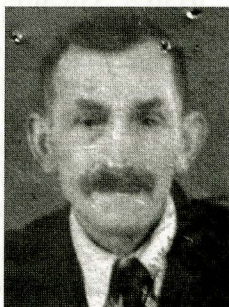
Życiorys Antoniego Wojtczaka opracowany na podstawie oryginału i ankiety osobowej przez syna Zygmunta oraz wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 spisane przez A. Wojtczaka w 1959 r. (maszynopis), dokumenty w posiadaniu córki p. Lucyny Komsty.

Czesław Kowalak

Woźniak Władysław (1887 – 1975), urodził się 25 maja 1887 r. w Mokronosach. Rodzicami byli Andrzej i Magdalena. W noc sylwestrową 1918 r. przystąpił do powstańców w Kcyni pod dowództwem porucznika Ziarniaka, ppor. Krauzego i ppor. Jana Sławińskiego. Walczył na froncie północnym powstania wielkopolskiego, między innymi pod Szubinem i Rynarzewem. 28 lutego 1919 r. wstąpił do 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Do rezerwy został zwolniony 11 grudnia 1920 r. Mieszkał w Kcyni, ale w 1927 r. przeprowadził się z całą rodziną do miejscowości Podolin koło Wapna w powiecie wągrowieckim. Po śmierci żony w 1965 r., z którą doczekał się dwóch córek, zamieszkał z dziećmi. Już jako wdowiec opiekował się chorą córką niezdolną do pracy. Uchwałą Rady Państwa z 26 kwietnia 1972 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany został do stopnia podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł w 18 maja 1975 r. w Bydgoszczy. Odznaczony został w 1951 r. Brązowym Krzyżem Zasługi, a w 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Dokumenty ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szubinie.

Kamila Czechowska

Władysław
Woźniak

Wróbel Leon (1892 – 1962), szewc, żołnierz Straży Ludowej i 12 p. strz. wlkp., podoficer WP. Urodzony 8 kwietnia 1892 r. w Kierznie. Syn Franciszka i Teofili z domu Ospałek. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej i dwa kursy gimnazjalne. W latach 1908- 1911 uczył się zawodu obuwniczego. Od 12 października 1912 r. do 21 grudnia 1918 r. w armii niemieckiej.

Pomiędzy 6 stycznia i 16 marca 1919 r. służył w Straży Ludowej w Kierznie. 17 marca wstąpił do III baonu 12 p. strz. wlkp, skąd został przeniesiony do służby przy orkiestrze 17 pułku artylerii lekkiej. 30 kwietnia 1933 r. przeniesiony w stan spoczynku. Od 1 do 31 czerwca 1939 r. zatrudniony w Urzędzie Poczto-Telekomunikacyjnym w Ostrzeszowie, a następnie aż wybuchu II wojny światowej kierownik agencji pocztowej Mroczeń w pow. kępińskim. W czasie okupacji hitlerowskiej wywieziony do Niemiec na roboty, pracował jako pomocnik młynarski w młynie we Wrocławiu. 10 stycznia 1944 r. wywieziony jako więzień polityczny do obozu koncentracyjnego, przebywał w obozach Gross Rossen i w Buchenwaldzie. Po wojnie pracował jako kierownik urzędu pocztowego Bralin i Mąkoszyce (1945 – 1948), pomocnik maszynisty w Cegielni w Ostrzeszowie (1949 – 1949) oraz referent samochodowy w Powiatowym Zarządzie Drogowym Kępno (1950 – 1950). Zmarł 8 lutego 1962 roku w Ostrzeszowie, gdzie został pochowany. Odznaczony Medalem Zwycięstwa i Wolności oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 1920 roku żonaty ze Stanisławą Cichosz, miał dwoje dzieci: Mariana (1922-1945) oraz Ireneusza (ur. 1934).

Dokumenty osobiste w posiadaniu rodziny, Informacje syna Ireneusza i synowej Teresy.

Marek Rezler

Wrzalski Józef (1894 – 1983), powstaniec wielkopolski z Mirkowa. Urodzony 26 lutego 1894 r. w Mirkowie. Od 1900 r. uczęszczał do czteroklasowej szkoły elementarnej w Mirkowie. Przed wybuchem wojny przez 7 lat pracował jako robotnik w Niemczech. W czasie I wojny światowej służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim. W powstaniu wielkopolskim służył w Straży Ludowej w Mirkowie do 10 kwietnia 1919 r., a od 10 kwietnia 1919 r. do 27 listopada 1920 r. w 1 kompanii VIII Batalionu Obrony Krajowej pełniąc służbę przyfrontową. W czasie powstania wielkopolskiego walczył w okolicach Podzamcza, Ostrzeszowa i Rzetni. W 1939 r. został wysiedlony z własnego gospodarstwa rolnego, do którego powrócił po zakończeniu wojny w 1945 r. Uchwałą Rady Państwa z dn. 13 grudnia 1971 r. awansowany na stopień podporucznika. Zmarł 14 marca 1983 r. Został pochowany na cmentarzu św. Rocha w parafii Wieruszów – Podzamcze. Żonaty, miał dzieci: Franciszka (1921-1986), Feliksa (1923-2007), Marię (1925-2007) i Józefa (ur. 1928).

Dokumentacja rodzinna, informacje syna Feliksa.

Dominika Kornus, Sylwia Jędrysiak

Czesław Wyrwa (1900 – 1942), podporucznik WP, ochotnik kompanii krzywińskiej. Ur. 13 lipca 1900 r. w Krzywiniu, pow. Kościan w rodzinie Anzelma i Jadwigi z d. Kurowiak.

Wykształcenie średnie uzyskał w seminarium nauczycielskim we Wschowie. W 1918 r. powołany został do armii pruskiej. Na wieść o wybuchu powstania powrócił do Krzywina. W służbie zbrojnej był od 1 stycznia 1919 r. Od 23 lipca 1919 r. do 6 marca 1920 r. uczestniczył w 8. miesięcznym kursie w Wielkopolskiej Szkole Podchorążych Piechoty w Poznaniu. 1 kwietnia 1920 r. otrzymał nominację na podporucznika WP, następnie skierowany został na front wschodni, gdzie dowodził kompanią do czasu zakończenia wojny. W 1922 r., na własną prośbę, zwolniony został ze służby czynnej. Ukończył (1923) kurs handlowy w Miejskiej Szkole Handlowej w Poznaniu i rozpoczął pracę w Banku Młynarzy w Poznaniu. W latach 1924 – 1939 pracował w opalenickiej cukrowni jako biurowy. W 1926 r. ukończył kurs informacyjny oficerów rezerwy w Poznaniu. W maju 1940 r. został aresztowany przez Gestapo pod zarzutem działalności konspiracyjnej w Opalenicy. Przebywał w Forcie VII w Poznaniu, następnie w Dahau (nr obozowy 11154). Po 3 miesiącach przeniesiony został do obozu koncentracyjnego w Oranienburgu (nr obozowy 30619). W wyniku wycieńczenia zmarł 19 kwietnia 1942 r. Związek małżeński z Florentyną z d. Ratajczak (1901-1992) zawarł 19 września 1926 r., miał dwoje dzieci: Kajetana

Czesław
Wyrwa

(1929) i Alodię (1930). Odznaczony był Medalem Niepodległości, posiadał patent na odznakę pamiątkową Wojska Wielkopolskiego oraz legitymację uprawniającą do noszenia odznaki Wielkopolskiej Szkoły Podchorążych. Jego nazwisko umieszczono (21.09.1947) na tablicy pamiątkowej ku czci ofiar hitlerowskich wśród 9 pracowników cukrowni w Opalenicy. Pamiątki i dokumenty po powstańcu przekazano do izby pamiątek w Liceum Ogólnokształcącym nr XI w Poznaniu.

C A W, Akta Personalne nr 200732. Relacja syna Kajetana z Poznania. Dokumenty i fotografie w jego zbiorach.

Zygmunt Duda

Zajdowicz Stanisław (1897 – 1969), powstaniec wielkopolski. Urodzony w Gołuchowie k/ Pleszewa 7 kwietnia 1870 r. jako syn Ignacego (1870-1941) i Michaliny Projs (1875-1953). Robotnik, później cieśla. Powstaniec wielkopolski. Otrzymał dyplom z okazji 30-lecia rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Zmarł w Gdynia 9 października 1969 r. Ślub ok. 1923 r. z Anną Sobczak, córką Leona i Małgorzaty, urodzoną Żbiki 4 lipca 1902 r., zmarłą Gdynia 24 lutego 1981 r. Dzieci: Rozalia (1924-1988), zamężna Wybult; Józefa (1927-1987),

Stanisław
Zajdowicz

zamężna Gordon; Mieczysław (1930-1945) i Marian (1933-1933).

Weryf. Nr 3076 Poznań z dnia 27.12.1948; informacje wnuczki Krystyny Dziembowskiej.

Piotr Dziembowski

Zemski Adam (1895 – 1919), żołnierz batalionu ostrzeszowskiego. Urodził się 30 listopada 1895 r. w Pustkowie (Ostrzeszów), syn Piotra, poległ w potyczce pod Dobrą, 8 lutego 1919 r. Pochowany na cmentarzu katolickim w Ostrzeszowie.

Adam
Zemski

Wykaz z cmentarza katolickiego w Ostrzeszowie.

Marek Rezler

Zieliński Klemens (1877 – 1939), proboszcz w Kosztowie i Łopieninie. Ur. 23 XI 1877 w Komorowie, w ówczesnym powiecie brodnickim, w rolniczej (w niektórych źródłach jest mowa o ziemiańskiej) rodzinie Karola i Amalii z domu Weuscher. Uczył się w gimnazjum w Brodnicy, w latach 1894 – 1897 był członkiem i prezesem działającej tam tajnej organizacji filomackiej. Po uzyskaniu w roku 1897 świadectwa dojrzałości podjął studia prawnicze w Berlinie. Brał tam czynny udział w nauczaniu polskich dzieci języka i historii polskiej. W r. 1899

wstąpił do seminarium duchownego w Poznaniu i Gnieźnie. Wyświęcony na kapłana w r. 1902 powołany został jako wikariusz do kościoła parafialnego w Bydgoszczy. Działał tam w Towarzystwie Naukowej Pomocy im. Karola Marcinkowskiego. W Bydgoszczy przebywał w tym czasie, kiedy przez zakładanie pierwszych towarzystw polskich, zaczął się tam budzić duch polski, organizować kupiectwo i rzemiosło polskie. Pracował wówczas jako prezes towarzystwa czeladników polskich i młodzieży polskiej, poświęcając wolny czas na nauczaniu ich pisania po polsku oraz ojczystej historii. Pełnił też obowiązki sekretarza rady nadzorczej Banku Ludowego. W roku 1905 przeniesiony został na wikariat w Wągrowcu, gdzie m. in. pracował jako prezes Towarzystw Robotników i Młodych Przemysłowców, wśród których założył kółka samokształcenia. Zorganizował i objął obowiązki okręgowego prezesa Towarzystw Przemysłowych okręgu wągrowieckiego. W 1907 brał udział w tajnym organizowaniu strajku szkolnego, za co stanął przed sądem w Gnieźnie, został jednak uniewinniony. W celu wyrobienia nawyku oszczędzania wśród dzieci i młodzieży założył „Kasę drobnych oszczędności”, gdzie najniższa wpłata wynosiła zaledwie 5 fen. W latach 1910-1914 był wikariuszem w Inowrocławiu. W czasie pobytu na tym wikariacie był wicepatronem Katolickiego Towarzystwa Rzemieślników Polskich, należał do Inowrocławsko-Strzelińskiego Towarzystwa Rolniczego, wchodził też w skład rady nadzorczej „Rolnika”. Poświęcał wiele uwagi także działalności kulturalno – oświatowej. Uczestniczył w organizowaniu tzw. „wieczorów czwartkowych” organizowanych

przez wydział odczytowy Towarzystwa Czytelni Ludowych na powiat inowrocławski (m. in. wygłosił odczyt *Miłość ojczyzny w poezji Mickiewicza*). Samodzielną pracę duszpasterską rozpoczął w roku 1914, obejmując zarząd parafii w Kosztowie i Krostowie w powiecie wyrzyskim – tu przez 15 lat prowadził Kółko Rolnicze i był sekretarzem towarzystwa rolniczego. Podczas wybijania się na niepodległość uczestniczył w akcji patriotycznej, która osiągnęła swoje szczytowe nasilenie z początkiem grudnia 1918. Już w listopadzie 1918 współorganizował Powiatową Radę Ludową, której został sekretarzem i zarazem otrzymał polecenie utworzenia kadr Straży Ludowej. Uczestniczył w konspiracyjnym spotkaniu przedstawicieli powiatów Wieleń, Wyrzysk, Czarnków i Chodzież., które zorganizował ks. Ignacy Czechowski, proboszcz chodzieski, 30 XII 1918 r. w Pile w celu omówienia bieżącej sytuacji społecznej i politycznej w okręgu nadnoteckim, nawiązania kontaktów z ogarniętym już powstaniem Poznaniem. Za te działania, a także za zorganizowanie przemytu przez linię demarkacyjną młodzieży do wojska polskiego w Inowrocławiu i Poznaniu został 3 II 1919 przez Grenzschutz aresztowany, zmaltretowany i wywieziony do centralnego więzienia w Pile. Oskarżono go o zdradę stanu jako... *główną sprężynę*

Klemens
Zieliński

powstania w powiecie wyrzyskim. Jak napisano w nekrologu: *W czasie krwawych walk z Grenzschutzem, któremu się stale narażał, stawając energicznie w obronie krzywdzonej ludności, stał się ofiarą ohydnej napaści pruskiego żołďactwa, pobity i sponiewierany do krwi i terroryzowany groźbą rozstrzelania*". 15 marca 1919 stanął przed sądem oskarżony o zbrodnię stanu. W aktach oskarżenia sformułowano zarzut, iż jest: *Dla sprawy niemieckiej szczególnie niebezpieczny*. W więzieniu przebywał do 30 III 1919. Po powrocie do domu zakwaterowano mu na plebanii karną załogę z 11 pruskich podoficerów, którzy mieli go pilnować. Wówczas to w powiecie wyrzyskim zreorganizował Radę Ludową, w której kierował wydziałem dla przygotowania polskich urzędów i polskich urzędników. W styczniu 1920 utworzył komitet dla przyjęcia Wojska Polskiego. Od lipca 1920 r. był starszym kapelanem przy kominie placu w Bydgoszczy, a potem aż do ukończenia wojny proboszczem 14 brygady artylerii na froncie. Wybrany do zarządu KKO powiatu wyrzyskiego pracował do r. 1929, kiedy przeniósł się na probostwo w Szubinie. Tu został członkiem Komitetu powiatowego wykonawczego dla państwowej pożyczki inwestycyjnej oraz – z nominacji wojewody – członkiem Magistratu, gdzie jako mąż zaufania organizował wybory do zarządu i rady miejskiej. Ponadto został prezesem powiatowym PCK. i organizuje koła tej organizacji w całym powiecie. W latach 1929-1935 był proboszczem w Szubinie, a od 1 X 1935 r. do śmierci był proboszczem w Łopienniu, gdzie m. in. ożywiał się znacznie aktywność miejscowych organizacji społecznych, w tym Związku Powstańców Wielko-

polskich. Za działalność społeczną i niepodległościową odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1928), Odznaką Więźniów Ideowych (1931), Medalem Niepodległości (1932). Zmarł 6 lutego 1939 r. w Łopienniu, po dłuższej chorobie serca.

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu: SD 139; Archiwum Państwowe w Poznaniu: PP 2756 s. 48, 329; PP 3488, PP 4205 s. 343; Landr. Schmigel 747 s. 275; Towarzystwo Naukowej Pomocy 23, s. 205, Urząd Wojewódzki Poznański 173, s. 297-299. – Spr. Zw. Spółek Zarob. i Gosp. 1913 (Inowrocław); – A. Bielski, Zarys historii gimnazjum i liceum ogólnokształcącego w Brodnicy 1873-1973, Brodnica 1973, s. 115, 118; Dzieje Inowrocławia, pod red. M. Biskupa, Warszawa – Poznań 1978 s. 381; Kącki F., Udział duchowieństwa katolickiego w powstaniu wielkopolskim 1918-1919, „Novum” 1971 nr 12 (specjalny), s. 52, 83, 95, 104; – „Dziennik Kujawski” 1911 nr 61, 1912 nr 54; „Dziennik Poznański” 1905 nr 87, 1907 nr 145; „Lech” 1907 nr 78, 1908 nr 27; Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 1939 s. 64; „Praca” 1907 nr 26, 28 (fot.) „Przewodnik Katolicki” 1905 nr 35; „Wiarus Polski” 1905 nr 96.

Bogumił Wojcieszak

Zygmantowski Stanisław (1894 – 1979), urodził się 21 kwietnia 1894 w Siekówwu (daw. pow. śmigielski) w rodzinie rolnika Michała i Franciszki z Sobierajskich. Miał jednego brata i cztery siostry. Po ukończeniu 4 - klasowej szkoły powszechnej (niemieckiej) w swojej miejscowości, pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. W wieku 18 lat wy-

emigrował w poszukiwaniu pracy do Westfalii w Niemczech, gdzie otrzymał zatrudnienie jako górnik w jednej z kopalń węgla. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został wcielony do armii niemieckiej i skierowany na front zachodni, na którym przebywał do listopada 1918 r. Do rodziny w SiekóWKu powrócił przed świętami Bożego Narodzenia. 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do powstańczej drużyny wilkowskiej, z którą dołączył do kompanii wielichowskiej, organizowanej początkowo przez sierżanta Stanisława Bobkiewicza, a potem przez ppor. Kazimierza Szcześniaka. Uczestniczył w walkach zbrojnych na odcinku Wolsztyn frontu zachodniego powstania o wyzwolenie Wolsztyna, Kopanicy, Kargowej, Nowego Kramska i Chobienic. Następnie odbywał służbę wojskową, z której w 1921 r. został zwolniony w stopniu kaprała rezerwy. Wyemigrował wówczas ponownie za pracę, ale do Francji, gdzie znalazł zatrudnienie w górnictwie. Po dwóch latach pobytu na obczyźnie powrócił do SiekóWKa, w którym z nowo poślubioną małżonką otrzymał 12 mórg ziemi (3 ha) z rozparcelowania miejscowego majątku ziemskiego. Aby utrzymać potem liczną swoją rodzinę, zatrudnił się dodatkowo jako pracownik fizyczny w Leśniczówce SiekóWKo. Po zakończeniu II wojny światowej,

wiosną 1946 r., osiedlił się na tzw. ziemiach odzyskanych w Drzewcach (pow. Krosno Odrzańskie), gdzie otrzymał z reformy rolnej 12-ha gospodarstwo poniemieckie. W 1958 r. został członkiem miejscowego koła ZBoWiD - u. Po 14 latach zamieszkiwania na Ziemi Lubuskiej wrócił do rodziny w SiekóWKu w 1960 r. Zmarł 28 lutego 1979 r. Został pochowany na cmentarzu w Przemęcie przy kościele pw. św. Piotra. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1960) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany podporucznikiem. Żonaty od 1923 r. z Jadwigą Wojciechowską, miał dziewięcioro dzieci: Edmunda (ur. 1924), Janinę (ur. 1925), Władysława (ur. 1927), Stefana (ur. 1928), Stanisława (ur. 1929), Tadeusza (1933-1960), Annę (ur. 1935), Mariannę (ur. 1937) oraz Kazimierę.

Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, pod redakcją B. Polaka, Kościan 1999, s. 306; Archiwum Państwowe w Poznaniu, akta ZBoWiD-u, sygn. 4081; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z 1975 r.; Informacje córki Anny Zygmantowskiej z SiekóWKa. Pamiątki rodzinne wnuka Mirosława i prawnuka Piotra Ludwiczaków z Leszna.

Antoni Fornalski

Żurawski Antoni (1893 – 1980), urodził się 21 kwietnia 1893 r. w Parzęczewie (daw. pow. kościański) jako syn rolnika Antoniego i Cecylii z domu Kaczmarek. Miał trzy siostry i jednego brata. Po ukończeniu szkoły powszechnej w swojej miejscowości kontynuował naukę w Technikum

Stanisław
Zygmantowski

Weterynaryjnym w Poznaniu, które ukończył w 1912 r. W roku następnym został powołany do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej do 1. Pułku Królewskich Strzelców Konnych. W 1916 r. został oddelegowany na 4-miesięczny kurs pilotażu do Szkoły Lotnictwa w Adleschaf k. Berlina. Potem został skierowany na front zachodni do Francji, z którego powrócił dopiero po zakończeniu I wojny światowej. Z początkiem stycznia 1918 r., z drużyną powstańczą z rodzinnego Parzęczewa, dołączył do kompanii wielichowskiej dowodzonej przez ppor. Kazimierza Szczęśniaka. Brał udział w walkach o wyzwolenie Wolsztyna. 9 stycznia 1919 r. w stopniu starszego sierżanta-lotnika, został skierowany do Stacji Lotniczej w Ławicy k. Poznania, w której przebywał do 25 grudnia 1920 r. Pod koniec 1921 r., zdemobilizowany z wojska, zamieszkał na stałe u nowo poślubionej małżonki w Błotnicy. Źródłem utrzymania było 19-ha gospodarstwo oraz dorywcza praca jw. zawodzie weterynarza. We wrześniu 1939 r. za zatrzymanie w Błotnicy niemieckiego lotnika został zaaresztowany przez Gestapo i osadzony na 3 miesiące w wolsztyńskim obozie „Rafia”. W 1940 r. został wysiedlony

Antoni
Żurawski

z rodziną do miejscowości Łysobyki, (pow. łukowski, woj. lubelskie). Był członkiem ZBoWiD-u. Zmarł 23 września 1980 r. Pochowano go na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Przemęcie. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1971), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Żonaty od 1921 r. z Marianną Majer, miał dzieci: Gertrudę (1921-1981), Zofię (1923) oraz Stefanię (1927).

Archiwum Państwowe, akta ZBoWiD-u, sygn. 4772; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z lat 1965, 1973; Informacja i pamiątki rodzinne córki Stefanii Bielawnej oraz wnuczki Marii Raszke z Błotnicy.

Antoni Fornalski

ANEKS

Spis biogramów zamieszczonych w: „Powstańcy wielkopolscy...
Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919”,
tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006;
tom III, Poznań 2007 i tom IV, Poznań 2008.

A.

Adamczak Ignacy (1878-1967), T. III, s. 9
Adamczak Ignacy (1897-1985), T. I, s. 12
Adamczak Maciej (1883-1966), T. II, s. 8
Adamczewski Tadeusz (1902-1979), T. I, s. 12
Adamczewski Tomasz Jan (1884-1939), T. II, s. 8
Adamkiewicz Sylwester (1900-1986), T. IV, s. 9
Adamski Stefan (1899-1975), T. IV, s. 9
Adamski Wojciech (ur. 1877, data śmierci nieznana), T. I, s. 13
Alejski Bronisław (1900-1942), T. I, s. 13
Alejski Franciszek (1902-1992), T. I, s. 14
Aleksander Franciszek (1893-1975), T. III, s. 9
Alkiewicz Jan Feliks (1896-1979), T. IV, s. 10
Alwin Franciszek (1879-1961), T. IV, s. 11
Anasiewicz Hieronim (1894-1971), T. IV, s. 13
Anders Władysław (1892-1970), T. III, s. 11
Andrzejewski Stanisław (1902-1941), T. II, s. 9
Andrzejewski Stefan Marian (1899-1996), II, s. 21
Angierska Zofia, z domu Bogacka (1896-1987), T. II, s. 10
Antczak Nepomucen Jan (1893-1968), T. IV, s. 13
Antoniewicz Adam (1888-1944), T. II, s. 10
Arudianow Jan (1889-1983), T. I, s. 14
Augustyniak Franciszek (1881-1975), T. II, s. 12

B.

Bacik Kazimierz (1903-1977), T. I, s. 15
Bajon Józef (1900-1977), T. IV, s. 14
Bajoński Jarosław (1887-1950), T. I, s. 15
Balcerek Walenty (1899-1966), T. IV, s. 15
Balcerkiewicz Stanisław (1901-1991), T. I, s. 16
Balcerzak Józef Franciszek (1898-1919), T. III, s. 22
Balcerzak Stanisław (1874-1933), T. III, s. 23
Banachowicz Wojciech (1900-1979), T. III, s. 25
Banasiak Jan (ur. 1897-?), T. I, s. 17
Banaszak Jan (1899-1986), T. IV, s. 15
Banaszak Józef (1897-1920), T. II, s. 12
Baraniecki Kazimierz (1900-1940), T. IV, s. 16
Baraniecki Ludwik (1897-1920), T. IV, s. 17
Baranowski Edmund (1886-1939), T. I, s. 17
Barłóg Władysław (1897-1985), T. I, s. 18
Bartkowiak Antoni (1897-1922), T. I, s. 19
Bartkowiak Antoni (1900-1985), T. III, s. 25
Bartkowiak Franciszek (1894-1958), T. II, s. 13
Bartkowiak Franciszek (1901-1989), T. III, s. 26
Bartkowiak Józef (1895-1942), T. II, s. 13
Bartkowiak Władysław (1900-1920), T. I, s. 20
Bartkowski Edmund (1894-1939), T. III, s. 27

- Basiński Franciszek (1858-1942), T. II, s. 14
- Bauza Andrzej (1896-1948), T. I, s. 20
- Bąk Tomasz (1897 –1973), T. II, s. 16
- Bąkowski Wawrzyn (1889-1981), T. II, s. 17
- Bednarski Franciszek (1894 -1965), T. II, s. 17
- Beisert Jan Chrzciel (1866-1923), T. II, s. 18
- Belzerowski Piotr (1895-1980), T. III, s. 28
- Benkel Maksymilian (1884-1940), T. I, s. 21
- Berger Marcin (1896-1966), T. III, s. 31
- Beszterda Antoni (1895-1971), T. IV, s. 18
- Białas Michał (1898-1959), T. II, s. 19
- Białasik Teodor (1898-1959), T. III, s. 31
- Białożyński Jan (1901–1966), T. I, s. 22
- Biały Kazimierz (1888–1943), T. I, s. 22, T. II, s. 19
- Biczkowski Szczepan (1894-1973), T. III, s. 31
- Biegała Antoni (1899-1979), T. III, s. 33
- Biegański Kazimierz (1902-1963), T. I, s. 22
- Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893–1923), T. I, s. 23
- Biskupski Antoni (1890-1930), T. IV, s. 19
- Bloch Ryszard (1900-1980), T. IV, s. 20
- Błaszczyńska Klara z d. Chojnacka (1891-?), T. III, s. 33
- Błażejczyk Tomasz (1869-1940), T. III, s. 34
- Błażyński Alojzy (1898-1934), T. III, s. 35
- Błoch Franciszek (1894–1974), T. I, s. 23
- Bobkiewicz Stanisław (1886-1938), T. IV, s. 21
- Bobrowski Antoni (1902-1983), T. IV, s. 22
- Bocian Michał (1885-?), T. I, s. 24
- Bociański Ludwik (1892–1970), T. I, s. 24
- Bogucki Franciszek (ok. 1892-1919), T. III s. 36
- Bogusławski Edmund (1880-1940), T. IV, s. 23
- Bojanowski Teofil (1889-?), T. I, s. 25
- Bonowski Jan Niepomucen (1900-1971), T. III, s. 37,
- Borczyński Stefan (1864–1949), T. I, s. 26
- Boroch Franciszek (1899-1979), T. I, s. 26
- Borysiak Józef (1900-1974), T. II, s. 20
- Borzych Franciszek (1890-1924), T. III, s. 37
- Brandeki Michał (1887-1971), T. I, s. 26
- Bratborski Jan (1895-1973), T. IV, s. 24
- Brembor Teodor (1890-1939), T. III, s. 39
- Brenienek Stefan (1888-1968), T. IV, s. 25
- Brojewski Kazimierz (1898-1969), T. III, s. 40
- Bromberek Jan (1896-1919), T. II, s. 21
- Bross Janina (1896-1983), T. IV, s. 26
- Bross Kazimierz (1894-1939?), T. IV, s. 27
- Brożyński Franciszek (1866-1946), T. III, s. 40
- Bródka Antoni (1900-1974), T. II, s. 22
- Brust Piotr (1871-1937), T. III, s. 40
- Brychczyński Jan (1902–1984), T. IV, s. 28
- Brylak Antoni (1889–1949), T. I, s. 27
- Brzeziński Michał (1894-1981), T. IV, s. 30
- Buchwald Stanisław (1890-1977), T. III, s. 41
- Buczkowski Stanisław (1884-1969), T. III, s. 42
- Budzyński Franciszek (1875-1958), T. II, s. 22
- Bujewski Michał (1891-1949), T. IV, s. 30
- Bukolt Antoni (1887-1938), T. III, s. 42
- Buławski Mieczysław (1885–1949), T. I, s. 28, T. II, s. 24
- Burian Zbigniew Stanisław (1895-1976), T. II, s. 24
- Burzyński Franciszek (1895-1980), T. IV, s. 31
- Buschke Mikołaj (1901-1982), T. II, s. 25
- Buszkiewicz Irena z domu Szadkowska (1901-1999), T. II, s. 26

Büeler Leokadia Barbara (1888-1982),
T. III, s. 43

C.

Cegiełka Marcin (ur. 1879), T. I, s. 31
Cerkaski Walerian (1887-1939), T. IV, s. 32
Chatliński Józefat (1883-1965), T. II, s. 26
Chatliński Roman (1875-1965), T. II, s. 27
Chlebowski Klemens Andrzej (1898 – 1976), T. II, s. 28
Chmielewski-Wieniawa Jerzy (1891 – 1945), T. II, s. 28
Chojnacki Ignacy (1885-1944), T. III, s. 43
Chowański Wojciech (1898-1975), T. II, s. 29
Chrzanowski Leon (1894-?), T. II, s. 30
Chudziński Mieczysław (1875-1936), T. II, s. 30
Chwalisz Jan (1897-1980), T. II, s. 31
Chytrowski Stanisław (1882-1940), T. I, s. 31
Cibail Ludwik (1897-1964), T. I, s. 31
Ciesielski Edward (1890-1960), T. III, s. 44
Ciesielski Stanisław (1887-1972), T. III, s. 45
Cieślewicz Michał (1881-?), T. I, s. 32
Cieszyński Stefan (1899-1986), T. III, s. 46
Ciszewski Józef (1901-?), T. IV, s. 34
Cofta Jan (1900-1961), T. I, s. 33
Cugeher (Zugehöer) Marian (1897-1967), T. I, s. 33
Cyms Leon (1885-1931), T. IV, s. 35
Cyranowska Waleria (1891-?), T. III, s. 47
Czabański Bronisław (1888-1940), T. III, s. 47
Czajkowski Florian (1899-?), T. IV, s. 36
Czarliński Lech Leon, ps. „Lech z kropką” (1899-po 1939), T. II, s. 32
Czarnyszka Józef (1900-1987), T. II, s. 33
Czechowski Ignacy (1877-1941), T. II, s. 34
Czekała Franciszek (1895-1977), T. IV, s. 37

Czepczyński Tadeusz (1899-1985), T. II, s. 35

Czeriak Walerian Józef (1896-1972), T. I, s. 34

Czerwiński Bronisław (1877-1966), T. I, s. 35

Czub Jan (1892-1961), T. IV, s. 38

Czubala Jakub (1893-1972), T. IV, s. 38

Czwordon Władysław (1898-1978), T. I, s. 37

Czyż Kazimierz (1891-1954), T. I, s. 38, T. II, s. 36

Czyż Ludwik (1897-1966), T. I, s. 38

D.

Dahlke Stanisław (1895-1979), T. III, s. 48

Darnowski Jan (1879-1920), T. I, s. 38

Daroń Edward (1899-1982), T. III, s. 49

Dawid Jan (1894-1940), T. I, s. 39

Dąbrowicz Leon (1901-1955), T. IV, s. 39

Dąbrowski Jan (1879-1962), T. I, s. 39

Dąbrowski Józef (1896-1980), T. I, s. 40

Dąbrowski Marcin (1901-1955), T. I, s. 40

Dąbrowski Stanisław (1900-1945), T. I, s. 41

Dąbrowski Szczepan (1897-1925), T. I, s. 42

Degórska Leokadia z domu Raczkowska (1898-?), T. II, s. 37

Dera Stanisław (1901-1980), T. I, s. 43

Derwich Stanisław (1895-1976), T. II, s. 37

Dębiec Helena z domu Vollmüller (1897-1990), T. III, s. 52

Dębowski Bolesław (1894 - ?), T. I, s. 44

Dirbach Józef (1872-1940), T. IV, s. 39

Dirska Jan (1854-1941), T. I, s. 44

Dirska Wacław (1888-1972), T. I, s. 45

Doktór Edmund (1893-1971), T. I, s. 45

Dolata Stanisław (1896-1919), T. IV, s. 40

Domagalski Stefan (1897-1971), T. I, s. 46

Dominiak Jan (1893-1947), T. I, s. 46

Dotka Jan (1897-1980), T. III, s. 53

Dratwiński Kazimierz Józef (1893-1920), T. II, s. 38

Drażkiewicz Kazimierz (1899-1992), T. II, s. 39
 Drecki Jan (1888-1970), T. IV, s. 41
 Drewnik Cecylia (1891-1983), T. IV, s. 42
 Drewnik Ignacy (1896-1983), T. IV, s. 42
 Drewnik Stefan (1899-1974), T. IV, s. 44
 Dreżewski Antoni (1899-1975), T. IV, s. 44
 Drożdżyński Stanisław (1894-1965), T. IV, s. 5
 Drygas Bronisław (1884-?), T. II, s. 40
 Duchalski Antoni (1900-1987), T. I, s. 47
 Duczmał Stanisław (1899-1985), T. IV, s. 46
 Duda Stanisław (1901-1974), T. IV, s. 47
 Dudek Stanisław (1892-1940), T. I, s. 47
 Dudkówna Elżbieta (1898-?), T. II, s. 40
 Dutkiewicz Norbert (1898-1943), T. I, s. 48
 Dutkiewicz Wojciecha (1896-1990), T. I, s. 49
 Dwornicki Walenty (1881-1942), T. IV, s. 48
 Dwornik Antoni (1898-1979), T. II, s. 41
 Dypczyński Walenty (1886-1959), T. III, s. 54
 Działak Ignacy (1896-1971), T. I, s. 50
 Dzidek Marian Stanisław (1891-1938), T. II, s. 42
 Dziegiecki Marian (1886-?), T. III, s. 57
 Dziekan Józef (1896-1962), T. I, s. 50
 Dziembowski Jerzy Adam (1892-1958), T. IV, s. 49
 Dziembowski Leon (1903-1975), T. III, s. 58
 Dziembowski Walenty (1870-1933), T. IV, s. 50
 Dziembowski Władysław (1902-1975), T. IV, s. 51
 Dzierzgowski Michał (1902-1940), T. I, s. 51
 Dziecioł Alfons (1897-1973), T. III, s. 59
 Dzióbkowski Wincenty (1884-1979), T. I, s. 52

E.
 Ebel Kazimierz (1876-1967), T. IV, s. 51
 Eichstaedt Sylwester (1878-1961), T. III, s. 60
 Elmanowicz Stanisław (1900-1975), T. II, s. 43

Erdmann Florian (1894-?), T. IV, s. 53

F.
 Fabrowski Zygmunt (1893-1940), T. I, s. 52
 Fąszewicz Walenty (1895-1974), T. I, s. 53
 Fankidejski Władysław (1890-1939), T. I, s. 54
 Feldamnn Franciszek (1894-1956), T. II, s. 44
 Feldmann Roman (1898-1939), T. I, s. 55
 Felich Jan (1898-1976), T. III, s. 61
 Felsman Stanisław (1901-1978), T. II, s. 44
 Fengler Antoni (1893-1982), T. I, s. 56
 Fengler Józef (1894-1960), T. II, s. 45
 Fenrych Bolesław (1900-1990), T. IV, s. 54
 Figaszewski Franciszek (1880-1957), T. IV, s. 54
 Filipiak Jan (1881-1946), T. III, s. 61
 Filipowski Bolesław (1884-1969), T. I, s. 57
 Fiołka Fryderyk (ur. 1870), T. I, s. 58
 Firlej Antoni (1886-1976), T. III, s. 62
 Flaczyński Stanisław (1893-1975), T. IV, s. 55
 Florkowski Antoni (1901-1975), T. II, s. 46
 Folaron Julian (1901-1981), T. III, s. 63
 Frankowski Józef (1899-1959), T. I, s. 58
 Frankowski Józef (1896-1973), T. IV, s. 55
 Frąckowiak Jan (1898-1970), T. I, s. 59
 Frydrych Bolesław (1900-1990), T. IV, s. 56
 Frykowski Roch (1880-1958), T. I, s. 59

G.
 Gajdecki Roman (1898-1985), T. III, s. 64
 Galant Franciszek (1900-1972), T. I, s. 59
 Galasiński Piotr (1899-?), T. IV, s. 58
 Galon Jan (1873-1964), T. I, s. 60
 Galon Stanisław (1895-1974), T. III, s. 65
 Galon Stanisław (1899-1977), T. II, s. 47
 Garstecki Roman (1894-1977), T. II, s. 48
 Garstecki Wincenty (1892-1973), T. I, s. 61
 Gawroński Antoni (1901-1984), T. III, s. 66

- Gawroński Franciszek (1890-1979), T. III, s. 66
- Gawroński Jan (1894-1950), T. III, s. 66
- Gertych (Gertig) Józef (1874-1935), T. II, s. 48
- Gibasiewicz Stanisław (1904-1986), T. II, s. 49
- Gibasiewicz Telesfor (1889-1981), T. I, s. 62
- Glinkiewicz Franciszek (1875-1936), T. I, s. 63
- Gładysz Stanisław Kostka (1866-1934), T. II, s. 51
- Gmerek Władysława (1898-1993), T. II, s. 52
- Godek Ludwik (1886-1977), T. I, s. 63
- Golczak Franciszek (1897-1919), T. II, s. 53
- Golus Władysław (1900-1971), T. I, s. 64
- Gomuła Andrzej (1898-1976), T. II, s. 53
- Gorgolewski Bogusław (1895-1967), T. I, s. 65
- Gorzelnia Roman (1900-1946), T. III, s. 68
- Gościński Jan (1895-1960), T. II, s. 54
- Górecki Marcei (1894-1969), T. III, s. 69
- Górny Mieczysław Wincenty (1885-1927), T. II, s. 55
- Górski Teodor (1876-1938), T. III, s. 70
- Grabarczyk Franciszek (1898-1954), T. I, s. 65
- Grabowski Stefan (1900-1992), T. III, s. 73
- Gracz Michał (1891-1973), T. III, s. 74
- Graf Teofil (1895-1980), T. I, s. 65
- Graszyński Alfons (1879-1943), T. II, s. 56
- Graetz Czesław (1894-1940), T. IV, s. 59
- Gregorowicz Zygmunt (1883-?), T. II, s. 58,
- Grembowski Jan (1898-1962), T. IV, s. 60
- Gretkiewicz Stanisław (1897-1982), T. I, s. 66
- Grębowicz Stanisław (1902-1977), T. IV, s. 60
- Grobelny Jan Nepomucen (1868-1940), T. II, s. 59
- Grobelny Józef Kazimierz (1899-1958), T. II, s. 60
- Grochowski Stefan (1899-1945), T. I, s. 67
- Grośty Wojciech (1866-1926), T. II, s. 61
- Grubczyński Józef (1895-2001), T. III, s. 74
- Gruszczyński Antoni (1875-1940), T. IV, s. 61
- Gruszka Michał (1897-po1968), T. I, s. 68
- Gryczyński Stanisław (1892-1974), T. III, s. 75
- Grygiel Albin (1898-1957), T. I, s. 69
- Grygiel Antoni (1900-1992), T. III, s. 75, T. IV, s. 61
- Grzeczka Piotr Paweł (1880-1955), T. III, s. 77
- Grzelczak Marian (1899-1991), T. I, s. 69
- Grzempa Andrzej (1894-1985), T. II, s. 62; T. III, s. 79
- Grzeszkowiak Roman (1894-?), T. II, s. 63
- Grześkowiak Leon (1900-1975), T. I, s. 70
- Grześkowski Władysław (1890-1973), T. I, s. 71
- Grzęda Jan (1896-1994), T. I, s. 71
- Gust Roman (1863-1948), T. II, s. 64
- Gutkowski Apolinary (1868-1955), T. III, s. 79
- Gutkowski Franciszek (1900-1941), T. I, s. 72
- Gutkowski Józef (1901-1983), T. III, s. 80
- H.**
- Hałas Franciszek (1898-1989), T. III, s. 81
- Hałas Jakub (1897-1974), T. III, s. 82
- Hałas Piotr (1901-?), Franciszek. IV, s. 62
- Hańczewski Stefan (1899-1973), T. I, s. 73
- Hasała Andrzej (1899-1968), T. II, s. 64
- Haupa Wawrzyn (1867-1961), T. II, s. 64
- Hejnowicz Mieczysław (1890-1939), T. I, s. 73, T. II, s. 65
- Hetmanowski Józef (1901-1985), T. II, s. 66
- Hoffmann Filip (1876-1944), T. 67
- Hoppe Janina z domu Przybyszewska (1896-1985), T. II, s. 68
- Horowski Czesław (1893-1958), T. I, s. 74

I.

Idaszewski Leon (1878-1956), T. II, s. 69
Idziak Franciszek (1900-1971), T. IV, s. 63
Ignaszewski Kazimierz (1894-1959), T. III, s. 82
Ignaszewski Władysław (1898-1973), T. III, s. 83
Imbiorowicz Michał (1893-1971), T. IV, s. 63
Inerowicz Władysław (1903-1988), T. I, s. 76
Insiński Jan (1901-1965), T. III, s. 84
Insiński Józef (1897-1969), T. III, s. 84

J.

Jachmann Jan (1884-1946), T. IV, s. 64
Jachmann Walenty (1888-1919), T. IV, s. 65
Jachowski Tadeusz (1893-1966), T. II, s. 72
Jackowiak Józef (1900-1992), T. IV, s. 66
Jackowiak Ludwik (1895-1987), T. IV, s. 67
Jadomski Stefan Roman (1874-1923), T. III, s. 85
Jagielski Władysław (1901-1994), T. I, s. 76; T. IV, s. 67
Jaguźny Adam (1905-1985), T. I, s. 77
Jahns Antoni (1883-1960), T. IV, s. 68
Jakubowicz Stanisław (1897-1967), T. I, s. 77; T. II, s. 74
Janaszewski Tadeusz (1890-1966), T. III, s. 86
Janiak Wawrzyn (1895-1977), T. I, s. 78
Jankiewicz Marian (1897-1967), T. IV, s. 69
Jankowska Aniela z domu Ziółkowska (1880-1970), T. III, s. 87
Jankowski Bolesław Kazimierz (1901-1942), T. II, s. 75
Jankowski Jakub (1900-1979), T. II, s. 75
Janus Antoni (1891-1942), T. IV, s. 70
Janus Józef (1900-1960), T. I, s. 78
Jarczewski Stanisław (1897-1958), T. III, s. 88
Jarecki Józef (1892-1976), T. III, s. 89
Jarmiński Jan (1893-1965), T. III, s. 90
Jaroszyński Sylwester (1886-1958), T. IV, s. 71

Jasiński Józef (1854-1933), T. I, s. 79
Jasiński Stefan (1885-1962), T. II, s. 76
Jaworski Wojciech (1893-1971), T. III, s. 91
Jazdon Hipolit (1884-1957), T. II, s. 77
Jerchel Michał (1892-1940), T. I, s. 80
Jerzak Franciszek (1889-1962), T. III, s. 92
Jesionkowski Franciszek (1901-1981), T. III, s. 93
Jeszke Henryk Waław (1884-1955), T. III, s. 94
Jędrzejewski Franciszek (1892-1982), T. I, s. 81
Jęsień Walenty (1895-1919), T. IV, s. 71
Józefowski Józef (1901-1962), T. III, s. 94
Jóźwiak Piotr (1895-1984), T. I, s. 81
Judek Roman (1898-1981), T. I, s. 82
Juniczak Kazimierz (1900-1997), T. II, s. 77
Jurkiewicz Franciszek (1902-1972), T. I, s. 83
Jurkowski Antoni Alojzy (1885-1952), T. II, s. 80

K.

Kaczmarek Franciszek (1895-1937), T. III, s. 96
Kaczmarek Jan (1880-1939), T. I, s. 83
Kaczmarek Maksymilian (1896-1975), T. III, s. 97
Kaczmarek Stefan (1897-1953), T. III, s. 97
Kaczmarek Wiktor (1895-1952), T. II, s. 81
Kaczor Jan (1895-1972), T. IV, s. 72
Kadow Marian (1886-1950), T. I, s. 84
Kaiser Franciszek (1902-1969), T. I, s. 84
Kaiser Józef (1898-1975), T. II, s. 83
Kaja Władysław (1894-1939), T. III, s. 98
Kalemba Jan (1899-1989), T. I, s. 85
Kaliszewski Władysław (1886-1964), T. I, s. 85
Kalkstein-Osłowski Adam (1892-1984), T. II, s. 83
Kałek Józef (1899-1987), T. III, s. 100
Kałek Władysław (1897-1984), T. IV, s. 74
Kałwiński Józef (1892-1969), T. I, s. 86

- Kamiński Bolesław Ignacy (1888-1937), T. I, s. 86
- Kamiński Edmund (1903-1939), T. IV, s. 74
- Kamiński Józef (1879-1971), T. IV, s. 75
- Kantecki Ludwik (1877-1963), T. I, s. 87
- Kapella Kazimierz (1884-zm. po 1933 r.), T. I, s. 88
- Karolewski (Królewski) Władysław (ur. 1899), T. I, s. 89
- Karpiński Antoni (1855-1945), T. III, s. 100
- Karpiński Stanisław (1888-1976), T. II, s. 85
- Karpiński Władysław (1895-1940), T. I, s. 89
- Karpiński Zygmunt (1892-1981), T. III, s. 101
- Kasperski Florian (1880-1960), T. I, s. 90
- Kasprowicz Bolesław Michał (1859-1943), T. II, s. 85
- Kasprowicz Bolesław Piotr (1895-1982), T. III, s. 102
- Kawalka Feliks (1901-1983), T. I, s. 90
- Kawczyński Józef (1899-1920), T. I, s. 91
- Kaźmierczak Antoni (1901-1983), T. III, s. 104
- Kaźmierczak Franciszek (1889-1978), T. III, s. 104
- Kaźmierski Bolesław (1879-1945), T. II, s. 87
- Kaźmierczak Jan (1897-1972), T. IV, s. 76
- Kempski Józef (1896-przed 1977), T. I, s. 91
- Kędzieja Leon (1884-1958), T. III, s. 105
- Kędziora Stanisław (1894-1920), T. I, s. 91
- Kiciński Adam (1900-1977), T. I, s. 92
- Kiełbasiewicz Leon (1899-1995), T. I, s. 92
- Kiełczewski Karol (1899-1978), T. I, s. 93
- Kiełczewski Stanisław (1893-1984), T. I, s. 94
- Kiełczewski Stefan (1901-1986), T. III, s. 106
- Kijak Jan (1886-1968), T. III, s. 106
- Kłaga Ignacy (1894-1972), T. I, s. 95
- Kledzik Józef (1887-1948), T. II, s. 89
- Klemczak Edmund (1886-1939), T. IV, s. 77
- Klepacz Józef (1899-1979), T. I, s. 95
- Klera Jan Nepomucen (1886-1951), T. II, s. 90
- Klewenhagen Brunon (1882-1940), T. I, s. 96
- Klich Edmund (1891-1967), T. III, s. 107
- Kliem Michał (1898-1942), T. IV, s. 79
- Klinik Józef (1890-1940), T. IV, s. 80
- Kłorek Ludwik (1897-1982), T. III, s. 108
- Kłucz Władysław (1897-1940), T. II, s. 91
- Kłaczyński Kazimierz (1882-1941), T. III, s. 108
- Kłosowski Andrzej (1895-1945), T. I, s. 96, T. II, s. 91
- Kłosowski Henryk (1901-1986), T. I, s. 97
- Knast Dionizy (1899-1972), T. II, s. 92
- Kobusiński Stefan (1899-1974), T. IV, s. 80
- Kobusiński Wojciech (1897-1982), T. IV, s. 82
- Kocur Adam Bronisław (1894-1965), T. III, s. 109
- Koczorowski Karol hrabia, h. Rogala (1884-1952), T. IV, s. 82
- Koczorowski Maciej h. Rogala (1884-1928), T. IV, s. 84
- Koczorowski Napoleon h. Rogala (1861-1930), T. IV, s. 85
- Kolendowicz Wacław (1877-1949), T. III, s. 110
- Kołodziej Antoni (1896-1970), T. I, s. 98
- Komasiński Michał (1887-1971), T. III, s. 110
- Konarski Sylwester (ur. 1894), T. I, s. 98
- Konewka Józef (1899-1940), T. II, s. 93
- Konieczny Antoni (1900-1980), T. III, s. 112
- Konieczny Jan (1892-1967), T. II, s. 94
- Konieczny Stanisław (1878-1946), T. II, s. 94
- Konieczny Stanisław (1898-1986), T. III, s. 112
- Kończal Franciszek (1894-1940), T. I, s. 98
- Kończal Stanisław (1898-1958), T. IV, s. 86
- Kopa Andrzej (1879-1956), T. II, s. 95
- Kopczyński Józef (1896-1979), T. IV, s. 87

- Korbal Stanisław (1895-?), T. IV, s. 88
 Kosicki Józef (?-?), T. II, s. 98
 Kosicki Kazimierz (1900-1920), T. II, s. 98
 Kosicki Piotr (1896-1961), T. II, s. 99
 Kosicki Wawrzyn (1887-1955), T. II, s. 99
 Kosiński Wojciech (1897-1976), T. II, s. 100
 Kosmala Stanisław (1897-1973), T. II, s. 101
 Kosmowski Antoni (1899-1940), T. I, s. 98
 Koszewski Stanisław (1895-1970), s. T. I, s. 99
 Koszutski (Leszczyc-Koszutski) Konstanty Albin (1882-1939), T. I, s. 99
 Kośmider Stanisław (1889-1958), T. I, s. 101
 Kowalczyk Adam (1894-1940), T. I, s. 101
 Kowalczyk Franciszek (1890-1961), T. II, s. 102
 Kowalczyk Marcin (1899-1994), T. III, s. 113
 Kowalczyk Stefan (1898-1955), T. I, s. 102
 Kowalski Franciszek (1900-1920), T. I, s. 102
 Koza Stanisław III (1882-1960), T. II, s. 103
 Kozłowski Stanisław (1903-1990), T. I, s. 102
 Krajewski Andrzej (1891-1982), T. I, s. 103
 Kramarczyk Leon (1896-1984), T. I, s. 104
 Kramer Franciszek (1899-1946), T. II, s. 103
 Kramer Ludwik (1900-1972), T. II, s. 104
 Kranz Józef (1884-1939), T. IV, s. 90
 Krawczyński Franciszek (1894-1976), T. II, s. 104
 Krenz Paweł (1896-1955), T. II, s. 105
 Kręczyński Franciszek (1885-1961), T. IV, s. 90
 Kroll Jan (1898-1996), T. IV, s. 91
 Król Bolesław (1898-1942), T. II, s. 106
 Król Ignacy (1891-1962), T. III, s. 113
 Król Władysław (1896-1945), T. III, s. 115
 Krukowski Albin (1902-1982), T. III, s. 116
 Kruska Leon (1897-1960), T. IV, s. 92
 Kryszak Walenty (1897-1920), T. I, s. 104
 Krzesiński Stefan (1897-1960), T. I, s. 105
 Krzewina Zygmunt (1898-1976), T. I, s. 105; T. II, s. 107
 Krzykała Wawrzyn (1871-1941), T. I, s. 107
 Krzyżankiewicz Mieczysław (1882-1952), T. III, s. 117
 Księżniakiewicz Walenty (1892-1970), T. IV, s. 93
 Kubacki Antoni (1880-1956), T. I, s. 108
 Kubera Czesław Antoni (1894-1965), T. I, s. 108
 Kucal Czesław (1903-1973), T. III, s. 120
 Kuczkowski Władysław (1898-1942), T. II, s. 109; T. III, s. 121
 Kujawa Franciszek (1893-1976), T. I, s. 108
 Kujawa Ludwik (1900-1966), T. II, s. 110
 Kulczyński Władysław (1898-?), T. IV, s. 93
 Kulizsak Stanisław (1882-1939), T. IV, s. 95
 Kupka Sylwester (1897-1969), T. IV, s. 96
 Kurczewski Piotr (1890-1983), T. I, s. 109
 Kurczewski Władysław (1898-1979), T. II, s. 111
 Kurkowiak Piotr (1900-1964), T. IV, s. 97
 Kurnatowska Maria z domu Mielżyńska (1869-1925), T. II, s. 112
 Kuroszczyk Piotr (1879-1947), T. I, s. 109
 Kurowski Aleksander (1879-1958), T. I, s. 110
 Kurzawski Józef (1870-1925), T. I, s. 110
 Kusz Józef (1896-1919), T. II, s. 113
 Kuśnierczak Jan (1893-1977), T. IV, s. 97
 Kwasek Jerzy (1900-1994), T. III, s. 122
- L.**
 Lakner (Lackner) Marian (1880-1936), T. III, s. 126
 Lange Marian Józef (1901-1943), T. I, s. 112, T. II, s. 114
 Lasik Stanisław (1897-1963), T. IV, s. 98
 Latanowicz Marcin (1897-1985), T. III, s. 127

Latosiński Stanisław (1893-1942), T. IV, s. 99
 Lechna Andrzej (1894-1943), T. III, s. 127
 Lechna Wiktor (1898-1971), T. II, s. 115
 Leopold Wincenty (1891-1974), T. III, s. 128
 Lester Władysław (1898-1941), T. II, s. 116
 Leszczyński Leon (1880-1950), T. I, s. 112
 Leśny Stanisław (1894-1977), T. III, s. 129
 Lewandowski Ignacy (1895-1982), T. IV, s. 100
 Lewandowski Zenon Eugeniusz (1859-1927), T. I, s. 113
 Lis Wincenty (1890-1944), T. IV, s. 101
 Lis Władysław (1900-1980), T. III, s. 129
 Lisiecki Bolesław (1885-1954), T. I, s. 114
 Lissowski Antoni (1889-1977), T. III, s. 130
 Litwiński Wiktor (1873-1952), T. III, s. 130
 Londońska Maria Tekla z d. Dutkiewicz (1892-1978), T. I, s. 115
 Lowak Henryk (1885-1958), T. I, s. 116,
 Ludwiczak Antoni (1901-1958), T. I, s. 116,
 Lulczyński Jan (1886-1919), T. II, s. 116,
Ł.
 Łamaszewski Franciszek Adam (1894-1981), T. IV, s. 102
 Łapacz Józef (1899-?), T. IV, s. 103
 Łaszczyński Walenty (1896-1975), T. III, s. 132
 Łaszczyński Wojciech (1897-1961), T. II, s. 116
 Łącki-Korzbok Stanisław (1866-1937), T. IV, s. 105
 Łojek Józef (1893-1981), T. IV, s. 107
 Łuczak Józef (1898-1975), T. III, s. 132
 Łukowicz Stefan Szczepan (1894-1941), T. IV, s. 107
 Łusiewicz Stefan (1888-1958), T. IV, s. 108
 Łuś Franciszek (1885-?), T. I, s. 116

M.

Machaj Józef (1903-1988), T. I, s. 117
 Machajewski Franciszek (1897-1970), T. IV, s. 109
 Machajewski Marian (1899-1975), T. IV, s. 109
 Machajewski Stanisław (1900-1965), T. IV, s. 110
 Machowiak Franciszek (1890-1975), T. III, s. 133
 Machowiak Jan (1899-1919), T. III, s. 134
 Machowski Jan (1894-1972), T. II, s. 117
 Machoy Maria (1894-1951), T. IV, s. 112
 Maciaszek Stanisław (1872-1930), T. II, s. 118
 Maćkowiak Edmund (1901-1940), T. I, s. 117
 Maeusel Antoni (1883-1947), T. II, s. 119
 Maik Ludwik (1899-1971), T. IV, s. 113
 Majchrzak Józef (1902-1975), T. III, s. 134
 Majewicz Feliks (1901-1990), T. III, s. 135
 Majewski Walery (1905-1999), s T. I, 118
 Mallow Bogdan (1902-1944), T. IV, s. 113
 Mallow Wiktor Emanuel (1861-1933), T. IV, s. 114
 Małecki Lucjan (1899-1979), T. I, s. 118
 Małecki Tomasz (1895-1984), T. IV, s. 115
 Małecki Wojciech (1897-1968), T. I, s. 119
 Małek Władysław (1864-1935), T. IV, s. 116
 Małyszczak Ludwik (1898-1983), T. III, s. 135
 Mańczak Ludwik (1884-1945), T. I, s. 120
 Marcinkowski Roman (1874-1929), T. I, s. 120
 Marcinkowski Stanisław (1882-1939), T. III, s. 136
 Marosz Władysław (1901-2000), T. III, s. 137
 Marszał Wiesław (1896-1963), T. I, s. 121
 Marszałek Paweł Jan Tymoteusz (1891-1962), T. I, s. 122
 Maryński Felicjan (1892-1920), T. I, s. 123

- Marzyński Antoni (1897-1963), T. II, s. 120
- Masłowski Zygmunt (1897-1932), T. IV, s. 139
- Mataczyński Roman (1892-1970), T. III, s. 139
- Matuszewski Ignacy (1895-1987), T. III, s. 141
- Matysiak Gracjan (1897-1987), T. IV, s. 117
- May Józef (1893-1977), T. IV, s. 118
- Mądry Wincenty (1879-1962), T. II, s. 121
- Mende Edmund (1875 - 1933), T. II, s. 122
- Menzel Antoni (1903-1982), T. III, s. 141
- Mędlowski Julian (1896-1975), T. III, s. 142
- Mędlowski Wiktor (1861-1924), T. III, s. 143
- Michalak Walenty (1890-1962), T. III, s. 143
- Michalski Andrzej Józef (1882-1960), T. I, s. 123
- Michalski Antoni (1885-1965), T. II, s. 123
- Michalski Jan (1886-1949), T. II, s. 123
- Michalski Jan (1899-1945), T. IV, s. 119
- Michalski Józef (1900-1994), T. I, s. 124
- Michalski Kazimierz (1883-1956), T. I, s. 125
- Michalski Piotr (1895-1962), T. I, s. 127
- Michalski Stanisław Leon (1882 - 1953), T. II, s. 124
- Michałowski Franciszek (1898-1990), T. II, s. 125
- Michałowski Ignacy (1871-1945), T. III, s. 144
- Michałowski Nikodem (1896-1987), T. I, s. 127
- Miedziński Stanisław (1894-1945?), T. IV, s. 120
- Mielcarek Antoni (1899-1970), T. II, s. 126
- Mielcarek Jan (1898-1989), T. II, s. 127
- Miękus Józef (1891-1945), T. IV, s. 121
- Migaszewski Antoni (1900-?), T. II, s. 128
- Miklaszewski Włodzimierz (1897-1919), T. I, s. 128
- Mikołajczak Ludwik (1898-1979), T. I, s. 128
- Mikołajewicz Stanisław (1901-1919), T. IV, s. 122
- Milewski Jan (1893-1971), T. II, s. 128
- Milewski Ludwik (1869-1940), T. II, s. 129
- Milewski Michał (1875-1935), T. IV, s. 122
- Mickiewicz Wincenty (1867-1940), T. II, s. 130
- Misiek Stanisław (1901-1998), T. I, s. 129
- Miśkiewicz Antoni (1890-1977), T. IV, s. 123
- Mizera Antoni (1892-1972), T. I, s. 130
- Mocek Ludwik (1906-1990), T. IV, s. 124
- Mocek Szymon (1888-1960), T. I, s. 130
- Moczko Ludwik (1877-1949), T. I, s. 131
- Moder Wojciech (1891-1972), T. III, s. 145
- Modlibowski Józef (1889-?), T. III, s. 145
- Modrak Hieronim (1892-?), T. I, s. 132
- Modrzyk Stanisław (1898-1980), T. II, s. 131
- Morawski Czesław (1882-1954), T. III, s. 146
- Morawski Kazimierz (1884-1934), T. III, s. 146
- Mosiewicz Władysław (1880-?), T. III, s. 147
- Moś Ignacy (1872-1959), T. I, s. 132
- Multana Ignacy (1897-1984), T. IV, s. 125
- Musiał Franciszek (1900-1973), T. II, s. 132,
- Musioł Stefan (1897-1987), T. II, s. 134,
- Muszyński Szczepan (1890-1939), T. I, s. 133,
- Myssak Stanisław (1897-1966), T. IV, s. 125
- N.**
- Napiecek Leon (1899-1975), T. III, s. 148
- Napierała Klemens (1900-1986), T. III, s. 150
- Napierała Roman (1876-1941), T. II, s. 135
- Narożny Stanisław (1888-1929), T. I, s. 133
- Nawrocik Franciszek (1901-1920), T. II, s. 136
- Nawrocik Jan (1895-1920), T. I, s. 133

Niedźwiedziński Bronisław (1882-1946), T. III, S. 151
 Niedźwiedziński Ignacy (1873-1941), s. 152
 Niegołęwska Wanda (1877-1970), T. I, s. 134
 Niełacny Franciszek (ur. 1899), T. I, s. 136
 Niesobski Leon (1897-1967), T. I, s. 136
 Nietrzepka Ignacy (1892-1980), T. I, s. 137
 Nietzsche Roman (1876-1947), T. II, s. 136
 Nieznany Powstaniec Wielkopolski – Grób Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego w Bydgoszczy, T. III, s. 153
 Nowaczyk Franciszek (1899-1983), T. II, s. 137
 Nowaczyk Władysław (1896-1919), T. II, s. 138
 Nowaczyk Wojciech (1896-1980), T. II, s. 139
 Nowak Antoni (1896-1988), T. II, s. 140
 Nowak Franciszek (1889-1945), T. III, s. 157
 Nowak Jan (1894-1940), T. II, s. 140
 Nowak Mikołaj (1889-1972), T. II, s. 141
 Nowak Stanisław (1883-1939), T. III, s. 158
 Nowak Tadeusz (1898-1942), T. II, s. 142
 Nowicki Andrzej (1877-1950), T. II, s. 143
 Nowicki Edmund (ur. 1891), T. I, s. 137
 Nykiel Kazimierz (1895-1942), T. II, s. 143

O.
 Obrębowicz Mieczysław (1889-1920), T. I, s. 137
 Obrębowicz Tadeusz (1885-1940), T. I, s. 138
 Ochocki Stanisław (1897-1981), T. III, s. 158
 Ogrodowicz Antoni (1892-1970), T. I, s. 139
 Ogrodowski Wacław (1903-1969), T. I, s. 140
 Okoniewski Wincenty (1894-1979), T. I, s. 140
 Okoniewski Wojciech (1894-1969), T. II, s. 144
 Okupniak Tomasz (1895-?), T. IV, s. 126

Olejniczak Walenty (1897-?), T. I, s. 141
 Olekszak Stanisław Józef (1900-1933), T. I, s. 142
 Olejnik Michał (1895-1984), T. IV, s. 128
 Olejnik Wojciech (1899-1929), T. IV, s. 129
 Olszewska Maria (1900-1989), T. III, s. 160
 Olszewski Ludwik (1897-1987), T. II, s. 146
 Olszewski Władysław (1895-1943), T. III, s. 162
 Omiński Stefan (1889-1967), T. I, s. 142
 Oreś Michał (1898-1997), T. I, s. 143
 Orłowski Zdzisław (1892-1982), T. III, s. 164
 Orzeł Władysław (1892-1963), T. IV, s. 130
 Osmański Franciszek (1886-1959), T. I, s. 143
 Ostroróg-Gorzeński Zbigniew (1869-1926), T. II, s. 147
 Owczarski Józef (1893-1940), T. I, s. 144
 Owoc Wincenty (1891-1960), T. I, s. 144
 Ozdyk Franciszek (1897-1919), T. III, s. 166

P.

Pachciarz Franciszek (1899-1976), T. II, s. 149
 Pacholski Andrzej (1897-1930), T. I, s. 145
 Pajkert Jan (1886-?), T. I, s. 145
 Pajzderski Antoni (1884-1937), T. III, s. 168
 Palacz Adam (1902-1958), T. I, s. 146
 Pardua Czesław (1893-1979), T. IV, s. 131
 Parucki Józef (1900-1988), T. II, s. 150
 Paszyński Alojzy (1900-1968), T. II, s. 151
 Patalas Władysław (1900-1939), T. IV, s. 131
 Pater Ludwik (1899-1958), T. IV, s. 132
 Patera Jan (1901-1976), T. II, s. 152
 Patyk Ludwik (1887-1954), T. II, s. 153
 Paweńczak Władysław (1889-1954), T. III, s. 170
 Pawlaczyk Stanisław (1900-1958), T. III, s. 171

- Pawlak Stefan (ur. 1895), T. I, s. 147
- Pawłęty Franciszek (1899-1977), T. II, s. 154
- Pawłowski Stanisław (1901-1997), T. I, s. 147
- Pawuła Antoni (1891-1989), T. II, s. 155; T. IV, s. 133
- Pazgrat Franciszek (1901-1919), T. II, s. 157
- Pazgrat Walenty (1895-1919), T. II, s. 158
- Peksa Stefan (1897-1973), T. II, s. 158
- Pempera Franciszek (1902-1948), T. II, s. 159
- Pempera Marcin (1886-1980), T. II, s. 160
- Perkiewicz Franciszek (1898-1980), T. IV, s. 135
- Perl Franciszek (1897-1957), T. III, s. 172
- Pękała Stanisław (1899-1956), T. III, s. 174
- Piasecki Jan (1878-1937), T. IV, s. 135
- Piasecki Stanisław (1899-1983), T. I, s. 148
- Piechocki Edmund (1883-1931), T. I, s. 148
- Pieszak Józef (1886-1941), T. IV, s. 136
- Pietraszak Kazimierz (1893-1978), T. III, s. 175
- Pietrykowski Tadeusz (1895-1940?), T. IV, s. 137
- Pietrzyński Bolesław (1897-1974), T. II, s. 160
- Pilaczyński Mieczysław (1883-1943), T. I, s. 149
- Pinczak Jan (1898-1987), T. I, s. 150, T. II, s. 161
- Pinecki Zygmunt (1885-1930), T. III, s. 175
- Pińczak Ignacy (1896-1971), T. I, s. 150
- Pioszczyński Walenty (1896-?), T. I, s. 150
- Piórek Lucjan (1891-1958), T. II, s. 161
- Pituła Stefan (1890-1957), T. I, s. 151
- Piwecki Wojciech (1901-1994), T. I, s. 152
- Plewka Stanisław (1898-2003), T. I, s. 153
- Pluciński Jan (1889-1969), T. IV, s. 138
- Płoszyński Franciszek (1869-1949), T. IV, s. 139
- Pochanke Józef (1888-1942), T. IV, s. 140
- Podhorski Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt (1884-1941), T. IV, s. 141
- Pogorzelska Zofia Helena (1899-1987), T. I, s. 154
- Polowy Florian (1894-1987), T. III, s. 176
- Pomorski Konrad (1875-1939), T. I, s. 155
- Popielski Franciszek (?-?), T. III, s. 177
- Popielski Ignacy (1896-?), T. III, s. 177
- Poprawa Wincenty (1889-1960), T. I, s. 156
- Poprawski Franciszek (1893-1970), T. II, s. 162
- Poprawski Jan (1898-1970), T. II, s. 163
- Poprawski Marian (1885-1940), T. II, s. 163
- Poprawski Stanisław (1894-1969), T. IV, s. 143
- Poprawski Teofil Józef (1876-1938), T. II, s. 164
- Pospieszalski Antoni (1885-1953), T. IV, s. 144
- Poznań Stanisław (1888-1963), T. II, s. 165
- Poznański Andrzej (1898-1984), T. II, s. 165
- Preisler Michał (1880-1975), T. IV, s. 144
- Pruchniewski Franciszek (1878-1937), T. II, s. 165
- Przewoźny Jan (1898-1933), T. I, s. 156
- Przybylski Józef (1900-1963), T. IV, s. 146
- Przybylski Sylwester (1893-1970), T. III, s. 178
- Przybył Bolesław (1900-1988), T. II, s. 166
- Przybył Franciszek (1900-1940), T. I, s. 157
- Przybyła Wincenty (1890-1974), T. II, s. 167
- Przydanek Antoni (1898-1985), T. II, s. 167
- Przygoda Jan (1881-1977), T. I, s. 158
- Prykucki Stanisław (1874-1951), T. III, s. 179
- Przyłucki Czesław (1889-1942), T. IV, s. 146
- Przystański Sylwester (1901-1972), T. II, s. 168

Przywecki Michał (1898-1976), T. II, s. 169
Psik Jan (1899-1945), T. II, s. 169

R.

Raczkowski Sylwester (1899-1987), T. III, s. 180
Radziński Franciszek (1884-1949), T. II, s. 169
Rafiński Maksymilian (1893-1949), T. I, s. 158
Rajewicz Jan (1900-1992), T. II, s. 170
Ratajczak Aleksander (1894-1983), T. I, s. 158
Ratajczak Franciszek (1900-1994), T. II, s. 170
Ratajczak Ignacy (1896-1984), T. I, s. 159
Ratajczak Józef (1900-1979), T. IV, s. 147
Reinholz Józef (1884-1939), T. I, s. 160
Reinke Teofil (1890-1962), T. III, s. 181
Reinsch Leon (1901-1984), T. III, s. 182
Reysowski Maksymilian (1898-1942), T. III, s. 183
Rękosiewicz Hipolit (1901-1943), T. I, s. 160
Rogacz Stanisław (1896-1971), T. II, s. 171
Rogała Wojciech (1899-1994), T. I, s. 162
Rogalewski Adam (1886-1951), T. II, s. 172
Rogalewski Michał (1888-1953), T. I, s. 162
Rohde Bernard Ludwik (1886-1967), T. II, s. 173
Rohde Jan (1877-1958), T. I, s. 163
Rojda Jan (1895-1983), T. II, s. 174; T. III, s. 184
Rokicki Franciszek (1898-1966), T. I, s. 163
Romanowski Józef (1900-1986), T. I, s. 163
Romel Jan (1891-1975), T. III, s. 185
Rosadziński Adam (1900-1923), T. I, s. 165
Rosik Jan (1894-1981), T. IV, s. 147
Rosochowicz Bonifacy (1869-1946), T. IV, s. 148
Rosolek Franciszek (1874-1951), T. II, s. 174
Rosolek Tomasz (1898-po 1984), T. I, s. 165

Rossa Wiktor (1889-1942), T. III, s. 186
Rost Franciszek (1890-1940), T. III, s. 151
Rozwalka Jan (1898-1967), T. II, s. 175
Rożek Jan (1886-1940), T. IV, s. 152
Rożek Franciszek (1896-1986), T. II, s. 176
Rubas Jan (1901-1940), T. IV, s. 153
Rubaszewski Bolesław (1903-1945), T. II, s. 177
Ruciński Stanisław (1896-1977), T. III, s. 188
Rudnicki Adam (1890-1930), T. IV, s. 155
Ruge Tadeusz (1886-1939), T. I, s. 165
Rybarczyk Piotr (ur. 1894), T. I, s. 166
Rybarczyk Piotr (1894-1989), T. I, s. 166
Rybicki Kazimierz (1897-1985), T. III, s. 189
Rychlik Stefan (1891-1967), T. IV, s. 155
Rynkowski Roman (1890-1971), T. I, s. 167
Rynkowski Wawrzyniec (1900-1979), T. IV, s. 156
Rzepa Jan (1899-2005), T. I, s. 168
Rzyski Andrzej (1888-1954), T. II, s. 178
Rzyski Karol (1885-1956), T. II, s. 178
Rzyski Stanisław (1878-1942), T. II, s. 178
Rzyski Władysław (1880-1926), T. II, s. 179

S.

Samberger Walenty (1877-1935), T. III, s. 194
Sander Edmund (1901-1988), T. II, s. 179
Sander Franciszek (1874-1939), T. II, s. 180
Sauer Reinhold (1900-1940), T. I, s. 169
Sawala Marcin (1898-1953), T. I, s. 169
Schmidt Adam (1881-1945), T. II, s. 180
Sekulski Stefan (1899 - 1959), T. II, s. 182
Siciński Adam Julian (1895-1975), T. I, s. 170
Sieciński Karol (1879-?), T. IV, s. 157
Sierchuła Tomasz (1896-1930), T. IV, s. 158
Sikorska Apolonia z d. Płoszyńska (1875-1951), T. III, s. 194
Sikorski Andrzej (1873-1939), T. III, s. 195

- Sikorski Franciszek (1905-1982), T. III, s. 196
- Sitarz Leon (1900-1989), T. I, s. 170
- Siuda Stanisław (1880-1945), T. IV, s. 159
- Skąpski Konstanty Zdzisław (1894-1971), T. III, s. 197
- Skibiński Stanisław (1892-1975), T. III, s. 199
- Skibiński Wawrzyn (1901-1981), T. III, s. 200
- Skonieczny Wincenty (1898-1976), T. III, s. 201
- Skorupka Leon (1901-1940), T. II, s. 183
- Skrzydlewski Józef (1896-1952), T. IV, s. 160
- Skrzydlewski Tadeusz Alfons (1897-1970), T. IV, s. 162
- Skrzypczak Franciszek (1900-1955), T. III, s. 202
- Skrzypczak Ludwik (1886-1953), T. IV, s. 163
- Skrzypczak Piotr (1896-1971), T. III, s. 202
- Skrzypczak Stanisław (1900-1920), T. I, s. 171
- Skrzypek Józef (1900-1986), T. II, s. 184
- Sławiński Jan Nepomucen (1895-1981), T. I, s. 171
- Słowińska Klara (1907-1999), T. I, s. 172
- Słowiński Marcin (1883-1940), T. I, s. 174
- Smarsz Władysław (1890-1977), T. I, s. 174
- Smektała Jan Stanisław (1890-1959), T. I, s. 175
- Sment Roman (1898-1988), T. I, s. 176
- Smukalski Augustyn (1873-1948), T. I, s. 177
- Snadny Feliks (1910-1977), T. III, s. 204
- Sobański Bronisław (1898-1974), T. II, s. 184
- Sobański Franciszek (1894-1970), T. II, s. 186
- Sobczak Władysław (1887-1943), T. I, s. 177
- Sobiesiński Franciszek (1900-1986), T. III, s. 205
- Sobolewski Józef (1901-1945), T. I, s. 178
- Soloch Marcin (1897-1939), T. I, s. 179
- Sołtysiak Franciszek (1900-1980), T. IV, s. 164
- Sondenhoff Maksymilian (1890-1940 ?), T. I, s. 179
- Soszyński Jan (1899-1986), T. I, s. 180
- Sporny Jan (1902-1990), T. III, s. 205
- Stachecki Antoni (1899-1973), T. IV, s. 165
- Stachecki Bolesław (1896-1977), T. IV, s. 166
- Stachecki Jan (1896-1920), T. IV, s. 166
- Stachecki Ludwik (1895-?), T. IV, s. 167
- Stachecki Mikołaj (1891-1986), T. III, s. 207
- Stachecki Piotr (1900-1977), T. IV, s. 168
- Stachecki Stanisław (1898-1928), T. II, s. 187
- Stachecki Walerian (1900-1978), T. IV, s. 169
- Stachowiak Adam (1894-1978), T. I, s. 180
- Stachowiak Kazimierz (1887-1942), T. IV, s. 170
- Stachowiak Paweł (1898-1940), T. II, s. 188
- Staniszewski Bolesław (1880-1942), T. IV, s. 171
- Stankowski Antoni (1898-1989), T. IV, s. 173
- Stankowski Kazimierz Antoni (1878-1929), T. IV, s. 174
- Stanowski Adam (1871-?), T. IV, s. 176
- Stark Władysław (1886-1939), T. IV, s. 177
- Starosta Franciszek (1895-1978), T. IV, s. 178
- Strybrat Leon (ok. 1890-1920), T. I, s. 181
- Staszewski Leonard Maksymilian (1877-1983), T. III, s. 208
- Stawny Jakub (1899-1977), T. IV, s. 178
- Stawski Jan Paweł (1895-1968), T. I, s. 181
- Stawski Walerian (1897-1940 ?), T. I, s. 182
- Stefaniak Antoni (1899-1985), T. IV, s. 178
- Stein Feliks (1888-po 1937 r.), T. I, s. 182
- Stepczyński Cezary (1894-1983), T. III, s. 210

- Stepczyński Kazimierz (1881-1939), T. II, s. 189
- Stepczyński Leon (1893-1981), T. III, s. 210
- Sterna Jan (1890-1942), T. II, s. 191
- Stęplewski Józef Władysław (1899-1940), T. II, s. 191
- Stęszewski Czesław (1893-1973), T. III, s. 211
- Stolpe Stanisław (1891-?), T. III, s. 212
- Straburzyński Maksymilian (1886-1976), T. I, s. 184
- Stroiński Ludwik Franciszek (1865-1937), T. III, s. 213
- Stroiński Stanisław (1872-1954), T. I, s. 185
- Stróżyk Józef (1890-1951), T. I, s. 186
- Stróżyk Józef (1897-1984), T. II, s. 192
- Struta Jan (1900-1988), T. II, s. 193
- Stryczyński Jan (1866-1939), T. I, s. 186
- Strzelecki Adam (1898-1977), T. I, s. 187
- Strzyżewski Jan (1893-1982), T. III, s. 213
- Strzyżewski Piotr (1899-1977), T. III, s. 215
- Strzyżewski Wiktor (1892-1979), T. IV, s. 180
- Styburski Stanisław (1898-1976), T. IV, s. 181
- Styczyński Tadeusz (1870-1942), T. IV, s. 182
- Styczyński Władysław (1900-1980), T. III, s. 216
- Suchocki Stanisław Leopold (1855-1927), T. I, s. 188
- Suchora Jakub (1897-1949), T. I, s. 189
- Sumiński Leon (1874-1942), T. I, s. 189
- Surdyk Marcei (1901-?), T. III, s. 216
- Susała Kazimierz (1895-1920), T. I, s. 190
- Szadkowski-Rola Jan Kanty (1883-1955), T. II, s. 194
- Szafarkiewicz Stanisław (1888-1919), T. I, s. 193
- Szała Antoni (1888-1961), T. II, s. 196
- Szała Stanisław (1881-1968), T. I, s. 193, T. II, s. 196
- Szała Stanisław (1895-1977), T. I, s. 194
- Szałek Stanisław (1885-1955), T. III, s. 217
- Szatkowski Hipolit (1895-1971), T. I, s. 194
- Szczepaniak Franciszek (1897-1971), T. I, s. 195
- Szczerbicki Alfons (1899-1975), T. IV, s. 187
- Szczęśniak Kazimierz (1885-1945), T. IV, s. 188
- Szkudlarz Antoni (1900-1980), T. I, s. 195; T. IV, s. 190
- Szmania Szczepan (1897-1982), T. I, s. 196
- Szpręga Augustyn (1896-po 1939), T. II, s. 197
- Szukalski Alfons (1890-1942), T. IV, s. 190
- Szukalski Franciszek Ksawery (1878-1956), T. IV, s. 191
- Szulec Antoni (1898-1971), T. III, s. 217
- Szulec Franciszek (1893-1940), T. I, s. 197
- Szulec Stefan (1899-1969), T. IV, s. 193
- Szulec Teodor (1883-1968), T. III, s. 219
- Szumacher Stanisław (1892-?), T. III, s. 220
- Szyfter Józef (1893-1940), T. II, s. 198
- Szyfter Stanisław (1891-1949), T. IV, s. 194
- Szyfter Wincenty (1897-1965), T. IV, s. 195
- Szymanek Franciszek (1899-1962), T. II, s. 198
- Szymanowski Jan (1890-1926), T. III, s. 220
- Szymanowski Stefan Ludwik (1896-1969), T. I, s. 198
- Szymański Jan (1894--1987), T. II, s. 199
- Szymański Kazimierz (1898-1965), T. IV, s. 195
- Szymański Leonard (1900-1973), T. II, s. 200
- Szymański Wacław (1896-1965), T. I, s. 199
- Szymczak Bolesław (1890-1978), T. IV, s. 196
- Szymkowiak Jan (1900-1999), T. II, s. 200
- Szymkowiak Stanisław (1901-1988), T. II, s. 202
- Szymkowiak Walenty (1894-1970), T. III, s. 221

- Szyper Stanisław (1888-1949), T. IV, s. 196
- Szyperski Julian (1894-1967), T. III, s. 222
- Szyska Piotr (1874-1965), T. II, s. 202
- Ś.**
- Śledzikowski Franciszek (1901-1962), T. I, s. 199
- Śledzikowski Julian (1903-1959), T. III, s. 223
- Śledzikowski Mieczysław (1875-1941), T. I, s. 201
- Śledzikowski Stanisław Antoni (1901-1948), T. IV, s. 197
- Ślęzak Mikołaj (1897-1983), T. I, s. 202
- Śliwa Walenty (1880-1961), T. I, s. 202
- Śliwiński Czesław (1898-1973), T. I, s. 203
- Śliwiński Stanisław Bernard (1883-1941), T. II, s. 203
- Śliwiński Władysław (1895-1986), T. III, s. 224
- Ślósarczyk Stefan (1886-1949), T. II, s. 206
- Śmierchalska Władysława (1891-1963), T. IV, s. 198
- Śramkiewicz Kazimierz (1875-1954), T. I, s. 204
- Świderski Dominik (1898-1977), T. I, s. 205
- Świerczyk Wojciech (1898-1987), T. IV, s. 199
- T.**
- Tanaś Stanisław (1900-1966), T. IV, s. 200
- Targowski Jan (1895-1993), T. II, s. 206
- Tarkowski Jan (1899-1964), T. III, s. 225
- Tądrowski Wilhelm Kleofas (1883-1967), T. IV, s. 201
- Telega Franciszek (1897-1977), T. II, s. 207
- Tetzlaff Bronisław (1895 - 1940), T. II, s. 208
- Thiel Michał (1900-1975), T. IV, s. 202
- Thomas Paweł Bartłomiej (1891-1969), T. IV, s. 204
- Tomaszewski Aleksander (1891-1970), T. III, s. 226
- Tomaszewski Józef (1897-1983), T. III, s. 229
- Tomaszewski Kazimierz (1881-1938), T. I, s. 205
- Tomaszewski Stanisław (1890-1939), T. III, s. 230
- Tomaszewski Władysław (1894-1973), T. III, s. 230
- Tomczak Roman (1900-1973), T. I, s. 207
- Tomiak Stanisław (1894-1975), T. IV, s. 205
- Tomys Józef (1893-1940), T. II, s. 209
- Tonder Michał (1899-1975), T. II, s. 209
- Traeger Albert (1892-1953), T. I, s. 207
- Trafas Antoni (1898-1983), T. III, s. 233
- Tretyń Andrzej (1881-1920), T. IV, s. 207
- Tryjanowski Stanisław (1890-?), T. III, s. 234
- Trzeciakowski Józef (1871-1951), T. III, s. 235
- Trzeciakowski Marian (1899-1977), T. III, s. 235
- Tuliszka Piotr (1898-1967), T. IV, s. 207
- Tyc Szczepan (1899-1992), T. I, s. 208
- U.**
- Umbreit Henryk (1902-1983), T. I, s. 208
- Urbanek Roman (1899-1987), T. II, s. 210
- Urbański Roman (1897-1920), T. I, s. 210
- V.**
- Voelkel Stanisław (1886-1976), T. III, s. 236
- Vogel Dionizy (1896-1986), T. IV, s. 208
- Vogel (Fogel) Franciszek (1897-1970), T. I, s. 210
- Vogiel Wacław (1881-1953), T. I, s. 211
- W.**
- Wachowiak Jan (1892-1968), T. IV, s. 210
- Walczak Józef (1890-?), T. II, s. 210
- Walczak Szczepan (1899-1984), T. III, s. 237
- Wałęsiak Józef (1893-?), T. III, s. 138
- Wałęsiak Władysław (1901-1976), T. III, s. 239
- Walicki Józefat (1894-1978), T. II, s. 211
- Waligórski Kazimierz (1898-1941), T. III, s. 240

- Walkowiak Andrzej (1898-1971), T. II, s. 212
 Walkowski Hipolit (1896-1961), T. IV, s. 210
 Wallicht Hipolit (1885-1933), T. III, s. 241
 Walter Jan (1895-1984), T. II, s. 212
 Walter Leon (1868-1939), T. II, s. 214
 Wawrzyniak Franciszek (1891-1980), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Ignacy (1900-1983), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Tomasz (1895-1947), T. III, s. 242
 Wawrzyniak Władysław (1900-1990), T. III, s. 242
 Weychan Julian (1889-1973), T. IV, s. 211
 Wesołowski Tadeusz (1903-2000), T. II, s. 214
 Wężyk Henryk (1891-1920), T. I, s. 213
 Wężyk Wojciech (1890-1920), T. I, s. 213
 Wiatrolik Leopold (1890-1957), T. III, s. 244
 Wichrowski Witold Antoni (1884-1940), T. I, s. 214
 Wieczorek Nepomucen (1889-1920), T. I, s. 215
 Wielich Józef (1889 -1969), T. II, s. 215
 Wiertel Albin (1903-1985), T. II, s. 216
 Wierusz Maria (1900-1968), T. I, s. 216
 Wierzchaczewski Franciszek (1884-1947), T. III, s. 245
 Wiewiórowski Władysław (1883-1919), T. I, s. 216
 Więckowiak Józef (1897-1972), T. II, s. 217
 Wilczek Stanisław (1896-1976), T. III, s. 246
 Wiśniewski Hipolit (1901-1979), T. III, s. 246
 Wiśniewski Leonard (1897-1985), T. I, s. 217
 Wiśniewski Michał (1898-1961), T. II, s. 217
 Wiśniewski Walenty (1894-1977), T. I, s. 218
 Witkowski Ludwik (1898-1981), T. IV, s. 212
 Witt Władysław (1900-1969), T. I, s. 218
 Wittchen Nikodem (1889-1940), T. I, s. 218
 Włodarkiewicz Jan Józef (1897-1954), T. II, s. 218
 Wodniakowski Antoni Władysław (1877-1935), T. I, s. 219
 Wojasiak Franciszek (1896 - 1924), T. IV, s. 214
 Wojciechowski Józef (1901-1989), T. II, s. 218
 Wojciechowski Kazimierz (1900-1984), T. IV, s. 215
 Wojtasik Piotr (1891-1979), T. I, s. 220
 Wojtkowiak Marcin (1899-1979), T. II, s. 219
 Wojtkowiak Stefan (1901-1945), T. II, s. 221
 Woliński Jan (1895-1971), T. I, s. 221
 Woliński Władysław (1883-1953), T. III, s. 246
 Wolniczak Antoni (1898-1982), T. II, s. 222
 Wolniewicz Władysław (1890 -1978), T. IV, s. 216
 Wolny Ignacy (1899-1945), T. I, s. 221
 Wołski Tadeusz (1897-1983), T. IV, s. 217
 Woltman Józef (1892-1974), T. IV, s. 218
 Woltyński Waław (1897-1986), T. II, s. 222
 Wołyński Władysław (1897-1966), T. III, s. 247
 Woźniak Jan (1885-1974), T. IV, s. 221
 Woźniak Kazimierz (1896 - 1968), T. II, s. 223
 Woźny Adam (1879-1939), T. IV, s. 221
 Woźny Kazimierz Henryk (1895-1940), T. IV, s. 224
 Wróbel Leon (1892-1962), T. IV, s. 225
 Wróblewski Józef (1879-1920), T. III, s. 248
 Wróblewski Józef (1896-1975), T. III, s. 249
 Wróblewski Kazimierz (1898-1934), T. III, s. 250
 Wrycza Józef (1884-1961), T. III, s. 251
 Wujec Józef (1882-1980), T. III, s. 254
 Wyrembelski Jan (1887-1953), T. I, s. 222
 Wyrwa Bronisław (1890-1970), T. I, s. 223
 Wysocki Bronisław (1863-1931), T. I, s. 224

Wysocki Jan (1899-1981), T. II, s. 223
Wysocki Józef (1879 - ?), T. II, s. 225
Wysocki Kazimierz (1892-1940), T. I, s. 224

Z.

Zabłocki Wacław (1879-1973), T. I, s. 225
Zabór Stanisław (1883-1981), T. IV, s. 226
Zakrzewski-Wyskota Stanisław (1902-1986), T. III, s. 254
Zapłata Franciszek (1897-1993), T. IV, s. 226
Zaraneek Franciszek (1884-1975), T. IV, s. 227
Zawal Józef (1895-1962), T. IV, s. 228
Zegar Ignacy (1897-1968), T. II, s. 226
Zenkteler Kazimierz (1884-1955), T. IV, s. 228
Ziała Michał (1899-1981), T. I, s. 226
Zielewicz Stefan (1897-1963), T. IV, s. 231
Zielewicz Władysław (1886-1984), T. II, s. 226
Zieliński Bolesław (1900- 1988), T. IV, s. 231

Zieliński Franciszek (1893 - 1927 ?), T. I, s. 226

Zieliński Klamens (1877-1939), T. IV, s.
Zieliński Szczepan (1898-1979), T. III, s. 257

Zielke Stefan (1897-1958), T. I, s. 227

Znaniecki Michał (1885-1933), T. I, s. 227

Zydor Jan (1890-1971), T. III, s. 258

Zygmański Kazimierz (1902-1972), T. III, s. 259

Zygmunt Franciszek (1889-1957), T. II, s. 228

Ż.

Żak Wawrzyn (1901-1977), T. I, s. 228

Żelazny Walenty (1891-1960), T. II, s. 228

Żmizdiński Aleksander (1847-1931), T. IV, s. 234

Żuchelkowski Edmund (1898-1939), T. I, s. 228

Żurawski Marian (1902-1977), T. III, s. 260

Życki Antoni (1856-1924), T. I, s. 229

Życki Tadeusz (1896-1920), T. I, s. 230

SPIS TREŚCI

1. Przedmowa – Piotr Florek, Wojewoda Wielkopolski.....	5
2. Skróty językowe i ogólne.....	7
3. Skróty bibliograficzne	8
4. Biogramy	
Adamczewski Hubert (1898-1965)	9
Adamczewski Walenty (1877-1967)	10
Ajtner Edmund (1902-1984)	11
Ajtner Marian (1899-1983)	12
Aleksander Franciszek (1893-1975)	12
Ambroży Leon (1898-1992)	15
Baczewska Pelagia Marianna (1887-1970)	15
Bagrowski Franciszek (1901-1984)	16
Balski Marian (1899-1919)	17
Banasiak Antoni (1895-1954)	19
Banasiak Jan (1897-1972)	19
Bartkowiak Franciszek (1900-1989)	20
Berski Stefan (1901-?).....	21
Błaszczyk Czesław (1896-1955)	21
Bocian Jan (1895-1919)	22
Borczyński Stanisław (1896-1951)	23
Brona Roman (1894-1961).....	24
Bydałek Teresa (1900-1978)	25
Cegiełka Marcin (1879-1959)	25
Chlebowski Klemens Andrzej (1898-1976).....	25
Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889-po 1947)	26
Dąbrowski Józef (1899-1982)	27
Dembski Jan (1891-1942)	28
Dirska Stanisław (1898-1944)	28
Długaszewski Stanisław Florian (1892-1974)	29

Dmowski Roman Stanisław (1864-1939)	29
Dowbor Muśnicki Józef (1867-1937)	31
Dworczak Ludwik (1901-1980)	38
Dykczał Nikodem (1877-1958)	38
Działak Ignacy (1896-1971)	40
Dziembowski Kazimierz Feliks (1860-1920)	40
Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888-1963)	41
Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868-1939)	42
Dziembowski Stefan (1898-1968)	43
Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888-1945)	44
Feige Szczepan (1877-1958)	45
Fiołka Fryderyk (1870-1942)	46
Frąckowiak Antoni (1898-1984)	46
Frąk Augustyn (1892-1975)	47
Frątczak Antoni (1898-1969)	48
Gabler Władysław (1890-1973)	49
Gabryś Edmund (1905-1944)	53
Gabryś Idzi (1877-1957)	53
Gajska Ludwik (1893-1939)	53
Gałecki Stanisław (1896-1952)	54
Giel Idzi (1900-1943)	55
Gorgolewski Franciszek (1901-1976)	56
Górski Wacław (1895-1983)	56
Grabowski Wojciech (1867-1934)	57
Graczykowski Tomasz (1886-1959)	58
Grafik Stefan (1898-1982)	60
Grobelny Józef Edward (1873-1949)	61
Gruchocki Wincenty (1897-1985)	63
Grudzielski Kazimierz (1856-1921)	63
Grzeškowiak Walenty (1901-1989)	65
Gucza Franciszek (1892-1979)	67
Haber Kazimierz (1872-1933)	68
Hanke Edward (1895-1975)	70
Hanke Emilia (1895-1984)	71
Jakubowski Stefan (1895-1985)	72
Janiak Ludwik (1899-1957)	73

Jarczewska Jadwiga (1891-1977)	74
Jeske Stanisław (1888-1984)	74
Jęsień Walenty (1895-1919)	76
Joras Franciszek (1882-1930)	77
Kaczor Jan (1895-1972)	77
Kemnitz Michał (1892-1982)	79
Kędzierski Anatol (1880-1964)	80
Kędzierski Lucjan (1881-1919)	81
Klecha Piotr (1901-1987)	82
Kolasiński Jerzy (1891-1970)	83
Komorowski Franciszek (1886-1956)	84
Konarzowski Daniel (1871-1935)	85
Kopliński Władysław (1875-1937)	86
Kosicki Czesław (1902 -1980)	87
Kosiński Feliks (1889-1974)	88
Kossowski Józef (1887-1967)	88
Kowalski Kazimierz Józef (1896-1972)	89
Kozak Antoni (1898-1919)	90
Króliczak Wojciech (1893-1976)	91
Kryger Marian (1901-1982)	92
Kryjon Franciszek (1901-1987)	94
Krzykała Florian (1901-1941)	95
Kurpisz Leon (1900-1919)	95
Kwiatkowski Wiktor (1901-1978)	95
Lange Julian Bolesław (1873-1954)	96
Lipiński Walenty (1897-1978)	98
Lorkiewicz Michał (1897-1991)	99
Lose Stanisław (1899-1970)	101
Lubryka Władysław (1900-1979)	105
Łuczak Walenty (1898-1983)	105
Łuczewski Bernard (1903-1989)	109
Machajewski Stanisław (1900-1965)	111
Machoy Hipolit (1893-1970)	113
Majewicz Feliks (1901-1990)	114
Mańczak Józef (1896-1940)	115
Matuszek Stanisław (1898-1970)	116

Mausch Kazimierz (1891-1927)	117
Menczyński Michał (1900-1986)	118
Michalczyk Antoni (1900-1988)	119
Mieczkowski Leon (1871-1931)	120
Mikołajczak Tomasz (1879-1955)	121
Miński Stefan (1900-1987)	121
Mizera Antoni (1892 - 1972)	122
Młynarz Józef (1895-1947)	122
Nadolny Leon (1897-1978)	123
Niemier Stanisław (1899-1949).....	125
Niesobski Władysław (1897 - 1945)	126
Niezychowski Kazimierz (1892-1987)	127
Nowicki Edmund (1891-1969)	128
Nowicki Ludwik (1885-1978)	129
Nyka Ignacy (1899-1977)	129
Osowski Tomasz (1899-1986)	131
Paderewski Ignacy Jan (1860-1941)	132
Paluch Mieczysław (1882-1942)	133
Paszkiewicz Gustaw (1893-1955)	137
Pecold Marian (1901-1985)	138
Perkielewicz Wincenty (1902-1973)	140
Piasecki Ignacy (1901-1956)	140
Piasecki Szczepan (1894-1970)	141
Piątek Andrzej (1901-1950)	141
Piłsudski Józef Klemens (1867-1935)	142
Pniewski Wiktor (1891-1974)	145
Połomski Andrzej (1898-1987)	147
Prauziński Leon (1895-1940)	147
Przeździecki Wacław Jan (1883-1964)	148
Przybylski Jan (1897-1945)	150
Raczkowski Benedykt (1897-1968)	151
Raczkowski Paweł (1901-1972)	152
Raczkowski Walenty (1892-1947)	153
Rapier Władysław (1900-1978)	153
Ratajczak Jan (1896-1954)	153
Ratajczak Józef (1897-1942)	154

Rożek Marcin (1885-1944)	156
Runk Alojzy (1898-1971)	157
Rychłowski Lucjan (1902-1965)	158
Semba Józef (1898-1984)	158
Seyda Antoni Florian (1858-?)	159
Sikorska Janina Władysława (1901 – 1975)	160
Sołtysiński Ludwik (1845-1928)	161
Stawski Stanisław (1903 – 1980)	162
Stefański Franciszek (1893 – 1976)	162
Stolpe Stanisław (1891-1952)	163
Stypiński Ignacy (1892–1984)	165
Stypiński Jan (1897–1984)	165
Szmatuła Piotr (1892-1959)	166
Szulc Stanisław (1899-1970)	167
Szulc Władysław (1888–1939)	168
Szymanowski Teofil (1870-1955)	171
Szymkowiak Tomasz (1900-1994)	171
Świetlik Władysław (1882-1953)	172
Świtoń Stanisław (1899-1994)	173
Taczak Stanisław (1874-1960)	173
Terczewski Ignacy (1882-1919)	180
Tomczak Jan (1897-1969)	180
Wegner Witold Józef (1894-1920)	181
Wejmann Wincenty (1892-1981)	181
Wesołek Czesław (1896-1966)	183
Węzyk Józef (1871-1946)	184
Wierusz Maria (1900-1968)	185
Wierzejewski Ireneusz (1881-1930)	185
Winiecki Franciszek (1883-?)	188
Winiecki Stanisław (1886-1972)	188
Winiecki Władysław (1901-1919)	189
Wojczak Melchior (1886-1958)	189
Wojtczak Antoni (1902-1973)	190
Woźniak Władysław (1887-1975)	192
Wróbel Leon (1892-1962)	192
Wrzalski Józef (1894-1983)	193

Zajdowicz Stanisław (1897-1969)	194
Zemski Adam (1895-1919)	194
Zieliński Klemens (1887-1939)	194
Zygmanowski Stanisław (1894-1979)	196
Żurawski Antoni (1893-1980)	197

5. Aneks:

Spis biogramów zamieszczonych w: „Powstańcy wielkopolscy... . Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919”, tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006; tom III, Poznań 2007; tom IV, Poznań 2008.	199
--	-----

ISBN 978-83-927042-2-5